STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03536

YUDISHE GESHIKHTE

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע געשיכטע.

ניי בעארבייט

נאך פראפעסאר גרעץ

און אנדערע קוועלען.

מיט א פאררעדע פון הלל צייטלין.

צווייטע פערבעסערטע אויפלאגע.

דריטער באנד.

פון די אדומ'ער ביז'ן אונטערגאנג פון יהודה.

פערלאג ב. שימין, ווארשא.

פערקויף: געזעלש. „צענטראל", ווארשא.

ווארשא. תרע"ג.

ВАРШАВА 1913 :: :: :: ::
ТИП. Г. ПИМЕНТА И ::
Я. ШВАБЕ :: :: :: :: :: ::
ШЕРАКОВСКАЯ 4. :: :: ::

אינהאלט:

דער פיערטער פעריאָד.

ערשטעם קאפּיטעל:	הורדוס I — — —	[illegible]
צווייטעם קאפּיטעל:	ארכעלאַוס און די ערשטע פאָלקס-בעוועגונג	541
דריטעם קאפּיטעל:	די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען —	551
פיערטעם קאפּיטעל:	דאס אינערליכע לעבען פון פאָלק אין יהודה און אין די אַרומיגע לענדער —	567
פינפטעם קאפּיטעל:	די ענטשטעהונג פון קריסטענטום —	586
זעקסטעם קאפּיטעל:	אַגריפּוס I — — —	609
זיעבעטעם קאפּיטעל:	אַגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען	633
אַכטעם קאפּיטעל:	די מלחמה אין גליל — —	671
נײַנטעם קאפּיטעל:	דער אונטערגאַנג פון יהודה —	[illegible]
צעהנטעם קאפּיטעל:	דאס אינערליכע לעבען פון פאָלק און די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון קריסטענטום	[illegible]

ערשטעס קאפיטעל.

הורדוס.

(37—4).

דריי און דרייסיג יאהר האט זיך דאס לאנד געפונען אין דעם צושטאנד פון אייביגע איבערקעהרעניש'ען, בירגער-מלחמות און בלוטיגע אונרוהען — דאס זענען געווען די גסיסה-יאהרען פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט און פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע. אין דעם פערלויף פון דער בלוטיגער עפאכע האט דאס פאלק פערלוירען הונדערטער טויזענדער פון זיינע בעסטע קינדער אין פערביטערטען קאמפף מיט די אינערליכע און אויסערליכע שונאים; יהודה'ס גורל איז שוין אבער לאנג בעשלאסען געווען: צוזאמען מיט'ן גאנצען מזרח איז זי אויך ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט (אויבערשטע הערשאפט) פון דער מעכטיגער רוים, און ביי די אונאויפהערליכע אויפשטאנדען און נישט-לאיאלע ארויסטרעטונגען פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג, איז דעם אדומי'שען יועץ פון חשמונאי'שען הויף, אנטיפאטאר'ן, גאנץ לייכט געווען, זיך צו געווינען די סימפאטיע פון די רוימישע בעלי-בתים. און ביי דער סימפאטיע אליין האט זיך דער געשיקטער אנטיפאטאר נישט אבגעשטעלט — אלס איבערגעגעבענער בעשיצער פון די רוימישע אינ-

טערעסען געלינגט עס איהם, אריינצונעהמען ביסליכווייז אין זיינע הענד די גאנצע פאקטישע מאכט איבערן לאנד, און נאך א גאנצער רייהע בלוטיגע איבערקעהרענישען און ברודער־מלחמות בעקומט ענדליך זיין זוהן הורדוס די מעגליכקייט, זיך אוועקצוזעצען אויף דעם יהודה'שען טראן.

הורדוס האט איינגענומען יהודה מיט דער הילף פון רוימישע סאלדאטען, און אין די גאנצע פיער און דרייסיג יאהר פון זיין הערשען האט דאס פאלק נישט אויפגעהערט צו קוקען אויף איהם, ווי אויף א פיינדליכער מאכט, וואס האט זיך אריינגעריסען אין הארצען פון יהודה, און פערשוועכט איהרע הייליגסטע טראדיציעס; פון די אלע איבערגעלעבטע אונרוהען און בלוטפערגיעסונגען איז אבער דאס פאלק שרעקליך אויסגעמאטערט געווען און האט אראבגעבויגען דעם קאפ פאר דער רוימישער מאכט, וואס איז געשטאנען הינטער די פלייצעס פון זיין אדומי'שען הערשער. הורדוס ווידער, פון זיין זייט, האט זיך איצט אויך גאנץ וועניג גערעכענט מיט דער סימפאטיע פון פאלק, און זיין גאנצע ארבייט איז געווען נאר, צו בעפעסטיגען די הערשענדע מאכט אין זיינע הענד און צו דערווייטערן פון פאלק יענע אלע עלעמענטען און פערזאנען, וואס האבען איהם געקענט זיך שטעלען אין וועג אדער פרעטענדירען אויף זיין גרויסקייט.

הורדוס'עס ערשטער שריט, גלייך נאך זיין גלענצענדען נצחון איבערן „שונא", איז געווען, אויסצוראטען דעם לעצטען שפור פון די פערבליבענע פאטריאטען און פאלקס־פיהרער. ער האט בעפוילען, צו בעוואכען אלע ארויסגאנגס־טויערן פון שטאדט און צו פערהאלטען דארט די אנטלויפענדע. אויף אזא אופן איז איהם געלונגען צונויפצונעהמען א גאנצע מחנה אנהענגער פון דעם פריהערדיגען רעזשים, צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען אויך פינף און פערציג מאן פון די אנגעזעהענסטע יהודה'עאישע פאמיליעס, און אויף זיין בעפעהל זענען זיי אלע געטוידט געווארען; דערביי האט ער זיך בענוצט מיט דער מעטאדע פון זיינע רביים, די רוימער, און קאנפיסקירט דאס גאנצע פערמעגען פון די פערארורטיילטע. פון די דאזיגע קאנפיסקירטע רייכטימער האבען זיך אנגעזאמעלט אונגעהויערע אוצרות, און דאס האט דער אדומי ביסליכווייז און כסדר אונטערגעטראגען זיין רוימישען בעשיצער, אנטאניוס, די פערשווענדערייען פון וועלכען עס האבען פאר זיך קיין גרענעץ נישט געהאט. פון די דערמאהנטע אומגעקומענע אריסטאקראטען האט זיך גע-

ראַטעוועט נאָר די איינציגע פאַמיליע ב נ י - ב ב א, וועלכע איז, ווי ס'הייסט
אויס, געוועזען פערוואַנדט מיט די חשמונאים. די דאָזיגע פאַמיליע האָט
אַרויסגעוויזען אַ פערעקשנ'טען ווידערשטאַנד ביי הורדוס'עס בעלאַגע-
רונג פון ירושלים, און געראַטעוועט האָט זי זיך איצט, אַ דאַנק דער
געהיימער הילף פון זיין וואַך-קאָמאַנדיר, קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט
איהר געגעבען די מעגליכקייט צו אַנטלויפען און זיך אויסצובעהאַלטען.
נישט פערגעסען האָט הורדוס אויך זיינע אַמאָליגע שופטים, די מיט-
גליעדער פון סנהדרין, וועלכע האָבען איהם מיט צוויי יאָהר צוריק
געוואָלט פערמשפט'ן אַלס רוצח; זיי זענען איצט אַלע פערטריבען
געוואָרען פון לאַנד, און געבליבען פון זיי זענען נאָר די צוויי בע-
ריהמטע פרושים שמעיה און אבטליון, וועלכע האָבען בעת דער בע-
לאַגערונג פון ירושלים געראַטען, צו עפנען פאַר די רוימער די טויע-
ערן פון שטאָדט.

נאָך דעם אַלעמען האָט זיך אָבער דער אדומי'שער הערשער
נאָך אַלץ נישט זיכער געפיהלט אויף דעם טראָן פון יהודה — עס
האָבען נאָך געלעבט צוויי מיטגליעדער פון דער פריהערדיגער, בע-
ליעבטער דינאַסטיע, און ביידע האָבען פאַר איהם מיט דער צייט
געקענט ווערן געפעהרליך. דער אַלטער געוועזענער קעניג און כהן
גדול, הורקנוס III, וועלכען די פאַרטאַנער האָבען געהאַט מיט-
געפיהרט מיט זיך אַלס געפאַנגענעם, האָט זיך געפונען אין בבל, און
דאָ, מיט איהם צוזאַמען אין הויף, האָט געלעבט זיין שוויגער אַלעק-
סאַנדראַ, די טאָכטער פון דעם דערמאָהנטען הורקנוס, מיט איהר
יונגען זוהן, אַריסטאָבול. דער אַלטער הורקנוס איז בעפרייט גע-
וואָרען פון זיין געפאַנגענשאַפט און האָט זיך אָבגעשטעלט אין בבל,
וואו די יהודה'עאישע קאָלאָניע האָט איהם אויפגענומען מיט קעניגלי-
כען כבוד, און זיך בעצויגען צו איהם, ווי צו דעם געוועזענעם הער-
שער און כהן גדול פון דער יהודה'שער אומה. דאָס האָט אָבער דעם
אַלטען חשמונאי נישט בעפריעדיגט, און ער האָט דורכאויס געוואָלט
זיך אומקעהרען אין זיין לאַנד. הורדוס, ווידער, האָט מורא געהאַט
צו לאָזען דעם געזעצליכען קעניג אין אַ פרעמדען לאַנד, צווישען אי-
בערגעגעבענע פערעהרער, וועלכע עס קען נאָך איינפאַלען, זיך אָנ-
צוגעהמען פאַר איהם און צו פועל'ן ביי די פאַרטאַנער, זיי זאָלען איהם
צוריק אומקעהרען דעם טראָן, פון וועלכען זיי האָבען איהם אַראָבגע-
נומען; ער האָט דעריבער געפונען פאַר פאַסענדער דער געפאָה-

אנטקעגען צו קומען. דורך זיין פריינד סאראמאלא פון אנטיוכיא האט ער אליין איינגעלאדען צו זיך דעם אלטען קעניג, און ווען יענער איז אנגעקומען אין ירושלים (36), האט איהם הורדוס אויפגענומען מיט דער גרעסטער ליעבע און צערטליכקייט. ער האט איהם גערופען „פאטער", און אלס אזעלכען האט ער איהם אבגעגעבען דעם אויבען-אן ביים טיש און אין די ראטס-פערזאמלונגען; דאס האט דעם לייכטגלויביגען הורקנוס אזוי פערפיהרט, אז ער האט גארניט בעמערקט דעם לויערנדען בליק, מיט וועלכען דער בלוטיגער אדומ'ער האט איהם נאכגעשפירט, און איז פאר דעם לעצטען ווירקליך כמעט אינגאנצען אונשעדליך געווארען. דאגעגען אבער איז הורדוס'ען פיעל שווערער אנגעקומען צו פאראליזירען די געפאהר פאר איהם, וואס עס האט פארגעשטעלט מיט זיך דער צווייטער חשמונאי, אריסטאבול. א זוהן פון דעם אונגליקליכען קעניג אלעקסאנדער און א ברודער פון דער איצטיגער קעניגין, מרים, איז דער זיבעצעהן-יעהריגער און חאונדער-שענער חשמונאים-פרינץ געוועזען דער ליעבלינג פון פאלק, און דאס האט א שרעק אנגעווארפען אויף דעם אדומ'ישען אוזורפאטאר. וועלנדיג איהם וואס מעהר דערווייטערן פון דער עפענטליכקייט און פון וועלכען ס'איז איינפלוס אויף דער געזעלשאפטליכער מיינונג, האט הורדוס איהם אויך געהאלטען ביי זיך אין הויף, וואו ער האט מיט'ן פאלק קיינע דירעקטע בעציהונגען נישט געהאט, און ווען ס'איז געקומען די צייט צו בעשטימען א כהן גדול, האט ער זיך אבגעשטעלט אויף א געוויסען חננאל פון בבל, אויסמיידענדיג אינגאנצען זיין שוואגער, וועלכער איז איצט געוועזען דער איינציגער געזעצליכער יורש פון דער כהונה-גדולה.

מיט דעם איינפאל האט הורדוס אבער גאנץ ווייניג אויפגעטאן. אריסטאבול'ס מוטער, די קעניגין-אלמנה אלעקסנדרא, האט גוט פערשטאנען די אלע בעהאלטענע כונות פון איהר איידים'ס מעשים, און די איצטיגע בעליידיגונג האט איהר גענעבען די דרייסטקייט ארויסצוטרעטען געגען איהם אין א אפענעם דיפלאמאטישען קאמפף. זי האט זיך געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין קלעאפאטרא מיט דער בקשה, יענע זאל ווירקען אויף דעם רוימישען געביטער, אנטאניוס, און זעהען, אז הורדוס זאל בעשטימען איהר זוהן פאר א כהן-גדול. קלעאפאטרא, וועלכע האט שוין לאנג געהאט אויסגיכטען אויף געוויסע טיילען פון דער פאלעסטינישער ערד, האט איצט מיט צופריעדענהייט גענומען אויף זיך, צו פער'מסר'ן הורדוס'ען פאר זיין הערשער, און דער לעצטער האט זיך

שטאַרק פֿעראינטערעסירט מיט דעם גורל פֿון דעם יונגען חשמונאי׳שען פּרינץ. די קעניגין אַלעקסאַנדראַ האָט דאַן בעזאָרגט אַנטאָניוס׳ען די פּאָרטרעטען פֿון איהרע צוויי קינדער, דעם פּרינץ אַריסטאָבול און דער קעניגין מרים, און דער רוימישער טריאומפֿאַטאָר איז אויף אַזוי ווייט ענטציקט געוואָרען פֿון זייער שענהייט, אַז ער האָט פֿערלאַנגט צו זעהען אַריסטאָבול׳ן ביי זיך. הורדוס האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען: ער האָט אָבגענומען דעם כהן גדול-טיטול פֿון חננאל׳ן (געגען געזעץ; לויט דעם יודישען דין האָט מען אַ כהן גדול נישט געטאָרט מעביר זיין פֿון זיין אמט) און בעשטימט אויף זיין אָרט פֿאַר אַ כהן גדול דעם יונגען חשמונאי׳שען פּרינץ (35).

דאָס איז געוועזען אַלעקסאַנדראַ׳ס ערשטער נצחון; זי האָט זיך אָבער ביי איהם אַליין נישט אָבגעשטעלט. שטילערהייד האָט זי אויך ווייטער נישט אויפגעהערט צו פֿיהרען איהר דיפּלאָמאַטישען קאַמפּף, האָבענדיג פֿאַר זיך דעם איינציגען ציעל: צוריקצושטעלען די גרויסקייט פֿון דער אַלטער דינאַסטיע. הורדוס האָט אָבער דערווייל אויך נישט גערוהט; פֿון איין זייט האָט ער נישט געקענט גלייכגילטיג צוזעהען, ווי דער חשמונאי׳שער פּרינץ, אין דער ראָליע פֿון אַ כהן גדול, דרינגט אַלץ טיעפֿער און טיעפֿער אַריין אין די האַרצען פֿון פֿאָלק און ווערט וואָס ווייטער אַלץ מעהר בעליעבט און געעהרט, און פֿון דער צווייטער זייט האָט ער זיך געפֿיהלט מאַכטלאָז געגען די אַלע דיפּלאָמאַטישע בעציהונגען, וואָס זיין שוויגער האָט געהאַט מיט דעם עגיפּטישען הויף, ווייסענדיג, אַז קלעאָפּאַטראַ, און כמילא אויך אַנטאָניוס, שטעהען אויף איהר זייט. הורדוס האָט דאַן בעשלאָסען אַנטקעגען צו קומען דערווייל דער געפֿאַהר, אויף וויפֿיעל דאָס איז מעגליך, און האָט בעפֿויהלען זיין וואַך, נאָכצושפּיאָנירען דער קעניגין-אַלמנה, איהר נישט אַרויסצולאָזען פֿון פּאַלאַץ און צו זעהען אין אַלגעמיין, אַז זי זאָל נישט שטעהן אין קיינע פֿערדעכטיגע בעציהונגען מיט קיינעם.

די דאָזיגע „אויפֿזיכט" האָט אָבער דער שטאָלצער קעניגין נאָכמעהר אויפגערייצט געגען איהר איידים; און זי האָט בעקלערט אַ פּלאַן זיך אַרויסצוגנב׳ענען פֿון פּאַלאַץ צוזאַמען מיט אַריסטאָבול׳ן, און צו אַנטלויפֿען מיט איהם קיין אַלעקסאַנדריע, צו דער קעניגין קלעאָפּאַטראַ. דער פּלאַן איז אויסגעאַרבייט געוואָרען מיט אַלע איינצעלהייטען, און אַלץ איז שוין געוועזען צוגעגרייט, אַרויסצוטראָגען ביינאַכט דער קעניגין מיט איהר זוהן און זיי צו בעזאָרגען צו דער שיף, וואָס האָט געזאָלט

גלייך אָבגעהן קיין עגיפטען; דאָ האָט זיך אָבער הורדוס דערוואוסט פון דער פערשווערונג, און פון דער גאנצער זאך איז, נאטירליך, גארנישט געוואָרען. מורא האָבענדיג, די מעשה זאָל נישט דערגעהן צו קלעאָפּאטראַ'ן, האָט ער זיך בעמיהט, צוצוגעבען דעם פאקט א צופעליגען, אונשולדיגען כאראקטער, און האָט זיך בעצויגען אָפען גאנץ פריינדליך צו זיין דיפּלאָמאטישער שוויגער; טיעף אין הארצען האָט ער אָבער נישט אויפגעהערט צו זוכען מיטלען, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אָן איהר און ווי אזוי איהר אונשעדליך צו מאכען, און אין א גאנץ קורצע צייט ארום האָט ער זיין שרעקליכע נקמה אויסגעאיבט.

דאָס איז געוועזען אין פינף און דרייסיגסטען יאָהר. דער פרעהליכער יום-טוב סוכות האָט זיך נאָר וואָס געענדיגט, און ווידער האָט די פערגיפטעטע אייגענליעבע פון דעם אדומ'ישען הערשער א טיעפע וואונד בעקומען: די פייערליכקייט פון דער עבודה אין בית-המקדש האָט בעגייסטערט דעם פערזאמעלטען פאָלק, און זעהענדיג ביים מזבח דעם בילד-שענעם און בליהענד-יונגען חשמונאי אין זיינע פרעכטיגע כהן גדול-קליידער, האָט זיך די בעגייסטערונג ארויסגעריסען, און די לופט איז פערהילכט געוואָרען פון ענטוזיאסטישע אויסגעשרייען לכבוד דעם יונגסטען צווייגעל פון דעם שענעם חשמונאים-בוים. הורדוס'ען האָט די דאָזיגע בעגייסטערטע דעמאָנסטראציע טיעף אָנגעגריפען, און זיין גיפטיגע שנאה צו די איבערגעבליעבענע חשמונאים האָט זיך נאָך שטארקער צופלאקערט; ער האָט אָבער געשוויגען און מיט קיין שריט נישט ארויסגעוויזען דאָס, וואָס ער האָט אין הארצען געטראָגען. ער האָט זיך בעטייליגט אין אלע יום-טוב'דיגע פאָלקס-פערוויילונגען און פרעהליכקייטען און גאנץ גערן אָנגענומען די איינלאדונג אויף דעם פאמיליען-באל פון דער קעניגין אלעקסאנדרא. דאָ האָט הורדוס גאנץ מונטער פערבראכט און געפּלוידערט מיט אריסטאָבול'ן און מיט די איבריגע הויפליים, און ווען די גאנצע פרעהליכע געזעלשאפט האָט זיך אוועקגעלאָזען באָדען, איז דער יונגער כהן גדול אויך מיטגעגאנגען. אלע האָבען זיך גענומען באָדען און ארויסווייזען פערשידענע קונסט-שטיק אין שווימען, און דאָס זעלבע האָט אויך אריסטאָבול געטאָן; דאָ האָבען זיך אָבער אונטערגעכאפּט עטליכע פון דער זעלביגער סוויטע, און כלומר'שט שטיפּענדיג, האָבען זיי דעם יונגען פּרינץ אזוי לאנג געהאלטען אונטער'ן וואסער, ביז ער איז דערשטיקט געוואָרען.

א טיעפער טרויער האָט דעם גאנצען פאָלק ארומגענומען, ווען

כ'האט זיך פערשפרייט איבער'ן לאנד די ידיעה וועגען דעם אונגליקליכען „צופאל". הורדוס אליין האט כלומר'שט בעוויינט מיט ביטערע טרערען דעם פריהצייטיגען טוידט פון זיין געליעבטען שוואגער, און אויף זיין בעפעהל איז די לויה פון דעם אומגעקומענעם כהן גדול פארגעקומען מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט; די דאזיגע טרערען האבען אבער קיינעם נישט אבגענארט. אלע האבע געוואוסט, ווער עס איז דער אמת'ער שולדיגער אינ'ם „צופעליגען" טוידט פון דעם בעליעבטען אריסטאבול. און אויב קיינער האט נישט געוואגט דאס אפען ארויסצוזאגען, האט דאס די ערשטע געטאן אלעקסאנדרא, דעם אומגעקומענעם'ס מוטער.

ביי דער לעצטער איז איצט פערפולט געווארען די מאס פון געדולד, און זי האט זיך נאכאמאל געווענדעט צו דער עגיפטישער קעניגין, פער'מסר'נדיג הורדוס'ען אלס מערדער פון איהר זוהן. קלעאפאטרא, וועלכע האט נאך אלץ נישט אויפגעהערט צו טראכטען וועגען פערגרעסערן איהר לאנד מיט עטליכע געביטען פון יהודה, האט גלייך איבערגעגעבען די דאזיגע בעשולדיגונג איהר קעניגליכען שקלאף, אנטאניוס'ען, און דער לעצטער האט איהר צוגעזאגט, צו פאדער'ן ביי הורדוס'ען אנ'ערקלערונג וועגען דער גאנצער געשיכטע. א קורצע צייט נאכדעם האט זיך אנגעהויבען דער רוימישער קאמפף מיט די ארמענער און אנטאניוס איז אנגעקומען אין דער סירישער שטאדט לאאדיצעא. דא האט ער ארויסגערופען צו זיך דעם יהודה'עאישען קעניג, און, וועלנדיג נישט וועלנדיג, —דער אונטערטעניגער הערשער האט זיך געמוזט אונטערגעבען און פאהרען. און געוואוסט האט ער, אז די איצטיגע לאגע זיינע איז זעהר א קריטישע — זיין שוויגער האט איהם פער'מסר'ט פאר קלעאפאטרא'ן, און איהר שקלאף, אנטאניוס, וועט זיך געוויס אן איהם נוקם זיין פאר דעם טוידט פון זיין שיצלינג. הורדוס האט דעריבער בעשטימט פאר'ן אבפאהרען זיין שוואגער יוסף אלס פיהרער פון אלע מלוכה-אנגעלעגענהייטען, און דערביי האט ער איהם נאך בעפוילען, שטרענג אכטונג צו געבען אויף די פאמיליען-מיטגליעדער פון הויף, און אים פאל, אויב ער וועט זיך נישט צוריק אומקעהרען — צו טוידטען דער קעניגין. עס איז שווער צו זאגען עטוואס בעשטימטעס וועגען דעם אינערליכען מאטיוו פון דעם דאזיגען אייגענארטיגען בעפעהל; עס לאזט זיך אבער אנגעהמען די השערה, אז דאס איז פשוט געווען א רעזולטאט פון זיין ליידענשאפטליכער ליעבע צו דער זעלביגער קעניגין.

וואס האט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי דעם געדאנק, אז נאך זיין טויט וועט זי אנ'אנדערער בעזיצען, און אפשר אויך — אנטאָניוס אליין.

נאך די אלע פעראָרדנונגען און בעפעהלען האט זיך הורדוס, בעלאָדען מיט פערשיעדענע טייערע מתנות, אוועקגעלאָזען קיין לאאָדיצעא, און געגען זיין אייגענער ערוואַרטונג, האט איהם דאָ אויך דאס גליק נישט פערלאָזען. מיט זיינע רייכע מתנות און פאלשע חניפות איז איהם געלונגען איינצונעמען צו געווינען פאר זיך דעם רוימישען הערשער, און יענער האט אויף ווייטער אויך איבערגעלאָזען אין זיינע הענד די פולע קעניגליכע מאכט פון יהודה (34).

א פרעהליכער איבער דעם גליקליכען אויסגאנג פון זיין רייזע האט זיך הורדוס אומגעקעהרט אין דערהיים; דאָ האט איהם אבער שוין בעגעגענט דער בייזער דעמאן, וואס האט איהם דערנאך זיין גאנצען לעבען נישט אויפגעהערט צו קוועלען און צו פייניגען. אין דער צייט, ווען ער איז נישט געווען, איז אין הויף פארגעקומען א גאנצע איבערקעהרעניש. ס'האבען זיך פערשפרייט קלאנגען, אז הורדוס איז פון אנטאָניוס'ען געטוידט געוואָרען און — מורא האבענדיג פאר א הויף=רעוואָלוציע — אלעקסאנדרא מיט דער קעניגין מרים זענען שוין גרייט געווען צו אנטלויפען פון ירושלים אונטער דער שוץ פון דעם רוימישען לעגיאָן, וואס האט זיך געפונען נישט ווייט פון שטאָדט. געהאָלפען אויספיהרען דעם פלאן האט דער רעגענט יוסף אליין, וועלכער האט נישט געקענט בּיישטעהן דעם צויבער פון דער קעניגין און איהר אויסגעזאָגט דעם אינהאלט פון קעניג'ס בעפעהל. דאס אלץ איז הורדוס געוואָהר געוואָרען, קומענדיג צוריק קיין ירושלים, פון זיין שוועסטער שלומית (סאלאָמעא), וועלכע האט פון אָנהויב אָן געהאסט דער שטאָלצער חשמונאי'ערין פאר איהר גרויס האלטען זיך, און איז איצט אויף איהר בעזונדער אויפגעקאָכט געווען פאר דער צערטליכער אויפמערקזאמקייט, וואס זי, מרים, האט ארויסגערופען ביי איהר מאן, יוסף. די דאָזיגע האלב=פאלשע ענטדעקונג פון דער אייפערזיכטיגער שוועסטער וועגען מרים'ס גרייטקייט צו אנטלויפען פון הויף און וועגען איהרע בעציהונגען מיט יוסף'ן, האט אויף הורדוס'ן געמאכט א געוואלטיגען איינדרוק. דעם שוואָגער, יוסף'ן, לאָזט ער טוידטען; דער שוויגער אלעקסאנדרא האט ער מורא צו שטארק אָנצוגרייפען, וויסענדיג, אז זי געפינט זיך אונטער קלעאָפאטרא'ס שוץ, און ער בעַ=

פּעהלט איהר צו האַלטען אונטער אַ שטרענגער אויפזיכט; און אויך די קעניגין וואָלט פון איהם איהר בלוטיגע שטראָף בעקומען, ווען זיין ליעבע וואָלט דאָס מאָל נישט גובר זיין אין איהם די"ם כעס און די פערביטערונג.

אויסער די גרענעצען פון דער פאַמיליע האָט הורדוס געהאַט אין יענער צייט אויסצושטעהן פערשיעדענע אונרוהען און אַנפאַלען פון נאָך פערשיעדענע זייטען. אַ איבערגעבליעבענע שוועסטער פון דעם לעצטען חשמונאים-קעניג אַנטיגאָן איז געגאַנגען זיך נוקם זיין פאַר איהר ברודער און פאַר איהר דינאַסטיע, און — מ'ווייסט נישט ווי אַזוי — האָט בעקומען אין איהר מאַכט די פעסטונג הירקאַניום (32); קלעאָפּאַטראַ, ווידער, האָט אַזוי לאַנג געוועבט די נעץ פון איהרע אינטריגעס און איינפאַלען, ביז זי האָט ענדליך אויסגעפיהרט איהר'ס: אַנטאָניוס האָט איהר אוועקגעשענקט די גאַנצע יהודה'עאישע געגענד פון יריחו, וואָס איז געווען בעריהמט מיט איהרע טייערע באַלזאַם-פלאַנצונגען און שענע פּאַלמען, און צוזאַמען דערמיט האָט ער אי-בערגעגעבען אין איהר רשות אַ בעדייטענדען טייל לאַנד אויפ'ן ברעג פון מיטעללענדישען ים. נישט וועלנדיג פערליערען די גרויסע הכנסות פון דעם פּרוכטבאַרען באָדען, האָט איהם הורדוס געמוזט אָבדינגען פון דער קעניגין און צאָהלען דערפאַר צוויי הונדערט טאַלענטען יעהרליך.

און דערמיט אַליין האָבען זיך נאָך די אונרוהען נישט געענדיגט. אין רוים האָט זיך אַ נייער שטורם איבערגעטראָגען, און אַ ציטערניש איז אָנגעפאַלען אויף אַלע איהרע אונטערטעניגע פּראָווינצען. עס האָט אויסגעבראָכען דער גרויסערקריגע צווישען ביידע מעכטיגע טריאומווירען — אַנטאָניוס און אָקטאַוויאַן, און דער איבערגעגעבענער הורדוס וויל לויפען קיין רוים מיט אַנ'אַרמעע, צו העלפען זיין בעשיצער; דאָ מישט זיך אָבער ווידער אַריין די עגיפּטישע קעניגין, און אויף איהר פערלאַנג, בעפעהלט אַנטאָניוס דעם יהודה'עאישען הערשער, ער זאָל אַרויסטרעטען אין אַ קאַמפּף געגען דעם אַראַבישען קעניג, מאַליך, דערפאַר, וואָס ער האָט איהר נישט פּינקטליך איינגעצאָהלט די שטייערן פאַר די טיילען פון זיין לאַנד, וואָס אַנטאָניוס האָט איהר געהאַט אוועקגעשענקט.

הורדוס האָט נאָך דאַן געמוזט פאָלגען, און געגען זיין איי-גענעם ווילען האָט ער אָנגעהויבען צו פיהרען דעם קריעג מיט דער

שלני'שער נאבאטעא (אראביען). געצווינגען האט זיך אט דער קריג א לאנגע צייט און האט איינגעשלונגען א אונגעהויערע צאהל קרבנות; געענדיגט האט זיך אבער מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון דער יהודה'עאישער ארמעע (81). די אראבער האבען זיך פערפליכטעט צו צאהלען יהודה א יעהרליכען מס און זענען כמעט אינגאנצען ארונטערגעפאלען אונטער איהר פראטעקטאראט.

צו יענער צייט האט יהודה איבערגעלעבט א שטארקע נאטור-קאטאסטראפע: א שרעקליכע ערד-ציטערניש האט אנגעמאכט געוואלדיגע חורבנות אין גאנצען לאנד און בעגראבען אונטער די חורבות פון די איינגעפאלענע בנינים מאסען מענשען און אנדערע בעלי חיים.

און אינ'ם צענטר פון דער וועלט-פאליטיק, אין רוים, איז דערווייל ווידער פארגעקומען א בעדייטענדע, היסטארישע געשעהעניש. אין דער בעריהמטער שלאכט ביי אקציום איז אנטאניוס אינגאנצען צוקלאפט געווארען, און נאכדעם ווי ער איז אנטלאפען קיין עגיפטען, איז זיין געוועזענער מיטהערשער אקטאוויאן אויגוסט צעזאר געווארען דער איינציגער האר און געביטער פון דער גרויסער רוימישער אימפעריע. הורדוס האט זיך דאן ווידער געפונען אין דעם צושטאנד פון א פערצווייפעלטען וואסאל, וועלכער ווייס ניט, צי זיין איצטיגער סיווערען (אויבער-הערשער) וועט איהם מוחל זיין די שטיצע און די פריינדליכקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען ביז אהער דעם פריהערדיגען הערשער; ער האט דעריבער קודם-כל בעשלאסען ארויסצווייזען דערווייל מיט וואס ס'איז זיין אונטערטעניגקייט דעם איצטיגען מעכטיגען טריאומפאטאר, און אזא געלעגענהייט האט זיך איהם גלייך געמאכט אין דער געשטאלט פון א באנדע סירישע גלאדיאטארען (קעמפפער אויף דער ארענע מיט ווילדע חיות), וואס האט געוואלט צוקומען ביז עגיפטען, און דאן, צוזאמען מיט'ן האר אנטאניוס, זיך אוועקלאזען קיין רוים געגען אקטאוויאנ'ען. הורדוס האט פלינק אנגעב[illegible]ען זיינע שטיצע אקטאוויאנ'ס סירישען שטעלפערטרעטער, דידיוס'ען, און זיי איז ווירקליך געלונגען צוזאמען צוצושלאגען די „רעוואלוציאנערען”.

די דאזיגע שטיצע אליין האט הורדוס [illegible] פאר ווייניג, אום צו געווינען פאר זיך דעם צוטרוי און די צונייגונג פונ'ם נייעם הערשער, און ער האט בעשלאסען, זיך פערזענליך פארצושטעלען פאר איהם. דא איז אבער ווידער פארגעקומען דאס, וואס עס קומט געוועהנליך פאר מיט הערשער, וועלכע זיצען אויף שפיזען און שווערדען; מיט דער הילף

פון סאָלדאַטען, פּייניגונגען און טוידט־שטראָפען איז הורדוס'ען געלונגען פעסט צו האַלטען זיין טראָן אין ירושלים, וועלכער האָט נאָך פאַר זיך קיין שום טראַדיציע נישט געהאַט, וועלכער איז פערהאַסט געווען ביים פאָלק, און אויף וועלכען ער אַליין האָט אויך געקוקט, ווי אויף עטוואָס געגזל'טעס, פערחאַפּטעס; דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, אַז ער זאָל ציטערן צו פערלאָזען זיין רעזידענץ חאָטש אויף אַ קורצער צייט, און זעהען אין יעדער פּאָליטישער איבערקעהרעניש — אַן'אַטענטאַט אויף זיין קרוין, אויף זיין טראָן. אויב הורדוס האָט ביז אַהער גאַנץ רוהיג פערטראָגען נעבען זיך די אָנוועזענהייט פון דעם אַכציג יעהריגען הורקנוס II, וועלכער האָט ווירקליך שוין מעהר קיין שום שיכות נישט געהאַט צו דעם אַרומיגען פּאָליטישען לעבען, האָט ער איצט אָנגעהויבען זעהן אין איהם אַ געוועזענעם קעניג, וואָס האָט נאָך איצט אויך אַלע רעכט אויפ'ן טראָן און קען זיי ביי יעדער פּאַסענדען מאָמענט — אַרויסשטעלען, און אָט דער חשד האָט זיך ביי איהם נאָכמעהר פערשטאַרקט זינט עס האָבען זיך דערטראָגען צו איהם קלאַנגען וועגען געוויסע געהיימע אונטערהאַנדלונגען, וואָס זיין שוויגער אַלעקסאַנדראַ פיהרט אים אַלטען'ס נאָמען מיט דעם שכני'שען אַראַבישען קעניג. הורדוס האָט דעריבער בעשלאָסען, זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל איינגאַנצען צו בעפרייען פון דעם מענשען, וואָס קען פאַר איהם געפעהרליך ווערן, און אויף זיין בעפעהל איז געטוידט געוואָרען דער אונגליקליכער געוועזענער קעניג און כהן־גדול, וועלכער איז צו־שוואַך געווען צו דערהאַלטען אין זיינע הענד די גרויסע ירושה פון זיינע מעכטיגע זיידעס, און האָט אַליין, אויף זיין אייגענעם שוים, אויסגעהאָדעוועט פאַר זיך אַ גיפטיגע שלאַנג.

איצט האָט זיך הורדוס אָנגעהויבען גרייטען אין וועג. די פיהרונג פון דער מלוכה האָט ער אויף דער צייט איבערגעגעבען זיין פיערטען ברודער, פעראָר'ן, און וועלנדיג פּאַראַליזירען אויך דעם כעס און די נקמה־געפיהלען פון דער קעניגין מיט איהר מוטער, האָט ער די לעצטע אַוועקגעשיקט אין דער פעסטונג אַלעקסאַנדריום, וואו זיי האָבען זיך געזאָלט געפינען די גאַנצע צייט פון זיין אָבוועזענהייט אונטער דער שטרענגסטער אויפזיכט פון דעם איטור'עער סאָעמי; דעם לעצטען, ווי אַמאָל זיין ברודער, יוסף'ן, איז איצט אויך איבערגעגעבען געוואָרען דער געהיימער בעפעהל, צו טוידטען ביידע פרויען, אים פאַל, אויב ער וועט זיך נישט אומקעהרען צוריק פון דער רייזע.

הורדוס'ען האָט אָבער דאָס איצטיגע מאָל אויך אָבגעגליקט. קיי־

מענדיג קײן רהאָדאָס, וואו עס האָט זיך אויפגעהאלטען דער מעכטיגער אָקטאַוויאַן אויגוסט, האָט הורדוס אַמשטאַרקסטען ארויסגעוויזען די גאַנצע דיפּלאָמאַטישע בּויגזאַמקײט פון זײן נאַטור; דער אַלמעכטיגער דעספּאָט בּײַ זיך אין לאַנד איז ווי אַ אונטערטעניגער שקלאַף געשטאַנען פאַר זײַן בּעפעהלער און געבּיטער: ער האָט אַראָבגענומען פון זיך אַלע קעניגליכע בּעפּוצונגען און איז געשטאַנען פאַר דעם רוימישען הערשער פול מיט איבּערגעגעבּענער הכנעה, ווי גרײט צו נעהמען אויף זיך יעדען בּעפעהל פון זײַן געבּיטערישען מויל. און דערבּײַ אַלײן האָט ער זיך נישט אָבּגעשטעלט: הורדוס האָט זיך בּעמיהט צו איבּערצײַגען אָקטאַוויאַנ׳ען, אַז ענדערנדיג יעדעס מאָל זײַנע בּעציהונגען צו דעם אָדער יענעם פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט, בּלײַבּט ער אָבּער שטענדיג דער זעלביגער איבּערגעגעבּענער פרײַנד און בּעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען, און דאָס האָט אָקטאַוויאַן אַלײן אויך געמוזט אָנערקענען. ער האָט דעריבּער דעם יהודה׳אישען הערשער זעהר פרײַנדליך בּעהאַנדעלט, און אויסער דעם, וואָס ער האָט איהם אומגעקעהרט דאָס קעניגליכע דיאַדעם, האָט ער איהם נאָך בּעעהרט אויך מיט פערשידענע אַנדערע כּבודים (30).

הורדוס האָט זיך דאַן, אַ גליקליכער, אומגעקעהרט אַהײם, און נאָך אײדער ער האָט בּעוויזען זיך רעכט צו אָריענטירען אין דעם אינערליכען צושטאַנד פון די פאַמיליען-אָנגעלעגענהײטען, איז ער שוין ווידער געלאָפען צו זײַן נײַעם בּעשיצער. דער לעצטער האָט דאַן נאָר וואָס געהאַט אײַנגענומען קלײן אזיען און זײַן איצטיגער מאַרשרוט איז געווען קײן מצרים — אינגאַנצען צו בּעזיגען די מאַכט פון די פּטאָלאָמעער; דאָס האָט דער געשיקטער הורדוס ווידער אויסגענוצט, אום אַרויסצעווײַזען אָקטאַוויאַנ׳ען זײַן איבּערגעגעבּענקײַט. ער איז אַרויס דעם רוימישען הערשער אַנטקעגען מיט טײַערע מתנות און האָט פערזאָרגט דעם לעצטענ׳ס אַרמעע מיט אַלעם נויטיגען, אַזוי אַז אָקטאַוויאַנ׳ען איז שוין דערנאָך נישט שווער אָנגעקומען צו בּעזיגען מצרים און איהר אינגאַנצען אַרונטערצעוואַרפען אונטער דער מאַכט פון רוים. אומזיסט האָט די פערפיהרערישע קלעאָפּאַטראַ געפּרובט אויך דעם הערשער אַרײַנציהען אין איהר נעץ, ווי דעם פריהערדיגען אַנטאָניוס׳ען — דער איצטיגער רוימישער זיגער איז צו האַרטנעקיג געווען, און פאַר איהר איז קײן אַנדער אויסוועג נישט געבּליבּען, ווי נאָכטאָן אַנטאָניוס׳ען און זיך אויך דאָס לעבּען נעהמען. דאַן האָט זיך

דער גרױסמוטיגער זיגער דערמאָהנט אָן דער שטיצע, װאָס הורדוס האָט איהם אַרױסגעװיזען, און װען דער לעצטער איז געקומען איהם בעגריסען, האָט איהם אָקטאַװיאַן אַװעקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ׳ס לײבּװאַך, װאָס איז בעשטאַנען פון פיער הונדערט גאַליער (אָדער קעלטען), און דערצו האָט ער איהם אויך אומגעקעהרט צוריק די אַלע װאַסער־שטעדט און די ירחו־געגענד, װאָס אַנטאָניוס האָט געהאַט אַװעקגעשענקט קלעאָפּאַטראַ׳ן; אױסער דעם האָט ער דערנאָך אײַנגעשלאָסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה אויך אַ גאַנצע רײהע פון די דערבּײַאיגע האַלבּ־גריכישע פּרײַשטעדט (יפו, עזה, גדרה, א. נ. אַ.) און דעם גאַנצען ראַיאָן פון שומרון, װעלכע פּאָמפּעיוס האָט געהאַט אָבגעריסען פון פּאַלעסטינאַ. יהודה האָט איצט אַלזאָ געהאַט אין איהר אומפאַנג דעם זעלבּיגען שטח, װאָס אין די גליקליכסטע צײַטען פון די מיטעלסטע חשמונאים.

הורדוס האָט ערדײַכט די העכסטע שטופּע פון זײַן גליק און גרױסקײַט, און האָט זיך געפיהלט פעסט און זיכער אויף זײַן הערשער־שטוהל; איהם איז אָבער נישט בעשערט געװען פרײַ צו געניסען די פּרוכט פון זײַן גליק, און אויב נישט פון אױסװעניג, האָט זיך דאָס אונגליק בעפעסטיגט אין דעם ענגען נעסט פון זײַן פאַמיליען־קרײַז און דאָרט איהם פערגיפטעט די בעסטע מינוטען פון זײַן לעבען.

הורדוס קומט צוריק פון זײַן טריאומף־רײַזע, און שטויסט זיך אָן אָן דער אָפענער פעראַכטונג און דעם גיפטיגען האַס פון זײַן לײַדענשאַפטליך־געליעבטער קעניגין, מיט װעלכער ס׳איז דאָס איצטיגע מאָל װידער פאָרגעקומען דאָס אײגענע, װאָס בײַ זײַן אָבפאָהרען צו אַנטאָניוס׳ען: טיעף אָנגעגריפען פון דער שענדליכער געפאַנגענשאַפט, האָבען זיך די מוטער מיט דער טאָכטער אָהן אַלעמען אויך נישט געקענט בעציהען מיט קײן ליעבּע צו דעם מערדער פון זײערע טײַערסטע און נאָהנטסטע; דאָ איז אָבער דערצו נאָך צוגעקומען דער אומשטאַנד, װאָס מרים׳ען איז אויך דאָס מאָל געלונגען אַרױסצובּעקומען פון איהר אױפזעהער דעם אינהאַלט פון איהר מאַנ׳ס שרעקליכען בעפעהל, לויט װעלכען זי מיט דער מוטער האָבען געדאַרפט געטױדט װערן, אים פאַל, אויב ער װאָלט נישט צוריקגעקומען. פאַר דער שטאָלצער חשמונאי׳ערין איז איצט אונמעגליך געװאָרען, גלײַכגילטיג איבערצוטראָגען די אָנװעזענהײַט פון איהר בלוטיגען מאַן, און נאָך זײַן צוריקקומען האָט זי דאָס איהם גאַנץ אָפען אַרױסגעװיזען. טעג פון גיהנם־פּײַן און העלישע יסורים האָבען זיך

דאָן אָנגעהויבען פאַר דעם גליקליכען קעניג אין זיין פרעכטיגען פאַלאַץ, און נישט פון קיין אַנדערער, ווי פון זיין נאָהנטסטער און טייערסטער — דער קעניגין. דאָ האָט בעקומען שמערצליכע, גיפטיגע װאונדען נישט בלויז דער פערהאַסטער קעניג־קנעכט, וואָס האָט מיט מערדערישער געוואַלט אַראָבגעריסען די קרוין מיט די קעפּ צוזאַמען פון איהר זיידען, פאָטער און ברודער, — דאָ האָט אַ גיפטיגע פייל דורכגעלעכערט דאָס הארץ אויך פון דעם פעראַכטעטען מאַן, פון דעם אָבגעשטויסענעם ליעבהאָבער, און דאָס האָט דעם בלוטיגען ארומי אינגאַנצען ווילד געמאַכט. אַ שטורם פון צורייצטער, וויטענדער אַכזריות האָט געברויזט אין הורדוס'עס הארץ, און דעם פייער האָבען געזוכט נאָכמעהר פונאַנדערצופלאַקערן זיין שוועסטער סאַלאָמעאַ און זיין מוטער קיפּראָס. די לעצטע האָבען בעשולדיגט דער שטאָלצער קעניגין אין אַלערלייא חטאים, און ענדליך זענען זיי דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז זיי האָבען אונטערגעקויפט איינעם פון דער דינערשאַפט און יענער האָט עדות געזאָגט פאַר הורדוס'ען, אַז מרים האָט איהם אָנגערעדט אַרייצושיטען סם אין'ם וויינבעכער פון קעניג. די צוואַנגס־אויספאָרשונג איבער מרים'ס דינער האָט אָבער די בעשולדיגונג נישט בעשטעטיגט, און דאַגעגען האָט דער לעצטער ערקלערט, אַז די פערביטערטע שנאה פון דער קעניגין צו איהר מאַן שטאַמט פון דעם שרעקליכען געהיימען בעפעהל, וואָס ער האָט אָבגעגעבען סאָעמי'ן. דאָ האָט זיך אין הורדוס'ן פונאַנדערגעקאָכט דער אייפערזיכטיגער מאַן — ער האָט געגלויבט, אַז נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס זי איז געווען מיט איהר אויפזעהער אין זעהר אינטימע בעציהונגען, איז איהר געלונגען ארויסצובעקומען פון איהם דעם געהיימען בעפעהל — און אויף זיין פערלאַנג איז דער איטור'ער גלייך געטויטעט געוואָרען, און די קעניגין איז איבערגעגעבען געוואָרען אין געריכט. דאָס געריכט איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען פון אַ גרופּע ספּעציעל־בעשטימטע הויף־מקורבים, און זעהענדיג די פיינדליכע שטימונג פון דעם בייזען הערשער, האָבען זיי איהם צוליעב געטאָן און — אַרויסגעטראָגען אַ טוידט־אורטייל איבער ציון'ס שענסטער טאָכטער.

פון דעם קלאַפּ איז דער פער'שכור'טער הערשער צו זיך געקומען, און אָנגעהויבען אָבצולעגען די אויספיהרונג פון דער שטראָף פון איין טאָג אויפ'ן אַנדערן; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אַריינגעמישט די גיפטיגע שלאַנגען־טאָכטער סאַלאָמעאַ, און האָט אָנגעווענדעט אַלע מעגליכע מיטלען, אום צו איבערצייגען איהר ברודער, אַז אויב

ער וועט נאָך אָבהאַלטען די אויספיהרונג פון דער שטראָף, וועט בעשטימט אויסברעכען אַ אויפשטאַנד אין לאַנד און דאָס פאָלק וועט מיט געוועהר אין האַנד געהן פערטיידיגען דאָס לעבען פון דער בעליעבטער קעניגין. דאָס האָט געווירקט און — די קעניגין מרים איז געפיהרט געוואָרען צום עשאַפאָט. שווייגענדיג און פול מיט שטאָלצער פעראַכטונג האָט די העלדישע מערטירערין איהר שענעם קאָפּ אויסגעשטרעקט — ווי אַ אמת'ע טאָכטער פון די קעניגליכע חשמונאים-העלדען (29).

מרים'ס טוידט האָט אָבער דעם פייער אין הורדוס'עס ברוסט נישט געשטילט. שטראָמען בלוט און גאַנצע הויפענס מענשליכע קעפּ האָט שוין דאַן דער בלוטיגער אדומי אויף זיין געוויסען געטראָגען; אָט די אַלע צוזאַמען האָבען אָבער נישט אַזוי געפּייניגט און געקוועלט זיין פערוואונדעטע נשמה, ווי דער פערכשוף'טער אָנבליק פון דער איינציגער בליהענד-יונגער, טוידטער קעניגין. הורדוס האָט זיך נישט געקענט שענקען דאָס פערלוירענע גליק, און אַריינפאַלענדיג אין אַ ווילדען כעס, האָט ער געלאָזען טוידטען די אַלע מיטגליעדער פון דעם געריכט, וואָס האָט איהר פערורטיילט; מרים'ס שאָטען האָט איהם אָבער נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו פערפאָלגען, און ער האָט פערטויבט אין זיך די יסורים מיט רוישענדע, פערשכור'ט-ווילדע מאָלצייטען, טרינקערייען און יאַגד-קאָמפּאַניעס. פון דעם אַלעמען איז זיין אָרגאַניזם רואינירט געוואָרען און ער איז אַריינגעפאַלען אין אַ שווערער, געפעהרליכער קראַנקהייט. געלעגען איז ער נישט אין ירושלים, נאָר אין שומרון, וואו ער איז פּלוצלונג קראַנק געוואָרען, און אַזוי ווי אין דער הויפּטשטאָדט האָבען זיך פערשפּרייט קלאַנגען, אַז דער קעניג וועט שוין מעהר פון זיין קראַנקען-בעט נישט אַראָב, האָט די אַלטע קעניגין אַלעקסאַנדראַ ווידער אָנגעהויבען וועבען איהר דיפּלאָמאַטישע נעץ. זי האָט געפּרובט זיך פערזיכערן מיט אַ געוויסער מאַכט, אום צו בעקומען די רעגענטענשאַפט איבער די אונמינדיגע קינדער פון מרים'ען מיט הורדוס'ען, אים פאַל אויב דער לעצטער וועט שטאַרבען; עטליכע פון די פעסטונגס-קאָמענדאַנטען, מיט וועלכע זי האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען, האָבען אָבער דערטראָגען די גאַנצע מעשה הורדוס'ען, און אָט די נאָהנטע געפאַהר האָט אין איהם צוריק אויפגעוועקט זיינע לעבענס-כחות. הורדוס בעפעהלט קראַנקערהייד, גלייך צו בעשטראָפען דער שוויגער, און זיין בעפעהל ווערט פּינקטליך ערפילט (28). מיט איהר טוידט איז

אָבגעהאַקט געוואָרען דאָס לעצטע צווייגעל פון דעם שענעם
שטאַם — זי איז געוועזען די לעצטע ריין-בלוטיגע טאָכטער פון דעם
חשמונאים-געשלעכט. אין אַ קורצע צייט אַרום זענען געטוידט געוואָ-
רען אויך די לעצטע זייטיגע קרובים פון דעם חשמונאים-הויז, די
פאַמיליע בני-בבא. נאָך אַנטיגאָנ׳ס מפלה האָט זיך די דאָזיגע פאַ-
מיליע געראַטעוועט אַ דאַנק דער פריינדליכער שטיצע פון דעם הויפט-
מאַן קאָסטאָבאַר, וועלכער האָט זיי געהאָלפען אַנטלויפען און גאַנצע
צוועלף יאָהר געהאַלטען בעהאַלטען ביי זיך, אין סאַמאַריאַ. עס האָט
זיך אָבער געמאַכט, אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט הורדוס׳עס
שוועסטער, סאַלאָמעאַ, וועלכע איז געבליבען אַן׳אלמנה נאָך דער
בעשטראָפונג פון איהר מאַן יוסף; און אַט, ווען זי האָט, אין עטלי-
כע יאָהר אַרום, געוואָרפען אַן׳אום-חן אויף איהר מאַן, האָט זי איהם
פער׳מסר׳ט פאַר הורדוס׳ען, און איהם בעשולדיגט אין דעם, אַז ער
האָט די גאַנצע צייט אויסבעהאַלטען די נאָהענטע קרובים פון די
חשמונאים, וואָס האָבען געוויזען אַזאַ פערעקשנ׳טען ווידערשטאַנד ביי
דער בעלאַגערונג פון ירושלים. קאָסטאָבאַר איז דאַן געטוידט געוואָ-
רען, און צוזאַמען מיט איהם אויך די גאַנצע פאַמיליע בני בבא (25).

אַט די לעצטע בלוט-באָד האָט, ווי ס׳זעהט אויס, אינגאַנצען
בערוהיגט הורדוס׳עס געמיט, און צוזאַמען מיט דער צייט הויבט זיך
אָן אַ נייער פעריאָד אין זיין הערשער-לעבען 25 - 14 דער אויפגע-
קומענער קעניג דערפיהלט מיט אַמאָל די גאַנצע זיכערקייט און פעסט-
קייט פון זיין גליקליכער לאַגע, און ווערט בעהערשט פון אַ פער׳-
שכור׳טער לעבענס-לוסטיגקייט, וואָס שפיגעלט זיך אָב אויך אויפ׳ן
פאָלק און אויפ׳ן לאַנד. ווי די העלעניסטען אין די אַמאָליגע אַלטע
צייטען, הויבט הורדוס איצט אויך אָן אַריינצובריינגען אין לאַנד דעם
קולט פון לעבען אַן און פאַר זיך, דעם קולט פון וועלטליכער פרעה-
ליכקייט און קערפערליכען לעבענס-גענוס, און געפינענדיג זיך אינגאַנ-
צען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איצטיגען, רוימישען העלע-
ניזם, בעקומען אַלע זיינע איינפיהרונגען אין יהודה אויך אַ רוימיש-
העלענישען כאַראַקטער. הורדוס לאָזט אויפשטעלען אין ירושלים אַ
טעאַטר לויט דעם גריכישען מוסטער, — אַ טעאַטר אויפ׳ן פרייען
פעלד מיט אַ אונגעהויער-גרויסער גאַלעריע פאַר׳ן פובליקום, וואָס קומט
זיך צונויף פון אַלע עקען לאַנד, אום צו זעהען די „פאָרשטעלונגען״
אויפ׳ן סצענע. דאָ זוכט מען אָבער ניט צו פערפיינערן דעם געש-

מאַק פון פּובליקום און איהם גײַסטיג צו ענטוויקלען, ווי דאָס איז געווען אַמאָל אין׳ם אַלטען גריכענלאַנד, — נאָר צו רייצען זײַנע ניעדריגסטע אינסטינקטען. אויפ׳ן סצענע קומען פאָר פערשידענאַרטיגע גימנאַסטישע איבונגען, אַטלעטישע געשלעגען, געשלעגען צווישען מענשען מיט ווילדע חיות און נאָך אַזעלכע אונטערהאַלטענדע בילדער, וואָס זענען געווען גאַנץ גוט צוגעפּאַסט צו דעם קריגערישען און אויסגעלאַסענעם כאַראַקטער פון די רוימער, אָבער נישט צו דער גאָטספאָרכטיגער פריעדליכקײַט און פאַמיליענרײַנקײַט פון די יהודה׳ער. הורדוס האָט, למשל, אײַנגעפיהרט אין ירושלים דעם בעריהמטען יום־טוב לכבוד דעם רוימישען אימפּעראַטאָר אויגוסט, וואָס פלעגט געפײַערט ווערן יעדע פיער יאָהר אין אַלע רוימישע פּראָווינצען; צו דעם יום טוב פלעגען ספּעציעל אויפגעשטעלט ווערן פּרעכטיגע בנינים מיט סטאַטוען און פערציערונגען און דאַן פלעגען פאָרקומען רײַכע, ווילד־פרעהליכע פאָלקס־פערוויילונגען. הורדוס האָט זיך צו דעם יום־טוב בעצויגען מיט אַ בעזונדער איבערגעגעבענקײַט, און אויף זײַן בעפעהל זענען צונויפגעזאַמעלט געוואָרען טויזענדער מענשען פון גאַנץ יהודה און אויך פון אַנדערע לענדער, אום מיטצופײַערן די גרויסע שמחה און זיך צו בעטייליגען אין די גלאַדיאַטאָר־שפּיעלען און אַטלעטען־שלעגערייען, וואָס זענען אויסגעפיהרט געוואָרען דורך ספּעציעל אַנגאַזשירטע אַרטיסטען.

אָט די וואָכעדיגע, טעמפּע פרעהליכקײַט אין דער הייליגער הויפּטשטאָדט האָט געמוזט אַרויסרופען אַ שטאַרקען פּראָטעסט פון דער זײַט פון די גײַסטיגע פאָלקס־פיהרער און אויך פון די פאָלקס־מאַסען, וועלכע זענען דורכגענומען געווען מיט גאַנץ אַנדערע לעבענס־בעגריפען און אַ גאַנץ אַנדער וועלט־אַנשויאונג. לויט די דאָזיגע בעגריפען האָבען אָט די אַלע שפּילערייען און פערוויילונגען אין אַלגעמײַן געמוזט בעטראַכט ווערן, ווי נאַרישע עולם־הזה־זאַכען, וואָס זענען פערבונדען מיט הונדערטער קליינע עבירות נעגען די געזעצען פון דער תורה; און אויסער דעם האָבען די פריעדליכע און ווייכהאַרציגע יהודה׳ער נאָך בעזונדער געזעהען אַ שרעקליכע אכזריות אין אַזאַ שפּיעל, למשל, ווי דער גלאַדיאַטאָרען־קאַמפּף, וואו „מענשען ווערן צוריסען פון ווילדע חיות, אום צו דערפרעהען דערמיט אַנדערע מענשען”. און נישט בלויז דער יודישער מאָראַל — די דאָזיגע פערוויילונגען האָבען גאַנץ אָפט אָנגעגריפען אויך דעם עצם יסוד פון דעם יהודה׳עאישען מאָנאָטעאיזם; אַזוי איז, צום בײַ־

שפיעל, פארגעקומען עטליכע מאל, אז הורדוס האט געלאזען ארויס-שטעלען אין א עפענטליכען פערוויילונגס-פלאץ זיינע טראפעען (קריעגס-רויב, שלל-מלחמה) אין דער געשטאלט פון פערשידענע בעוואפענטע פי-גורען, און די יהודה'עאישע בעפעלקערונג האט אין דעם געזעהען — עבודה-זרה-בילדער. ביי אזא פאל איז די אויפרעגונג פון פאלק אמאל אזוי גרויס געווען, אז הורדוס האט געפונען פאר נויטיג, איינצולאדען אין טעאטר די אנגעזעהענסטע שטאדט-בעלי-בתים און פאר זיי אין די אויגען געלאזען אראבנעהמען די קליידונג פון די „טראפעען", אום אויף אזא אופן זיי צו איבערצייגען, אז דאס זענען נישט קיין געצען-בילדער, נאר פשוט'ע הילצערנע פיגורען אין מיליטערישער קליידונג.

אזעלכע איינצעלנע פאקטען און איבערצייגונגען האבען אבער גאנץ ווייניג געקענט העלפען אויף צו בערוהיגען די אויסגעוועהלטע גייסטיגע פיהרער פון פאלק, וועלכע האבען געמוזט זיין געגען דעם עצם מהות פון די אלע פערוויילונגען אין אלגעמיין; געגען דער גאנצער שיטה פון מאכען דאס לעבען וואכעדיג און ברוטאל, פון לעהרנען דעם מענשען זוכען דאס לעבען אין לעבען גופא, אין זיינע אלוייטיגע קערפערליכע און גייסטיגע פערגניגענס, און נישט אין קיין הויכע אייביגע אידעאלען, און נישט אין דעם אייביגען לעבען, וואס ווערט זיך אנהויבען ערשט נאכ'ן טוידט. און אט די פיינדליכע שטימונג האט ארויסגערופען הייסע פאנאטיקער, וואס האבען בעשלאסען זייער לעבען איינצושטעלען און אומצוברענגען דעם „געבילדעטען דעספאט", וועלכער פיהרט דעם פאלק אויפ'ן וועג פון צוזאמענלעבען זיך מיט דער ארומיגער געצענדיענערישער וועלט. אין דער פערשווערונג זענען אריינגעגאנגען צעהן בירגער פון ירושלים, וועלכע זענען געקומען אין טעאטר מיט בעהאלטענע קינזשאלען אונטער די פאלעס; די אונטערנעהמונג איז אבער אויסגעגעבען געווארען נאך פאר דעם אנפאל, און די אנפאלער, וועלכע האבען זיך ביי דער אויספארשונג בערימט מיט זייער פאטריאטישער פערשווערונג און זי איינגאנצען בעשטעטיגט, — זענען געטוידט געווארען אונטער אכזריות'-דיגע ענויים. דאס פאלק, וואס האט געקוקט אויף די פערשווארענע, ווי אויף ווירקליכע פאטריאטישע „קדושים" (הייליגע, מערטירער), האט זיך שפעטער נוקם געווען פאר זייער טוידט: דער „מסור", וואס האט די פערשווערונג ארויסגעגעבען, איז פון פאלק צוריסען געווארען אויף שטיקער.

אט די אלע ארויסטרעטונגען פון פערשידענע פאלקס-שיכטען געגען איהם און זיינע איינפיהרונגען, האבען אין הורדוס'ען ארויסגערופען

דעם פערלאַנג זיך נאָכמעהר צו ריַיצען מיט'ן פאָלק און צו טאָן אַלץ אַזוי, אַז דאָס רעליגיעזע אָדער נאַציאָנאַלע געפיהל פון פאָלק זאָל זיך פיהלען בעלייַדיגט. הורדוס האָט ליעב געהאַט צו בויען שטעדט, און די אַלע שטעדט, וואָס זענען דורך איהם ענטשטאַנען, האָט ער אָנגערופען מיט נעמען פון דעם רוימישען קעניגליכען הויז אָדער פון זיַין אייגענער דינאַסטיע; דאָס איז נאָך אָבער גאָרנישט געוועזען גענען דעם, וואָס ער האָט זיך גענומען מיט אַ מין צו־להכעיס'דיגער פלייַסיגקייַט אָפּבויען צוריק די אַמאָליגע האַלב־געצענדיענערישע שטאָדט שומרון, — די שטאָדט, וואָס איז פון אייביג־אָן פערהאַסט געוועזען אין יהודה און איז אַמאָל דורך דעם חשמונאים־קעניג יוחנן־הורקנוס אַראָבגעטראָגען געוואָרען ביז'ן לעצטען שטיין. דעם יסוד צו דער רעסטויראַציע (צוריק־אויפשטעלונג) פון שומרון האָט געלעגט פּאָמפּעיוס, און הורדוס האָט איצט נישט בלויז געלאָזען פערגרעסערן דעם שטח פון שטאָדט אויף אַ האַלבען טייל, נאָר זי אויך בעפוצט מיט די שענסטע בנינים און געמאַכט פאַר זיַין צווייטער רעזידענץ. ער האָט געלאָזען דאָרט אויסבויען אַ שטאַרקע פעסטונג און אַ געצענדיענערישען טעמפעל לכבוד דעם רוימישען הערשער אויגוסט, און אויך די שטאָדט אַליין האָט געטראָגען אויף זיך דעם לעצטענס נאָמען (אויף גריכיש: „סעבאַסטאַ" — הייליגער. זי אויף לאַטייניש: אויגוסט). דאָס האָט געזאָלט זיַין אַ מין קאָנקורענטין דער פערהייליגטער הויפטשטאָדט ירושלים, מיט איהרע אַלטע זכרונות און טראַדיציעס. —

אין ירושלים גופא האָט ער אויך אַ סך געבויט און איבערגעבויט. אין דעם העכערן טייל פון שטאָדט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פאַר זיך אַ פּאַלאַץ, וואָס איז בעשטאַנען כמעט אינגאַנצען פון מאַרמאָר און גאָלד, און האָט בעצויבערט מיט זיַין פּרעכטיגער שענקייַט. דער פּאַלאַץ איז אַרומגערינגעלט געוואָרען מיט שטאַרקע פעסטונגס־וואַלען, און צו דעם צוועק פון שיצען דעם טייל שטאָדט איז איבערגעבויט געוואָרען אויך דער טורעם פון בית־המקדש, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען פון הורדוס'עס פריהערדיגען בעשיצער — אַנטאָניוס.

אויסער די הויפטשטעדט, האָט הורדוס געגרינדעט אַ גרויסע האַפענשטאָדט ביַים ברעג פון ים, וואו עס האָט זיך פריהער געפונען דער אַזוי גערופענער סטראַטאָן־טורעם (נישט וויַיט פון יפה), און צו דער שטאָדט, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען קסריה (קעסאַר־קיסר, צעזאַר), האָט ער צוגעבויט אויך אַ גלענצענדען האַפען, וועלכער האָט אָבגע-

קאסט אונגעהויערע סומען געלד און איז געוועזען בערימט ארום מיט זיינע בעקוועמע איינריכטונגען; אין שטאדט זענען אויפגעשטעלט געווארען צוויי ריעזיגע טורעם-זיילען מיט די אבבילדונגען פון דעם רוימישען הערשער אויגוסט און דער שטאדט רוים, אזוי אז די נאציאנאליסטען האבען געקוקט אויף דער שטאדט, ווי אויף א „קליינע רוים" און אזוי האבען זיי זי אויך גערופען. שפעטער איז קסריה געווארען דער צענטער פון דער רוימישער מאכט אין איהר קאמפף מיט יהודה, און אין פאלק איז געשאפען געווארען דאס שפריכווארט, אז „קסריה האט שטענדיג טריאומפירט, ווען ירושלים האט געוויינט".

צוזאמען מיט זיינע רוימישע בעשיצער, האט הורדוס זיך אליין אויך נישט פערגעסען, און ער האט געלאזען פעראייביגען זיין נאמען און די נעמען פון זיינע פערשידענסטע פאמיליענמיטגלידער אין א גאנצער רייהע מאנומענטען, שטעדט און פעסטונגען. צוויי מייל צו דרום-מערב זייט פון ירושלים, אויף א בערגעל, וואו ער האט אמאל אבגעהאלטען א גלענצענדען נצחון איבערן פאלק, האט ער איצט אויפגעשטעלט א לוקסוס-פאלאץ אונטערן נאמען הערא דיום. דאס איז געוועזען א פרעכטיגער שלאס מיט הויכע טורעמס, וואו ס'איז געזארגט געווארען פאר לוקסוס און פערגניגען; צוויי הונדערט טרעפ פון ווייסען, ריינסטען מרמאר האבען ארויפגעפיהרט אין די אויבערשטע עטאזשען, און נאך אונגעהויערע אויסגאבען און אנשטרענגונגען איז הערא דיום ענדליך בעזארגט געווארען אויך מיט א גוט איינגעריכטעטער וואסער-לייטונג. אין דער זעלביגער געגענד האבען זיך געפונען אויך די נייע שטעדט אנטיפאטרידא און פאזאעלידא, און די פעסטונג קיפראס.

און נישט נאר אין יהודה אליין — דער עהרגייציגער הורדוס האט גוט געוואוסט, אז אויף דער ליעבע פון דעם יהודה'שען פאלק קען ער קיין סך נישט רעכענען, און ער האט זיך געוואלט בעליעבט מאכען ביי אנדערע פעלקער. מיט די אונשעצבארע אוצרות, וואס ער האט ארויסגעפרעסט פון פאלק, אין דער פארם פון פערשידענע שטייערן, האט דער יהודה'עאישער דעספאט זיך פאפולער געמאכט אין דער גאנצער ארומיגער וועלט. הורדוס האט געלאזען אויף זיינע קאסטען בויען גימנאזיומס אין טריפאליס און דמשק, אויפשטעלען פעסטונגען אין ביבלאס, איינארדנען טעאטערן, צירקען, עפענטליכע פלעצער און טעמפלען אין צידון, רהאדאס, אנטיוכיא, אשקלון און נאך אנדערע פונקטען פון דעם רוימישען מזרח. די דאזיגע גרויסמוטיגע רייכע נדבות

האבען הורדוס'ען בעליעבט און בעריהמט געמאכט צווישען די שלכני'שע סיריער און גריכען, און אפילו אויגוסט אליין איז אויך געוועזען פון איהם העכסט צופריעדען. ער האט זיך זאגאר אויסגעדריקט, אז הורדוס פערדיענט צו טראגען אויפ'ן קאפ די קרוין פון גאנץ סיריען און עגיפטען, און האט איהם אויסגעדריקט זיין פערעהרונג מיט א בעדייטענדער ממשות'דיגער מתנה: אויגוסט האט געשענקט הורדוס'ען די געגענדען בשן, אויראניטים און דאס וואולקאנישע צוריסענע,ווילדע טראכאניטים, וויל דארט האבען זיך אויפגעהאלטען מאסען רויבער-באנדעס, און קיינער אויסער הורדוס'ען, איז נישט אימשטאנד געוועזען, זיי אויסצוראטען. דאס לעצטע איז הורדוס'ען אויך נישט לייכט אנגעקומען, און ער האט א לאנגע צייט זיך געמוטשעט ארומשלאגען מיט דער איינגעבוירענער ווילדער בעפעלקערונג און ענדליך איבערלאזען דארטען, אלס שטענדיגע וואך, א מחנה פון דריי טויזענד אדומ'ער. און די טראכאניטען האבען זיך פאר דער וואך אויך נישט איבריג דערשראקען — דאס איז צו זעהען פון דעם פאקט, וואס שוין אין די לעצטע יאהרען פאר זיין טוידט האט נאך הורדוס געפונען פאר נויטיג צו זוכען א בעזונדערע מאכט אויף צו פאראליזירען זייער רויבערישע טעטיגקייט. ער האט דאן בעוואויגען א געוויסען בבל'ניש-יהודה'עאישען הויפטמאן, מיט'ן נאמען צמרית, וועלכער האט מיט הונדערט פאמיליען-מיטגליעדער און פינף הונדערט בעוואפענטע בעגלייטער אריבערגעוואנדערט איבער'ן טייך פרת, — זיך צו בעזעצען אין , אום צו האלטען אין צוים די דארטיגע טראכאניטען.

אויף ווי וויים הורדוס האט קיין צוטרוי נישט געהאט צו דעם יהודה'עאישען פאלק און זיך מיט איהם נישט גערעכענט זעהט מען אויך דערפון, וואס דער גאנצער שטאט פון זיינע הויף-מענשען און נאהנטע מקורבים איז בעשטאנען פון פרעמדע. א געוויסער אין זיין צייט בעריהמטער פילאזאפישער רעדנער און געשיכטע-שרייבער, ניקאלאאוס פון דמשק, איז געוועזען זיין נאהנטסטער פריינד און ראטגעבער, און האט איהם אפט פערטרעטען אין זיינע מלוכה-ארבייטען; דער וועניג געבילדעטער הורדוס האט זיך ביי דעם גריכישען געלעהרנטען געוואלט אויסלערנען די אלע השלמות און ידיעות, וואס זענען נויטיג געוועזען אין יענער צייט, אום זיך צו קענען געפינען אין א אינטעליגענטער גריכישער געזעלשאפט; און דאנעגען האט דער זעלביגער ניקאלאאוס אנגעשריבען א אלגעמיינע געשיכטע אין הונדערט פיער און פיערציג טיילען, וואו ער האט געלויבט אין הימעל אריין זיין קעניגליכ

לען תלמיד און בעשיצער. א צווייטער גריכישער אינטעליגענט. פטאלאמעאוס, האט ביי איהם פערטרעטען דעם פאסטען פון א קאנצלער אדער פון א פינאנץ-מיניסטער; א דריטער גרעק, אנדראמאכוס און א רוימער געמעלוס זענען געווען די ערציהער פון זיינע צוויי זיהן, און אזוי איז ער כסדר ארומגערינגעלט געווען מיט מענשען ניש ט פון דעם פאלק, איבער וועלכען ער האט געקעניגט; אין הורדוס'עס לעבען, האלטען זיך און דענקען איז אין אלגעמיין געווען גאנץ וועניג יהודה'עאישעס, און ער האט נאר דעם ריינעם אמת געזאגט, ווען ער האט זיך אויסגערדיקט פאר איינעם פון זיינע דערמאהנטע מקורבים, אז די גריכען זענען איהם נעהנטער צום הארצען, ווי די יהודה'ער.

ביי אזא בעציהונג צום פאלק אליין און צו זיין קולטור איז גאנץ פערשטענדליך די שנאה און די טיפע אינערליכע אבנייגונג, וואס דאס איינגע, יהודה'עאישע פאלק האט געשפירט צו זיין הערשער. הורדוס איז דעם פאלק אינגאנצען פרעמד געווען, און מעהר ווי פערהאלטונג און אכזריות האט עס פון איהם נישט געזעהען. עס האט איהם דעריבער גאנץ וועניג געהאלפען אויך די גרויסמוטיגע גוטהערציגקייט, וואס ער האט ארויסגעוויזען דעם פאלק אין א שטארקען הונגער-יאהר, ווען ער (24) האט אויפגעקויפט פון זיין פערמעגען אוצרות מיט תבואה אין מצרים און עס צוטיילט דער הונגערנדער בעפעלקערונג אומזיסט. דאס פאלק איז איהם א ווייליע דאנקבאר געוועזען; באלד אבער האט עס ווידער געזעהען פאר זיך דעם דעספאטישען פרעמדען הערשער, וואס האט אלע זיינע הייליגקייטען פערשוועכט און אויסגעלאכט דאס טייערסטע און העכסטע פון זיין קולטור-לעבען. די יהודה'ער האבען געהאט ביז דאן דריי אינסטיטוציעס, אין וועלכע ס'האט זיך פערקערפערט די גאנצע וועלטליכע און גייסטיגע מאכט איבערן פאלק: די מלוכה, די כהונה-גדולה און דאס סנהדרין, און אט די אלע דריי אינסטיטוציעס האבען א דאנק הורדוס'ען איינע נאך דער אנדערער פערלוירען זייער אויטאריטעט. די מלוכה האט ער זיך אליין גענומען, און בנוגע צו דער כהונה-גדולה האט ער איינגעפיהרט א פרייע, ווילקירליכע „בעשטימונג”, אנשטאט דעם מנהג פון ירושה, וואס האט זיך דערביי פראקטיצירט. נאך דער מעררערישער בעזייטיגונג פון דעם חשמונאי'שען כהן-גדול, אריסטאבול, איז ווידער בעשטימט געווארען אויף דעם פאסטען דער פריהערדיגער חננאל; דאן איז ארויף אויף דעם עהרענשטוהל א געוויסער יהושע בן [illegible] דער האט אבער נישט בעוויזען, לאנג אויף זיין פאסטען צו בליי-

בען, און ער אליין איז אין דעם גאנץ ווענינ שולדינ געווען. דא איז פארגעקומען דאס, אז א קורצע צייט נאך מרים'ס טוידט האט דער קעניג זיך געפונען א טרייסט אין די ארעמס פון א געוויסען אלעקסאנדריני־שען כהן'ס א טאכטער, און אין דעם זכות איז אט דער כהן, מיט'ן נא־מען שמעון בן ביתוס, בעשטימט געווארען פאר א כהן־גדול. דער לעצטער האט זיך אין גיכען ארויסגעוויזען פאר א איבערגעגעבע־נעם אנהענגער פון הורדוס'עס פאליטיק, אזוי אז דער גייסטיגער פיהרער פון דעם יהודה'שען פאלק האט גאנץ אפט געשטיצט די אונטערנעהמונ־גען פון זיין קעניגליכען איידים.

וואס עס געהערט צום סנהדר, ין האט הורדוס זיין מאכט אויף אזוי פיעל בעגרענעצט, אז עס האט אייגענטליך אינגאנצען אויפגעהערט צו שפיעלען די בעדייטענדע ראליע אין דעם פאלקסלעבען, וואס עס האט געשפיעלט נאך פון די אלטסטע צייטען. אין זיין צייט האט די גאנצע אינסטיטוציע בעקומען דעם כאראקטער פון דעם קעניג'ס א ראטס־פער־זאמלונג, וואס בעשטעהט בלויז פון פערשיעדענע הויף־מקורבים און נאך אזעלכע שופטים, וועלכע זענען שטענדיג גרייט געווען צו משפט'ען אזוי, ווי הורדוס'ען האט געפאסט. פון די פאלקס־פיהרענדע פארטייען, וויעדער, האבען זיך די איסיים איבערהויפט נישט אבגעגעבען מיט קיין וועלט־זאכען, און די פרושים האבען נישט אנערקענט, נישט הורדוס'ען אלס וואסאל, און נישט אויגוסט'ען אלס אויבערשטען הערשער. ווען הורדוס'ען איז איינגעפאלען צו פאדערן פון פאלק א שבועה (20), אז עס וועט טריי דיענען איהם און אויגוסט'ען, האבען זיך די פרושים אבגעזאגט און נישט געוואלט שווערען, און נאר א דאנק דער גרויסער פאפולאריטעט פון דעם פריעדליכען הלל האט ער זיי נישט בעשטראפט דערפאר און בעפרייט פון דער שבועה.

הורדוס האט דעריבער זיין גאנץ לעבען געהאלטען אין איין שרע־קען זיך פאר אנ'אויפשטאנד פון פאלק, און אום דאס צו פערהיטען, האט ער ארגאניזירט א גאנצע ארמעע פון שפיאנען, וואס האבען גע־דארפט זיך געפינען צווישען פאלק און נאכשפירען זיינע רעד און זיינע טועכצען. הורדוס אליין פלעגט אויך אפט זיך ארייג'גנב'ענען פערקליי־דעטערהייד צווישען המון און זיך צוהערען צו זיינע שמועסען, און ווער איז געווען יענעם, וואס האט זיך אויסגעדריקט נישט פריינדליך וועגען דעם יהודה'שען הערשער. ער איז גלייך געהיים אוועקגעפיהרט געווא־רען אין דער פעסטונג הירקאניום, וואו ער האט בעקומען זיין אכזריות'־

דיגע שטראָף . „אין שטאָדט , ווי איבער די וועגען זענען ערומגעגאַנגען שפּיאָנען“ און די בירגער האָבען נישט געטאָרט זיך צוזאַמענקומען און געהן אָדער רעדען קאָמפּאַניעס-ווייז .

דאָס אַלץ האָט פון דעסטוועגען נישט געשטערט דעם אדומ'ישען דעספּאָט , אונטערצוקויפען , פון דער צווייטער זייט , דעם פאָלק און צו זוכען זיין ליעבע . נאָך דער טריקעניש , וואָס האָט זיך געצויגען עטליכע יאָהר כסדר, האָט הורדוס בעפרייט דאָס לאַנד פון אַ דריטעל שטייערן, און אין דער זעלביגער צייט איז ער צוגעטרעטען צו אַ גראַנדיעזער אונטערנעהמונג , וואָס האָט אי ווירקליך אַרויסגערופען די טיעפסטע דאַנקבאַרקייט צו איהם פון אַלע פאָלקס-שיכטען , אי בעפריעדיגט זיין ליידענשאַפטליכע תאוה צו בויען . הורדוס האָט זיך גענומען אינגאַנצען רעסטאַוורירען און בעניייען דעם פערנאַכלעסיגטען בית-המקדש , וואָס איז געשטאַנען פון זרובבל'ס צייטען אָן , און האָט אויסגעזעהען עלענד און אָרים צווישען די רייך-פערפוצטע שלעסער און פּאַלאַצען פון דער בענייטער ירושלים .

די פאָלקס-פערטרעטער , פאַר וועלכע הורדוס האָט אויסגעדריקט זיין ווילען , צו צוטרעטען צו דער בענייאונג פון בית-המקדש , האָבען זיך אין אָנהויב בעצויגען צו דער זאַך מיט שרעק און פערצווייפלונג ; זיי האָבען געגלויבט , אַז הורדוס מיינט דאָ נאָר אָבצונאַרען דעם פאָלק , און זיין אמת'ע כונה איז — צו פערניכטען אינגאַנצען דעם רעליגיעזען צענטר פון דער אומה און אַזוי אָדער אויף אַנ'אַנדער אויפן איהם צו בערויבען . הורדוס האָט זיי אָבער בערוהיגט און פערזיכערט , אַז דער אַלטער בית המקדש וועט נישט אָנגעריהרט ווערן אַזוי לאַנג , ווי דאָס גאַנצע בוי-מאַטעריאַל און דער גאַנצער אַרבייטער-שטאַט וועט זיך נישט געפינען אויפ'ן פּלאַץ . אום אינגאַנצען צו בערוהיגען דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאָלק, האָט הורדוס אַוועקגעשטעלט די אַרבייט אונטער דער השגחה פון די בעדייטענדסטע כהנים און פרושים , וועלכע האָבען געדאַרפט זעהען , אַז אַלץ זאָל געמאַכט ווערן לויט די געזעצען פון דער תורה , און באַלד נאָכדעם , אויף דעם אַכצעהנטען יאָהר פון זיין הערשען , האָט זיך די אַרבייט אָנגעהויבען . אַ קאַראַוואַן פון טויזענדער משא-פוהרען , בעלאָדען מיט טייערע קוואַדראַט-שטיינער און מאַרמאָר-זיילען , האָט זיך כסדר געצויגען אויפ'ן וועג קיין ירושלים , און גאַנצע צעהן טויזענד אַרבייטער-ספּעציאַליסטען זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען ביי דער אַרבייט . די אינוועניגסטע אײַנריכטונגען

און פערציערונגען האבען פערנומען צוויי יאהר, און דאן האט זיך ערשט אנגעהויבען די רעכטע בוי-ארבייט פון די אויסוועניגסטע מויערן, הויפען, זאלען, געוועלבטע קאלוארען און פערשידענע זיילען, וואס האט זיך געצויגען גאנצע אכט יאהר — כמעט ביז'ן חורבן פון דעם זעלביגען בית המקדש.

אין דעם בית המקדש האט הורדוס אריינגעלעגט נישט בלויז אונגעהויערע אוצרות גאלד, נאר אויך זיין גאנצען שעפפערישען גייסט, זיין גאנצען קונסט-געשמאק, און איהם איז ווירקליך געלונגען צו בעשאפען עטוואס פרעכטיג-שענעס, בעצויבערנדעס. דאס איז געוועזען א מייסטער-ווערק, וואס האט ארויסגערופען די בעוואונדערונג פון דער גאנצער אלטער וועלט, און ווי דאס יהודה'שע פאלק אליין האט זיך שפעטער אויסגעדריקט, האט „דער קיין שענעם בנין נישט געזעהען, ווער עס האט נישט געזעהן הורדוס'עס בית המקדש". דער גאנצער אומפאנג פון דעם בית המקדש-בארג, וועלכער איז געוועזען ארומגענומען מיט א פעסטער און הויכער מויער-וואנט, האט בעטראפען זעקס סטאדיען, ד. ה. עלף הונדערט פינף און צוואנציג מעטער, און דער צענטר פון דעם קאלאסאלען בנין האט זיך געזעהען אין אלע זייטען אויף דעם שטח פון א סך מיילען. דער הויכער דאך פון דעם בית המקדש איז געוועזען בעפוצט מיט פערגולדטע שפיצען, וואס האבען געפינקעלט און געשטראהלט אונטער דעם גלאנץ פון דער גאלדענער מזרח-זון; אונבעוואוסטזיניג האבען אבער הורדוס'עס אינזשיניערען אויפגעטאן מיט די דאזיגע דאך-שפיצען נאך א וויכטיגע זאך: די לעצטע האבען געדיענט אויך אלס בליץ-אבציהער און האבען פערהיט דעם בית המקדש פון דונער-שלעק!

דער יום-טוב פון בענייען דעם בית המקדש איז געפייערט געווארען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד און מיט רייכע פאלקס-פערוויילונגען; די גרויסע שמחה האט אבער געהאט אין זיך אויך א גרויסע מאס טרויער פאר די בעסערע זיהן פון פאלק. אויף די לעצטע האט געמוזט ווירקען שלעכט שוין דאס אליין, וואס אויף הורדוס'עס בעפעהל איז אט דער פאלקס-יום-טוב פעראייניגט געווארען מיט דער פייערונג פון זיין אייגענעם נצחון איבער'ן פאלק: דאס חנוכת הבית פון בית המקדש איז געפייערט געווארען אין דעם זעלביגען טאג, ווען הורדוס האט זיך, פאר צוואנציג יאהר, אוועקגעזעצט אויף דעם פערבלוטיגטען טראן פון יהודה; און דערצו איז נאך צוגעקומען נאך

א פאקט, וואס האט בעזונדער שטארק אנגעגריפען אין דעם רעליגיעזען, אין דעם נאציאנאלען געפיהל פון די איבערגעגעבענע יהודה'עאי־שע פאטריאטען: דער אדומי'שער הערשער האט דעם ניי־אויפגעבויטען בית המקדש גלייך אוועקגעשטעלט אונטער דער שוץ פון רוים, און האט געלאזען אויפשלאגען איבער דעם אויסווענינגסטען הויפט־אריינגאנג פון בית המקדש א אדלער־בילד — דאס עמבלעם פון דער רוימישער קריעגס־מאכט. לויט דעם געזעץ פון דער יודישער תורה איז יעדע פלאסטישע אבבילדונג איבערהויפט פערבאטען געווען אלס עטוואס אזוינס, וואס א שייכות צו עבודה־זרה, און אזא עמבלעם אויפ'ן טויער פון בית המקדש האט געמוזט אנפילען מיט א טיעפען טרויער די הערצער פון די אמת'ע פאלקס־פריינד. הורדוס האט אויך איינגעפיהרט אלס חוב, מקריב צו זיין יעדען טאג א קרבן פאר זיין רוימישען בע־שיצער, אויגוסט, וועלכער האט דאס דאן אפשר גארנישט פער־לאנגט; שפעטער האט דער קרבן אנגעהויבען צו דיענען אלס אויס־דריק פון אונטערטעניגקייט, און האט קיינמאל נישט געטארט פערמי־טען ווערן.

געענדיגט מיט דער ארבייט פון בית־המקדש, וואס האט איהם אינגאנצען בעהערשט, האט הורדוס זיך צוריק אומגעקעהרט צו זיינע פערזענליכע אונטערהאלטונגען און פערגניגענס. אלס האלב־אבהענגיגער וואסאל האט הורדוס אין יענער צייט גאנץ וועניג געשפירט די אויבער־שטע מאכט פון רוים; ער האט געהאט דאס רעכט צו לאזען אויסגיעסען אייגענע מטבעות, ארויפצולעגען אויף דער בעפעלקערונג פערשידענע שטייערן און אויסצוניצען זיין מאכט אין די גרענעצען פון לאנד אהן א שום קאנטראל. דאס אלץ האט צוגעגעבען הורדוס'ען א בעדייטענדען אנ־זעהען אין אלע שכני'שע לענדער, און זאגאר אויך אין רוים גופא האט מען זיך צו איהם בעצויגען מיט אכטונג און ליעבע. זענענדיג עטליכע מאל אין רוים, האט ער זיך אויפגעהאלטען ביי אויגוסט'ען אין הויז, און דארט האט ער בעוויעזען נאהנט בעפריינדעט צו ווערן אויך מיט דעם בעריהמטען מארק אגריפא, אויגוסט'ס איידים. דער לעצטער איז שפעטער געקומען אלס גאסט צו הורדוס'ען אין ירושלים, און האט געפונען פאר א פליכט פון זיין זייט אויסצודריקען מיט עפעס זיין אכטונג דעם יהודה'עאישען פאלק; ער האט געלאזען מקריב זיין אויף זיין רעכ־נונג א גרויסע צאהל קרבנות אין בית־המקדש, און דאס פאלק איז פון דער העפליכקייט אזוי געריהרט געווען, אז עס האט איהם ארויסבעגלייט

פון שטאָדט ביז'ן שיף, בעשיטענדיג דעם וועג מיט בלומען (15).

וועגען דער פערזענליכער פריינדשאַפט, וואָס האָט געהערשט צווישען דער פאַמיליע פון דעם רוימישען אימפּעראַטאָר און דעם יהודה'ישען וואַסאַל, רעדט זיך פיעל אין די היסטאָרישע קוועלען פון דער רוימישער זייט, און לויט דעם אויסדריק פון אַ געוויסען רוימישען היסטאָריקער, האָט אויגוסט נאָך זיין אײדים (אַגריפּאַ'ן) אַממעהרסטען ליעב געהאַט הורדוס'ען, און ביי אַגריפּאַ'ן אין האַרצען האָט הורדוס פערנומען דעם ערשטען פּלאַץ נאָך אויגוסט'ען. ווען אַגריפּאַ האָט געמאַכט זיין רייזע איבער קליין-אַזיען האָט איהם הורדוס בעגלייט אין וועג, און ווען עטליכע פון די דאָרטיגע יהודה'ישע קאָלאָניעס האָבען זיך בעקלאָגט פאַר דעם רוימישען מאַכטהאַבער אויף די פערשידענע דריקונגען און גזירות, וואָס זיי האָבען אויסצושטעהן פון זייערע גריכישע שכנים, — האָט זיך הורדוס אויך אָנגענומען פאַר זיי און אַגריפּאַ האָט בעפרידיגט זייערע בקשות.

די דאָזיגע שטיצע, וואָס ער האָט אַרויסגעוויעזען די יהודה'ער אין דער פרעמד, האָט הורדוס גלייך אויסגענוצט אַלס רעקלאַמע פאַר זיך, און זיך אומקעהרענדיג צוריק פון דער רייזע קיין ירושלים, האָט ער געלאָזען צונויפרופען אַ גרויסע פאָלקס-פערזאַמלונג, פאַר וועלכער ער האָט אויספיהרליך געשילדערט די גרויסע טובה, וואָס ער האָט דאָ געטאָן די דערווייטערטע יהודה'ער; ביי דער געלעגענהייט האָט ער געשענקט דעם פאָלק אויך אַ פיערטעל פון די שטייער-חובות, וואָס זענען געבליעבען שטעהן פון פערגאַנגענעם יאָהר.

אַזוי האָט הורדוס זיך בעמיהט מיט פערשידענע מיטלען, אויך דעם פערגניגען צו ערדייכען — זיך צו ערווערבען די ליעבע פון זיין אייגענעם פאָלק. און ער האָט ווירקליך געקענט רעכנען אויף אַ געוויסען ערפאָלג אין דער הינזיכט; דאָ האָט זיך אָבער ווידער אָנגעהויבען פאַר איהם אַ צייט (4—14) פון פאַמיליען-אונרוהען און בעשטראַפונגען, וואָס האָט צושטערט די רוהיגקייט פון זיין גליק און נישט געלאָזען איהם שוין מעהר געניעסען פון זיינע אַרומיגע נצחונות ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען. די אייביגע אונרוהען, אינטריגעס און טויט-שטראָפען אין דעם ענגען קרייז פאַר זיין פאַמיליע, האָבען זיך ווי אַ שווערע לאַסט אַרויפגעלעגט אויף די פּלייצעס פון דעם זעכ-ציג-יעהריגען דעספּאָט, און דאָס האָט איהם ווידער אַריינגעבראַכט אין יענעם צושטאַנד פון טעמפער פערצווייפלונג, ווען עס ענדיגט זיך

דער מענש און עס הויבט זיך אָן די חיה.

הורדוס האָט געהאַט אַרום זיך אַ גרויסע, פילצאָהליגע פאַמיליע, און אָנשטאָט דער מאָנאָגאַמישער אָרדנונג, וואָס האָט זיך די גאַנצע צייט פראַקטיצירט אין דעם חשמונאי'שען הויף, האָט ער דער ערשטער אָנגעהויבען צו לעבען מיט אַ סך פרויען. אין דער יוגענד נאָך האָט הורדוס חתונה געהאַט מיט אַ בירגער-מיידעל, **דאָרידאַ**, וואָס האָט איהם געבוירען אַ זוהן **אַנטיפאַטאָר**; שפעטער אָבער, ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט דער חשמונאי'אישער פרינצעסין, האָט ער זיין ערשטער פרוי מיט'ן זוהן אַוועקגעשיקט וויַט אין דער פראָווינץ, און אַנטיפאַטאָרן איז ערלויבט געוואָרען צו קומען אין הויף נאָר אויף די גרעסערע יום-טובים. די חשמונאי'אישע פרינצעסין האָט געלאָזען הורדוס'ען פינף קינדער, פון וועלכע עס זענען פערבליבען אין דער געשיכטע נאָר די צוויי זיהן — **אַלעקסאַנדער** און **אַריסטאָבול**; נאָך איהר טוידט האָט ער אָבער געלעבט מיט נאָך אַנדערע אַכט פרויען, פון וועלכע עס זענען בעוואוסט די אויבען-דערמאָהנטע אַלעקסאַנדרינישע כהן-טאָכטער, מרים II, די שומרונ'ערין **מאַלטאַקאַ** און **קלעאָפאַטראַ** פון ירושלים. די לעצטע צוויי האָבען איהם געבוירען דריי זיהן: **אַרכעלעאוס, הורדוס-אַנטיפאַ** און **פיליפ**.

אין דעם ערשטער צייט נאָך מרים'ס טוידט האָט הורדוס בעשטימט אַלס יורשים פון דער מלוכה די צוויי זיהן, וואָס זענען איהם געבליבען פון איהר, אַלעקסאַנדער'ן און אַריסטאָבול'ן. ער האָט זיי אַוועקגעשיקט קיין רוים, וואו זיי האָבען זיך ערצויגען אין הויז פון אַזיניוס פאָלאָניוס, איינער פון אָנגעזעהענסטע פערזענליכקייטען אין'ם רוימישען הויף און אַ נאָהנטער בעקאַנטער פון די גרויסע דיכטער ווירגיליוס און האָראַציוס. אויגוסט צעזאַר אַליין האָט זיך אויך זעהר פריינדליך בעצויגען צו די צוויי יהודה'עאישע פרינצען, און זיי אַריינגענומען אין'ם קרייז פון זיין הויף-געזעלשאַפט. אַזוי האָבען זיי פערבראַכט אין רוים פינף יאָהר; דאַן איז הורדוס אַליין געפאָהרען נאָך זיי און זיי געבראַכט קיין ירושלים. דאָ האָט ער די יונגע זיהן גלייך חתונה געמאַכט: דעם עלטערן, אַלעקסאַנדערן, האָט ער געגעבען פאַר אַ פרוי דער פרינצעסין **גלאַפירא**, דעם קאַפאַדאָקיאישען קעניג'ס טאָכטער, וועלכע האָט זיך דעריבער מגייר געווען; און דער יונגערער, אַריסטאָבול, האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכ-

נער פֿון הורדוס'עס שוועסטער — בערעניקא.

געוואָלט האָט הורדוס דערמיט ווייטער צונויפֿבינדען די בײדע משפחות, זײנע מיט דער חשמונאי'שער, אום עס זאָל מיט דער צייט אינגאַנצען פֿערשוואונדען ווערן די אַייזערנע וואַנט, וואָס איז ביז אַהער געשטאַנען צווישען זיי; איהם האָט זיך דאָס אָבער נישט אײנגעגעבען. דער אונגעדולדיגער טוידט פֿון זײער קעניגליכער מוטער האָט געלאָזען אַ טיעפֿען אײנדריק אין די הערצער פֿון די שטאָלצע פּרינצען, און זיי האָבען נאָך איצט אויך נישט אויפֿגעהערט זיך צו בעציהען מיט אַ געוויסער פֿעראַכטונג צו די איבריגע מיטגליעדער פֿון דער גאַנצער פֿאַמיליע, נישט אויסשליעסענדיג אויך הורדוס'ען אַליין. — שטאַרקער פֿון אַנדערע האָט עס געשפּירט די טאָכטער פֿון דער אדומי'שער סאַלאָמעאַ, און נאָכדעם ווי זי האָט זיך אײנמאָל געקלאָגט פֿאַר דער מוטער, אַז אַריסטאָבול בעציהט זיך צו איהר גרינגשעצענד, ווי צו אַ פֿרוי פֿון אַ ניעדריגען געשלעכט, האָט די שלאַנגענפֿרוי סאַלאָמעאַ, די צווייטע מערדערין פֿון דער געוועזענער חשמונאי'שער קעניגין, וויעדער גענומען בעקלערען אַ פּלאַן געגען די פֿערבליעבענע חשמונאים (נאָר פֿון דער מוטער'ס זייט), זיך נישט אָבשטעלענדיג אויך פֿאַר דעם, וואָס אײנער פֿון די צוויי זיהן איז דער מאַן פֿון איהר טאָכטער. זי האָט זיך פֿעראײניגט אין דער אַרבייט מיט איהר ברודער פֿעראָר, און צוזאַמען איז ביי זיי געבליעבען, אויסצוניצען צו דעם צוועק הורדוס'עס ערשטגעבוירענעם זוהן אַ נ ט י פּ אַ ט אָ ר'ן. זיי האָבען דאַן גענומען אײנרעדען הורדוס'ען און איהם איבערצייגען, אַז דאָס פֿאָלק ווייזט אַרויס אַ בעזונדער ליעבע צו די קינדער פֿון דער געטוידטער חשמונאי'ערין און אַז די לעצטע טראָגען אין הערצען אַ טיעפֿע שנאה צו איהם און זוכען פּלענער, ווי אַזוי אָבצונעהמען ביי איהם די קרוין. דאָס האָט דעם אַלטען אדומי אויפֿגעקאָכט, און ער איז שוין גרייט געווען זיי צו בעשטראָפֿען, איהם איז אָבער געלונגען זיך אײנצוהאַלטען, און דאָס מאָל האָט ער זיך בעגנוגענט דערמיט, וואָס ער האָט אָנגענומען זיין שוועסטער'ס עצה און געלאָזען אַראָבברענגען אין הויף אַנטיפּאַטאָר'ן. בלוטיגע שונאים אײנע די אַנדערע, האָבען זיך אָט די דריי — סאַלאָמעאַ, פֿעראָר און אַנטיפּאַטאָר — דאָך פֿעראײניגט אין זייער האַס צו די חשמונאי'שע פּרינצען; דער לעצטער, אַנטיפּאַטאָר, האָט גלייך נאָך זיין אָנקומען קיין ירושלים אָנגעהויבען צו שפּיעלען פֿאַר'ן פֿאָטער די ראָליע פֿון אַ איבערגעגעבענעם זוהן. ווערענד ער האָט איהם אין דער אמת'ען נישט ווייניגער [illegible]

פון זיינע חשמונאי'שע קאנקורענטען. דער פאלשער און גיפטיגער אנטיפאטאר האט זיך וואס ווייטער אלץ מעהר דערנעהנטערט צום אלטען הערשער, און אין דער זעלביגער צייט נישט אויפגעהערט אנצושיקען פערשידענע מסירות און בעשולדיגונגען געגען די צוויי חשמונאי'שע קרוין-יורשים, צו וועלכע הורדוס האט זיך שוין אזוי אויך בעצויגען מיט חשד און שנאה. יעדע בעוועגונג פון איינעם פון די פרינצען, יעדעס ווארט און יעדע בעגריסונג פון פאלק, וואס איז געוועזען געווענדעט צו זיי, — איז אין הויף אויסגעטייטשט געווארען אלס אקט פון שנאה צום קעניג אדער אלס הכנה צו א פערשווערונג, און דאס אלץ האט אנטיפאטאר געטאן נישט אליין, נאר מיט'ן מויל פון אנדערע זייטיגע, אזוי אז הורדוס האט נישט געקענט זעהען אין די אלע בעשולדיגונגען קיין שום פניה פון אנטיפאטאר'ס זייט; דאס האט זיך געצויגען אזוי לאנג, ביז דער לעצטער האט ענדליך זיין ציעל ערגרייכט: הורדוס האט איהם אנערקענט אלס יורש פון דער מלוכה, און ווען אגריפא האט זיך אומגעקעהרט פון זיין אזיען-רייזע צוריק קיין רוים, האט הורדוס מיטגעשיקט מיט איהם אהין אנטיפאטאר'ן — אלס טראן-יורש פון יהודה.

אט דער שריט פון דעם אלטען הערשער האט געמוזט נאכמעהר אויפרייצען די זיהן פון דער חשמונאי'שער מוטער, און זיי האבען אפען אויסגעדריקט זייער אונצופריעדענהייט מיט דעם פאטער'ס מעשים. דאס איז ווידער אויסגענוצט געווארען פון אנטיפאטאר'ס חברה, און ער אליין, אין זיינע בריעף פון רוים, האט אויך אונטערגעהאלטען די דאזיגע שטימונג, מיט פערשידענע, כלומר'שט-זייטיגע פאקטען. דאס אלץ האט זיך געענדיגט דערוויי דערמיט, אז הורדוס האט גענומען די ביידע פרינצען מיט זיך און אלע דריי האבען זיך פארגעשטעלט דעם רוימישען הערשער; דער לעצטער האט אויסגעהערט די טענות פון ביידע זייטען, און געראטען הורדוס'ען, שלום צו ווערן מיט זיינע קינדער און זיך מעהר נישט ארומצוקריגען מיט זיי.

דאס האט אבער געווירקט נאר אויף א קורצע צייט. דער פאלשער אנטיפאטאר האט דאס געוועהר פון האנד נישט אוועקגעלעגט, און איהם צו הילף זענען געשטאנען סאלאמעא מיט פעראר'ן, וועלכע האבען אויסגענוצט יעדען שריט פון זייערע געגנער, אום צו בעשאפען א נייע נעץ פון מסירות, בעשולדיגונגען און פאלשקייטען. די לאגע פון די ביידע ברידער איז וואס א טאג ווייטער געווארען אלץ מעהר אונ-

ערטרעגליך, און נישט בעזיצענדיג דערצו די דיפלאמאטישע פארזיכטיגקייט און איינגעהאלטענקייט פון זייער אדומ'ישען ברודער, האבען זיי ווידער אפען אויסגעדריקט זייער פעראכטונג דער גאנצער פאטערליכער פאמיליע; אויף דעם סמך איז שוין צו הורדוס'ען דערטראגען געווארען, אז זיי האבען געזאגט: אויב מיר וועלען בעקומען די מאכט, וועלען מיר די מענער פון דער קעניגליכער פאמיליע מאכען פאר דארפס־שרייבער'ס און די פרויען, — וואס רופען זיך פרינצעסינס, — וועלען מיר אויספוצען אין זעק און אוועקזעצען ביי'ן שפין־רעדעל.

אזוי האט אין דעם קעניגליכען הויף כסדר געקאכט פון רכילות און פאלשקייטען. עס האט גע'מסר'ט איין פארטיי אויף דער צווייטער, א מאן אויף א ווייב, א ברודער אויף א שוועסטער, און דערביי זענען ענטדעקט געווארען די שענדליכסטע מעשים און כונות. דאס האט שטארק געווירקט אויף דעם קראנקהאפט־צורייצטען הורדוס, און זיין אכזריות האט זיך ווידער פונאנדערגעקאכט. ער האט בעשטימט א צוואנגס־אויספארשונג איבער דער דיענערשאפט פון די פרינצען, און נאך א גאנצער רייהע שרעקליכע ענויים און פייניגונגען, האבען זיי געזאגט דאס, וואס מ'האט געוואלט, אז זיי זאלען זאגען. עס איז איבערגענומען געווארען אויך אלעקסאנדער'ס א בריעף, אין וועלכען ער האט זיך געקלאגט אויף דער עולה, וואס דער פאטער איז געגען איהם בעגאנגען, איבערגעבענדיג די מלוכה אנטיפאטער'ן, און זיך שטיצענדיג אויף די בעשולדיגונגען, האט הורדוס בעפעהלען צו ארעסטירען אלעקסאנדער'ן. דאן איז געקומען צו לויפען דעם לעצטען'ס שווער, דער קאפיראקייאי'שער קעניג, ארכעלאאוס, און א דאנק זיין דיפלאמאטישער האלטונג איז איהם געלונגען הורדוס'ען צו בערוהיגען און ווידער צו שליעסען שלום צווישען דעם פאטער און די זיהן.

דערווייל, אין דער צייט פון די דאזיגע אלע אינוועניגסטע סכסוכים און פאמיליען־אינטריגעס, האט זיך אנגערוקט אויף הורדוס'ען א פינסטערער וואלקען גאר פון אנ'אנדער זייט. דער שכנ'ישער אראבישער העררשער סילעאוס, האט געטראגען א כעס אויף הורדוס'ען דערפאר, וואס דער לעצטער האט איהם נישט געוואלט געבען זיין שוועסטער סאלאמע פאר א ווייב אנדערש, סיידען ער זאל זיך מגייר זיין; ווען עס האט זיך דעריבער איצט געמאכט, אז א באנדע פון די רויבערישע טראכאניטען איז אנטלאפען פון הורדוס'עס מאכט און האט געזוכט שוץ ביי איהם אין לאנד, האט ער זי אויפגענומען און נישט

געוואלט ארויסגעבען הורדוס'עס שלוחים; הורדוס האט דאן אויסגע-
שיקט א מיליטער-עקספעדיציע קיין אראביען, וועלכע האט צושלאגען
מילעאוס'עס מחנה, אנגעמאכט א חורבן אין לאנד און אבגענומען די
פראכאניטען. דאס האט נאך שטארקער אויפגעקאכט דעם אראבישען
הערשער געגען הורדוס'ען, און ער האט איהם פער'מסר'ט פאר אוי-
גוסטען. און דער לעצטער האט די מסירה אנגענומען — ער האט
אנגעשריבען הורדוס'ען א בייזען בריעף, אין וועלכען ער האט איהם
מודיע געווען, אז פון איצט אן וועט ער זיך בעציהען צו איהם נישט
ווי צו א פריינד, נאר ווי צו א אונטערטעניגען פירשט. הורדוס האט
זיך שטארק דערשראקען, און געשיקט שלוחים צו צעזאר'ן, זיך צו
פערענטפערן; דער לעצטער האט זיי אבער נישט אנגענומען, און
ערשט דאן ווען עס איז געקומען צו איהם הורדוס'עס גריכישער ראט-
געבער, דער בעקאנטער ניקאלאאוס פון **דמשק**, און האט אויפ-
געוויעזען דעם הערשער, אז הורדוס איז נישט איבערגעטרעטען די
גרענעצען פון זיין מאכט, — האט זיך אויגוסט בעפריעדיגט און אנ-
געשריעבען הורדוס'ען א פריינדליכען בריעף.

אונטער דער צייט האבען זיך די הויפישע אינטריגעס און פאלש-
קייטען אלץ ווייטער פערפלאנטערט און פערוויקעלט, און ענדליך איז
צו הורדוס'ען דערגאנגען א נייע מסירה אויף די חשמונאישע פרינצען, —
א נייע מסירה וועגען א פערשווערונג, מיט נייע עדות און נייע צוואנגס-
אויספארשונגען, ביי דעם גאנג פון וועלכע די בעשולדיגטע אליין
האבען ערקלערט, אז אין קיין פערשווערונג האבען זיי זיך נישט בע-
טייליגט און זיי האבען נאר געוואלט אנטלויפען פון פאטער'ס הויז,
וייל זיי האבען נישט געקענט מעהר איבערטראגען די פיינדליכע בע-
ציהונג צו זיי. הורדוס האט דאן געלאזען ארעסטירען די בעשולדיג-
טע זיהן און אוועקגעשיקט שלוחים צו אויגוסט'ען מיט דער בקשה,
ער זאל ערלויבען, זיי צו בעשטראפען. אויף דעם האט אויגוסט צע-
זאר געענטפערט הורדוס'ען, אז ער ערלויבט איהם צו בעהאנדלען די
פרינצען, ווי ער אליין פערשטעהט, נאר ער ראט איהם, צו בעש-
טימען וועגען דער גאנצער זאך א בעזונדער געריכט, מיט דער בע-
טייליגונג פון עטליכע העכערע רומישע בעאמטע. און אזא געריכט
איז ווירקליך צוזאמענגעשטעלט געווארען; דא איז אבער אויך פארגע-
קומען דאס אייגענע, וואס מיט דער בעשולדיגטער קעניגין: דאס
געריכט האט געוואלט צופריעדען שטעלען דעם צוקאכטען הערשער

און אַרויסגעטראָגען אַ טויט־אורטהייל איבער זיינע צוויי זיהן. די לעצטע זענען אויף הורדוס'עס בעפעהל אוועקגעפיהרט געוואָרען קיין שומרון און דאָרט, אין דער זעלביגער שטאָדט, וואו ער האָט מיט דרייסיג יאָהר צוריק געפייערט זיין חתונה־פערבינדונג מיט זייער אונגליקליכער מוטער, — איז אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי די שרעקליכע טוידט־שטראָף (7).

הורדוס האָט געמיינט, אַז ער וועט שוין איצט קענען פריי אָבאָטעמען נאָך די אַלע אונרוהען און אינטריגעס; ער האָט אָבער אַ גרויסען טעות געהאַט. די פערשווערונג געגען זיינע צוויי זיהן, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון זיין איצטיגען קרוין־יורש אַנטיפּאַטער, איז איינענטליך געווענדעט געוועזען אויך געגען איהם אַליין, און די אויסגעפיהרטע טוידט־שטראָף האָט נאָר דערנעהנטערט זיין רייהע און איהם אַליין אַרויסגערוקט אין פאָדער־גרונד. אַנטיפּאַטער איז פון הורדוס'ען בעשטימט געוואָרען אַלס טראָנפאָלגער פון יהודה; דער „איבערגעגעבענער" זוהן האָט זיך אָבער נישט געפיהלט זיכער מיט דער ירושה, אַזוי לאַנג ווי דער פאָטער האָט געלעבט, און געלעבט האָט ער פאַר איהם שוין צו־לאַנג; אַנטיפּאַטער האָט מורא געהאַט פאַר די קלענערע דריי פּרינצען: אַרכאַלעוס, הורדוס־אַנטיפּאַ און פיליפּ, וועלכע האָבען זיך אויך איצט ערצויגען אין רוים, און געקענט צו יעדער צייט אַרויסטרעטען מיט טענות און תביעות צום אַלטען הערשער, און אויספועל'ן ביי איהם געוויסע פּריווילעגיעס. דער אדומי'שער זוהן האָט איצט דעריבער געשלאָסען אַ נייעם אָבמאַך מיט הורדוס'עס ברודער, פעראָר, לויט וועלכען ביידע האָבען גענומען אויף זיך צו אַרבייטען געמיינזאַם פאַר דער פערווירקליכונג פון זייער פערלאַנג — אומצוברענגען דעם אַלטען הערשער.

פעראָר'ן האָט געשטויסען אויף דעם וועג די פּערזענליכע שנאה, וואָס ער האָט געפיהלט צו זיין ברודער צוליעב אַ געוויסען סכסוך, וואָס האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אויסגעבראָכען צווישען זיי, און אָט די שנאה האָט אַנטיפּאַטער אויסגענוצט צו זיין צוועק. דאַגעגען אָבער האָט סאַלאָמעאַ אָבגעטיילט זיך פון פעראָר'ן און איז געבליבען טריי איהר קעניגליכען ברודער; דאָס האָט געצוואונגען די פערשוואוירענע זיך שטאַרק צו היטען, און אַזוי ווי אין דער פערשווערונג האָבען זיך בעטייליגט אויך אַנטיפּאַטער'ס מוטער, דאָרידאַ, פעראָר'ס פרוי מיט איהר מוטער און שוועסטער, פלעגען זיי בעזונדער אָבהאַלטען גע־

הײמע זיצוננען. די לעצטע איז געלונגען איבערצוקויפען הורדוס'עס לײב-דיענער באגאאס און אויך א געוויסען שענעם יונגען מאן, קארוס, מיט וועלכען דער אלטער בעל עבירה איז געשטאנען אין אונגאטירליכע געשלעכטליכע בעציהונגען. און די איצטיגע פערשווערונג וואלט זיך זיכער איינגעגעבען, ווען נישט די שארפע שפיאָנען-אויגען פון דער איבערגעגעבענער סאלאמעא, וועלכע האט אויפמערקזאם געמאכט הורדוס'ען אויף דער געפאהר, וואס איהם שטעהט פאר; ווי ס'זעהט אויס איז אָבער צום קעניג נישט דערגאנגען דער גאנצער פערשווערונגס-פלאן מיט אלע זיינע איינצעלהייטען, און פעראר מיט אנטיפאטאר'ן זענען געבליבען נישט בעשטראפט. דער קעניג האט זיי נאר צושיידט און אװעקגעשיקט זיין ברודער אין דער טראכאניטען-געגענד הינטערן ירדן, וואו יענער איז שוין לאנג בעשטימט געווארען פון דער רוימישער מאכט אלס טעטרארך; אנטיפאטאר ווידער האט דאן געבעטען זיינע רוימישע פריינד, זיי זאלען זעהען, אז הורדוס זאל איהם שיקען קיין רוים, און דער לעצטער, וועלכער האט אנטיפאטאר'ן אין קיין ערנסטער זאך נישט חושד געווען, האט איהם ווירקליך צוגעשיקט קיין רוים, אום צו בעקומען דארט די בעשטעטיגונג פון אויגוסט צעזאר אויף זיין לעצטער צוואה, אין וועלכער ער האט איהם, אנטיפאטאר'ן, בעשטימט פאר זיין טראָן-יורש.

דערווייל אָבער איז דאָ פארגעקומען עטוואס אונערווארטעטעס, שרעקליכעס. פעראר איז פלוצלונג געשטארבען, און אזוי ווי עס האבען זיך פערשפרייט קלאנגען, אז ער איז געשטארבען פון א פערגיפטונג, האט הורדוס בעשטימט א גענויע אויספארשונג וועגען דעם גאנג פון זיין קראנקהייט און וועגען די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען. און אט די אונטערזוכונג האט ענטדעקט דעם סוד, וועלכען קיינער האט זיך נאר נישט געקענט פארשטעלען: די בעשולדיגטע פרוי האט מודה געווען, אז פעראר מיט אנטיפאטאר'ן צוזאמען האבען בעשלאסען צו פערגיפטען דעם קעניג, און דאס גיפט איז שוין צוגעגרייט געווען, נאר צום סוף האט פעראר חרטה געהאט; דאן זענען שוין געקומען נאך עדות און אלע האבען אויפגעוויעזען, אז אנטיפאטאר האט זיך א סך מאל פיינדליך אויסגעדריקט וועגען זיין פאטער און האט זיך ארומגעטראגען מיט דעם פלאן, איהם צו פערגיפטען.

די דאזיגע ענטדעקונג האט הורדוס'ען געטראפען, ווי א דונערשלאג. הײסט עס, אז אט דער זוהן, וועלכען ער האט אויפגעהויבען פון

זיין ניעדריגקייט און בעשטימט פאר דעם יורש פון דעם יהודה׳שען
טראן, אז דער זוהן, צוליעב וועלכען ער האט זיין שווערד אויפגעהויבען
איבער די צוויי זיהן פון דער אונפערגעסליכער חשמונאי׳שער קעניגין, —
אז אט דער זוהן האט איהם געוואלט אומברענגען! א שטורם האט אויפ-
געבראוזט אין הורדוס׳עס ברוסט, און ער איז גרייט געווען דעם פערר-
טערישען זוהן מיט זיינע אייגענע הענד אויף שטיקער צו צורייסען. ווי
קריעגט מען איהם אבער צוריק קיין ירושלים? הורדוס איז דעריבער
געצוואונגען געווען, אבצונארען אנטיפאטאר׳ן און איננאנצען צו בעהאל-
טען פון איהם זיין גיפטיגען צארן. און דאס האט געווירקט: אנטיפאטאר
האט גארנישט געוואוסט פון פעראר׳ס טוידט און האט זיך געלאזען פאה-
רען קיין ירושלים, און ווי נאר ער האט איבערגעטרעטען די טהיר פון
פאטערס הויף, האט איהם גלייך בעגעגענט דער תלין מיט זיינע אויסגע-
שטרעקטע ארעמס. אויפ׳ן צווייטען טאג נאך זיין אנקומען קיין ירושלים,
איז אנטיפאטאר שוין געשטאנען פאר׳ן גרויסען געריכט אונטער דער אנ-
פיהרונג פון דעם רוימישען שטעלפערטרעטער אין סיריען, קווינטיל-
יוס ווארוס, וואס האט זיך דאן געפונען אלס גאסט אין ירושלים.
דא איז דורך א גאנצער רייהע עדות קלאר דערוויזען געווארען אנטי-
פאטאר׳ס שולד, און איהם איז נישט געבליעבען מעהר צו טאן, ווי
רחמים צו בעטען ביי זיינע ריכטער. אט די תחנונים האבען אבער אויך
קיינעם פון די ריכטער נישט גערירהט, און דער קאלטער, מערדערי-
שער אנטיפאטאר האט זיין בלוטיגע שטראף בעקומען. ער איז דערווייל
געשמיערט געווארען אין קייטען, און שלוחים זענען עקסטרא אוועקגע-
שיקט געווארען צו אויגוסט צעזאר קיין רוים, אום צו בעקומען פון דעם
לעצטען די בעשטעטיגונג אויף דעם טוידט-אורטייל, וואס דאס געריכט
האט ארויסגעטראגען איבער דעם יהודה׳עאישען קרוין-פרינץ.

די דאזיגע שרעקליכע איבערלעבונגען און גייסטיגע אונרוהען האבען
זיך זעהר שלעכט אבגערופען אויפ׳ן געזונדס-צושטאנד פון דעם זיעבציג-
יעהריגען הערשער, און ער איז ארויף אויף דער בעט, פון וועלכער ער
איז שוין מעהר כמעט נישט אראב. הורדוס האט געפיהלט, אז עס רו-
קען זיך אן זיינע לעצטע טעג, און ער האט קודם-כל זיך געאיילט אנצו-
שרייבען א נייע פאליטישע צוואה, אין וועלכער ער האט בעשטימט
זיין זוהן הורדוס-אנטיפא אלס מלוכה-יורש. דאס איז אבער נאך נישט
געווען זיין לעצטע ארבייט—איהם איז נאך בעשערט געווען צו פערגיעסען
דאס בלוט פון נאך א פאר צעהנדליג יהודה׳עאישע פאטריאטען און

ארויסצורופען געגען זיך נאָך טויזענדער גיפטיגע קללות, וואָס האָבען איהם שוין בעגלייט ביז'ן קבר. דאָס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופ'ן: נישט האָבענדיג קיין ריכטיגע ידיעות וועגען הורדוס'עס געזונדס-צושטאַנד, האָבען זיך אין שטאָדט אַרומגעטראָגען ידיעות, אַז דער קעניג האַלט ביים שטאַרבען אָדער איז שוין געשטאָרבען. דאָס האָט צוגעגעבען מוט אַ קליינעם הייפעל בעגייסטערטע פרושים-פאַטריאָטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון די צוויי געלעהרנטע און געזעץ-קענער יהודה בן צפּורי און מתּתיהו בן מרגלית און זיי האָבען בעשלאָסען אָפען צו דעמאָנסטרירען די אונאָבהענגיגקייט פון יהודה און די צוגעבונדענקייט פון איהרע זיהן צו די געזעצען פון דער תורה. צו דעם צוועק האָבען אָט די צוויי געלעהרנטע צוזאַמען מיט זייער גאַנצער מחנה תלמידים זיך אָוועקגעלאָזען אין אַ בעשטימטען טאָג צו די טויערן פון בית-המקדש, און אַראָבגעריסען פון דאָרטין דעם גאָלדענעם רוימישען אָדלער — דעם סימבאָל פון געצענדיענסט און שקלאַפעריי. דערביי האָט זיך דער גאַנצער עולם געפונען אין בית-המקדש, און ווען אַ מחנה פון הורדוס'עס סאָלדאַטען איז געקומען צו לויפען אויפ'ן פלאַץ פון דער רעוואָלוציאָנערער דעמאָנסטראַציע, האָבען זיך גאַנץ ווייניג געפרובט אַנטלויפען און די צוויי אָנפיהרער צוזאַמען מיט פערציג פון די תלמידים זענען געבראַכט געוואָרען פאַר דער גסיסה-בעט פון'ם אייזערנעם הערשער. דאָ האָט אין דעם אויסגעהענדען טיראַן נאָך איין מאָל ערוואַכט דער אינסטינקט פון ווילדער נקמה צוזאַמען מיט דער ליידענשאַפט צו זעהען פערגאָסענעם מענשליכעם בלוט; עס האָט זיך אָנגעהויבען דער פערהער, און דאָ איז ווידער הורדוס'ען אויסגעקומען צו הערען אַזאַ טאָן, וועלכען ער האָט זיך געוויס נישט פאָרגעשטעלט צו הערען פון אַ גאַנצער גרופּע יהודה'ער, אויף דעם זיבען און דרייסיגסטען יאָהר פון זיין הערשען אין לאַנד. אויף הורדוס'עס פראַגע, צי זיי האָבען געוואַגט אַראָבצורייסען דעם גאָלדענעם אָדלער? ענטפער'ן די בעשולדיגטע פריי און אָפען: יאָ! אויף זיין צווייטער פראַגע: אויף וועמענס בעפעהל? — ענטפערן די זעלבינע: „אויף דעם בעפעהל פון אונזער תורה", און ענדליך אויף זיין דריטער פראַגע: פאַרוואָס זענען זיי פרעהליך, ווען זיי שטעהט פאַר אַ באַלדיגער טויט, — האָבען זיי געענטפערט: „וויַיל נאָכ'ן טוידט ערוואַרט אונז דאָס גרעסטע גליק". אַ אויפגעקאָכטער האָט ער זיי אַלע געלאָזען אָבפיהרען קיין יריחו, וואו זיי זענען פערברענט געוואָרען לעבעדיגערהייד, און אויסער דעם האָט ער נאָך אָבגעזאָגט פון זיין פאָסטען

דעם כהן גדול מתיתיהו דערפאר, וואס ער האט דערלאזען די מאגיפעסטאציע.

אונטער דער צייט איז פון אויגוסט'ען אנגעקומען די ערלויבניש, אויסצופיהרען די שטראף איבער אנטיפאטאר'ן. דער קראנקער דעספאט האט דערשפירט דעם טעם פון בלוטיגער נקמה, און איז ווי ניי בעלעבט געווארען; באלד האט איהם אבער די שרעקליכע קראנקהייט ווידער בעהערשט, און זיינע זענען יסורים אזוי גרוים געווען, אז ער האט געחאפט א מעסער און געוואלט אליין זיך דאס לעבען נעהמען. די נאהנטע האבען איהם אבגעהאלטען פון דעם שריט, און אין שטאדט האבען זיך דערוויילע פערשפרייט קלאנגען, אז דער קעניג איז שוין געשטארבען; די דאזיגע קלאנגען האבען זיך דערטראגען אויך צו אנטיפאטאר'ן אין געפענגעניש, און ער האט געפרובט אונטערקויפען זיין וועכטער, אום יענער זאל איהם בעפרייען; דער וועכטער האט אבער דעם גאנצען פלאן פון דער פערשווערונג איבערגעגעבען אין הויף, און דאס האט הורדוס'ען אזוי אויפגערייצט, אז ער האט בעפויהלען גלייך אויסצופיהרען די טויט-שטראף איבער דעם געפאנגענעם זוהן, און דאס לעצטע איז באלד געשעהען. דער פאקט פון טויטען דעם דריטען זוהן האט געמאכט אנ'אונגעהויערען איינדריק אויך אויסער די גרענעצען פון יהודה, און דער רוימישער הערשער האט זיך אויסגעדריקט, אז ער וואלט שוין בעסער וועלן זיין הורדוס'עס **א חזיר** איידער זיינער **א זוהן**.

אלס א פראדוקט פון די אלע שוידערהאפטע רציחות האבען זיך שפעטער אויסגעבילדעט פערשיעדענע לעגענדעס וועגען געוויסע בעפעהלען, וואס הורדוס זאל האבען ארויסגעגעבען פאר זיין טויט. צו די לעצטע געהערט אויך דער כלומר'שטער בעפעהל, צונויפצוזאמלען די אנגעזעהענסטע לייט פון יהודה אין איין ארט און זיי אלע אויסצו'הרג'ענען אין דעם טאג פון זיין טויט, כדי דאס פאלק זאל האבען צו בעוויינען דעם טויט פון זיינע בעסטע קינדער און נישט קאנען דערוויילע אויסדריקען זיין שמחה איבער דעם, וואס עס איז בעפרייט געווארען פון דעם פערהאסטען טיראן.

אויפ'ן פינפטען טאג (4 פאר דער נייער צייטרעכנונג) נאך דער אויסגעפיהרטער טויט-שטראף איבער אנטיפאטאר'ן איז הורדוס געשטארבען (אויפ'ן ניין און זעכציגסטען יאהר פון זיין לעבען). זיינע קרובים און מיליטערישע בעאמטע האבען מיט א אונגעוועהנליכען פאראד אי-

בערגעפיהרט זיין קערפער פון יריחו קיין הערָאדיום. — די פעסטונג וואס דער פערשטארבענער הערשער האט פאר זיין לעבען געלאזען אויפשטעלען אויף זיין נאמען צו דרום-זייט פון ירושלים; דאס פאלק אליין האט זיך אבער אין דעם טרויער נישט בעטהייליגט, און אנשטאט צו בעוויינען דעם טויט פונ'ם „גרויסען" הערשער, ווי עס האבען איהם גערופען זיינע נישט-יודישע מקורבים, האבען זיינע יהודה'עאישע אונטערטאנען זיך געקענט נאר פרעהען מיט דער ענדע פון דעם „אדומי'שען עבד", וואס האט זיך מיט'ן בלוט פון פאלק און זיינע געזעצליכע פיהרער דערשלאגען א וועג צו דעם טראָן פון יהודה און גאנצע זיבען און דרייסיג יאהר זי געשטיקט און מיט די פיס געטרעטען איהרע הייליגקייטען.

צווייטעם קאַפּיטעל.

ירושלים און די ערשטע פאָלקס־בעוועגונגען.

(פון 4 פאר ביז 6 נאָך דער קריסטליכער ערא).

דער לאַנג־ערוואַרטעטער טויט פון דעם בלוטיגען דעספאָט האָט פון'ם ביי אויפגעוועקט אין פאָלק זיין גאַנצען פערביטערטען כעס פאַר די אַלע אכזריות'דיגע דריקונגען און בעליידיגונגען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען פון איהם אין די יאָהרען פון זיין הערשען. הורדוס האָט, אמת, אַ סך אויפגעטאָן פאַר'ן לאַנד: אין זיין צייט האָט יהו־דה פערנומען דעם זעלביגען שטח, וואָס אין די גליקליכסטע צייטען פון די חשמונאים; די שטעדט זענען איבערגעבויט און פערשענערט געוואָרען; די האַפענס פון ים זענען פול געוועזען מיט שיפען פון די פערשיעדענסטע לענדער און דער האַנדעל האָט געבליהט; דער בית המקדש האָט געשטראַהלט אין זיין אונגעהערליכער, פּרעכטיגער שענהייט און האָט דערמאָהנט אָן די גליקליכע צייטען פון דוד און שלמה, — דעם פאָלק אַליין האָבען אָבער אָט די אַלע גליקען נאָר גערייצט און פערוואונדעט. אַליין אַ דורכגעדרונגענער ליעבהאָבער און פערעהרער פון דער גריכיש־רוימישער קולטור מיט איהרע קערפּער־

לע אויסגעלאסענקייטען, מיט איהר זינליכען לעבענס-קולט, האט דער אדומי'שער הערשער פון יהודה, ביי אלע זיינע אונטערנעהמונגען פאר'ן לאנד, אין זינען געהאט אייגענטליך נאר די ארומיגע, פרעמדע פעלקער, בעזונדערס — די רוימער; איהם האט געפעהלט די אינערליכע צוגעבונדענקייט און אכטונג צו די רעליגיעזע און נאציאנאלע טראדיציעס פון דעם יהודה'שען פאלק, וואס האט פארגעשטעלט מיט זיך פונקט דעם היפך פון דער רוימישער וועלט-אנשויאונג; און אזוי איז אויסגעקומען — אפטמאל אויך געגען זיין ווילען — אז צוזאמען מיט די נוצען, וואס ער האט געבראכט זיין לאנד איז געוואקסען די שנאה צו איהם פון דער היימישער בעפעלקערונג. הורדוס האט רייך געמאכט יהודה, דערביי האט ער אבער ארויסגעפרעסט פון די יהודה'ער דעם לעצטען טראפען פון זייער פערהארעוועטען פערמעגען, אום צו לאזען אויפשטעלען אויף זיין רעכנונג געצענדיענערישע טעמפלען אין דער גאנצער מזרח-וועלט; הורדוס האט פערשענערט דאס לאנד מיט א גאנצער רייהע ניי-אויפגעבויטע שטעדט, פעסטונגען, טעמפלען און פאלאצען, די לעצטע האבען אבער אלע געטראגען די נעהמען פון רוימישע מאכטהאבער אדער פון זיינע אייגענע פאמיליען-מיטגלידער, און אויף אזא אופן פערלעצט דאס נאציאנאלע געפיהל פון פאלק; דאס זעלביגע איז פארגעקומען אויך מיט'ן בענייטען בית המקדש, אויף וועלכען הורדוס האט געלאזען אויפהענגען א צייכען פון דער רוימישער מאכט. צו דעם אלעמען איז נאך צוגעקומען די שנאה פון פאלק צו זיין דעספאטישען הערשער, וואס האט אומגעבראכט די בעסטע זיהן פון דער אומה און פיעל פון זיי געפייניגט אין געפענגעניש — עס איז נאך פריש געווען דער רושם פון דעם אכזריות'דיגען טויט, מיט וועלכען הורדוס האט ערשט נישט לאנג געלאזען אומברענגען די העלדישע פאטריאטען פאר זייער דעמאנסטראציע געגען דעם רוימישען אדלער.

און אט, מיט דער שטימונג פון פאלק איז אויסגעקומען זיך צו בעגעגענען דעם נייעם הערשער פון יהודה, ארכעלאוס'ען. הורדוס האט אויסער די זיהן, וואס ער האט געלאזען אומברענגען, געהאט נאך זעקס זיהן (פון זיינע צעהן פרויען) און נאך די פערשיעדענע צוואות, וועלכע ער האט שוין געהאט געשריבען און מבטל געווען, האט ער אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען געמאכט נאך איין שריט, וואס האט ווידער געפיהרט צו פאמיליען-סכסוכים און מחלוקת: נישט

געפינענדיג צווישען זיינע זיהן די איינציגע פאסיגע פערזאן, וואס זאל זיך קענען אוועקשטעלען בראש פון דער גאנצער מלוכה, האט ער זי צוטהיילט אויף דריי פראווינצען און זיי איינגעטהיילט לויט דעם פאלגענדען סדר: זיין זוהן פון דער שומרונ'ערין מאלטאקא, ארכעלאוס'ען, האט ער איבערגעגעבען יהודה מיט'ן טיטול קעניג; דעם צווייטען זוהן, הורדוס-אנטיפא — גליל און פערעא, מיט'ן טיטול טעטראַרך, און דעם יונגסטען זוהן, פיליפ — די טעטראַרכיע אויף יענער זייט ירדן, וואס איז בעשטאנען פון די ווילד-בעפעלקערטע געגענדען בשן, טראכאניטים און פאניאס. ביי דער חלוקה פון יהודה האט דער אדומי נישט פערגעסען אויך אן די איבריגע מיטגליעדער פון זיין פאמיליע; זיין געטריישער שוועסטער, שלומית, האט ער אבגעשריבען די הכנסות פון עטליכע שטעדט, און די ווייטערע קרובים — גרויסע ארענדעס און בעדייטענדע סומען געלד.

צופריעדען מיט דער צואה איז געבליעבען נאר איין ארכעלאוס, און די איבריגע יורשים, צו וועלכע עס איז צוגעשטאנען אויך די דער-מאהנטע שלומית, האבען געזוכט צו ווירקען אויף דעם רוימישען הער-שער, ער זאל די צואה נישט בעשטעטיגען. דאס האט בעוואויגען ארכעלאוס'ען, זיך צו פערזארגען מיט דער שטיצע פון פאלק, און גלייך נאכדעם, ווי די ארמעע האט איהם בעגריסט אלס קעניג, איז ער געקומען קיין ירושלים. דא איז ער אבגעזעסען „שבעה", און קומענדיג אויפ'ן אכטען טאג אין בית-המקדש, האט ער זיך געווענדעט צום פערזאמעלטען פאלק מיט א בעגריסונגס-רעדע, אין וועלכער ער האט איהם צוגעזאגט אלערליי פרייהייטען און גליקען. דאס פאלק האט זיך אבער פון די הבטחות נישט געלאזען פערפיהרען, און האט ארויסגע-שטעלט דעם קרוין-יורש א רייהע קלאר-פארמולירטע פאדערונגען, וועלכע האבען געזאלט איינגאנצען ענדערן דעם ביזהעריגען רעגיערונגס-סיסטעם און עפענטליך אנערקענען די רעכט, וואס דאס פאלק האט, זיך אליין צו בעשטימען זיינע געזעצען און לעבענס-פארמען. אין דער רייהע פאדערונגען האבען זיך געפונען אויך די: צו פערמינדערן די שווערע יעהר-ליכע שטייערן; צו בעפרייען פון יעדען אבצאהל די נויטווענדיגסטע לעבענס-פראדוקטען; פרייצולאזען אלע פאליטישע געפאנגענע, וואס פיניגען זיך אין די ציטאדעלען און געפענגענישען; שטרענג צו בע-שטראפען די ריכטער, וואס האבען ארויסגעטראגען א טויט-אורטהייל איבער די פאטריאטישע צושטערער פון דעם רוימישען אדלער און

אראבצוזוצען פון זיין אמט דעם פערהאסטען כהן-גדול יועזר.

ארכעלאוס האט אויסגעהערט די טענות פון פאלק און געפרובט פערציהען די זאך אויף א געוויסע צייט; ער האט ערקלערט די פערזאמעלטע, אז ער וועט די אלע פאדערונגען בעטראכטען, ווען די רוימישע מאכט וועט איהם בעשטעטיגען אלם הערשער פון יהודה, און דערווייל זאל דאס פאלק רוהיג בלייבען. דאס פאלק האט אבער נישט געוואלט און נישט געקענט בלייבען רוהיג: עס האט געהאסט די אדום'ער און זיך געוואלט בעפרייען פון זייער גזלני'שער הערשאפט, און ווען די שלוחים פון דעם נייען הערשער זענען געקומען צום פאלק מיט דער דיפלאמאטישער תשובה, זענען זיי בעגעגענט געווארען מיט הילכיגע פיינדליכע געשרייען געגען דער גאנצער דינאסטיע פון די אדומי'שע שקלאפען. אלע אכזריות'דיגע דריקונגען, א רייהע גראבע פערלעצונגען פון די הייליגסטע יהודה'שע געפיהלען, די גאנצע פרעמדקייט און פעראכטונג בנוגע צו דעם יהודה'שען פאלק און זיין נאציאנאלען גייסט, וואס האט זיך געשפירט אין יעדען שריט פון דעם אדומי'שען הויף, — אלץ האט איצט אויפגעוואכט אינ'ם זכרון פון די פאטריאטיש צופלאמטע פאלקס-מאסען, און דער דאזיגער פאלקס-צארן איז געווארען וואס ווייטער אלץ דראהענדער צוזאמען דערמיט, ווי עס האבען אנגעהויבען אנקומען אין ירושלים גרויסע מחנות עולי-רגל (פיליגרימען) פון אלע עקען לאנד צוליעב דעם יום-טוב פסח.

עס האט געשמעקט מיט א פאלקס-אויפשטאנד, און ארכעלאוס האט זיך גענומען פאר'ן געוועהר. דער ערשטער בלוטיגער צוזאמענשטויס איז פארגעקומען ערב פסח, ווען די אונאויפהערליך-וואקסענדע פאלקס-מאסע האט אויסגעדריקט איהר פראטעסט געגען די אדום'ער אין א פייערליכער מאניפעסטאציע. ארכעלאוס האט דאן ארויסגעשיקט געגען די מאניפעסטאנטען א מחנה סאלדאטען; דאס האט אבער נאכמעהר אויפגערייצט די פאטריאטען, און זיי האבען בעגעגענט די סאלדאטען מיט שטיינער. פון די לעצטע זענען א'סך פערוואונדעט געווארען און די איבריגע זענען זיך צולאפען; דערמיט האט זיך אבער דער צוזאמענשטויס נאך נישט געענדיגט. די מאניפעסטאנטען האבען זיך פערזאמעלט אין בית-המקדש, וואו זיי האבען אויף א ווילע געשטילט זייער צארן און זענען צוגעטרעטען צו דער פייערונג פון דעם „קרבן-פסח"; דאס האט דער יונגער אדומי אויסגענוצט און צוזאמענגענומען ארום בית-המקדש דאס גאנצע מיליטער, וואס האט זיך געפונען אין דער

הויפּטשטאָדט. אַ מחנה רייטער-סאָלדאַטען האָט בעוואַכט די אַרויסגאַנגס-טויערן און געטויט די אַנטלאָפענע, און אין דער זעלביגער צייט האָט זיך דאָס פוס-מיליטער אַריינגעריסען אין בית-המקדש און אויסגעהרג'עט פון דעם פערזאַמעלטען פאָלק ביז דריי טויזענד מאַן. גלייך נאָך דער שחיטה האָט אַרכעלאַוס בעפעהלען, ניט צו פייערן דאָס יאָהר (4) אינגאַנצען דעם יום-טוב פון קרבן פסח, און די טויזענדער אָנגעקומענע עולי-רגל זענען געצוואונגען געוואָרען, צו פערלאָזען די הייליגע שטאָדט. אַזוי האָט דער זוהן פון דעם אדומי'שען טראָן-רויבער געמאַכט זיין ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער קרוין פון יהודה; דאָס פאָלק האָט זיך דאַן נאָכמעהר איבערצייגט, אַז עס האָט ניט צו ערוואַרטען קיין גוטס פון הורדוס'עס יורשים, און אַרכעלאַוס האָט אויך געזעהען, אַז ער האָט גאַנץ ווייניג צו רעכנען אויף דער שטיצע פון פאָלק אין זיין קאַמפּף מיט די איבריגע יורשים.

און די לעצטע האָבען ניט געשוויגען. די שחיטה אין ירושלים האָט זיי געדיענט אַלס שטאָף פאַר אַ בעשולדיגונג געגען אַרכעלאַוס'ען, און זיי זענען דערמיט אַוועק קיין רוים, אום צו ווירקען אויף אויגוסטען. דאָס האָט געצוואונגען אַרכעלאַוס'ען זיך צו פאָהרען פערטיידיגען, און ער האָט געמוזט פערלאָזען די יהודה'שע הויפּטשטאָדט. איבערלאָזען דער בעפעלקערונג אין דעם צושטאַנד אָהן אַ בעדייטענדער שמירה האָט ער אָבער מורא געהאַט, און אויף זיין פערלאַנג האָט דער רוימישער לעגאַט אין סיריען, קווינטיליוס וואַרוס, אַריינגעפיהרט אין ירושלים איינעם פון די דריי לעגיאָנען, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות. דערביי איז וואַרוס אַליין געבליבען אין אַנטיוכיא, וואו ער האָט געהאַט זיין הויפּט-קוואַרטיר, ניט זעהענדיג אין דער אונרוהיגער יהודה'שער בעפעלקערונג קיין געפאַהר פאַר דער רוימישער מאַכט. דערווייל זענען אָבער אין רוים דערגאַנגען ידיעות וועגען אַ אויפשטאַנד אין ירושלים געגען די העראָדיאַנער און רוימער, און אויגוסט האָט געפונען פאַר נויטיג צו שיקען קיין יהודה אַ ספּעציעלען פּראָקוראַטאָר אויף צוריקצושטעלען די אָרדנונג אין לאַנד. דער לעצטער, אַ געלדגיעריגער און אכזריות'דיגער אַדמיניסטראַטאָר מיט'ן נאָמען סאַבינוס, איז אָנגעקומען קיין ירושלים גלייך נאָך אַרכעלאַוס'עס אָבפאָהרען; דאָ האָט ער פערנומען דעם קעניגליכען פּאַלאַץ און געוואָלט בעקומען אין זיינע הענד די קעניגליכע רייכטימער און די אוצרות פון בית המקדש, און אַזוי ווי דאָס האָט זיך איהם ניט לייכט איינגעגעבען, האָט ער געזוכט פער-

שידענע מיטלען, ארויסצורופען האטש וועלכען ס'איז אויפשטאנד פון פאלק. און אויף דעם האט ער נישט געדארפט לאנג ווארטען: זיין אכזריות'דיגע בעציהונג צו דער בעפעלקערונג פון יהודה איז דערגאנגען ביז אזוי וויים, אז ביים פאלק איז ענדליך רעכט געווארען ארויסצוטרעטען אין א אפענעם קאמפף געגען דעם מעכטיגען גארניזאן פון די בעדריקער.

דאס איז געווען אינ'ם יום-טוב שבועות. מחנות פון טויזענדער עולי-רגל האבען ווידער פערפלייצט די גאסען פון דער הייליגער הויפט-שטאדט און ווידער איז דאס הארץ פון פאלק צופלאמט געווארען פון די דריקונגען, גזירות און בעליידיגונגען, וואס עס הערט נישט אויף אויסצושטעהן פון דער געצענדיענערישער מאכט. א שטראם פון ווילדער פערצווייפלונג האט בעהערשט דער גאנצער מחנה פאטריאטען און, ווי פון זיך אליין, זענען אויסגעוואקסען פיהרער, וועלכע האבען איינגעטיילט די מאניפעסטאנטען אין דריי אבטיילונגען: איינע האט פערנומען דעם היפאדראם, א צווייטע — דעם בית המקדש און די דריטע האט זיך בעפעסטיגט ארום דעם קעניגליכען פאלאץ אין דעם העכערן טייל פון שטאדט, וואו עס האט זיך געפונען סאביניוס. דער לעצטער האט זיך דאן דערשראקען פאר די יהודה'שע רעוואלוציאנערען, און האט זיך ארויפגעקליבען אויף דעם הויכען פאזאעל-טורעם; זיינע סאלדאטען האט ער אבער בעפעהלען אבצושלאגען די אטאקע פון די פאטריאטען, און ביי די ווענט פון בית המקדש איז פארגעקומען א בלוטיגע שלאכט. די פאטריאטען האבען פערנומען די דעכער פון די אויסערליכע בית המקדש-גאלערעען און פון דארטען באמבארדירט די רוימער מיט קוילען און שטיינער; דאן האבען די לעצטע אונטערגעצונדען די גאנצע קאלאנאדע און באלד איז די אויסערליכע געביידע פון בית המקדש געשטאנען איינגאנצען אין פלאמען.

העלדישע קעמפפער זענען פערברענט געווארען אונטער די פאלענדע חורבות, און יענע, וואס האבען זיך געראטעוועט פון פייער, זענען אומגעקומען פון די רוימער. און מעהר האבען די לעצטע נישט געדארפט: זיי האבען זיך גלייך אריינגעריסען אין בית המקדש, וואו זיי האבען גערויבט און געגנב'עט אונגעשטערט, און דער „העלדישער" סאביניוס, וועלכער האט איצט אויך שוין געוואגט זיך צו בעטייליגען אין דער „קריעגס-אפעראציע", האט אוועקגערויבט פאר זיך אליין פון דער בית-המקדש-קאסע — פיער הונדערט טאלאנטען.

די ראזינע שענדונג פון דעם הייליגען טעמפעל האט אריינגעגע־
בען נאכמעהר עקשנות און פערצווייפלונג די געבליבענע פאטריאטי־
שע קעמפפער . זיי האבען בעלאגערט דעם קעניגליכען פאלאץ און
אונטערלעגענדיג מינעס אונטער די טורעמס , האבען זיי געדראהעט
די בעלאגערטע , (צווישען וועלכע עס האט זיך געפונען אויך סאבינ־
יוס) און זיי געווארענט , זיך אונטערצוגעבען . צו די רעוואלוציאנע־
רען איז צוגעשטאנען אויך א טייל פון הורדוס׳עס ארמעע , און סאבינ־
יוס׳ען איז צוגעזאגט געווארען פאלשטענדיגע אונבעריהרליכקייט , אויב
ער וועט ארויסגעהן מיט זיינע סאלדאטען און פערלאזען ירושלים .
ער האט אבער מורא געהאט זיך אנצופערטרויען די , וואס האבען
פון איהם אזוי פיעל געליטען , און בעשלאסען זיך צו בעפעסטיגען
אין דעם ציטאדעל פון פאלאץ , ביז וואַרוס וועט איהם קומען צו
הילף .

און אין גאנצען לאנד האט דערווייל געהערשט א פאלשטענדיגע
אנארכיע . די מאכט פון די רוימער איז אויף א קורצע צייט אבגע־
שוואכט געווארען , און ביי דער פערביטערטער שנאה , וואס די
פאלקס־מאסען האבען געטראגען אין הארצען צו די רוימער און צו
דער הערָאדיאנישער דינאסטיע , איז גאנץ לייכט אנגעקומען פערשיע־
דענע „העלדען”, צונויפצוזאמלען ארום זיך גאנצע מחנות „אונצופריע־
דענע” ; און אזוי האט כמעט יעדער ווינקעל פון לאנד געהאט א בעז־
זונדער אויפשטאנד , מיט א בעזונדער אנפיהרער און אויך — מיט
גאנץ בעזונדערע ציעלען . הורדוס׳עס א געוועזענער שקלאף , א געווי־
סער שענער און העלדישער מאן מיט׳ן נאמען שמעון , איז געשטא־
נען בראש פון א מחנה קעמפפער , וואס האט איהם אנערקענט פאר
א קעניג , און ער האט פערברענט דעם שענעם קעניגליכען פאלאץ ,
וואס הורדוס האט געלאזען אויפבויען אין יריחו . א צווייטען קעניגלי־
כען פאלאץ אין ליוויאס , נישט ווייט פון ירדן , האט פערברענט אנ־
אנדער אנפיהרער , וואס איז אויך געשטאנען בראש פון א אייגענער
מחנה . א דריטע גרופע , וואס איז בעשטאנען פון דעם געוועזענעם
פאסטוך אטראנגעס מיט זיינע פיער ברידער , האט אויך ארגאני־
זירט א קאמפפס־מחנה , וואס איז בעפאלען די רוימער און האט זיך
העלדיש געשלאגען מיט זיי . און אזוי האט דאס גאנצע לאנד פאר־
געשטעלט מיך זיך איין גרויסע שלאכט־פעלד ; שטעדט זענען חרוב
געווארען , בלוט האט זיך געגאסען טייכען־ווייז , דאס גאנצע פריעד־

ליבע לעבען איז געשטערט געוואָרען, און אין דעם אַלעמען איז קיין זין און קיין סיסטעם און קיין איינינקייט נישט געווען — די אַנאַרכיע האָט געוועלטיגט.

אין דעם כאַאָס פון איינענגוציגע אויפשטאַנדען און ווילדע מהומות האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אמת'ער ליעבע צום פאָלק נאָר איינער פון די אַלע פראָווינציעלע רעוואָלוציאָנערען. דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם גאַליל'ער חזקיה, וועלכען הורדוס האָט געהאַט געטויט פאַר זיין אויפשטאַנד געגען די רוימער, מיט'ן נאָמען יהודה. אָט דער יהודה הגלילי (פון גליל) האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אַ מחנה בעגייסטערטע עהרליכע פאַטריאָטען און מיט זיינע אָנפאַלען אויף די רוימישע און הערודיאַנישע סאָלדאַטען האָט ער די לעצטע נישט ווייניג שאָדען געבראַכט. בעפאַלענדיג די שטאָדט צפורי, האָט ער פערנומען דאָס גאַנצע געוועהר, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם דאָרטיגען קעניגליכען אַרסענאַל און דערמיט בעוואָפענט זיין מחנה, וועלכע איז פון טאָג צו טאָג גרעסער און פאָפולערער געוואָרען.

ענדליך האָט זיך אָבער ווארוס דערוואוסט פון די אַלע אונרוהען, און ער האָט מאָביליזירט דאָס גאַנצע רוימישע מיליטער, וואָס ער האָט געהאַט אין זיין רשות (איבער צוואַנציג טויזענד מאַן). צו דער מחנה איז נאָך צוגעקומען אַ גרויסע צאָהל אַראַבישע סאָלדאַטען פון דעם שכנ'ישען נאַבאַטעא'ישען קעניג, וועלכער האָט איצט בעקומען אַ גינסטיגע געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אָן יהודה פאַר דער מפלה, וואָס ער האָט געהאַט, זיך שלאָגענדיג מיט הורדוס'ען. דער מאַרשרוט פון ווארוס'עס אַרמעע איז געווען דורך גליל; דאָ האָט זיך צופלאַקערט אַ בלוטיגע שלאַכט צווישען די רוימישע סאָלדאַטען און אַ מחנה פאַטריאָטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה הגלילי, פאַר דער שטאָדט צפורי; דער קאַמפף האָט זיך געענדיגט מיט דעם נצחון פון די רוימער: יהודה מיט זיין מחנה איז אַנטלאָפען, די שטאָדט איז אינגאַנצען פערברענט געוואָרען און די איינוואוינער זענען פערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַפען. דעם זעלביגען גורל האָט געהאַט אויך די שטאָדט חמת (עמאַוס), וואו עס האָט געהערשט דער אָניפיהרער אַנטראָנגעס, און אויך דער לעצטער איז אַנטלאָפען מיט אַ גרויסען טייל פון דער בעפעלקערונג. פון דאָרטען האָט זיך ווארוס אַוועקגעלאָזען קיין שומרון, וואו די בעפעלקערונג האָט זיך איינענטליך

נישט בעטייליגט אין קיין אויפשטאַנד; די רוימישע סאָלדאַטען האָבען דאָ דעריבער קיינעם פון דער בעפעלקערונג נישט געריהרט, נאָר דער אַראַבישער אַוואַנגאַרד האָט גערויבט און חרוב געמאַכט אַלץ, וואָס ער האָט בעגעגענט אויף זיין וועג.

אין ירושלים גופא האָט וואַרום שוין קיין סך אַרבייט נישט געהאַט. דערזעהענדיג די אונגעהויערע מאַכט פון דעם רוימישען לעגאַט האָבען זיך די פּאַטריאָטישע קעמפּפער דערשראָקען און אינגאַנצען אויפגעגעבען די בעלאַגערונג. די אַנגעקומענע רעוואָלוציאָנערען פון דער פּראָווינץ זענען זיך צולאָפען יעדערער אין זיין היים און די איינוואוינער פון דער הויפּשטאָדט האָבען זיך אָבגעזאָגט פון דער רעוואָלוציע. דאָס האָט פון דעסטוועגען נישט אָבגעהאַלטען דעם זיעגער פון בעשטראָפען די בעזיעגטע: וואַרום האָט פונאַנדערגעשיקט קליינע מיליטער-אָבטיילונגען איבער'ן גאַנצען לאַנד, און אויף אַזאַ אופן איז איהם געלונגען צו פאַנגען צוויי טויזענד פּאַטריאָטען, וועלכע ער האָט געלאָזען אויפהענגען. דער בעפרייטער סאַבינוס איז אויך אַנטלאָפען גלייך פון ירושלים — ער האָט מורא געהאַט, וואַרום זאָל איהם נישט בעשטראָפען פאַר זיינע אונגעזעצליכקייטען.

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער ערשטער אויסבּרוך פון דעם יהודה'שען פאָלקס-צאָרן, — דער אויסבּרוך, וואָס איז געוועזען ווילד און סטיכיש, ווי דער צאָרן פון פאָלק אַליין, און האָט מעהר פון אַלעמען נוצען געבראַכט דער רוימישער מאַכט. די רוימער האָבען איצט נאָכמעהר פערפעסטיגט זייער פּאָזיציע אין יהודה, אַזוי אַז דאָס לאַנד האָט זיך שוין פּאַקטיש געפונען אונטער דער אונמיטעלבאַרער הערשאַפט פון רוים.

דאָס לעצטע האָט, איבריגענס, דעם פאָלק איצט ווייניג בעשראָקען — אַזוי טיעף איז געוועזען די שנאה. וואָס עס האָט געטראָגען אין הארצען צו דער דינאַסטיע פון די בלוטיגע אדומ'ער. זאָלען שוין בעסער די רוימער אַליין הערשען איבער'ן לאַנד, אַבי נישט די אדומי'שע „עבדים" (קנעכט) — אַזוי האָבען אין יענער צייט געטראַכט די בעסטע קינדער פון פאָלק, און ווייסענדיג, אַז אין רוים ווערט איצט בעשטימט דער גורל פון יהודה צוליעב דעם ספסוך איבער הורדוס'עס צואה, האָט דאָס פאָלק אַוועקגעשיקט אַהין אַ דעפּוטאַציע פון פופציג אָנגעזעהענע יהודה'ער. די לעצטע האָבען זיך משתדל געווען פאַר דעם רוימישען מאַכטהאָבער, אַז ער זאָל ערקלערן יהודה פאַר איינער פון די סירישע פּראָווינצען, וואָס געפינען זיך אונטער דער אויבערשטער הערשאַפט

פון רוים און ווערן אינערליך פערוואלטעט פון פאלק אליין. דאס איז פארגעקומען אין דעם בעריהמטען פרעכטיגען אפאלא-פאלאץ, וואו די יורשים פון דעם „גרויסען“ הורדוס זענען געשטאנען פאר׳ן טראן פון דעם רוימישען הערשער און געבעטעלט די קרוין פון יהודה; פאר דעם צווייטען יורש, הורדוס-אנטיפא, איז ארויסגעטרעטען מיט א שענער פערטיידיגונגס-רעדע דער יונגער אנטיפאטער, שלומית׳ס זוהן. ער האט בעשולדיגט ארכעלאוס׳ען אין פערשידענע אונגעזעצליכע מעשים און איהם דערביי פארגעווארפען אויך דאס, וואס ער האט זיך שוין ערלויבט צו שפיעלען אין יהודה די ראליע פון א דעספאטישען הערשער און געלאזען אויס׳הרג׳ענען דריי טויזענד מאן, נאך איידער די רוימישע מאכט האט איהם בעשטעטיגט אלס קעניג. דאן איז ארויסגעטרעטען ארכעלאוס׳ס פערטיידיגער, דער בעקאנטער ניקאלאוס פון דמשק, און האט זיך פעררופען אויף די גרויסע פערדיענסטען פון דעם פערשטארבענעם הורדוס בנוגע צו דער רוימישער מאכט; ער האט אויך בעשטעטיגט, אז הורדוס האט געשריבען די לעצטע צואה מיט׳ן פולען פערשטאנד. און ווען דער פערטיידיגטער ארכעלאוס האט זיך נאך דער רעדע אראבגעלאזען פאר׳ן הערשער אויף די קניע, האט איהם דער לעצטער געהייסען אויפשטעהן און געזאגט, אז ער אנערקענט איהם פאר ווירדיג צו טראגען א הערשער-טיטול. דערמיט איז אבער דער ירושה-ספסוך נאך אלץ נישט אויסגעגלייכט געווארען, און אויף דער צווייטער פייערליכער זיצונג, וואס איז ווידער פארגעקומען אין דעם זעלביגען פאלאץ, זענען ארויסגעטרעטען מיט זייערע טענות די שלוחים פון דעם יהודה׳שען פאלק. זיי האבען זיך געקלאגט פאר דער רוימישער מאכט אויף דעם גאנצען סיסטעם פון הורדוס׳עס הערשען און געשילדערט די פינסטערע ווירקליכקייט פון יהודה: הורדוס האט טיראניזירט דאס לאנד, די בעסטע זיהן פון פאלק אומגעבראכט, דאס גאנצע פערמעגען פון דער בעפעלקערונג ארויסגעפרעסט, די הייליגסטע טראדיציעס פון דער נאציאן אויסגעלאכט און פערלעצט, און דערצו נאך אריינגעבראכט אין דער פרומער יהודה אויסגעלאסענקייט און אפיקורסות; און דער יורש פון דעם אדומי׳שען דעספאט, ארכעלאוס, האט זיין ערשטען שריט גלייך דורכגעווייקט מיט׳ן בלוט פון פאלק — די שרעקליכע שחיטה אין בית-המקדש איז נאך איבערגעגאנגען הורדוס׳עס אכזריות׳ען; זאל-זשע דער רוימישער הערשער אינגאנצען בעפרייען יהודה פון דער פערהאסטער נישט-יהודה׳שער דינאסטיע און דאס פאלק וועט זיך אליין איינ-

ארויסגעוויזן זיינע אינערליכע אנגעלעגענהייטען , אונטער דער אויבערשטער השגחה פון א רוימישען פראקוראטאר .

געגען די טענות פון די יהודה׳שע פאלקפערטרעטער איז ווידער ארויסגעטרעטען דער דערמאהנטער סיריש-גריכישער בעשיצער פון דעם אדומי׳שען טראן-יורש . ער האט פערזיכערט די פארשטעהער פון דער רוימישער מאכט , אז די געגנער פון הורדוס׳עס דינאסטיע זענען אויך פערביסענע געגנער פון דער רוימישער אויבער-הערשאפט און אז דאס יהודה׳שע פאלק וועט בסדר מאכען רעוואלוציעס און איבערקעהרענישען, אום אראבצעווארפען פון זיך אינגאנצען דעם רוימישען יאך ; דער רוימישער אדלער אין יהודה מוז דעריבער האבען אזא איבערגעגעבענע בעשיצענדע קראפט , ווי עס איז הורדוס׳עס בעסטער זוהן , ארכעלאוס .

און די פערטיידיגונג האט געווירקט : אויגוסט האט אויך אנערקענט, אז הורדוס׳עס יורשים קענען ווירקליך דינען אלס איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען , און האט בעשטעטיגט דעם לעצטענם צואה (3) . לויט דעם בעשלוס זענען ארכעלאוס׳ען איבערגעגעבען געווארען די געביעטען יהודה , שומרון און אדום מיט׳ן טיטול עטנארך (נישט קעניג) ; דעם צווייטען יורש , הורדוס-אנטיפא — די געביטען גליל און פערעא מיט׳ן טיטול טעטרארך . און דער דריטער, פיליפ , האט בעקומען די טעטראכיע , וואס איז בעשטאנען פון די געגענדען טראכאניטים און בשן . די הכנסות פון די שטעדט : יבנה, עזה און פאזאעליד זענען אויך בעשטעטיגט געווארען פון קייזער פאר הורדוס׳עס שוועסטער .

די האפנונג פון פאלק , בעפרייט צו ווערען פון דער פיינדליכער דינאסטיע , איז אלזא ווידער צושוואומען געווארען , און דער ערגסטער פון די פערבליבענע אדומ׳ער , ארכעלאוס , איז אוועקגעשטעלט געווארען אן דער שפיץ פון יהודה . דאס איז געוועזען הורדוס׳עס א זוהן מיט אלע פעהלערן פון פאטער , נאר אהן זיין גרויסקייט און דיפלאמאטישער געשיקטקייט ; ווי הורדוס , האט ער אויך אויף יעדען טריט און שריט פערלעצט די רעליגיעזע און נאציאנאלע געפיהלען פון פאלק, און אויך זיין בליק איז שטענדיג געוועזען געווענדעט נאר אין דער זייט פון רוים . ניין יאהר האט ארכעלאוס געהערשט איבער יהודה (פון 4 פאר ביז 6 נאך דער קריסטליכער צייטרעכנונג) און פאר דער קורצער צייט האט ער בעשטימט און אראבגעזעצט דריי כהנים גדולים ; צוליעב פאליטישער נישט-כשר׳קייט איז דער כהן גדול יועזר פערביטען געווא-

רען מיט זיין ברודער אליעזר, און דער לעצטער האט ווידער גע-
מוזט אבטרעטען זיין פלאץ א געוויסען יהושע פון דער פאמיליע שת.
ארכעלאוס האט טיעף פערוואונדעט דאָ רעליגיעזע געפיהל פון פאלק
אויך מיט א אקט פון זיין פריוואט-לעבען: ער האט חתונה געהאט מיט
דער קאפידאקייאישער פרינצעסין גלאפירא, די אלמנה פון זיין גע-
הרג'עטען שטיף-ברודער אלעקסאנדער (דעם זוהן פון הורדוס'ען מיט דער
חשמונאי'שער קעניגין מרים), פון וועלכען זי האט געהאט קינדער,
נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס לויט דעם יהודה'שען געזעץ איז
אזא פערבינדונג שטרענג פערבאטען. דאס פאלק האט איהם די עבי-
רה נישט געקענט מוחל זיין, און ווען די זעלביגע גלאפירא איז אין
א קורצע צייט ארום געשטארבען, איז עס אויסגעטייטשט געווארען
פון די ברייטע מאסען אלס א צייכען פון הימעל: פאר'ן טויט איז
געקומען צו איהר אין חלום דער געשטארבענער אלעקסאנדער, האט
איהר געמוסר'ט דערפאר, וואס זי לעבט אונגעזעצליך מיט זיין ברו-
דער, און אנגעזאגט, אז ער וועט זי אין גיכען נעהמען צו זיך,
אויף יענער וועלט.

צוליעב די אלע מעשים איז כסדר געוואקסען די שנאה פון
פאלק צו דעם אדומי'שען הערשער; דער לעצטער האט זיך אבער
דערמיט נאנץ ווייניג גערעכענט. ער האט נישט אויפגעהערט צו דריי-
קען דאס פאלק און ארויסצופרעסען פון איהם וואס מעהר שטייערן,
אום צו קענען בעפריעדיגען זיין ליידענשאפט צו בויען, וואס ער
האט געירשנ'ט פון פאטער צוזאמען מיט זיינע איבריגע אייגענשאפ-
טען. ער האט געלאזען צוריק אויפשטעלען א פרעכטיגען פאלאץ אין
יריחו, אנשטאט דעם, וואס די רעוואלוציאנערען האבען געהאט פער-
ברענט, דער פאלאץ איז ארומגעפלאנצט געווארען מיט
בוימער און מיט דער צייט האט זיך דא אויסגעבילדעט א נייער
ישוב אונטערן נאמען ארכעלאאיד.

דאס פאלק האט אבער דערוויל נישט אויפגעהערט צו בויען
פערשיעדענע פלענער, מיט דעם צוועק, זיך צו בעפרייען פון דעם
פערהאסטען הערשער, און ענדליך, ווען צו די יהודה'ער זענען צוּ-
געשטאנען די שומרונ'ער, וועלכע האבען אויך געקרעכצט אונטער'ן
שווערען יאך פון דעם ארומי'שען דעספאט, איז ביי ביידע בעפעלקע-
רונגען בעשלאסען געווארען, זיך געמיינזאם צו בעקלאגען אויף איהם פאר
זיין רוימישען געביטער. עס איז אוועקגעשיקט געווארען א דעפוטאציע פון

יהודה'עאישע און שומרונישע בירגער, און זייערע טענות זענען געווען אזוי איבערצייגענד, אז דער רוימישער הערשער האט גלייך ארויסגערופען ארכעלאוס'ען צו זיך. דער לעצטער איז געקומען; ער איז אָבער נישט אימשטאַנד געווען, זיך ריין צו וואַשען פון די אַלע בעשולדיגונגען, וואָס די פאָלקס־שלוחים האָבען איהם אין פנים געשליידערט, און — האָט זיין שטראָף בעקומען: דער נעכטיגער הערשער פון יהודה איז פערטריעבען געוואָרען, ווי אַ פערברעכער, אין דער גאַלישער שטאָדט וויענא (6 נאָך קריסט.). אין דער זעלביגער צייט האָט יהודה דערלעבט אַ נקמה אויך אָן איהר צווייטען „בערוהיגער", וואַרוס; ער איז אויף אויגוסט'ס בעפעהל אוועקגעשיקט געוואָרען קיין גערמאַניע, און דאָרט איז ער, צוזאַמען מיט זיינע אויסגעוועהלטע רוימישע לעגיאָנען, אומגעקומען אין דער בעריהמטער שלאַכט מיט גערמאַנ'ען.

אַזוי האָט יהודה ערלעבט דעם פערלאַנגטען „נצחון", — דעם נצחון, וואָס האָט אייגענטליך נאָר פערענדיגט דעם פראָצעס פון איהר אונטערגאַנג. יהודה האָט איצט פערלוירען דעם לעצטען שפור פון איהר פאָליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, און איז אינגאַנצען פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ רוימישער פראָווינץ, וואָס ווערט פערוואַלטעט פון אַ רוימישען פראָקוראַטאָר. די טעטראַרכיעס פון הורדוס־אַנטיפאַ (גליל און פערעאַ) און פיליפ (טראַכאָניטיס און בשן) זענען דערווייל פערבליעבען אין זייער ביזהעריגער לאַגע; נאָר די שטעדט, וועלכע האָבען לויט דער צואה, אָנגעהערט צו הורדוס'עס שוועסטער, זענען איצט פערעכענט געוואָרען אַלס פריוואַט־אייגענטום פון דעם רוימישען הערשער, ווייל שלומית אַליין האָט זיי פאַר איהר טויט אָבגעשריעבען דער קייזערין ליוויאַ.

דרי̇טעם קאַפּי̇טעל.

די ערשטע רוימישע פּראָקוראַטאָרען.

(פון 6 בי̇ז 38 נאָך קרי̇סט.)

עס הויבט זי̇ך אָן אַ נייע, שרעקלי̇כע צייט פאַר יהודה — דער גוסם האָט פלוצלונג דערשפּי̇רט, אז זיינע לעצטע שעה'ען האָבען געשלאָגען, און ער שטרענגט אָן אַלע זיינע כחות און פּרובט זי̇ך ראַנגעלען מי̇ט'ן טויט. יהודה האָט זי̇ך אַליין אַרייננעוואָרפען אין די אָרעמס פון איהר רוימי̇שען בעשי̇צער; דער לעצטער האָט אָבער געהאַט גאַנץ אַנדערע בעגרי̇פען פון שוץ און רעכט, און בעשי̇צען יהודה האָט ביי איהם געהייסען — זי̇ דערשטי̇קען. די יהודה'ער פון יענער עפּאָכע זענען, ווי̇ ס'ווייזט אויס, גאַנץ ווענ̇יג בעקאַנט געווען מי̇ט דעם גרונד־כאַראַקטער פון דעם רוימי̇שען מלוכה־וועזען, און זיי האָבען געגלויבט, אַז צוזאַמען דערמי̇ט, ווי̇ יהודה וועט אַרונטערפאַלען אונטער דער צענטראַלער רוימי̇שער מאַכט, וועלן אַלע פונקציעס פון דער אי̇נערלי̇כער פאָלקס־פערוואַלטונג אי̇בערגעהן צום פאָלק אין די הענד, און רוים וועט זי̇ך אי̇בערלאָזען נאָר די אויבערשטע השנחה אי̇בער'ן לאַנד, וואָס וועט זי̇ך ווענ̇יג אַנזעהען אין לאַנד גופא; דאָס איז אָבער געווען אַ דאָפּעלער טעות: די אויבערשטע הערשאַפט פון רוים האָט זי̇ך ווי̇רקלי̇ך נאָר גאַנץ שוואַך געשפּי̇רט אין אַלע איהרע

איבריגע אונטערגעוואָרפענע פּראָווינצען, און זי האָט זיי געגעבען די ברייטסטע אויטאָנאָמיע; פאַר דער אונטערגעוואָרפענער יהודה האָט זי אָבער געמוזט האָבען אַ גאַנץ בעזונדער מאַסשטאַב, ווייל די יהודה'שע בעפעלקערונג האָט, לויט איהר וועזענטליכען גייסט און כאַראַקטער, ניט געקענט אַרויסווייזען בנוגע צו דער געצענדיענערישער מאַכט די אָפיציעלע לאָיאַליטעט [illegible] וואָס עס האָבען איהר אַרויסגעוויזען אַלע אַנדערע פעלקער. דאָס יהודה'שע פאָלק, אַלס אַ אָבגעשלאָסענער עלעמענט, מיט בעזונדערע אייגענשאַפטען, מיט אַ בעזונדער גייסט און מיט אַ אייגענער געטליך-אידעאַלער וועלט-אַנשויאונג, — האָט זיך געמוזט בעציהען מיט אַ געוויסער פאָרזיכטונג צו דער גאַנצער געצענדיענערישער גרויסקייט פון די זיגער און מאַכטהאַבער, און אין דער צייט ווען אַלע איבריגע פעלקער פון דער מעכטיגער אימפּעריע האָבען זיך כמעט אָהן אַ שום קאַמפּף אונטערגעוואָרפען דעם איינפלוס פון איהר געטער- און קייזער-קולט, האָט יעדע פּראָבע פון אַזאַ מין איינפלוס אין יהודה אַרויסגערופען אַ בלוטיגען אויפשטאַנד און איז בעטראַכט געוואָרען אַלס אַ געפאַהר פאַר דעם קיום פון דער אומה. ביי אַזאַ פערהאַלטען זיך פון דעם אונטערגעוואָרפענעם פאָלק בנוגע צו דער אויבערשטער הערשאַפט זענען די קאָנפליקטען געווען אונפערמיידליך, און דאָס האָט דעם פערטרעטער פון דער מאַכט שטענדיג געגעבען די מעגליכקייט, פּאַקטיש אויסצואיבען אַלע זיינע אויבערשטע רעכט און צו ווערען פאַר'ן לאַנד — אַ זעלבסטהערשענדער דיקטאַטאָר.

דער צענטר פון דער יהודה'שער פערוואַלטונג איז איצט געוואָרען קסריה, וואו עס האָט זיך בעזעצט דער רוימישער פּראָקוראַטאָר. דער לעצטער האָט געהאַט די אויפגאַבע, צו האַלטען די אָרדנונג אין לאַנד, איינצומאָהנען די פערשיעדענע שטייערן און צו קאָנטראָלירען די טעטיגקייט פון די יהודה'שע געריכטס-אַנשטאַלטען,— אַ פונקציע, וואָס האָט כמעט אינגאַנצען פּאַראַליזירט די טעטיגקייט פון דער יהודה'שער יוסטיץ און פערקלענערט די פּאָליטישע בעדייטונג פונ'ם סנהדרין.

אום צו שיצען די אויבערשטע רעכט פון רוים אין דער אונטערגעוואָרפענער פּראָווינץ האָט דער פּראָקוראַטאָר געהאַט אין זיין רשות אַ בעדייטענדע מיליטערישע מאַכט, וואָס איז געווען צושפּרייט איבער'ן גאַנצען לאַנד. אין ירושלים האָט זיך דער שטענדיגער רוי-

מישער גארניזאָן אויפגעהאַלטען אין דער פעסטונג אַנטאָניום אויפ'ן הר הבית (בית-המקדש-באַרג), און אין די גרעסערע יום-טובים, ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען אַ סך עולי רגל אין דער הויפטשטאָדט און די מאַכט האָט מורא געהאַט פאַר אונרוהען, איז דער פּראָקוראַטאָר אַליין אויך געקומען קיין ירושלים מיט זיין מיליטערישער סוויטע. אין אַזעלכע טעג פלעגען די רוימישע סאָלדאַטען פערנעהמען די גאַלערעען אַרום בית-המקדש, כדי אויף אַזאַ אופן צו היטען די „אָרדנונג", און גאַנץ אָפט האָט די ערשיינונג גופא פון בעוואָפענטע געצענדיענער אויף דער שוועל פון דעם פערהייליגטען נאַציאָנאַלען טעמפעל — אַרויסגערופען בלוטיגע אונרוהען און צוזאַמענשטויסען.

נאָך מעהר דריקענד און שרעקליך פאַר'ן פאָלק איז געווען די פונקציע פון איינמאָהנען די שטייערן. לויט דעם רוימישען סיסטעם זענען די שטייערן געווען דאָפּעלע: ערד-שטייערן און קאָפּ-שטייערן. דערצו זענען נאָך צוגעקומען אַ מאַסע אינדירעקטע אָבצאָהלונגען, וואָס פלעגען אויפגעמאָהנט ווערן נישט דורכ'ן פּראָקוראַטאָר און זיינע אַגענטען, נאָר דורך אַרענדאַטאָרען, וואָס פלעגען דאָס אָפּדינגען פון דער רעגירונג און נעהמען פאַר זיך אין מאָנאָפּאָל די אָבגע-צאָהלטע לעבענס-פּראָדוקטען. פון די דאָזיגע דאָפּעלע שווערע אָב-צאָהלונגען האָט די בעפעלקערונג ביז אַהער גאָרנישט געוואוסט, און זי האָט זיך אין אָנהויב בעצויגען צו דעם גאַנצען צענז-סיסטעם, ווי צו אַ געוויסער פאָרם פון שקלאַפעריי: קיינער איז נישט קיין בעל-הבית איבער זיך, און די קעפּ, די ערד און דאָס פערמעגען פון אַלע בירגער געהערן צום רוימישען קייזער, וועלכער קען מיט זיי טאָן, וואָס ער וויל. די חוכרים (אַרענדאַטאָרען, מוכס'ניקעס) זענען ביים פאָלק שרעקליך פערהאַסט געווען; זיי ווערן אומעטום געשילדערט אַלס די שענדליכסטע בעשעפענישען און דאָס געזעץ האָט זאָגאָר נישט אַנערקענט זייער עדות-זאָגען און זייער שווערען.

וויסענדיג די בעדייטונג פון דער כהונה-גדולה, וועלכע האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך דעם צענטר פון דער יהודה'שער גייסטיגער מאַכט, האָט די רוימישע מלוכה געלאָזען פאַר זיך אויך דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן-גדול. דער פּראָקוראַטאָר פלעגט זיך, נאַטירליך, רעכנען דערביי מיט די אינטערעסען פון רוים, און כדי זיכער צו זיין אין זיין רעכט, האָט ער אַלע כהונה-גדולה-קליידער און די אַנדערע נויטיגע מכשירים פון דער יום-טוב'דיגער עבודה אין בית-המקדש

איבערגעגעבן אינ'ם רשות פון דעם רוימישן פעסטונגס־קאמענדאנט אין ירושלים, וואס האט זיי געדארפט ארויסגעבן אויף יעדן יום־טוב און גלייך נאך יום־טוב — צוריק ארעסטירן.

דאס זענען געווען די פונקציעס, אין וועלכע עס האט זיך אויסגעדריקט די אויבערשטע הערשאפט פון רוים בנוגע צו דער אונטערגעווארפענער יהודה. דאס פאלק האט נישט געוואוסט אין אנהויב אבצושאצן די אמת'ע בעדייטונג פון די זכיות, וואס די רוימישע מאכט האט זיך איבערגעלאזן, און האט זיך בעצויגן צו זיי נאכגיביג; גלייך אבער ביי דעם ערשטן שריט, וואס רוים האט געמאכט צו רעאליזירען איהרע זכיות און זיי איינצופיהרען אין לעבען, — האט דאס פאלק א ציטער געטאן. אויגוסט האט בעשטימט פאר א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסען קאפאניוס, און אין דער זעלבער צייט האט ער בעפעהלען דעם רוימישן פערוואלטער פון סיריען, סולפיציוס קוויריניוס, ער זאל איינפיהרען אין יהודה דעם רוימישן צענז, ד. ה. איינארדנען א אלגעמיינע פאלקס־צעהלונג און א אויספיהרליכע אבשאצונג פון די אונבעוועגליכע גיטער אין לאנד, אום צו קענען בעשטימען דערנאך די קאפ־ און ערד־שטייערן, וואס דארפען פון איצט אן איינגעמאהנט ווערן פאר דער רוימישער מלוכה־קאסע. און אט, ביי דער דאזיגער פאלקס־צעהלונג, וואס איז דורכגעפיהרט געווארען מיט דער גאנצער שטרענגקייט פון דעם רוימישן געזעץ, איז גלייך פארגעקומען א שטארקער צוזאמענשטויס צווישען די ברייטע יהודה'שע פאלקס־מאסען און דער רוימישער מאכט. די יהודה'ער האבען נישט געוואלט מיט'ן גוטען ווילען פערשקלאפען זיך מיט זייער פערמעגען ביי דעם רוימישן הערשער, און די פארשטעהער פון פאלק האבען אנגעווענדט א סך מיה, אום צו בערוהיגען די מאסען און זיי אבצוהאלטען פון אקטיווע ארויסטרעטונגען נעגען די מאכטהאבער. אין ירושלים גופא האט דאס געטאן דער כהן־גדול יועזר, און איהם האט זיך ווי ס'איז איינגעגעבן, דאס פאלק צו בערוהיגען; אין דער פראווינץ איז אבער די אויפרעגונג געוואקסען פון טאג צו טאג, און בעזונדער האבען זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די גליל'ער, וועלכע האבען די גאנצע צייט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאר דער בעפרייאונג פון פאטערלאנד.

דא האט דער בעריהמטער פאטריאטישער העלד יהודה (הגלילי) זיך פעראייניגט מיט איינעם פון די פרושים־קנאים, צדוק, און צוזאמען

האבען זיי געגרינדעט די פארטיי זעלאטען (קנאים, פאנאטיקער), וואס האט זיך געשטעלט פאר א אויפגאבע, אקטיוו צו קעמפפען מיט דער רוימישער מאכט פאר דער בעפרייאונג פון יהודה. געקעמפפט האבען אט די קנאים-רעוואלוציאנערען אין גאט׳ס נאמען; זיי האבען אויסגעטייטשט די בעגריפען פון דער תורה אין דעם זין, אז נאר גאט אליין בעזיצט די הערשאפט און נאר איהם אליין דארף מען אונטערטעניג זיין. יעדערער איז דעריבער פערפליכטעט צו אפפערן אלץ, וואס ער בעזיצט: זיין פערמעגען, זיין פאמיליע און זאגאר אויך זיין לעבען, אום צו בעקעמפפען יענע קראפט, וואס פאדערט פון יהודה, אז זי זאל איהר אונטערטעניג זיין. גאט איז דער האר און געביטער פון יהודה און זיין תורה איז די יהודה׳שע קאנסטיטוציע — דאס איז געווען דער רעוויז פון די זעלאטען, און זייער איינפלוס איז געוואקסען צוזאמען דערמיט, ווי דער יאך פון די רוימער האט זיך אנגעהויבען שטארקער און דריקענדער צו פיהלען אין דעם אלטעגליכען לעבען פון פאלק.

צו אונז זענען נישט דערגאנגען קיין קוועלען וועגען דעם, מיט וואס עס האט זיך געענדיגט דער קאנפליקט צווישען קוויריניוס׳ען און די רעוואלוציאנערען פון גליל, און בכלל ווייסען מיר גאנץ ווייניג, וואס עס איז פארגעקומען אין יהודה פאר יענער צייט; עס איז בעקאנט נאר דער פאקט, אז פאר קאפאניוס׳ען האבען די אלטע יהודה׳שע שונאים, די שומרונים, געפונען א געלעגענהייט, זיך נוקם צו זיין אן יהודה דערפאר, וואס דער חשמונאי יוחנן הורקנוס האט געלאזען אמאל צושטערן זייער טעמפעל אויפ׳ן בארג גריזים. דאס איז פארגעקומען ערב פסח, ווען די טויערן פון בית המקדש זענען אינגאנצען אפען געוועזן, האבען זיך אריינגעריסען אהין עטליכע שומרונים און פונאנדערגעווארפען אין די אינוועניגסטע עזרות ביינער פון א טויטען מענשען, מיט דעם צוועק, מטמא צו זיין דעם בית המקדש. פון דאן אן האבען די כהנים פערשטארקט די שמירה ארום בית המקדש און געזארגט דערפאר, אז קיין זייטיגע מענשען זאלען אהין נישט אריינדרינגען.

נאך קאפאניוס׳ען האט פערנומען די שטעל פון א פראקוראטאר איבער יהודה א געוויסער מארק אמביוויוס (9) און דער האט אבגעטרעטען זיין פלאץ איינעם מיט׳ן נאמען אניוס רופוס (12—15).

אין 14-טען יאהר נאך דער קריסטליכער צייטרעכנונג איז אויגוסט געשטארבען, און יהודה צוזאמען מיט צעהנדליגער אנדערע פראווינצען פון דער רוימישער אימפעריע, איז געלעגען פאר די פיס

פון זיין אדאָפּטירטען זוהן — טיבעריוס. אונטער זיין הערשאַפט האָט יהודה עטוואָס פרייער אָבגעאָטעמט: ער האָט פערלייכטערט די משא פון די שווערע אָבצאָהלונגען און בעשטימט פאַר א פראָקוראַטאָר איבער יהודה א געוויסען וואלעריוס גראַטוס, וועלכען ער האָט איבערגעלאָזען אויף דעם פּאָסטען גאַנצע עלף יאָהר (15—26). טיבעריוס האָט גוט געקענט דעם כאַראַקטער פון די רוימישע פראָווינציעלע מושלים, און פלעגט זאָגען: „טרייב נישט אָב די פליגן, וואָס האָט זיך שוין זאַט אָנגעטרונקען מיט דיין בלוט — עס וועלען קומען אנדערע, הונגעריגע פליגען און זיך נעהמען אויפ׳ס ניי זויגען און אויסזויגען דיין בלוט ביז׳ן לעצטען טראָפּען". ער האָט דעריבער מבטל געווען דעם סיסטעם פון בייטען אָפט די „פליגען", און שיקענדיג א נייעם פראָקוראַטאָר אין דער פראָווינץ, האָט ער איהם עטליכע מאָל איבערגע׳חזר׳ט, אז „א גוטער פּאַסטוך שערט זיינע שעפּסען, אָבער שינדט נישט אראָב די פעל פון זיי".

פאַר די עלף יאָהר פון גראַטוס׳עס הערשען אין יהודה זענען דאָרט, ווי ס׳ווייזט אויס, קיין בעזונדערע געשעהענישען נישט פאָרגעקומען; דער רוימישער פראָקוראַטאָר האָט נאָר ברייט אויסגענוצט זיין רעכט, צו בעשטימען א כהן גדול און פאַר זיין צייט האָבען זיך געביטען גאַנצע פינף כהנים גדולים: ענן, ישמעאל בן פאבי, אלעזר (ענן׳ס זוהן), שמעון בן קמחית און יוסף כיפא. דער לעצטער האָט פערנומען דעם פּאָסטען א לאַנגע צייט, נישט קוקענדיג אויף דעם — און אפשר גראָד צוליעב דעם — וואָס ער איז פערהאַסט געווען ביים פאָלק פאַר זיין שטרענגקייט און האַרטהערציגקייט.

אין יענער צייט איז פאָרגעקומען א שטאַרקער צוזאַמענשטויס צווישען יהודה׳עער און דער רוימישער מאַכט אויף דעם באָדען פון גלויבען. דאָס איז געשעהען אין רוים גופא, וואו עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען צו שפּירען די ווירקונג פון דער יהודה׳עאיש-העלעניסטישער ליטעראַטור; אין דער לעצטער זענען היים פראָפּאַגאַנדירט געוואָרען די עטיש-מאָנאָטעאיסטישע יסודות פון יודענטום, און צווישען די פיעל אנדערע רעליגיעזע אַנשוֹיאונגען פון דער מזרח-וועלט האָט דער ווילד-פרעמדער, מיסטישער עקסטאַז פון דעם יהודה׳עאישען קולט געמאַכט א בעזונדער שטאַרקען איינדריק אויף די העכערע שיכטען פון דער רוימישער געזעלשאַפט. רוימישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען אַרוים-

ווייזע שטאַרקע נייגונגען צו דעם יהודה׳עאישען גלויבען, און ווען עס איז פאָרגעקומען אַזאַ פאַל מיט דער פרוי פון דעם רוימישען סענאַטאָר סאַטורנינוס, פולוויאַ, און זי האָט דורך עטליכע רוימישע יהודה׳ער געשיקט זאָגאַר רייכע מתנות פאַר׳ן בית־המקדש אין ירושלים, — האָט טיבעריוס געזעהען אין דעם אַ רעזולטאַט פון דער אַגיטאַציע, וואָס עס פיהרט די יהודה׳עאישע בעפעלקערונג אין רוים געגען דעם אָפיציעלען רוימישען קולט. ער האָט דאַן געלאָזען אַרויסטרייבען פון רוים אַלע יהודה׳עאישע איינוואוינער צוזאַמען מיט די גרים, און אַ דאַנק דער עצה פון זיין מיניסטער סעיאַן, זענען פיער טויזענד יונגע יהודה׳ער פערשיקט געוואָרען אויף דער אינזעל סאַרדיניען, אויף צו קעמפפען מיט די דאָרטיגע רויבער־באַנדעס (19). דאָס איז געווען די ערשטע פערפאָלגונג, וואָס די יהודה׳ער האָבען געהאַט איבערצוטראָגען אויסער די גרענעצען פון זייער לאַנד ספעציעל פאַר זייער גלויבען.

גראַטוס׳עס נאָכפאָלגער איז געווען פאָנטיוס פילאַטוס, אַ מענש מיט אַ אונגעוועהנליך אכזריות׳דיגער נאַטור, וואָס זיין נאָמען איז פערשריבען געוואָרען מיט שאַנד און פעראַכטונג נישט בלויז אין דער געשיכטע פון יהודה. פון אַלע פראָקוראַטאָרען, וואָס האָבען געהערשט איבער יהודה פאַר איהם, איז ער געווען דער ערשטער, וואָס האָט געוואַגט אָנצוגרייפען די עמפפינדליכסטע זייט פון דעם יהודה׳שען נאַציאָנאַלען גייסט — דעם רעליגיעזען געפיהל. ביז איהם האָבען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט זיך גערעכענט מיט די פערהייליגטע בעגריפען פון דעם יהודה׳עאישען פאָלק, און ווייסענדיג ווי שטרענג עס איז לויט דעם יהודה׳שען גלויבען פערבאָטען יעדע זאַך, וואָס האָט נאָר עפּעס אַ שיכות צו דער פערעהרונג פון אַ מענשען אָדער אַ מענשליכע אָבבילדונג, — האָבען זיי זייערע סאָלדאַטען־אָבטהיילונגען פערבאָטען צו טראָגען איבער די גאַסען פון ירושלים די מיליטערישע פאָהנען, אויף וועלכע עס האָט זיך געפונען די אָבבילדונג פון דעם רוימישען הערשער; די דאָזיגע שוינונג פון דעם רעליגיעזען פאָלקס־געפיהל האָט זיך פראַקטיצירט אין דער גאַנצער צייט, זינט יהודה איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דער רוימישער הערשאַפט, און זאָגאַר די מטבעות, וואָס זענען דאָ געגאָסען געוואָרען, האָבען אויך געהאַט אויף זיך נאָר דעם נאָמען פון קייזער, אָבער נישט זיין בילד — אויף אַזוי פיעל איז פאַר אַלעמען קלאָר געווען, אַז אפילו דער מינדעסטער אויסדריק פון דעם רוימישען

„קייזער-קולט" האָט קיין פּלאַץ נישט דאָרט, וואו ס'הערשט דער קולט פון אַ אַבסאָלוטען, איין-איינציגען גאָט.

פּילאַטוס האָט אָבער גאַנץ אַנדערש פערשטאַנען זיין אויפגאַבע אַלס פּראָקוראַטאָר. ער האָט איבערגענומען דעם פּאָסטען אין דער צייט, ווען דער קייזער מיט'ן סענאַט צוזאַמען האָבען געציטערט פאַר דעם דערמאָהנטען יהודה'ער-פיינד סעיאַן, און ער האָט אויסגעטייטשט זיין אויפגאַבע אין דעם זין, אַז יהודה מוז איינגאַנצען בעזיעגט ווערן. נישט שוינען דאַרף מען דאָס רעליגיעזע געפיהל פון די פערעקשנ'טע יהודה'ער, נאָר רייצען, און דערביי מוז מען דאָס גאַנצע לאַנד אין דער מורא האַלטען. און ער האָט זיך גענומען דורכפיהרען אָט די אויפגאַבע מיט דער גאַנצער גרויזאַמקייט פון זיין נאַטור; באַלד איז איהם אָבער אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אַז עס איז לייכטער צו בעזיעגען צעהן שטאַרקע פעלקער, ווי צו בעהערשען דעם איינציגען גייסט פון די דאָזיגע „באַרבאַרישע" יהודה'ער.

אין אַ געוויסער נאַכט האָט פּילאַטוס געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים אַ מיליטער-אַבטהיילונג מיט דער פאָהן, אויף וועלכער ס'האָט זיך געפונען דאָס קייזער-בילד. ווען די איינוואוינער פון שטאָדט האָבען דערזעהן די פאָהן, זענען זיי פערציטערט געוואָרען; שלוחים פון פאָלק זענען גלייך אַוועקגעלאָפען קיין קסריה, און האָבען געבעטען דעם פּראָקוראַטאָר, ער זאָל צונעהמען די בילדער פון דער הייליגער הויפטשטאָדט. גאַנצע פינף טעג זענען זיי נישט אָבגעטרעטען פון זיין פּאַלאַץ און האָבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעשטורמען מיט זייער בקשה; ער האָט זיי אָבער אָבגעזאָגט און ערקלערט, אַז צונעהמען די קייזער-בילדער פון דער הויפטשטאָדט, וואָלט הייסען: בעליידיגען דעם קייזער. אויפ'ן זעקסטען טאָג, ווען ער האָט געזעהען, אַז די יהודה'ער טרעטען נישט אָב פון זיין פּאַלאַץ, האָט ער זיי צוזאַמענגענומען אויף איין פּלאַץ און אָבשליסענדיג איהם פון אַלע זייטען מיט סאָלדאַטען, האָט ער געדראָהעט די בעלאַגערטע מיט'ן טויט, אויב זיי וועלן זיך נישט אָבזאָגען פון זייער פערלאַנג; אַ שטורם פון הייסע פּראָטעסטען איז געווען דער ענטפער אויף זיין פאָדערונג, און ווען די סאָלדאַטען זענען שוין גרייט געווען זיך אַרויפצוואַרפען אויף די „ווילדע" יהודה'ער, האָבען זיך די לעצטע געלעגט אויף דר'ערד און אויסגעשטרעקט די העלזער, ערקלערנדיג, אַז זיי ווילען גיכער שטאַרבען, איידער צו-

זעהן, ווי די הייליגע שטאָדט ווערט פערשוועכט. די דאָזיגע גייסטיגע שטאַרקייט האָט בעזיעגט דעם בעזיעגער — פילאַטוס האָט בעפעהלען, אַרויסצופיהרען די קייזער-בילדער פון ירושלים.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך פילאַטוס ווידער געפּרובט צוטרעטען צו דעם זעלביגען פונקט, נאָר פון אַן'אַנדער זייט. ער האָט געלאָזען אַריינפיהרען קיין ירושלים די גאָלדענע פאַנצירען, אויף וועלכע ס'איז געווען אויסגעקריצט דעם קייזער'ס נאָמען, און זיי אַוועקגעשטעלט אין'ם קעניגליכען פּאַלאַץ, וואו דער פּראָקוראַטאָר מיט זיין סוויטע פלעגט זיך אויפהאַלטען, קומענדיג אין דער הויפּטשטאָדט. דאָס איז אויך געטאָן געוואָרען נאָר כדי צו רייצען דאָס פאָלק, און ווען אַ דעפּוטאַציע פון דער העכערער געזעלשאַפט האָט איהם געבעטען, ער זאָל די פאַנצירען צונעהמען פון ירושלים, האָט ער זי אָבגעזאָגט. די לעצטע האָט זיך דאַן בעקלאָגט אויף פילאַט'ן פאַר טיבעריוס'ן אַליין, און ער האָט בעפעהלען, מ'זאָל די פאַנצירען צוריק אַוועקפיהרען קיין קסריה, אין דעם דאָרטיגען אויגוסט-טעמפּעל.

אַ שטאַרקערער צוזאַמענשטויס צווישען פילאַטוס'ען און דער יהודה'שער בעפעלקערונג איז פאָרגעקומען ביי אַ דריטען צופאַל. פילאַטוס האָט געוואָלט צוציהען וואַסער קיין ירושלים פון אַ טייך, וואָס האָט זיך געפונען צוויי הונדערט סטאַדיען וייט פון שטאָדט, און געלד אויף דעם אַלעמען האָט ער גענומען פון דער — בית המקדש-קאַסע. דאָס פאָלק האָט איהם דאָס נישט געקענט שענקען, און ווען ער איז אַליין מיט די אַרבייטער פון דער וואַסער-לייטונג אָנגעקומען קיין ירושלים, איז ער אַרומגערינגעלט געוואָרען פון אַ גרויסער פאָלקס-מאַסע, וואָס האָט הויך פּראָטעסטירט געגען דער עולה און געהייסען אָבשטעלען די אַרבייט. פילאַטוס האָט דאַן בעפעהלען אַ גרויסע צאָהל פון זיינע סאָלדאַטען זיך איבערצוקליידען אין יהודה'עאישע מלבושים, און אויסמישענדיג זיך אין דער פערזאַמעלטער מאַסע האָבען די סאָלדאַטען גענומען שלאָגען די שוצלאָזע יהודה'ער. פון די לעצטע זענען דערביי אַ סך געטויט און פערוואונדעט געוואָרען.

נאָך צעהן יאָהר ליידען (26—36) איז יהודה בעפרייט געוואָרען פון דעם מערדערישען פּראָקוראַטאָר, און ווידער איז דאָס געשעהען אַ דאַנק דעם צופאַל, וואָס ער האָט זיך פערטשעפּעט אויך מיט די שומרונים. ביי די לעצטע איז צו יענער צייט אויפגעשטאַ-

נען א געוויסער משיח אדער נביא, וואס האט צוזאמענגענומען א גרויסע צאהל שומרונים אין דעם דארף טיראט אבא, און האט זיי צוגעזאגט, אויסצוגעפינען אויפ׳ן בארג גריזים די הייליגע כלים פון דעם משכן, וואס האט עקזיסטירט אין משה׳ם צייטען. פילאטוס, וועלכער האט אין יעדער גרעסערער פאלקס־פערזאמלונג גלייך געזעהען א אויפשטאנד געגען רוים, האט ארומגערינגעלט די פערזאמעלטע מיט סאלדאטען און געלאזען הרג׳ענען די פארנעהמסטע פון זיי (36); דאס האט אויפגערעגט געגען איהם אלע שומרונים און זיי האבען זיך געקלאגט אויף איהם פאר דעם רוימישען לעגאט אין סיריען, וויטעליוס. דער לעצטער האט דאן אוועקגעשיקט פילאטוס׳ן קיין רוים, זיך פערטהיידיגען פאר טיבעריוס׳ען, און פון דארטען איז ער שוין מעהר צוריק נישט געקומען.

וויטעליוס האט ארויסגעוויזען א בעזונדער גענייגטקייט צו יהודה, און האט נישט בלויז געשוינט די געפיהלען פון פאלק, נאר אויך זיך בעצויגען צו זיי מיט א געוויסער אכטונג. קומענדיג קיין ירושלים האט ער אליין געלאזען ברענגען א קרבן אין בית המקדש, און אויסער די קלענערע פערלייכטערונגען, וואס ער האט געמאכט דעם פאלק בנוגע צו שטייערן און נאך אזעלכע זאכען, האט ער בעפרייט יהודה פון א שווערער בעליידיגונג, וואס האט אנגעגריפען אי איהר נאציאנאלען כבוד, אי איהר רעליגיעזען געפיהל: ער האט צוריק איבערגעגעבען אין בית־המקדש די כהונה־גדולה־קליידער און די איבריגע מכשירים פון דער עבודה, וועלכע זענען ביז אהער געלעגען אונטער׳ן שלאס אין דער פעסטונג אנטאניום און פלעגען ארויסגעגעבען ווערן פון דעם רוימישען קאמענדאנט נאר אויף איבער יום־טוב. וויטעליוס האט אויך אראבגעזעצט פון זיין אמט דעם פאלקס־פערהאסטען כהן־גדול יוסף כיפא און בעשטימט אויף זיין פלאץ א געוויסען יהונתן פון דער משפחה ענן.

דאס אלץ איז פארגעקומען אין יהודה גופא, דאס הייסט אין דעם טייל לאנד, וועלכען די רוימער אליין האבען בעהערשט; אין די קאנט־פראווינצען דאגעגען, דארט וואו עס האבען נאך געהערשט די יורשים פון דעם אדומי׳שען קעניג, האט זיך דער בעפעלקערונג פיעל רוהיגער געלעבט. ביידע טעטראַרכען, הורדוס־אנטיפא אין גליל און פערעא און פיליפ אין טראכאניטים און בשן, זענען, ווי בעוואוסט, געווען אונטערגעווארפען דער רוימישער מאכט; דארט

דאס זיך אבער די דאזיגע מאכט גאנץ שוואך געשפירט און די פראווינצען זענען כמעט אין אלע הינזיכטען געוועזען פאלקאם אונאבהענגיג פון דער צענטראלער פערוואלטונג. דאס איז געשטאנען אין א ענגען צוזאמענהאנג דערמיט, וואס די טעטראַרכען אליין זענען געוועזען מעהר רוימער, ווי יהודה'ער, און אין זייער אדמיניסטראטיווער טעטיגקייט האבען זיי שטענדיג אין זינען געהאט די אינטערעסען נישט פון דעם בעהערשטען פאלק, נאר פון דער רוימישער מאכט. די בעפעלקערונג פון די דאזיגע פראווינצען איז אויך נישט אומעטום געוועזען א יהודה'עאישע; אזוי איז פיליפ'ס טעטראַרכיע, וואס איז בעשטאנען פון די געביטען: בשן, טראַכאָניטיס, גולן און פאנעאס, כמעט איינגאנצען געוועזען בעזעצט מיט סיריער און גריכען.

פיליפ האט אויך גע'ירשה'נט פון פאטער די ליידענשאפט צו בויען, און פאר דער צייט פון זיין הערשען זענען אין דער קליינער מלוכה צוגעקומען עטליכע נייע שטעדט. דעם ישוב פאנעאס, ביים ירדן, האט ער געלאזען איבערבויען און פערגרעסערן, און האט איהם א נאמען געגעבען קסריה (קייזער); אום אונטערצושיידען די שטאדט פון דער האפענשטאדט קסריה, וואס הורדוס האט געלאזען אויפבויען, איז די ערשטע גערופען געווארען קסריה־פיליפי. ער האט איבערגעבויט אויך די שטאדט בית־צידה און זי אנגערופען יוליאדא, אויפ'ן נאמען פון אויגוסט'ס טאכטער.

אין דער הינזיכט פון קעמפפען און בלוט פערגיעסען איז אבער פיליפ גארנישט עהנליך געוועזען צו זיין פאטער. גאנצע זיעבען און דרייסיג יאהר האט ער געהערשט איבער דער פראווינץ, וואס די רוימישע מאכט האט איהם אנפערטרויט, און אין דער גאנצער צייט איז די מנוחה פון די דארטיגע איינוואוינער קיין איינציג מאל נישט געשטערט געווארען. ארומפאהרענדיג איבער'ן לאנד האט ער מיטגעפיהרט מיט זיך זיין ריכטער־שטוהל, און ווען מ'האט זיך צו איהם אין וועג געווענדעט מיט וועלכען ס'איז ספסוק, האט ער זיך גלייך אוועקגעזעצט אויפ'ן שטוהל, אויסגעהערט די טענות פון ביידע בעלי־דברים און ארויסגעטראגען זיין אורטייל. געשטארבען איז ער אין 34־טען יאהר נאך דער נייער צייט־רעכנונג, און אזוי ווי ער האט נאך זיך קיין יורש נישט איבערגעלאזען, איז די טעטראַרכיע איבערגעגעבען געווארען, לויט טיבעריוס'עס בעפעהל, אינ'ם רשות פון דעם רוימישען פערטרעטער אין סיריען, אלס א טייל פון דעם סירישען געביעט.

מעהר יהודה׳עאיש לויט איהר געאגראפישער לאגע און לויט דעם פערנעהם פון דער בעפעלקערונג איז געווען די טעטראַרכיע פון הורדוס׳עס צווייטען יורש, הורדוס=אנטיפא. אין זיין טעטראַרכיע זענען אריינגעגאנגען די פראווינצען גליל און פעראַ; פון זיי איז די ערשטע געווען איינגאַנצען בעפעלקערט מיט פאטריאטישע יהודה׳עער, וועלכע האבען אפט פערקעהרט מיט זייערע ברידער פון יהודה און האבען געשטיצט יעדע בעוועגונג פאר דער בעפרייאונג פון דעם פערייניגטען לאנד.

ווי זיין פאטער און זיינע ברידער, האט אויך אנטיפא געהאט אין זיך גאנץ ווייניג יהודה׳עאישעס, און אויך זיין אידעאל איז געווען, וואס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימער. זיין ערשטע ארבייט איז געווען, אבצובויען צוריק די שטאדט צפורי, וועלכע ווארום האט געהאט צושטערט און זיין קאמפף מיט יהודה הגלילי. ער האט די שטאדט פערגרעסערט און בעפעסטיגט און געמאכט פאר זיין רעזידענץ; באלד אבער האט ער אנגעהויבען בויען א נייע שטאדט אויף דעם וואונדער=שענעם ברעג פונ׳ם ים כנרת, און ווען טיבעריוס איז ארויף אויף דעם רוימישען טראן, האט ער די שטאדט אנגערופען אויף זיין נאמען: טיבעריאס (טבריה) און געוואלט אהין איבערטראגען זיין הויפט=קווארטיר. ער האט געוואלט אריבערציהען אין דער נייער הויפטשטאדט וואס מעהר איינוואוינער; די פרומע יהודה׳עער האבען אבער אהין נישט געוואלט אריינקומען, ווייל זיי האבען דארט געפונען ביינער פון מענשליכע קערפער׳ם און דאס האט געהייסען, אז זיי ווערן אלע טמא און קענען נישט אבהיטען די טהרה ביים עסען („חולין בטהרה”). דער טעטראַרך האט דעריבער געמוזט בעזעצען זיין הויפט=שטאדט מיט א פרעמדער, אנגעלאפענער בעפעלקערונג, און ווען די שטאדט איז ענדליך בעוואוינט געווארען, האט ער דארט געלאזען אויפשטעלען פאר זיך א פרעכטיגען פאלאץ, וואס איז געווען בעפוצט מיט פערשידענע פיגורען, — א אקט, וואס האט אויך שטארק פערלעצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק.

מיט דער רוימישער מאכט איז אנטיפא געשטאנען אין די בעסטע בעציהונגען, און ווען עס איז פארגעקומען אמאל, אז דער נאבאטעאישער קעניג איז ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר און ער איז געווען צו שוואך זיך צו שיצען, האט טיבעריוס בעפוילען דעם רוימישען פערוואלטער פון סיריען, וויטעליוס׳ען, ער זאל מיט זיין גאנצער מיליטערישער מאכט ארויסטרעטען צו הילף דעם טעטראַרך פון

גליל. פארגעקומען איז דער צזאמענשטויס איבער א ראמאנטישען
צופאל: אנטיפא'ס ערשטע ווייב אין געווען די טאכטער פון דעם דער־
מאהנטען נאבאטעאישען קעניג; ער האט אבער מיט איהר נישט לאנג
געלעבט בשלום, און פאהרענדיג איינמאל קיין רוים, האט ער זיך אויפ'ן
וועג פערליעבט אין דער פרוי פון זיין שטיף־ברידער הורדוס, וועלכער
האט געלעבט אין קסריה אלס פריוואט־מאן. די פרוי, הורדיה, א
טאכטער פון דעם געהרג'טען אריסטאבול, האט איהם אויך געליעבט,
און אויף זיין פערלאנג האט זי פערלאזען דעם מאן, פון וועלכען זי האט
שוין געהאט געבוירען א טאכטער, און חתונה געהאט—געגען דעם יהודה'־
שען געזעץ — מיט'ן געליעבטען. דאן איז אנטיפא'ס ערשטע ווייב אנט־
לאפען צו איהר פאטער ארעט, און אין גיכען איז פארגעקומען א בלוטי־
גער קאמפף צווישען די מחנות פון דעם אראבישען שווער מיט זיין
יהודה'עאישען איידים, — א קאמפף, וואס האט זיך געענדיגט מיט אנטי־
פא'ס מפלה. ער האט זיך אבער נישט געוואלט אונטערגעבען און געבע־
טען שטיצע ביי זיין רוימישען בעשיצער, און אלס ענטפער אויף דעם,
האט וויטעליוס בעקומען דעם בעפעהל, ארויסצוטרעטען מיט זיין מילי־
טער נעגען ארעט'ן. וויטעליוס האט בעשטימט דעם מארשרוט פאר
זיינע לעגיאנען פון עכו (פטאלאמעאוס) דורך יהודה קיין גליל;
דא האט ער זיך אבער ווידער אנגעשטויסען אן דער פראגע וועגען די
פאהנען מיט די קייזער־בילדער, און ווען א דעפוטאציע פון יהודה האט
זיך געווענדעט צו איהם און געבעטען, ער זאל דאס מאל אויך שוינען דעם
רעליגיעזען געפיהל פון פאלק, — האט ער געענדערט דעם מארשרוט
און געפיהרט זיינע סאלדאטען פון יענער זייט ירדן, נישט אריינקומענדיג
מיט זיי אין יהודה גופא.

פון דער מיליטערישער עקספעדיציע איז, איבריגענס, גארנישט
געווארען. עס איז אנגעקומען פלוצלונג די ידיעה וועגען טיבעריוס'עס
טויט (37), און וויטעליוס האט זיך געמוזט אומקעהרען קיין אנטיוכיא,

פיערטעס קאַפּיטעל.

ר״ב איגערליכע לעבען פון פאָלק אין יהודה און אין די אַרומיגע לענדער.

יהודה האָט פערלוירען איהר זעלבסטשטענדיגקייט און איז פערהאַנדעלט געוואָרען אין אַ רוימישער פראָווינץ מיט אַ רוימישער פערוואַלטונג (פריהער אין דער געשטאַלט פון דער אדומי׳שער דינאַסטיע און דערנאָך — פון אַ רוימישען פראָקוראַטאָר). און די פרעמדע מאַכט האָט זיך מיט דעם נאָמען אַליין נישט בענוגענט: זי האָט אַריינגענומען אין איהרע הענד אַלע געביעטען פון דעם יהודה׳שען פאָלקס־לעבען און זיך בעמיהט אַרויפצולעגען אויף זיי איהר שטעמפּעל. די יהודה׳שע געריכטס־טעטיגקייט איז אַרונטערגעפאַלען אונטער אַ רוימישער קאָנטראָלע; פאַר אַ כהן גדול איז בעשטימט געוואָרען נישט דער, וואָס איז אויסגעוועהלט געוואָרען פון פאָלק, נאָר יענער, וואָס האָט נושא חן געווען ביי דעם רוימישען מאַכטהאָבער; די יהודה׳שע שטעדט זענען פערפּוצט געוואָרען מיט מאָנומענטען פון הויכגעשטעלטע רוימער; די ניי אויפגעשטעלטע הייזער און פּאַלאַצען זענען געבויט געוואָרען אין׳ם רוימישען סטיל און דער גאַנצער טאָן פון לעבען אין די ספערען, וואָס זענען געשטאַנען נעהנטער צו דער מאַכט, איז געוואָרען אַ רוימישער.

די דאָזיגע נייע לאַגע, וואָס האָט פון איין זייט מיטגעבראַכט מיט זיך פערשיעדענע ממשות׳דיגע רעפאָרמען געגען פאָלק, אין

דער געשטאלט פון נייע פערפליכטונגען, שטייערן און אנדערע דריקונגען; און פון דער צווייטער זייט — געשטעלט אין געפאהר די אייגענארטיגע גייסטיגע פיזיאנאמיע פון דער אומה, — האט ארויס גערופען א בעזונדער שטארקע, אינטענסיווע טעטיגקייט אין די רייהען פון דער פאפולערער פאלקס-פארטיי, די פרושים. פון די איבריגע צוויי פארטייען, די צדוקים און די איסיים, האבען די ערשטע, די צדוקים, איינגאנצען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס פארטיי מיט בעשטימטע לאזונגען און מיט א געוויסען איינפלוס אויפ'ן פאלק, צוזאמען דערמיט, ווי הורדוס האט זיך בעפעסטיגט אויף דעם יהודה'שען טראן. די דאזיגע וועלטליכע יהודה'עאישע אריסטאקראטען, מיט זייער שטארקער נייגונג צו די אויסערליכע לעבענס-פארמען פון דער גריכיש-רוימישער וועלט, האבען געקעמפפט פאר די געבליבענע פערטרעטער פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע, אזוי לאנג ווי עס איז נאך געווען וועלכע ס'איז האפנונג, זיי צוריק אומצוקעהרען צו דער מאכט; קוים איז אבער די לעצטע האפנונג פערשוואונדען געווארען (נאך אנטיגאנ'ס טויט) און דער אדומי'שער הערשער איז געזעסען פעסט און זיכער אויף דעם טראן פון יהודה, האבען זיך בעדייטענדע טיילען פון דער פארטיי אונטערגעגעבען, און זיך צופאסענדיג צו די נייע בעדינגונגען, האבען זיי איצט, אין דער אדומי'שער רעגירונג, געשפיעלט די זעלביגע ראליע, וואס פריהער — אין דער חשמונאי'שער.

די עקסטרעמע געגנער, ווידער, פון די צדוקים, די איסיים האבען אויך נישט געהאט קיין דירעקטען איינפלוס אויף די בריימע מאסען פון פאלק. זייער נעגאטיווע בעציהונג צו יעדער פארם פון מאכט, מלוכה און וועלטליכקייט איבערהויפט, האט קיינמאל נישט אנגענומען דעם כאראקטער פון וועלכען ס'איז אקטיווען ארויסטריט געגען דער מאכט מיט איהרע איינפיהרונגען. די איסיים האבען נאר איין מאכט אנערקענט — די מאכט פון גאט, און פאר דער מאכט עקסיסטירען נאר איינדיווידואומען, איינציגע מענשען, וועלכע דארפען זיך וואס מעהר דערווייטערן פון דעם ערדישען און וועלטליכען לעבען, וועלכע דארפען זיך הייליגען, רייניגען און געטליך זיין. ווען הורדוס האט (אין 20-טען יאהר) געצוואונגען דער יהודה'שער בעפעלקערונג, זי זאל דורך א שבועה אויסדריקען זיין טראן און דער רוימישער אויבער-הערשאפט איהר טרייע אונטער-

מעניגקייט, האבען די איסיים נישט געוואלט שווערען; דער קלוגער אדומי האט אבער גאנץ גוט פערשטאנען, אז אזעלכע „רעוואלוציאנערען" זענען פאר איהם נישט געפעהרליך, און ער האט געגעבען זיי קיינע רעפרעסיעס נישט אנגעווענדט. דער דאזיגער בלוטיגער טיראן, וואס זיין גאנץ לעבען איז געווען איין לאנגע קייט פון אכזריות און רציחות, האט זיך בכלל בעצויגען מיט א טיפער עהרפורכט צו די הייליגע איסיים און גאנץ אפט האט ער זיי זאגאר ארויסגעוויזען א בעזונדערע צוגעניגטקייט; דאס האט זיך גענומען — ווי ס'האט זיך אין פאלק שפעטער דערצעהלט — פון דעם פאלגענדען פאקט: ווען הורדוס איז נאך א קינד געווען, האט איינער פון די הייליגסטע איסיים, מיט'ן נאמען מנחם, אויף איהם נביאות געזאגט, אז ער וועט אמאל קעניגען איבער יהודה, וועט זיין מעכטיג און גרויס און — וועט א סך זינד בעגעהן געגען גאט און זיינע געבאטען; שפעטער, ווען מנחם'ס נבואה איז מקוים געווארען און אנטיפאטאר'ס יורש האט זיך שוין גאנץ פעסט געפיהלט אויף דעם יהודה'שען טראן, האט ער געשיקט נאך דעם הייליגען „זעהער" און איהם געפרעגט, וויפיעל יאהר ער וועט קעניגען. מנחם האט אבער געשוויגען און נישט געוואלט ענטפערן אויף דער געשטעלטער פראגע; דאן האט הורדוס אליין אנגעהויבען צעהלען, פרעגענדיג: צעהן יאהר? צוואנציג? דרייסיג? און ווען דער הייליגער האט מיט קיין צייכען זיך נישט ארויסגעזאגט געגען אט די אנגעגעבענע צאהלען, האט הורדוס דערפון ארויסגעדרונגען, אז ער וועט רעגירען איבערן לאנד נישט ווייניגער פון דרייסיג יאהר. דאס האט איהם שטארק הנאה געטאן און ער האט געטראגען אין הארצען א געוויסען געפיהל פון דאנקבארקייט צו דעם הייליגען איסיי און זיין ארדען.

די איינציגע, וואס האבען זיך אנטקעגענגעשטעלט דער מאכט און געזוכט צו שיצען דעם פאלק פון איהר שעדליכען איינפלוס, זענען געווען די פרושים. אט די נאציאנאל-גייסטיגע פארטיי, וואס האט פארגעשטעלט מיט זיך דעם קערנדיגסטען עלעמענט פון דער אומה, האט שטענדיג געזעהען פאר זיך נאר איין ציעל: דאס פאלק מוז דערהאלטען ווערן, אלס גאנצער וועזען, מיט זיין בעשטימטער גייסטיגער פיזיאנאמיע, מיט זיין תורה, מיט זיין גאט. און ווייל די פרעמדע מאכט שטערט די פרייע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען גייסט און ברענגט מיט מיט זיך נייע נארמען, נייע פערפליכטונגען

און גאַנץ אָפט אויך שווערע רעפּרעסיעס, דאַרף מען קעמפפען געגען איהר מיט די זעלבינע מיטלען, וואָס זי אַליין שטעלט אַרויס — מיט דער פּשוט'ער קראַפט; דאָס איז געווען דער געדאַנקען־גאַנג פון אַ געוויסען טהייל פון דער פּאַרטיי, פון די אַזוי גערופענע קנאים פון וועלכע ס'האָט זיך אויסגעבילדעט די אַקטיווע אָפּאָזיציע.

פון די רייהען פון די דאָזיגע בעגייסטערטע פּאַטריאָטען האָבען געשטאַמט די אַלע אויפשטאַנדען און רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין לאַנד אין דעם פערלויף פון דער גאַנ־צער צייט, דאָס הייסט: זינט פּאָמפּעיוס האָט איינגענומען יהודה. דער אָנפיהרער פון די גליל'עאישע מחנות, געגען וועלכען הורדוס האָט געקעמפפט, נאָך איידער ער איז געוואָרען העררשער פון יהודה, חזקיה, האָט אָנגעהערט צו דער גרופּע; די גרויסע פאָלקס־מאַניפעס־טאַציע פאַר די לעצטע טעג פון הורדוס'עס הערשען, ביי וועלכער ס'איז אַראָבגעריסען געוואָרען דער רוימישער אָדלער פון בית המקדש, איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון די בעריהמטע פּרושים יהודה און מתיתיהו, און אויך די לעצטע פּאַטריאָטישע קעמפפער, יהודה הגלילי און צדוק, וועלכע האָבען אָרגאַניזירט די העלדישע קאַמפּפס־גרופּען אונטער דעם נאָמען זעלאָטען (קנאים, פאַנאַטיקער), — זענען געווען פּרושים.

אָט די אַלע אַקטיווע רעוואָלוציאָנערען האָבען אָבער אויסגעמאַכט צוזאַמען נישט מעהר, ווי אַ קליינער טהייל פון דער גרויסער פאָלקס־פּאַר־טיי; די מעהרהייט אונטער די פּרושים און זייערע בעדייטענדע פיהרער האָבען זיך גאַנץ אַנדערש בעצויגען צו דער אויפגאַבע פון בעשיצען דעם פאָלק. פריעדליכע גייסט־מענשען בכלל און דערצו אויך וויטזיכטיגע פאָלקס־פריינד, האָבען אָט די דירעקטע נאָכפאָלגער פון די אַמאָליגע סופרים געפיהלט און פערשטאַנען, אַז דאָס קליינע יהודה וועט זיך שוין איצט אַזוי גיך נישט בעפרייען פון דער פּראַקטישער פרעמדער הערשאַפט, און זיי האָבען גענומען בויען פעסטונגען אַרום דעם יהודה'שען פאָלק, פערשטאַרקענדיג אין איהם זיין אייגענעם גייסט און אַרויפלעגענ־דיג אַ ספּעציפיש־יהודה'שען שטעמפּעל אויף יעדען טריט פון זיין אַלטעג־ליכען לעבען. די זעלבסטשטענדיגקייט פון לאַנד איז אונטערגעגאַנגען; מ'מוז דעריבער דעם פאָלק היטען פון דעם פרעמדען איינפלוס, און זעהן פערשטאַרקען אין איהם דעם בעוואוסטזיין פון זיין „איד", פון זיין איינענאַרטיגער וועלט־אויפפאַסונג — דאָס איז געווען דער רעזיז פון די

פאַסיזע, פריעדליכע פרושים, וועלכע האָבען זיך אינגאַנצען אָוועקגע־
שטעלט אָן אַ זייט פון דער מאַכט און נישט אַרויסגעוויזען עפענטליך
קיין שום אָפּאָזיציע בנוגע צו איהרע איינפיהרונגען און אָרדנונגען. די
מאַכט האָט געקאָנט דערפון נאָר צופריעדען זיין, און האָט זיך בעצויגען
דערפאַר מיט אַ געוויסער נאָכגיביגקייט צו די גרויסע גייסטער פון
פאָלק, און דאָס האָבען די לעצטע אויסגענוצט, אום אַ נייע מאַכט צו
ענטוויקלען, — די מאַכט פון דעם געטליכען וואָרט, פון דער תּוֹרה.
עס האָט זיך ענטוויקעלט אַ אינטענסיווע טעטיגקייט, וואָס האָט זיך
געשטעלט פאַר אַ ציעל, צו בעלייכטען פון אַלע זייטען די יהודה'שע
געזעצגעבונג און זי אַזוי אַוועקצושטעלען, אַז זי זאָל אַרומנעהמען דעם
גאַנצען אַלטעגליכען לעבען פון פאָלק; צוזאַמען דערמיט, ווי די פּראַק־
טישע געזעצגעבונג איז אַלץ מעהר און מעהר קאָנצענטרירט געוואָרען
אין די הענד פון דעם אדומי'שען אָדער רוימישען מאַכטהאָבער, איז
געוואַקסען די צאָהל פון די פרושים־געזעצגעבער, וואָס האָבען טעאָרע־
טיש בעגרינדעט דעם זין פון געזעץ און אויף דעם יסוד ענטוויקעלט
אַ גאַנצע רייהע פון נייע לאָגישע מעגליכקייטען און שלום־פאָלגערונגען.

די ערשטע פאָרשטעהער פון דער דאָזיגער נייער ריכטונג זענען
געווען שמעיה און אַבטליון. די דאָזיגע „פּאָר” האָט אין סנהדרין
פאַר הורקנוס דעם II־טען געשפּיעלט די זעלביגע ראָליע, וואָס די
פריהערדיגע פּאָרזיצענדע: שמעון בן שטח און יהודה בן טבאי; ווען עס
איז פאָרגעקומען אין דעם סנהדרין די שטורמדיגע זיצונג וועגען דעם
יונגען הורדוס, וואָס האָט אונגעזעצליך בעשטראָפט די גליל'עאישע
פּאַטריאָטען, האָט שמעיה אַרויסגעוויזען אַ בעזונדער מוט און איז
אַרויסגעטרעטען אַלס בעשולדיגער געגען דעם שיצלינג פון די רוימער,
וואָס איז געקומען צו דעם משפט מיט אַ סוויטע פון רוימישע סאָלדאַטען;
דער זעלביגער שמעיה האָט אָבער שפּעטער איינגעזעהען, אַז דאָס פאָלק
האָט קיין האָפנונג נישט צו בעקעמפפען דעם שונא, און ער האָט געראַ־
טען, צו עפנען פאַר הורדוס'ען די טויערן פון ירושלים. הורדוס האָט
דערפאַר איבערגעלאָזען די ביידע פאָלקס־פיהרער אין לאַנד, נישט קוקענ־
דיג אויף דעם, וואָס זיי האָבען נישט געוואָלט געבען די דערמאָהנטע
שבועה, וועגען דיענען טריי דעם אדומישען טראָן און די רוימער. פון
סנהדרין — וואָס האָט פאַר הורדוס'עס צייט אינגאַנצען פערלוירען זיין
השיבות און זיין אויטאָריטעט — האָבען זיי אָבער מיט דער צייט, ווי

ס'ווײַ‏ט אויס, געמווט בעזייטיגט ווערן, און דאן האבען זיי געגרינדעט די ערשטע אינסטיטוציע, וועלכע האט זיך אין א געוויסען זין דערהאלטען ביי אונז ביז היינטיגער צייט און האט דערהאלטען מיט זיך אויך די גאנצקייט פון דער אומה; זיי האבען געשאפען א מין אקאדעמיע פאר דער יהודה'שער געזעצגעבונג, א מין ישיבה, וואו ס'זענען איבערגעגעבען, אויסגעטייטשט און בעלויכטען געווארען די פערשידענע מסורות (טראדיציעס) וועגען יענע פארמען פון דעם רעליגיעז-געזעלשאפטליכען לעבען, וועלכע זענען אין דער תורה נישט דייטליך בעשטימט.

פון דער „פאר" גייסטיגע פאלקספיהרער זענען פערבליבען די פאלגענדע לעבענס-רעגעלן, וועלכע זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין דער זאמלונג פון די זעלבע אונטער'ן נאמען: פרקי אבות:

„שמעיה זאגט: האב ליעב די ארבייט און האב פיינד די רבנות און גיעב זיך נישט צו דערקענען דער מאכט".

„אבטליון זאגט: איהר חכמים! זייט פארזיכטיג אין אייערע רייד, טאמער וועט איהר בעשטראפט ווערן מיט דער שטראף פון גלות, און איהר וועט פערטריבען ווערן אין אזא ארט, וואו ס'איז דא שלעכט וואסער; עס וועלן טרינקען (פון דעם וואסער) די תלמידים, וואס געהען אייך נאך, און וועלן שטארבען, און עס וועט אויסקומען, אז גאט'ס נאמען איז פערשוועכט געווארען".

נאכמעהר בעדייטענד און מיט א טיעפערער ווירקונג אויף דער אינערליכער אויסבילדונג פון יודענטום, איז געווען די טעטיגקייט פון דער שפעטערדיגער „פאר", פון הלל און שמאי. הלל (געלעבט פון 75 פאר ביז 5 נאך דער קריסט. צייטרעכנונג) האט אליין געשטאמט פון בבל, וואו ער האט אנגעהערט צו א מיוחס'דיגער פאמיליע, וואס האט געצויגען איהר שטאם-בוים ביז דוד המלך. קיין ירושלים האט ער, ווי ס'שיינט, איינגעוואנדערט צוזאמען מיט'ן קעניג הורקנוס II אין זעקס און דרייסיגסטען יאהר, און דא איז ער געווארען איינער פון די פלייסיגסטע און בעסטע תלמידים אין דער ישיבה פון די בעריהמטע רביים שמעיה און אבטליון.

די אונגעוועהנליך-רייכע פערזענליכקייט פון דעם גרויסען הלל האט זיך דערהאלטען אין זכרון פון פאלק, ווי א ליכטיג בילד, וואס בעווייזט זיך איינמאל אין הונדערטער יאהרען. דאס איז געווען א לעבעדיגע פערקערפערונג פון אידעאלער מענשענליעבע, בעצויבערנ-

דער ענִיוּת און אונבעגרענעצטער גוטסקייט, און א דאנק איהם זענען אַט די אַלע אייגענשאַפטען אריינגענומען געוואָרען אין'ם עצם מהות פון יודענטום אַלס פּרינציפּ, אַלס יסוד און צענטר פון דער גאַנצער יודישער לעבענס-לעהרע. ווען אַ געוויסער געצענדיענער האָט זיך אַמאָל געווענדעט צו איהם, הלל'ן, מיט דעם פערלאַנג, ער זאָל איהם צוזאַמענפאַסען דעם גאַנצען וועזען פון דער תורה אין איין זאַץ, האָט איהם הלל געענטפערט:

„וואָס דיר איז נישט אַנגענעהם, טו אויך נישט דיין חבר — דאָס איז די גאַנצע תורה, און אַלעס איבּ-ריגעס איז נישט מעהר, ווי אַן'ערקלערונג דערצו. גאַנגעה, לעהרן!"

מיט דעם גייסט זענען דורכגעדרונגען אויך די איבּריגע לעבענס-רעגעלן, וואָס זענען פערבּליבּען פון איהם אין די פּרקי אבות:

„הלל זאָגט: זיי פון אהרן'ס תלמידים: ער האָט ליעב שלום (פריעדען) און יאָגט נאָך דעם שלום; ער האָט ליעב מענשען און איז זיי מקרב צו דער תורה".

לעהרנען די תורה אַליין און זי מיט ליעבע איבּערגעבּען אַנדערע — דאָס איז ביי הלל'ן איינע פון די הייליגסטע פליכטען. ער פלעגט זאָגען: ווער עס זוכט צו פערשפּרייטען זיין נאָמען, פערליערט זיין נאָמען, ווער עס פערמעהרט נישט (זייגע קענטעניסען), פערמינ-דערט זיי; און ווער עס לעהרנט נישט, איז ווערט דעם טויט; און דער, וואָס בענוצט זיך מיט דער טאָגאַ (מאַנטעל פון אַ תלמיד חכם) — געהט אונטער".

ער האָט אויך געזאָגט: „אויב איך אַליין בין נישט פאַר מיר — ווער איז פאַר מיר? און ווען איך בין אַליין פאַר זיך — וואָס בין איך (וואָס'רע חערט האָב איך)? און אויב נישט איצט — טאָ ווען דען?"

הלל'ס ווייכקייט, עניוּת און מענשענפריינדליכקייט האָט געהאַט דעם כאַראַקטער פון עטוואָס איבּערמענשליכעס, איבּערנאַטירליכעס, און גאַנץ אָפט האָבען זיך אָבגעשפּיעלט אויף דעם באָדען פערשיעדענע סצענעס. די לעגענדע דערצעהלט: עס האָבען זיך צוויי מענשען פערוועט אום דעם, אַרויסצוברענגען הלל'ן פון געדולד און איהם צו פערבּייזערן. איז איינער פון זיי געקומען צום בעריהמטען

הלל פרייטאג פארנאכט, ווען ער האט זיך געהאלטען אין וואשען און רייניגען לכבוד שבת, און האט איהם ארויסגערופען צו זיך. הלל האט איבערגעריסען זיין ארבייט און איז ארויסגעקומען צו דעם חוצפה׳דיגען בעזוכער מיט דער פראגע: „וואס ווילסטו, מיין קינד?" דאן האט איהם יענער פארגעלעגט עפעס א נארישע פראגע (פארוואס זענען די פיס פון דער און דער בעפעלקערונג גראב און ברייט?) און הלל האט איהם אויף איהר געענטפערט; אין עטליכע מינוט ארום איז דער בעזוכער ווידער געקומען מיט א נייער נארישער פראגע, און אזוי עטליכע מאל כסדר; ער האט אבער גארנישט געפועל׳ט — הלל האט איהם יעדעס מאל גאנץ העפליך געענטפערט, דאן האט דער בעזוכער, ענדליך, פערלוירען די געדולד און אויסגעשריגען: אועלכע ווי דו, הלל, זאלען קיין סך נישט זיין ביי יודען! אויף דעם האט איהם הלל מילד געפרעגט: „פארוואס, מיין זוהן?" „ווייל איך האב צוליעב דיר דעם געוועט פערשפיעלט" — האט איהם יענער געענטפערט, און הלל האט געזאגט: „בעסער זאלסטו פערשפיעלען דעם געוועט, איידער איך זאל פערליערען די געדולד".

ביי דעם אלעמען איז אבער הלל דאך קיין אסקעט נישט געווען; ער האט נאר געזוכט אריינצוברענגען וואס מעהר ליעבע און מילדקייט אין דער בעציהונג פון איין מענשען צום אנדערן. הלל האט געלערנט: דו זאלסט דיך נישט אבשיידען פון דער געזעלשאפט; זאלסט זיך אליין נישט גלויבען, ביז דעם טאג פון דיין שטארבען; זאלסט נישט אורטיילען דיין חבר, ביז דו וועסט נישט צוקומען אויף זיין ארט; זאלסט נישט זאגען אזוינס, וואס מ׳קען עס נישט פערשטעהן, מיט דער האפנונג, אז מ׳וועט עס פערשטעהן, און זאלסט נישט זאגען: ווען איך וועל פריי ווערן וועל איך לערנען — טאמער וועסטו נישט פריי ווערן.

הלל האט שטארק מקפיד געווען אויף דער ריינקייט פון קערפער. דער מענש איז געשאפען געווארען — האט ער געלערנט — אין גאט׳ס געשטאלט, און ער דארף היטען דעם דאזיגען צלם אלהים און איהם ריין האלטען.

וועגען הלל׳ס פלייסיגקייט אין לערנען אלס תלמיד פון די בעריהמטע שמעיה און אבטליון האט זיך אין פאלק דערצעהלט פאלגענדעס: דער יונגער הלל איז געווען זעהר ארים. איינמאל האט זיך געמאכט, אז ער האט נישט געהאט צו בעצאהלען די קליינע סומע

פאַר'ן איינטריט אין יענעם בית המדרש, וואו שמעיה און אבטליון האָבען געלעהרנט מיט זייערע תלמידים; הלל איז דאַן ארויפגעקראָכען אויפ'ן פענסטער, און דאָ איז ער אַזוי לאַנג געלעגען מיט צוגעפרעסטע אויערן צום שויב, ביז דער שניי האָט איהם אינגאַנצען פערדעקט. אין אַזאַ צושטאַנד האָט מען איהם געפונען אויף צומאָרגענס אין דער פריה, ווען ער האָט פערשטעלט מיט זיך די שיין פון פענסטער, און געפונען האָט מען איהם אַזוי פערטיפט אין די געדאַנקען פון לערנען, אַז ער האָט גאָרנישט געפיהלט קיין קעלט און קיין וועהטאָג.

ביי אַזאַ אונגעוועהנליכער התמדה איז הלל'ן געלונגען צו ווערן דער ערשטער צווישען זיינע חברים; געוואוסט האָבען אָבער דערפון נאָר געצעהלטע תלמידים, און נאָך דעם טויט פון שמעיה און אבטליון זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דער אינסטיטוציע צוויי גאַנץ אונבעדייטענדע פרושים פון דער פאַמיליע בתירה (בני בתירה); די לעצטע האָבען, ווי ס'שיינט, פערטרעטען דעם פאָסטען נאָר אַ קורצע צייט, און זייער שטעלפערטרעטער איז געווען הלל. דאָס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן: עס איז אויסגעפאַלען אין יענעם יאָהר שבת ערב פסח, און די געזעץ-לעהרער האָבען נישט געוואוסט, ווי צו ענטשיידען דעם דין וועגען קרבן-פסח: צי מעג מען איהם מקריב זיין אום שבת, צי נישט? עס האָבען נישט געגעבען קיין קלאָרען ענטפער וועגען דער פראַגע אויך די פאָרזיצענדע פון דער אַקאַדעמיע, די בני בתירה. דאַן האָט איינער זיך אָבגערופען: דאָ געפינט זיך איינער פון בבל, מיט'ן נאָמען הלל, וועלכער האָט געלעהרנט תורה ביי שמעיה און אבטליון, און ווייסט, ווי מ'דאַרף זיך בעגעהן אין אַזאַ פאַל; און ווען מ'האָט הלל'ן געפרעגט, צי האָט ער נישט געהערט ווען ס'איז פון די רביים, וואָס מ'דאַרף טאָן מיט'ן קרבן פסח, ווען עס פאַלט אוים ערב פסח אום שבת,—האָט ער געענטפערט, אַז דער קרבן פסח, ווי יעדער ״שוטה״ר קרבן, איז דוחה שבת און מ'דאַרף איהם מקריב זיין. דאַן האָט זיך ענטוויקעלט אַ היציגער וכוח וועגען דער פראַגע, און הלל האָט בעפעסטיגט זיין מיינונג מיט אַ קל וחומר:*) דער קרבן פסח מיט'ן

*) אַ געוויסע לאָגישע בעגרינדונג, וואָס דרינגט אַרויס די האַרבערע זאַך (חומר) פון דער לייכטערער (קל).

קרבן תמיד (אַלטעגליכער קרבן), בײדע זענען נישט קײן פּריװאַטע, נאָר געזעלשאַפטליכע קרבנות, און בײ בײדען גלײך בענוצט זיך די תורה מיט דעם אויסדריק: במועדו (אין דער צײט); הײנט מה־ראָך דער קרבן תמיד (פאַר װעלכען עס קומט אַ פיעל לײכטערע שטראָף, אויב מ'ברענגט איהם נישט) איז דוחה שבת, איז דאָך אַ פּשיטא־שוין דער קרבן פּסח (פאַר װעלכען די תורה זאָגט צו אַ פיעל האַרבערע שטראָף)?

די דאָזיגע בעגרינדונג האָט אָבער אַרויסגערופען אויך אַ סך געגען־בעגרינדונגען, װאָס האָבען געדרונגען פּונקט דעם היפך דערפון; דאַן האָט הלל אויסגערופען: „אַזוי האָב איך געהערט פון שמעיה און אבטליון!“ — און דער גאַנצער קאָלעגיום האָט זיך אונטערגעגעבען. הלל'ס נאָמען האָט דאַן אָנגעהויבען צו װאַקסען, און ענדליך האָבען די בני בתירה איהם אָלײן אָבגעטרעטען זײער פּלאַץ אַלס פּאָרזיצענדע פון דער אינסטיטוציע (30).

הלל האָט געשפּיעלט איצט אין דער בענײאונג פון יודענטום די זעלביגע ראָליע, װאָס עס האָט געשפּיעלט מיט הונדערט יאָהר פריהער דער גרויסער עזרא. ער האָט קודם כל איבערגעגעבען זײנע תלמידים דעם רײכען מאַטעריאַל פון מונדליכע מסורות (תורה שבעל פּה), װעלכען ער האָט זיך ערװאָרבען אַלס תלמיד פון שמעיה און אַבטליון; אָט דער פערדיענסט איז נאָך אָבער גאַנץ קלײן, אים פערגלײך מיט דעם אַנדערן, װאָס האָט געשאַפען אַ נײעם, פעסטען באָדען פאַר דער יודישער געזעצלעהרע. הלל האָט אונטערגעבראַכט דעם מנהג פון שטיצען זיך אויף אויטאָריטעטען, און האָט אַרײנגעבראַכט אַ בעשטימטען סיסטעם פון געװיסע לאָגישע פערבינדונגען און שלום־פאָלגערונגען אין דעם װילדען כאַאָס פון געשריבענע און מונדליך איבערגעגעבענע געזעצען און געזעצען צו געזעצען (סיגים, חומרות), װעלכע זענען זיך פונאַנדערגעװאַקסען אין דעם פערלויף פון די אַלטע פערגאַנגענע דורות. ער האָט אַרײנגעבראַכט אין דעם פערפלאָנטערטען געזעצען־קנויל יענעם לעבעדיגען עלעמענט, װאָס האָט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקײט, זיך אַלײן אויפצופלאָנטערן און קלאָר צו װערן, נישט אָנקומענדיג צו דעם אויטאָריטעט פון געצעהלטע פערזאָנען.

יעדעס געזעץ מוז זיך שטיצען אויף דער תורה, אויפ'ן פּסוק; די בעגרינדונג אָבער פון געזעץ און דער גאַנצער פּראָצעס פון צופּאַסען דעם איצטיגען לעבענס־פאַל צו דעם אונבעשטימטען אויסדריק

פון דער תורה — דאָס זאָל געשטיצט זיין נישט בלויז אויף דעם זכרון פון דעם אָדער יענעם איבערבערענגער פון דער מסורה, נאָר אויף בעשטימטע לאָגישע יסודות. הלל האָט אויסגעאַרבייט זיבען לאָגישע פאָרמולען (שבע מדות שהתורה נדרשת בהן), מיט דער הילף פון וועלכע יעדעם געזעץ האָט געקאָנט אַרויסגעדרונגען ווערן פון דער תורה, און אָט די ארויסגעדרונגענע געזעצען האָבען בעקומען דעם זעלביגען אויטאָריטעט, וואָס עס האָבען פריהער געהאַט די צוגעגעבענע, מונדליכע סיגים און דינים, ד. ה. די זעלביגע געטליכע קראַפט, וואָס עס האָבען אין זיך די בפירוש'ע געזעצען פון דער תורה גופא. די דאָזיגע פאָרמולען, וועלכע זענען שפעטער פערדאָפעלט און נאָך טיפער אויסגעאַרבייט געוואָרען, האָבען געדיענט אַלס פעסטען יסוד פאַר דעם אונגעהויערען בנין פון דער יודישער (יהודה'עאיש-יודיש) געזעצלעהרע, וואָס איז בעקאַנט אונטערן נאָמען תלמוד.

הלל'ס סיסטעם פון אויסטייטשען דעם זין פון געשריבענעם געזעץ און לאָגיש אַרויסדרינגען פון איהם די פאָרמען און לעבענספאַקטען, וואָס לאָזען זיך אין איהם איינפאַסען — האָט בעדייטענד אָבגעשוואַכט אויך דעם אַלטען אַנטאַגאָניזם צווישען די פרושים און די צדוקים, ווייל די אַלע מסורות, וואָס האָבען זיך ביז אהער געשטיצט נאָר אויף דעם אויטאָריטעט פון געוויסע פערזאָנען, האָבען איצט בעקומען די סאַנקציע פון דער תורה אַליין. און די פאָלגען פון דעם נייעם סיסטעם האָבען זיך גלייך אַרויסגעוויזען אַלס זעהר גינסטיג פאַר די פראַקטישע לעבענס-אינטערעסען פון פאָלק. לויט דעם געזעץ פון דער תורה האָבען אין דעם יאָהר פון שמיטה (דאָס זיבעטע יאָהר, ווען קיין זאַך האָט נישט געטאָרט געאַקערט און געזייהט ווערן) אַלע חובות געזאָלט פערליערען זייער קראַפט; מיט דער לאַגע האָבען זיך אָבער בענוצט אַ סך בעלי-חובות, וועלכע האָבען אָבגעצויגען דעם צאָהלונגס-טערמין ביז'ן שמיטה-יאָהר, כדי דאַן אינגאַנצען נישט צו דאַרפען צאָהלען, און דאָס האָט זיך געמוזט זעהר שלעכט אָברופען אויף דעם גאַנצען צושטאַנד פון האַנדעל אין לאַנד, ווייל קיינער האָט דעם אַנדערען קיין זאַך נישט געוואָלט לייהען. כדי צו בעזייטיגען די דאָזיגע ערשיינונג, האָט הלל דאַן מתקן געווען אַ נייע תקנה: ער האָט פעראָרדענט, אַז פאַר דעם שמיטה-יאָהר זאָל דער מלוה (קרעדיטאָר) אַריינגעבען אין געריכט אַ שריפטליכע ערקלערונג, לויט וועלכער אַלע זיינע חובות געהען איבער אין'ם רשות פון דער געריכטס-

מאכט און די לעצטע איז מחויב, זיי פאר איהם אויפצומאהנען אין אלע צייטען. די דאזיגע נוצליכע תקנה, וואס האט זיך זעהר גוט אבגערופען אי אויף דער האנדעלס-טעטיגקייט פון לאנד, אי אויף דעם זיטליכען צושטאנד פון דער בעפעלקערונג, — האט בעקומען דעם גריכישען נאמען פרוזבול (פראזבאל, איבערגעבען).

דעם צווייטען ראנג נאך הלל'ן האט פערנומען א בעריהמטער געלעהרנטער פון די איסיים מיט'ן נאמען מנחם; דער לעצטער איז אבער נישט צופריעדען געוועזען פון הלל'ס נייע איינפיהרונגען, און ער האט זיך אבגעזאגט פון זיין פאסטען. דעם פלאץ האט דאן פערנומען שמאי, א שטרענגער און הארטער מענש, וואס איז געוועזען פונקט דער היפך פון דעם מילדען און גוטהערציגען הלל. שמאי האט שטענדיג געזעהען פאר זיך נישט דעם לעבעדיגען מענשען, נאר דעם געזעץ פון דער תורה, און אין דער צייט, ווען הלל האט געשטרעבט און געזוכט מיטלען, בעליעבט צו מאכען די תורה אויפ'ן פאלק און צוצופאסען איהרע געזעצען צו די בעדינגונגען פון לעבען, — האט שמאי נישט צוגעלאזען קיין שום פערלייכטערונגען בנוגע צו די געבאטען פון דער תורה, און זיינע אויסטייטשונגען אין דער הלכה זענען כמעט אלע געוועזען דורכגעדרונגען מיט איין בעשטימטען לאזונג: „מ'טאר נישט". נישט די תורה איז געגעבען געווארען דעם מענשען אויף צו רעגולירען די פארמען פון לעבען, נאר דאס גאנצע לעבען איז געשאפען געווארען דערפאר, אום דער מענש זאל קאנען היטען די געבאטען פון דער תורה; דאס געזעץ דארף זיך דעריבער מיט'ן מענשען און מיט זיינע לעבענס-בעדינגונגען גאר נישט רעכנען — דער מענש מוז זיך אונטערגעבען, ווען אפילו די פשוט'ע נאטירליכע מעגליכקייט איז געגען דעם.

די דאזיגע אונגעוועהנליך-שטרענגע בעציהונג צו די געבאטען פון דער תורה האט ארויסגערופען אין פאלק פערשיעדענע איראנישע מעשיות וועגען שמאי'ס פריוואט-לעבען. מ'האט דערצעהלט, אז שמאי האט געצוואונגען זיינעם א קליינעם יונגעל צו פאסטען די בעשטימטע תעניתים; אז ווען ביי איהם איז געבוירען געווארען א אייניקעל, א יונגעל, אום סוכות, האט ער אראבגענומען דעם סופיט פון צימער, וואו די קינפעטארין איז געלעגען, און בעדעקט דעם חלל מיט סכך, בדי דאס נייגעבוירענע קינד זאל ערפילען די פליכט פון זיצען אין סוכה, און נאך אזעלכע מעשיות. אום צו אילוסטרירען דעם אונטער-

שיעד צווישען הלל׳ס גוטסקייט און שמאי׳ס הארטקייט, האָט זיך אין פאָלק דערצעהלט, אז דער זעלביגער געצענדיגער, וואָס איז שפּעטער געקומען צו הלל׳ן מיט דעם בעריהמטען פאָרשלאָג (ער זאָל איהם איבערגעבען דעם וועזען פון דער תורה אין עטליבע ווערטער), איז געווען פריהער ביי שמאי׳ן און ער האָט איהם ארויסגעטריבען.

ווי ס׳ווייזט אוים, איז שמאי אין אלגעמיין געווען געגען אָננעהמען גרים, און אין פאָלק האָט זיך נאָך דערצעהלט, אז איינער איז געקומען צו שמאי׳ן און געזאָגט: איך וויל אָננעהמען די תורה און היטען איהרע געזעצען, אָבער נאָר די געשריבענע (תורה שבכתב) און נישט די איבערגעגעבענע (תורה שבעל פה). פון דעם פאָרשלאָג האָט זיך דער שטרענגער יהודה׳שער געזעצלעהרער אויך שארף אָבגעזאָגט, און הלל דאַגעגען האָט איהם אָנגענומען און צוגעצויגען דעם געצענדיגער צום יודענטום. נאָך דעם אלעמען איז אָבער שמאי דאָך נישט געווען קיין פינסטערע, מענשענפיינדליבע נאַטור; דאָס איז צו זעהען פון דעם מאמר אין די פרקי אבות: „שמאי זאָגט: מאַך דיין תורה פאַר א קביעות (א שטענדיגע זאַך), רעד ווייניג און טו א סך און נעהם אָן יעדען מענשען מיט א פריינדליכען פנים".

אָט די אלע חלוקי דעות בנוגע צו פערשיעדענע עטישע און רעליגיעזע פראַגען זענען אָבער נישט אזוי וויכטיג געווען, ווי די מיינונגס-פערשידענהייט, וואָס האָט זיך ענטוויקעלט צווישען די צוויי גרויסע געזעץ-לעהרער איבער שאלות פון דעם אלטעגליכען לעבען. הלל׳ס שול איז געגאַנגען מיט׳ן דרך פון איהר גרינדער, הלל — אויסצוגרינגען נייע דינים לויט׳ן זין פון געשריבענעם געזעץ, און ווי ווייט מעגליך לקולא (גרינגער צו מאַכען); דאַגעגען די בית שמאי האָבען זיך מעהר געהאַלטען אָן דער מסורה, ווי ס׳איז איבערגענומען געוואָרען פון די עלטערע אויטאָריטעטען. אויף אזא אופן האָבען זיך אויסגעבילדעט צוויי בעזונדערע ריכטונגען — און ווי ס׳איז צו גלויבען אויך בעזונדערע ישיבות — אין דער יודישער געזעצלעהרע, פון וועלכע איינע האָט זיך גערופען אויף הלל׳ס נאָמען (בית הלל), און די צווייטע — אויף שמאי׳ס (בית שמאי). די דאָזיגע בײדע ריכטונגען האָבען זיך שטאַרק אונטערשיידט אויך אין זייער בעציהונג צו די פּאָליטישע געשעהענישען פון לאַנד; דער מילדער און פריעדליכער הלל פון בבל האָט זיך בכלל פערהאַלטען גאַנץ פאַסיוו צו די מאַכטהאָבער און זיין בעציהונג צו די געצענדיגער פון

דער אַרומיגער וועלט איז אויך געווען אַ מילדע, אַ צוגעלאָזענע. דאַגעגען אָבער איז דער יהודה'ער שמאי דורכגעדרונגען געווען מיט אַ הייסער, ביטערער שנאה צו די בעדריקער פֿון לאַנד און צו אַלע געצענדיענער, און אַט די שנאה איז פֿון איהם איבערגעגאַנגען אויך צו זיינע תּלמידים און נאָכפֿאָלגער. די לעצטע זענען געשטאַנען אין נאָהנטע בעציהונגען מיט די „זעלאָטען", וואָס זענען אָנגעפֿיהרט געוואָרען פֿון דעם פֿאַנאַטישען רוימערפֿיינד יהודה הגלילי; דערביי איז כאַראַקטעריסטיש דער פֿאַקט, אַז די נאָכפֿאָלגער פֿון דעם שטרענגען שמאי האָבען מיט דער צייט בעקומען אויף זייער זייט די מעהרהייט פֿון דער פּרושים-פּאַרטיי, און זיי האָבען געקענט דורכפֿיהרען אַלע זייערע געזעצען און איינפֿיהרונגען.

אין יענער צייט האָבען זיך שטאַרק פֿערגרעסערט די יהודה'שע קאָלאָניעס אויך אויסער די גרענעצען פֿון יהודה; יודען האָבען זיך צושפּרייט איבער אַלע פּראָווינצען פֿון דער רוימישער מלוכה און בכלל האָט זיך זיי דאָרט נישט שלעכט געלעבט. אין רוים גופא האָבען געלעבט אַ סך יודען, וועלכע זענען פֿאַר יוליוס צעזאַר פֿערגלייכט געוואָרען אין אַלע זייערע רעכטע מיט די איבריגע בירגער פֿון לאַנד; שפּעטער, אין די יאָהרען פֿון אויגוסט צעזאַר, איז די לאַגע פֿון די רוימישע יהודה'ער געווען נאָך פֿעסטער און זיי האָבען שוין פֿאָרגעשטעלט מיט זיך אַ בעדייטענדע צאָהל. ווען די דעפּוטאַציע פֿון יהודה איז געקומען צו אויגוסטען בעטען, ער זאָל נישט בעשטעטיגען הורדוס'עס צוואָה און איבערלאָזען יהודה אונטער דער דירעקטער הערשאַפֿט פֿון רוים, — האָבען זיך גאַנצע אַכט טויזענד רוימישע יהודה'ער משתדל געווען דערפֿאַר, און געשטיצט די שלוחים פֿון דער אומה אין זייער אַרבייט. פֿאַר טיבעריוס'ען האָבען די רוימישע יהודה'ער דאָס ערשטע מאָל אָנגעהויבען פֿיהלען דעם טעם פֿון רעליגיעזע פֿערפֿאָלגונגען: צוליעב דעם צופֿאַל מיט דער אַריסטאָקראַטישער פֿרוי (פֿולוויא), וואָס האָט זיך מגייר געווען, האָט טיבעריוס בעפֿעהלען אַרויסצוטרייבען אַלע יהודה'ער פֿון גאַנץ איטאַליען, אויב זיי וועלען זיך נישט אָבזאָגען פֿון זייער אמונה; די דאָזיגע רדיפֿות האָבען זיך אָבער נישט לאַנג געצויגען, און אין זיינע לעצטע יאָהרען איז דער זעלביגער הערשער אויך געוואָרען בעסער געניגט צו די יהודה'ער און זייער אמונה.

נישט ערגער האָט זיך פֿאַר דער צייט געלעבט אויך די יודען אין **מצרים**. נאָך דער מפּלה פֿון דער בעריהמטער קלעאָפּאַטראַ, ווען

מצרים איז אויך ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, האבען די דארטיגע יהודה'ער בעקומען די אלע רעכט, וואס זיי האבען געהאט פריהער. דער רוימישער זיגער, אקטאוויאן, האט זיך זאגאר ארויסגעוויזען צו זיי בעזונדער פריינדליך, און אויף זיין בעפעהל איז דער נשיא (אראבארך) פון די יהודה'ער אין מצרים בעשטימט געווארען פאר א ממונה איבער די שטייער-קאמערן פון עטליכע האפענס. די דאזיגע גוטע לאגע פון די יודען אין מצרים האט זיך געצויגען ביז א געוויסער צייט נאך הורדוס'עס טויט, און זייער קולטור (די יודיש-העלענישע) האט זיך דערווייל כסדר ענטוויקעלט.

אין די אנדערע לענדער האט זיך דאן בעמערקט די זעלביגע אייגענארטיגע ערשיינונג: די אייגענע יהודה'ער, וואס ביי זיך אין דערהיים האבען זיי געקעמפפט געגען דער רוימישער מאכט און נישט געוואלט ארויסווייזען געגען איהר קיין שום צייכען פון אונטערטעניגקייט, — די זעלביגע האבען אין די רוימישע פראווינצען אויסער יהודה פארגעשטעלט מיט זיך גאר, פערקעהרט, דעם לאיאלסטען (געזעצליכסטען) עלעמענט אין דער בעציהונג צו די ארטיגע סיריש-גריכישע בעפעלקערונגען, און די רוימישע מאכט האט זיי דערפאר געשענקט בעזונדערע זכיות און פריווילעגיעס. אזא פאל איז פארגעקומען אין סיריען און קליין אזיען; יודען האבען דארט געלעבט גאנץ אבגעזונדערט פון דער ארומיגער געצענדיענערישער בעפעלקערונג און האבען געהיט די אייגענע געזעצען און מנהגים. די דאזיגע אבגעזונדערטקייט האט ארויסגערופען א שטארקען פערדרוס ביי די ארטיגע העלענישע אדער העלעניזירטע פאלקס-מאסען, און די שטאדט-פערוואלטונגען האבען זיך גאנץ אפט געפרובט בעגרענעצען די יודישע רעכט; די יודען האבען זיך דאן געווענדעט צו זייער בעשיצערין, דער רוימישער מאכט, און די לעצטע האט ארויסגעגעבען בעפעהלען, וואס האבען ענטהאלטען אין זיך בעזונדערע זכיות פאר דער יודישער בעפעלקערונג. אין איינעם אזא בעפעהל זאגט זיך:

„יוליוס גאי, דער רוימישער פרעטאר און קאנסול, שיקט זיין גרוס די הויפטלייט, דעם ראט און דעם פאלק פון (דער אינזעל) פ א ר א ס. אין דער אנוועזענהייט פון אייערע שלוחים האבען זיך צו מיר געמאלדען דעפוטאטען פון די ד ע ל א ס'ע ר י ה ו ד ה'ע ר און עטליכע פון די יהודה'עאישע פערשיקטע און ערקלערט, אז איהר שטערט זיי, דורך פערשיעדענע פערפליכטונגען און פעראָרדנונגען,

אבצוהיטען זייערע אייגענע מנהגים, צו זאמלען געלד פאר זייערע פערזענליכע און רעליגיעזע בעדערפענישען, — וועהרענד אפילו אין רוים גופא איז זיי דאס אויך נישט פערוועהרט. אין זיין בעפעהל וועגען פערבאטען אין שטאדט יעדען מין פערזאמלונג, האט אונזער פרעטאר און קאנסול גאי צעזאר ארויסגענומען נאר די יהודה׳ער פון דעם אלגעמיינעם כלל און האט זיי ערלויבט צו זאמלען געלד און אויך זיך אליין צונויפצוקומען אויף זייערע בעראטונגען. דאס זעלבע בעפעהל איך אויך, און פערבאטענדיג אלע מיני פערזאמלונגען און צוזאמענקומענישען, ערלויב איך אויסשליסליך נאר די יהודה׳ער זיך צונויפצוקומען און אבצוהאלטען זייערע בעראטונגען, לויט די איינפיהרונגען און געזעצען פון זייער גלויבען. איהר דארפט דעריבער אבשאפען די אלע פערארדנונגען, וואס איהר האט ארויסגעגעבען געגען אונזערע פריינד און גענאסען, צוליעב דעם אויסגעצייכענטען און לויבווירדיגען פערהאלטען זיך פון די יהודה׳ער".

אזעלכע „פריי-בריעף" זענען מיט דער צייט ארויסגעגעבען געווארען א גאנצער רייהע יהודה׳עאישע קאלאניעס אין פערשיעדענע קליין-אזיאטישע שטעדט. און די „בריעף" האט די רוימישע מאכט גאראנטירט די יהודה׳ער דאס רעכט, צו לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און מנהגים, עפענטליך אבצוהאלטען זייערע גאטעסדיענסטען, צו בויען שוהלען, צו היטען זייערע שבתים און יום-טובים און זיך צונויפצוקומען אין יעדער צייט אהן א שום שטערונג. אין געוויסע ערטער איז שוין דאן אויך דערוועקט געווארען די פראגע וועגען דער בעטייליגונג פון יהודה׳ער אינ׳ם רוימישען מיליטער-דיענסט, ווייל די יהודה׳עאישע סאלדאטען האבען דאך נישט געקאנט ערפילען זייערע מיליטערישע חובות אום שבת און עסען די טרפה מאכלים פון דער ארמעע; עס האבען זיך דעריבער געפונען עטליכע שטעדט אין קליין אזיען, וואו די יודען זענען אינגאנצען בעפרייט געווארען פון מיליטער-דיענסט.

צוליעב דעם, וואס געוויסע פראווינציעלע בעאמטע האבען געפרובט שטערן די יהודה׳ער פון די ארומיגע לענדער צו שטעהן אין אזא לעבעדיגען פערקעהר מיט דער הויפט-שטאדט פון יהודה און צו שיקען גרויסע סומעס געלד פאר דעם דארטיגען בית-המקדש, — האבען די יהודה׳עאישע קאלאניעס אויסגעפועלט ביי דער צענטראלער מאכט, זי זאל זיי גאראנטירען אויך די פרייהייט. דער ערשטער, וואס האט ארויסגעגעבען א בעפעהל וועגען דעם, איז געוועזען יוליוס צעזאר, און

גאָך איהם איז געקומען אויגוסט און האָט די דאָזיגע גאַראַנטיע נאָכ־מעהר בעפעסטיגט . ער האָט אַרויסגעגעבען וועגען דער פראַגע עטליכע ספעציעלע עדיקטען (בעפעהלען) , פון וועלכע מיר ברענגען דאָ איין כאַראַקטעריסטישען מוסטער :

„צעזאַר אויגוסט , דער העכסטער גייסטליכער , וואָס בעזיצט די מאַכט פון אַ פאָלקס־טריבון , ערקלערט . אַזוי ווי די יהודה'עאישע אומה האָט זיך אַרויסגעוויזען נישט בלויז פון איצט , נאָר אויך פון די פערגאַנגענע צייטען (און בעזונדער פון די יאָהרען , ווען עס האָט געהערשט מיין פאָטער , דער אימפעראַטאָר צעזאַר און הורקנוס איז געווען דער כהן־גדול) פאַר זעהר איבערגעגעבען דעם רוימישען פאָלק , האָב איך מיט מיינע געשוואוירענע יועצים , לויט דעם בעשלוס פונ'ם רוימישען פאָלק , בעשלאָסען , אַז די יהודה'ער זאָלען האָבען דאָס פולע רעכט , צו לעבען אונגעשטערט לויט זייערע געזעצען , ווי דאָס איז געווען פאַר דעם כהן־גדול פון אַלערהעכסטען גאָט , הורקנוס ; אַז די הייליגע געלדער זאָלען זיין אונבעריהרבאַר : זיי זאָלען כסדר בעזאָרגט ווערען קיין ירושלים און איבערגעגעבען ווערן אין די הענד פון די דאָרטיגע גבאים ; אַז די יהודה'ער זאָלען נישט גערופען ווערן צו קיין געריכטס־זיצונג נישט שבת און אויך נישט ערב־שבת פון דער נײַנטער שעה ווער עס וועט האָבען אויף זיך דעם חשד , אַז ער האָט אַרויסגעגנב'עט הייליגע ספרים אָדער הייליג געלד פון אַ יהודה'עאישער שוהל אָדער פון אַ יהודה'עאישען פערזאַמלונגס־זאַל , יענער וועט אָנגעקלאָגט ווערן פאַר גאָט'ס־לעסטערונג און זיין פערמעגען וועט קאָנפיסקירט ווערן פאַר דעם רוימישען אוצר המלוכה" .

אַ בעזונדער פלאַץ האָט פערנומען די יהודה'עאישע קאָלאָניע אין בבל , וואָס איז געלעגען אינגאַנצען אויסער דער ספערע פון דער רוימישער מאַכט . דאָס לאַנד האָט זיך געפונען אונטער דער הערשאַפט פון די פּאַרטאַנער , און יודען האָבען דאָ געלעבט אין אַ גרויסער צאָהל נאָך פון די צייטען פון דער פערסישער דינאַסטיע . דאָ האָט געלעבט עטליכע יאָהר אַלס געפאַנגענער דער חשמונאי'שער קעניג און כהן־גדול הורקנוס II און די יהודה'ער האָבען איהם אָבגעגעבען גרויס כבוד ; אַ געוועזענער פון בבל איז געווען אויך דער כהן־גדול , וואָס הורדוס האָט געהאַט בעשטימט גלייך נאָך זיין אַרויפטרעטען אויף דעם טראָן פון יהודה , מיט'ן נאָמען חננאל , און ווען הורקנוס II האָט זיך אומגעקעהרט קיין ירושלים , איז מיט איהם , ווי ס'איז צו גלויבען , מיטגע־

נאָנגען פון בבל אויך דער בערימטער געזעץ-לעהרער הלל, וואָס האָט געגעבען אַ נייע ריכטונג דער גאַנצער ענטוויקלונג פון יודענטום. אין בבל האָבען יודען געלעבט ווייט פון די גרעסערע קולטור-צענטערן, און אַ דאַנק דעם האָט זיך ביי זיי דערהאַלטען די נאַציאָנאַלע גייסטיגע פיזיאָנאָמיע אין איהר גאַנצער ריינקייט, ד. ה. אָהן אַ שום איינפלוס פון די פרעמדע אידעען און בעגריפען.

אַזוי האָבען די יהודה'ער אויסער יהודה זיך איינגעאָרדענט זייער לעבען צווישען די פעלקער פון דער גריכיש-רוימישער וועלט. די לעצטע האָבען יודען נישט ליעב געהאַט צוליעב פערשיעדענע טעמים: ערשטענס, האָבען די יודישע קאָלאָניעס פאָרגעשטעלט מיט זיך אָבגעשלאָסענע קווארטאַלען, וואו די בעפעלקערונג האָט געלעבט לויט בעזונדערע זיטען און מנהגים און מיט אַזעלכע בעגריפען פון גאָט, מענש און וועלט, וועלכע זענען אינגאַנצען אַנדערש געוועזען פון די אָנגענומענע, איינגעפעסטיגטע, געצענדיענערישע; צווייטענס, האָבען יודען קאָנקורירט מיט זייערע שכנים אויף די געביעטען פון האַנדעל און קולטור און כמעט שטענדיג פערנומען דאָרטין אַ העכערן פלאַץ, אַזוי אַז זיי האָבען אין אַ געוויסער מאָס געקענט שפיעלען די דאָמינירענדע, טאָן-געבענדע ראָליע; און דריטענס, האָבען זיך די יודען אַרויסגעוויזען פאַר פריעדליכע און דאַנקבאַרע אונטערטאַנען פון דער בעשיצענדער רוימישער מאַכט, וועהרענד די העכערע קלאַסען פון די איינגעבוירענע פעלקער האָבען געטראָגען אַ טיעפע שנאה אין הערצען צו די בעזיעגער און בעדריקער.

פון דעם דאָזיגען אַנטאַגאָניזם האָבען יודען אַ סך מאָל שטאַרק געליטען, און דאָס האָט אין זיי נאָכמעהר פערשטאַרקט די איבערצייגונג פון דער זעלבסטשטענדיגער פּאָליטיק, ביי וועלכער זיי דאַרפען זיך האַלטען. דאָ אין גלות, אין פרעמדע לענדער און צווישען פרעמדע פעלקער, זענען מיר צו-שוואַך, אום זיך דערהאַלטען אַלס אַ גאַנצער פּאָליטישער אָרגאַניזם, מיט אַ געוויסער פּאָליטישער קראַפט; מיר דאַרפען דעריבער קודם כל היטען די אַלע גייסטיגע פעדים, וואָס בינדען אונז צונויף, און לעבען וואָס מעהר אָבגעזונדערט, וואָס מעהר אָבגעשלאָסען פון דער אַרומיגער וועלט, אום נישט פערשלונגען צו ווערן. און שיצען דאַרפען מיר זיך אויף דער פאַקטישער הערשענדער מאַכט: איז רוים די הערשערין, וועלן מיר איהר אַרויסווייזען אַלע סימנים פון אונטערטעניגקייט, אַבי זי זאָל אונז לאָזען דאָס רעכט, זיך אַליין איינ-

גוואַרדנען אונזערע אינהעניגסטע, גײַסטיגע אָנגעלעגענהייטען — דאָס איז געווען דער אונבעוואוסטזיניגער אינהאַלט פון דעם קאַמפף פאַר'ן קיום פון דער אומה, וואָס עס האָבען געפיהרט — אין איין און דער זעלביגער ריכטונג — כמעט אַלע אָבגעריסענע טהײלען פונ'ם פאָלקס-צענטר. דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס-אינסטינקט האָט איבער די דאָזיגע טהײלען פון פאָלק אַזוי ווי אויסגעפרובט די מעטאָדע פון אויסערליכער אונטערטעניגקייט און אינערליכער פרײַהײַט, — די מעטאָדע, וואָס איז שפּעטער געוואָרען דאָס אייגענטימליכע פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק.

פאָרלויפיג האָבען אָבער די יודישע קאָלאָניעס אין דער אַרומיגער וועלט געהאַט נאָך איין פונקט, וואָס האָט אַ סך מיטגעווירקט אויף צו דערהאַלטען דעם נאַציאָנאַלען געפיהל בײַ די דערווײַטערטע פאָלקס-טהײלען: עס האָט נאָך עקסיסטירט דער פאָליטישער און גײַסטיגער צענטר פון דער אומה, און אויסער די נדבות פאַר'ן בית המקדש, פלעגען טויזענדער עולי רגל פון די ווײַטסטע לענדער קומען אויף יעדען יום-טוב קיין ירושלים, זיך זעהען מיט „גאָט" און זיך צוריק פערבינדען מיט'ן פאָלק.

פינפטעס קאפיטעל.

די ענטשטעהונג פון קריסטענטום.

דאס איז געהען אין די צײטען פון פאנטיוס פילאטוס. יהודה האט געקרעכצט אונטער דעם שווערען יאך פון דער פיערטער פרעמדער מאכט (אשור־בבל, פרס, סיריען און רוים), און האט איבערגעטראגען פערשיעדענע רעפרעסיעס, גזירות און שווערע בעלײדיגונגען. גײסט אין גלות—דאס פאלק האט זיך דערווײל נאך געפונען אויף זײן אײגענער ערד; צו־שטארק איז אבער די פרעמדע מאכט געוועזן און צו פיעל האט זי זיך ערלויבט ארײנצורײסען אין די הײליגסטע בעהעלטענישען פון דער פאלק׳ס נשמה. האט די בעלײדיגטע און דערשלאגענע אומה טיעף אינערליך געפיהלט, אז זי לעבט איבער דעם מיטען פון סוף? האט זי איצט בעגריפען דעם כאראקטער פון דער רוימישער פאליטיק און פערשטאנען, אז יהודה האט שוין נישט מעהר צו האפען אויף א זעלבסטשטענדיגען מלוכה־לעבען? — אויב נישט די גאנצע אומה, האט עס א בעדײטענדער טײל פון איהר זיכער געפיהלט; און דאס דאזיגע בעוואוסטזײן פון דער אײגענער שוואכקײט און הילפלאזיגקײט וואלט ווירקליך געפיהרט דעם פאלק אויף דעם וועג פון אונטערגאנג און פערניכטונג, ווען די יהודה׳ער וואלטען נישט זײן א פאלק פון גײסט, א פאלק פון גלויבען.

אונזער פײן ציהט זיך שוין הונדערטער יאהרען; אין דעם משך

פון א גאנצער רייהע דורות און תקופות ווערן מיר כסדר געפלאגט און געדריקט דא פון דער און דא פון דער צווייטער געצענדיגערישער, ווילדער מאכט: אונזערע בעסטע קינדער ווערן געפייניגט און אומגעבראכט; ווילען מיר היטען די געבאטען פון אונזער תורה מוזען מיר דערפאר מיט אונזער בלוט בעצאהלען; די עזרות פון בית המקדש זענען שוין נישט איין מאל פול געוועזען מיט הויפענ׳ס קעפּ פון מענשענקרבנות, — מיט הויפענס קעפּ פון יודען-מערטירער, וואס האבען זיך ארויפגעווארפען אויף די שפּיצען פון זייערע אייגענע שווערדען מיט גאט׳ס נאמען אויף די ליפּען; איז נאך וועניג געוועזען דאס אלץ, האבען מיר איצט דערשפּירט אויף זיך די דריקענדע צוואנג פון דעם אייזערנעם רוימישען יאך. מיט וואס-זשע, פרעגט זיך, וועט זיך דאס סוף כל סוף ענדיגען? וואו איז דער פונקט, ביי וועלכען אט די אלע צרות וועלן אויפהערן און ס׳וועט זיך אנהויבען א צייט פון מנוחה און פריעדען? — אזוי האבען ביטער געטענה׳ט די פערצווייפעלטע זיהן פון דער בעליידיגטער אומה; דער נאציאנאלער ערהאלטונגס-אינסטינקט האט שוין אבער פון פריהער געהאט אנגעגרייט אויף דעם א קלארע און בעשטימטע תשובה: וואס טרויעריגער און פינסטערער עס ווערט אונזער לעבען אויף ד ר׳ע ר ד, אלץ העכער און העכער דארפען מיר אויפהויבען דעם קאפּ צום ה י מ ע ל; וואס שרעקליכער און דריקענדער עס ווערט די מאכט פון די מ ע נ ש ל י כ ע הערשער, אלץ הארציגער און שטארקער דארפען מיר זיך איבערגעבען אין די הענד פון דער ג ע ט ל י כ ע ר מאכט, און וואס ערגער און פלאגענדער עס איז אונזער לאגע אין דער ג ע ג ע נ װ א ר ט, אלץ ליכטיגער און גליקליכער וועט שיינען אונזער שטערן אין דער צ ו ק ו נ פ ט. דער מעכטיגער רעליגיעזער געפיהל פון פאלק האט פון אייביג-אן פאראויסגעשפּירט יעדען קריזיס אינ׳ם פאלקס-לעבען און זיך צוגעפּאסט צו איהם, און איצט, פאר דער נאהנטער געפאהר, האט ער עררייכט די העכסטע מדרגה פון זיין בעצווינגונגס-קראפט, פון זיין אינערליכער ווירקונג; די גאנצע אומה איז ווי בעהערשט געווארען פון איין שטארקער רעליגיעזער בעגייסטערונג, וואס האט פון איין זייט געמילדערט די ליידען פון יעדען איינצעלנעם, צוזאגענדיג איהם א ניי לעבען נאכ׳ן טויט, און פון דער צווייטער זייט — געגעהרט די פאנטאזיע פונ׳ם כ ל ל, פון פ א ל ק, מיט

די שענסטע האָפנונגען אויף דער נאָהנטער צוקונפט. די התלהבות׳דיגע אמונה אין דער געטליכער השגחה האָט ארויסגערופען אין זכרון פון פאָלק די אלטע הבטחה פון א גאָט־געזאלבטען, פון א מ ש י ח, און ווי די נביאים אמאל, אזוי האָבען די איצטיגע גײַסטיגע פאָלקס־פיהרער אויך ענטוויקעלט כסדר דעם פאָלגענדען געדאַנק: דאָס פאָלק אליין האָט פאַר זיך נאָר איין איינציגע אויפגאַבע: עס דאַרף זיך רעכטפאַרטיגען פאַר גאָט, היטען די געבאָטען פון דער תורה און דיענען אלס מוסטער פון גײַסטיגער ריינקײַט און מענשליכער הייליגקײַט פאַר אלע פעלקער פון דער וועלט; די פרײַהײַט פון לאַנד, דער וואוילשטאַנד פון פאָלק און די אלע איבריגע ערדישע און וועלטליכע גוטסקײַטען — דאָס וועט שוין קומען ד ע ר נ א ָ ך, אלס בעלויהנונג פון גאָט דעם בעשיצער. ער וועט אַראָבשיקען זײַן געזאלבטען פון ד ו ד ׳ ם הויזגעזינד (משיח בן דוד) און דער לעצטער וועט ברענגען מיט זיך גליק, ליכטיגקײַט און אייביגען שלום צווישען אלע אומות.

די דאָזיגע אַבסטראַקטע פאָרשטעלונג פון דעם קומענדיגען משיח האָט אָבער די ברייטערע מאַסען פון פאָלק נישט בעפריעדיגט. בײַ די ממשות׳דיגע רעפרעסיעס און בעליידיגונגען, וואָס דאָס פאָלק האָט איבערגעטראָגען אויף יעדען טריט פון דער שטרענגער רוימישער פראָקוראַטור, האָט זײַן פאַנטאַזיע פון דעם געטליכען אויסלייזער אויך געמוזט זײַן ממשות׳דיג־געניי און בעשטימט. דער בעליידיגטער און דערשלאָגענער האָט געמוזט האָבען פאַר זיך א קלאָר בילד פון זײַן בעפרייער און העלפער: ווי ער וועט קומען און וואָס׳רע גליקען ער וועט מיט זיך ברענגען, — און דאָ זענען זיך די מיינונגען פון די פערשידענע פאַרטייען פונאַנדערגעגאַנגען.

די נאַציאָנאַלע פ ר ו ש י ם האָבען אין דעם ערוואַרטעטען משיח קודם כל געזעהען א נ א צ י א ָ נ א ל ע ן אויסלייזער. די אלע גוטע און שלעכטע צײַטען, וואָס יהודה האָט איבערגעלעבט, זינט דאָס פאָלק האָט זיך צוריק אומגעקעהרט אהין פונ׳ם גלות בבל, זענען נישט מעהר ווי א פאָרברייטונג צו יענער גליקליכער צוקונפט, ווען עס וועט זיך בעווײַזען משיח׳ס אָנזאָגער (מבשר), א ל י ה ו ה נ ב י א. אין יענער צײַט וועלן אלע צוזייהטע און צושפרייטע קינדער פון דער יודישער אומה זיך אומקעהרען אינ׳ם הייליגען לאַנד, בעלאָדען מיט רײַכע מתנות פון די פעלקער, צווישען וועלכע זיי האָבען געוואוינט; און

נישט נאר די לעבעדיגע — אויך די טויטע וועלן לעבעדיג ווערן (תחית המתים): עס וועט זיך אנהויבען א מין נייעס לעבען אונטער א נייעם הימעל און אויף א נייער ערד.

צו דעם בילד פון די קומענדיגע „משיח'ס צייטען" (ימות המשיח) זענען מיט דער צייט צוגעגעבען געווארען נאך א גוזמא ליכטיגע שטריכען. די האפנונגען פון כלל האבען זיך צוזאמענגעגאסען מיט די האפנונגען און פערלאנגען פונ'ם יחיד, און די פארשטעלונג פון דעם געטליכען אויסלייזער איז פון דור צו דור רייכער געווארען מיט פערשיעדענע ערדישע גליקען, הימלישע וואונדער און איבערנאטירליכע שענקייטען. די דאזיגע ערווארטעטע ליכטיגע צוקונפט האט געפאדערט א בעשטימטע בעציהונג צו זיך שוין איצט, אין דער געגענווארט, און דא זענען זיך די מיינונגען ווידער פונאנדערגעגאנגען. די אקטיווע קנאים, די נאכפאלגער פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, האבען געדרונגען: אמת טאקי משיח וועט קומען און וועט זיך נוקם זיין אן די בעדריקער פון יהודה, און וועט צוריק אויפשטעלען די יהודה'שע גרויסקייט, אזוי ווי אין די גאלדענע צייטען פון דוד און שלמה. דערווייל אבער הערשען די געצענדיענער איבערן לאנד און גאט'ס נאמען ווערט פערשוועכט, דארף מען זיך מוסר נפש זיין און קעמפפען געגען זיי און ארויסרייסען פון זייערע הענד איין פאזיציע נאך דער אנדערער; די מעהר פאסיווע נאכפאלגער פון דעם שטרענג-פרומען שמאי האבען נאכמעהר אייננעפרעסט און פערהייליגט דאס אלטעגליכע לעבען פון פאלק און כסדר צוגעגעבען נייע דינים, נייע גזירות און נייע חומרות; און די פריעדליכע תלמידים פון דעם גרויסען הלל האבען געזארגט דערפאר, אז אט די אנגעהויפטע דינים און פערפליכטונגען פון דעם וואכענדיגען לעבען זאלען נישט פערטעמפען די מענשליכע געפיהלען פון פאלק, אז די יהודה'שע אומה זאל ווערן די טרעגערין פון גייסטיגער ריינקייט און געלייטערטער מענשליכקייט פאר אלע אומות, און די יהודה'שע תורה זאל זיך וואס מעהר פערשפרייטען אין פאלק און אין דער ארומיגער וועלט.

גאנץ אנדערש אבער האבען זיך פארגעשטעלט די ערשיינונג פון דעם קומענדיגען משיח — די אסקעטישע איסיים. די דאזיגע מיסטישע הימעל-מענשען, וועלכע האבען זיך די גאנצע צייט געפונען אויסערן לעבען פון לאנד, אויסער אלע פאלקס-בעוועגונגען און איבערקעה-

רעגישען און בכלל אויסער יעדער פארם פון מלוכה און געזעלשאפט, האבען ביסליכווייז פערלוירען אינגאנצען דעם געפיהל פון נאציאנאלער איינינקייט . זארגען פאר'ן קיום פון דער אומה , קעמפפען פאר דער אדער יענער פארם פונ'ם סדר המלוכה , היטען די גאנצקייט פין דער נאציאן , אלס עטוואס בעזונדערעס , אבגעשלאסענעם — דאס אלץ האט געמוזט ארויסרופען נאר א טיעפען בטול ביי די הייליגע נזירים פון די פערווארפענע הויהלען און מדבריות . דאס קליינליכע ערדישע לעבען האט געשאפען די בעגריפען : לאנד , מלוכה און פאלק ; פאר גאט עקסיסטירט אבער אין דער אמת'ען נאר דער יחיד, דער איינצעל־נער מענש , און ער דארף זיך אויפהויבען איבער דער ערד און איבער אלע איהרע הבל־הבלים'דיגע ערשיינונגען און אינטערעסען . דער מענש דארף „לעבען אין גאט” ; זיין העכסטער אידעאל דארף זיין , ארויבצוברענגען אויף דר'ערד די „מלוכה פון הימעל” (מלכות השמים) און פערגעסט ער איין ווילע אן גאט און אן דעם העכערן זין פון זיין עקסיסטענץ , מאכט ער דאס לעבען קליין , וואכעדיג , ערדיש . די גאנצע טויזענד־יעהריגע פערגאנגענהייט פון דער יודישער אומה איז דעריבער נישט מעהר , ווי איין לאנגע קייט פון זינד און פערברעכען : אין דעם משך פון די אלע הונדערטער דורות האבען די מיליאנען יחידים פון פאלק כסדר געטראכט וועגען אזעלכע ערדישע זאכען , ווי לאנד און מלוכה . פאר די זינד פייניגט גאט זיינע אויסדערוועהלטע קינדער , און דער צושטאנד קאן שוין לענגער נישט דויערן ; עס מוז פארקומען א גרויסע איבערקעהרעניש , די מלכות־השמים מוז זיך דער־נעהנטערן , און צו דעם צוועק שיקט גאט זיין געזאלבטען , משיח'ן . אזוי האבען די איסיים אויסגעטייטשט דעם שענעם חלום פון דער אומה און געמאכט פון איהם א מיסטישען סימבאל פאר אלע אומות , פאר אלע מענשען פון דער ערד .

און דער דאזיגער סימבאל האט באלד אנגענומען א ממשות'דיגע , קערפערליכע געשטאלט . עס האט זיך בעוויזען א אנזאגער פון דעם ערווארטעטען משיח , און די שוואכע שטים , וואס ער האט אויפ־געהויבען אין די מדבריות פון גליל , האט זיך צוטראגען וויים איבער לענדער און ימים . דאס איז געוועזען איינער פון די איסיים מיט'ן נאמען יוחנן , וואס האט שפעטער בעקומען דעם ביינאמען המטבל (דער טויפער) צוליעב דעם , וואס ער האט אלע זינדיגע געהייסען זיך

טובל'ען אין ירדן. געלעבט האט ער לויט די זיטען און מנהגים פון אלע איסיים; ער האט זיך געשפייזט מיט קרייטעכצער און ווילדען האניג, און איז געוועזן אנגעקליידט אין א קעמעל-פעל מיט א לעדערנעם גארטעל — ווי דער אמאליגער אליהו הנביא. זיין שטענדיגער ארט איז געוועזן אין די מדבריות ארום דעם טויטען ים, וואו עס האט זיך אויפגעהאלטען דער גאנצער ארדען פון די איסיים, און פון דארטין האט ער זיך אװעקגעלאזען אין די שטעדט און דערפער פון גליל און פערעא. דא האט ער גערופען דעם פאלק צו תשובה און חרטה, און געהייסען אלעמען, זיך רייניגען אין ירדן, אבוואשען פון זיך די זינד און זיין גרייט צו דעם גרויסען טאג: — „טוט תשובה, ווארום עס דערנעהנטערט זיך די מלוכה פון הימעל!"

דאס פאלק, וואס איז אהן דעם אויך דורכגעדרונגען געוועזן מיט א רעליגיעזער שטימונג און האט געווארט אויף א צייכען פון הימעל, האט זיך אויפמערקזאם צוגעהערט צו די שטראף-רייד פון דעם היילינגען נזיר. פון דער גאנצער סביבה ארום ירדן און אויך פון יהודה זענען געקומען מחנות פאלקס-מענשען צו דעם היילינגען יוחנן, זיך מתודה זיין פאר איהם און לאזען זיך פון איהם אבטובל'ען אין ירדן. אויף דער פראגע פון די צוהערער: וואס זאלען מיר טאן, אום אויסצומיידען גאט'ס שטראף? — האט דער בעגייסטערטער משיח-אנזאגער געענטפערט: טהיילט זיך אין אלץ מיט'ן ארימאן, טוט נישט קיין אונרעכט און בעליידיגט נישט קיינעם. די אלע, וואס זענען צוגעשטאנען צו איהם, האבען זיך דעריבער נישט אויסגעצייכענט מיט קיין זאך געגען די געוועהנליכע איסיים, און די פיהרער פון דער הערשענדער פאלקס-פארטיי, די פרושים, האבען נישט געזעהען קיין געפאהר אין דעם, וואס גרויסע מאסען פון פאלק זענען צוגעשטאנען צו דעם ארדען פון די היילינגע אסקעטען. די צוציהונגס-קראפט פון יוחנן'ס נביאות און שטראף-רייד איז אבער וואס וויטער אלץ שטארקער געווארען; פון אלע עקען לאנד האבען אנגעהויבען קומען מאסען יהודה'ער קיין גליל, כדי צו הערען גאט'ס ווארט, און די גאנצע זאך האט ענדליך ארויפגעצויגען אויף זיך די שנאה פון דער אדמיניסטראציע. אין גליל האט דעמאלט געהערשט הורדוס'עס זוהן, דער טעטראַרך הורדוס-אנטיפא, וועלכער איז גאנץ ווייט געווען פון דעם איסיי'שען אסקעטיזם און האט נאך דערצו זיך אונגעזעצליך פערבונדען מיט דער שענער הורדיה, די פרוי פון זיין ברודער הורדוס. דער בעגייסטערטער מוכיח האט דעם זינדיגען הערשער

ניט געשוינט, און די פערזאַמעלטע פאָלקס-מאַסען האָבען נישט איין מאָל געהערט פון איהם, וואָס'רע שענדליכע מעשים עס טוען זיך אָב אין די אַפּאַרטאַמענטען פון דעם פירשטליכען פּאַלאַץ און וואָס'רע גרויזאַמע שטראָף עס ערוואַרט די דאָזיגע „פערשכור'טע פון וויין און פון זנות". דער טעטראַרך האָט דעריבער בעפעהלען, מ'זאָל אויפזוכען דעם נביא און איהם אַריינזעצען אין געפענגעניש. צי יוחנן איז דאָרט לאַנג געזעסען און צי ער האָט דערלעבט צו זעהען נאָך מיט זיינע אויגען דעם ערוואַרטעטען „משיח" — דאָס איז נישט בעוואוסט; זיכער איז אָבער, אַז הורדוס האָט געלאָזען אויספיהרען איבער איהם אַ אַכזריות'דיגע שטראָף. די עוואַנגעלישע לעגענדע שילדערט זעהר ריהרענד די ענדע פון דעם הייליגען משיח-אָנזאָגער: אין פּאַלאַץ פון דעם גליל'עאישען טעטראַרך איז פאָרגעקומען אַ פּרעכטיגער באַל, אויף וועלכען עס זענען געווען פערזאַמעלט אַ סך אָנגעזעהענע, יהודה'עאישע און נישט יהודה'עאישע געסט; הורדוס-אַנטיפּאַ איז געווען פערשכורט פון שמחה, און האָט געבעטען דער יונגער פּרינצעסין סאַלעמעאַ, הורדיה'ס טאָכטער פון איהר ערשטען מאַן, זי זאָל טאַנצען פאַר איהם. סאַלאָמעאַ האָט דאַן מיט אַ אונגעוועהנליכער גראַציע אויסגעפיהרט אַ רייהע שענע טענץ, און דער טעטראַרך איז אַזוי ענטציקט געוואָרען, אַז ער האָט זיך אַרויסגערופען צו ערפילען אַלץ, וואָס נאָר זי וועט ביי איהם בעטען. אויף דעם האָט די פּרינצעסין געענטפערט, אַז זי בעט, מ'זאָל איהר דערלאַנגען אויף אַ טאַץ... דעם קאָפּ פון יוחנן המטבל! דער ווילדער פערלאַנג זאָל זיך האָבען גענומען דערפון, וואָס יוחנן פלעגט בעזונדער שטאַרק אָנפאַלען אויף איהר מוטער, הורדיה, און זי בעשולדיגען אין פערשיעדענע אויסגעלאַסענקייטען. און דער טעטראַרך האָט זיין צוזאָג ערפילט: אין אַ קורצער ווייַלע אַרום איז דער קאָפּ פון דעם געפאַנגענעם הייליגען געלעגען אויף אַ גאָלדענער טאַץ פאַר דער פערשכור'טער טענצערין, און זי האָט עס צוגעטראָגען איהר מוטער — דעם קרבן פון זיין שאַרפער צונג.

נאָך דעם ווי יוחנן המטבל איז געפאַנגען געוואָרען, האָבען זיך פערשפּרייט איבערן לאַנד אַ גאַנצע רייהע פון זיינע תלמידים, וואָס האָבען פאָרטגעזעצט זיין אָנגעהויבענע אַרבייט; און אָט, פון די דאָזיגע תלמידים איז אויסגעוואַקסען איינער, מיט דעם נאָמען פון וועלכען עס איז פערבונדען די גאַנצע נייע עראַ אין דער מענשליכער געשיכטע.

ישוע (אָבגעקירצט: ישו) אָדער יעזוס (די גריכישע פאָרם

פון דעם נאָמען) פון נצרת, א שטעדטיל אין גליל צו דרום־זייט פון צפורי, איז געוועזען דער ערשטער זוהן פון א אונבעקאנטען בעל־מלאכה מיט׳ן נאָמען יוסף און זיין פרוי מרים אָדער מאריע, וואס האָט איהם, לויט דער לעגענדע, געבוירען, ווען זי איז נאָך געווען א כלה. די מוטער האָט אויסער איהם געבוירען נאָך פיער זיהן: יעקב, יוסי, שמעון און יהודה, און עטליכע טעכטער; צי ישו׳ס עלטערען האָבען ווירקליך אָבגעשטאַמט פון דוד המלך, ווי די קריסטליכע לעגענדע גיט אָן אלס א פאַקט — דאָס איז היסטאָריש נישט בעוויזען געוואָרען. פון ישו׳ס יוגענד איז אויך גאָרנישט בעוואוסט, און חיל מען זיך מאַכען א געוויסע פאָרשטעלונג פון זיינע קענטעניסען און זיין בילדונג, מוז מען נעהמען דערביי פאַר א מאַסשטאַב דעם קולטור־רעלען צושטאַנד פון זיין געבורטס־לאַנד. די גליל׳ער זענען געשטאַנען א סך ניעדעריגער פון די יהודה׳ער אין יודישע קענטעניסען; די לעצטע האָבען געהאַט ביי זיך דעם בית המקדש און דעם צענטער פון דער יודישער געזעצלעהרע, וועהרענד אין גליל האָט זיך, ביז׳ן חורבן פון בית שני, נישט געפונען קיין איינציגע אינסטיטוציע אויף צו פערשפרייטען די יודישע וויסענשאַפט. די גליל׳לעאישע בעפעלקערונג איז דעריבער געווען פראָסטער, עם־הארצי׳שער, און דערפאַר אויך פינקטליכער און שטרענגער בנוגע צום מקיים זיין די מינדעסטע געבאָטען פון דער תורה. פון זייערע געצענדיענערישע שכנים, די סיריער, האָבען די גליל׳ער איבערגענומען א מאַסע אַבערגלויבעריַיען: זיי האָבען געגלויבט אין בייזע רוחות, דבוקים און אלערליי כשופים. זייער העברעאישער דיאַלעקט האָט אויך געהאַט אין זיך א מאַסע אַראַמעאישע עלעמענטען, און זיי האָבען קיינמאָל נישט געקענט אויסרעדען ריין די העברעאישע ווערטער — פאַרוואָס די יהודה׳ער פלעגען חוזק מאַכען פון זיי און קוקען אויף זיי מיט א געוויסען בטול. דאָס שטעדטיל נצרת (נאַזאַרעט) אַליין האָט אויך נישט פאָרגעשטעלט מיט זיך קיין שום אויסנאַהם: דאָס איז געווען א אָרים שטעדטיל אין א אָרימע געגענד, וואָס איז געווען נישט איבעריג פרוכטבאַר און נישט רייך אין נאַטור־שענהייטען.

ווי ס׳איז אַלזאָ צו גלויבען האָט זיך דער יונגער גליל׳ער, ישו, אויך נישט אויסגעצייכענט מיט קיין טיעפע קענטעניסען; דערפאַר האָט ער אָבער אין זיין פריהסטער יוגענד שוין געטראָגען אין הערצען דעם געפיהל פון זיטליכער ערנסטקייט און נאָטס־פאָרכטיגער לעבענס־הייליגקייט. נאָהענט אין נייסט צו דעם גרויסען מענשענפריינד, הלל, און

איננאַנצען דורכגעדרונגען מיט דעם מיסטישען עקסטאַז פון די איסיים, איז דער יונגער ישו געווען איינער פון די ערשטע, וואס האבען זיך אבגערופען אויף דער אויפפאָדערונג פון יוחנן המטבל. דער טיעף פיהלענדער ישו ווערט נעהנטער בעקאַנט מיט די יסודות פון דער איסיי׳שער לעבענס-לעהרע, און די לעצטע בעקומען ביי איהם דעם כאַראַקטער פון שטאַרקע איבערציינגונגען, וואס ווערן אַרויסגעזאָגט אין א קאַטעגאָרישען טאָן. „גליקליך זענען די אָרימע, דען זיי געהערט די מלוכה פון הימעל״; „עס איז לייכטער, אַז א קעמעל זאל דורכגעהן דורכ׳ן שפעלטיל פון א נאָדעל, איידער אַז א רייכער זאל אַריינקומען אין הימעל״; „מ׳קען נישט דיענען צוויי הערדען — גאָט און דעם מאַמאָן (געלד-גאָט)״. די איסיים זענען געווען שטרענגע געגנער פון יעדען מין שבועה, און ישו האָט געלעהרנט: „שווערט קיינמאָל נישט, נישט ביים הימעל, נישט ביי דער ערד און נישט ביי אייערע קעפ, נאָר אייער יאָ זאָל זיין יאָ און אייער ניין זאָל זיין ניין״.

ווען יוחנן המטבל איז געפאַנגען געוואָרען פון הורדוס-אַנטיפאַ, האָט ישו גענומען איף זיך, פאָרטצוזעצען די אַרבייט פון דעם הייליגען נזיר. „טוט תשובה, דען עס איז נאָהנט די מלוכה פון הימעל!״ האָט איצט געשריגען צום פאָלק דער, וואס האָט שפעטער אליין פערקערפערט מיט זיך די דאָזיגע „מלוכה פון הימעל״ — משיח׳ס ציימען. ישו האָט זיך אָבער נישט געוואָלט בענוגנען מיט דער טעטיגקייט פון א מדבר-נביא, וואס וואַרט, אַז די זינדיגע זאָלען צו איהם קומען; ער האָט אָנגעהויבען געהן צו די זינדיגע, און איז אַרויסגעטרעטען אין עטליכע גליל׳אישע בתי-מדרשים מיט פייערדיגע דרשות, אין וועלכע ער האָט, ווי זיין רבי, גערופען צו תשובה און ריינינגונג. נאָך א רייהע אַנדערע שטעדט, איז ער געקומען אויך אין זיין געבורטס-שטעדטיל נצרת און איהר סביבה; דאָ האָט ער אָבער קיין ערפאָלג נישט געהאַט: די היימישע בעפעלקערונג האָט חוזק געמאַכט פון דעם בעגייסטערטען הימעל-מענש, און איראָניש געפרעגט: „איז עס נישט דער זוהן פון אונזער סטאָליאַר יוסף?״ אַנדערע האָבען זאָגאר געשריגען צו איהם: הייל דיך אליין פריהער אוים, דערנאָך וועסטו היילען אַנדערע.

דאָן האָט ישו בעשטימט, זיך צו דערווייטערן איננאַנצען פון די היימישע שטעדט, און איננאַנצען צו ווענדען זיין אַגיטאַציע אין דער זייט פון איין בעשטימטען קלאַס מענשען, וואס נויטיגט זיך אַממעהרסטען אין דער הילף פון גאָט׳ס וואָרט. ישו האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די

ניעדריגסטע שיכטען פון דער יהודה׳שער געזעלשאפט: אויפ׳ן פראסטען המון, אויף די זינדיגע (עברינים) און פערשטויסענע, אויף די מוכס׳ניקעס און פראסטיטוטקעס און אויף יענע אלע, וואס האבען קיין צוטריט נישט געהאט נישט צו די בעגריפען פון דער תורה, נישט צו איהרע געבאטען און אויך נישט צו די טראדיציעס פון דער אומה בכלל.

צו די דאזיגע דערשלאגענע און פערשטויסענע האט זיך דער שפעטערדיגער אויסלייזער איצט געווענדעט מיט זיינע שטראף- און טרייסט-ווערטער. ער האט געוואלט „ראטעווען די פערלוירענע שעפסעלעך פונ׳ם הויז ישראל", ווייל נאר די קראנקע, ווי ער האט זיך אליין אויסגעדריקט, נויטיגען זיך אין הילף, אום זיי זאלען נישט פערלוירען געהן, אבער די געזונטע, די געלעהרנטע און פרומע, דארפען קיין דאקטאר נישט. אום זיינע ווערטער זאלען מאכען דעם געווינשטען איינדריק, האט ער געמוזט ווייזען פערשידענע וואונדער, און אזוי ווי דאס האט זיך די גאנצע צייט פראקטיצירט צווישען די מיטגליעדער פון דעם איסייִשען ארדען, איז ישו אויך נישט אבגעשטאנען פון די פריהערדיגע הייליגע: ער האט געהיילט גייסטיגע און פיזישע קראנקע, ארויסגעטריבען „דבוקים" און בכלל בעוויזען אלערליי מופתים.

דאס האט איהם אין א קורצער צייט שטארק פאפולער געמאכט, און ווען ער איז געקומען אין דער שטאדט כפר נחום (קאפערנאאום) אין דער געגענד פון ים כנרת, האט ער שוין געפונען פאר זיך בעגייסטערטע צוהערער. די בעפעלקערונג פון דער דאזיגער שטאדט און דער שענער, פרוכטבארער געגענד, איז ווי צוגעפאסט געווען פאר די בעגייסטערטע שטראף-רייד פון דעם גרויסען גליל׳ער. דא האבען זיך געפונען מעהר לייכטזיניגע, מעהר זינדיגע, און דער געגענזאץ צווישען רייכטום און ארימקייט האט זיך דא אויך מעהר בולט געזעהען, ווי אין די אנדערע גליל-שטעדט. ישו האט דעם גינסטיגען פלאץ אויסגענוצט פאר זיין אגיטאציע, און די ניעדריגע שיכטען פון דער בעפעלקערונג זענען טיעף געריהרט געווארען פון זיינע הארציגע, בעגייסטערטע רייד; זיי האבען אין זיינע ווערטער געפיהלט עטוואס נייעס, עטוואס נאהנטעס און פשוט׳עס. דער עקזאלטירטער הימעל-מענש האט הויך און שארף פראטעסטירט געגען די גרויס-האלטער׳ס, די לומדים און פרושים, און ווער נאך האט אזוי געפיהלט די גאוה׳דיגע פעראכטונג פון די דאזיגע מיוחסים, ווי זיי, די עם הארצים, די זינדיגע און פערשטוי-

סענע! און גערופען האָט דער בעגײסטערטער מוליח גאָר צו אַנאַנדער גלויבען, אַ פערזענליכען, אַ פשוט'ען, וואָס פאָדערט נישט קײן לומדות און קײן פשט'לעך, נאָר האַרציגקײט, גוטסקײט און האָבען שטענדיג גאָט אין האַרצען, — דאָס האָט דעם ערפאָלג פון זײנע דרשות נאָך גרעסער געמאַכט. אַ סך פון זײנע צוהערער האָבען זיך צוגעבונדען צו איהם און נישט געוואָלט זיך פון איהם אָבשײדען. צו די דאָזיגע ישו'ס ערשטע תלמידים פון כפר נחום געהערען: שמעון (מיט'ן בײנאַמען כפת אָדער פעטרוס) און זײן ברודער אַנדרעאַס, בײדע פישער'ס; נאָך צװײ ברידער, יעקב און יוחנן, און אײנער אַ רײכער מוכס'ניק, מיט'ן נאָמען מתיתיהו (אָדער לוי), וואָס ישו האָט זיך אויפגעהאַלטען בײ איהם אין הויז. צו זײ זענען צוגעשטאַנען אויך געוויסע זינדיגע און אויסגעלאַסענע פרויען, פון וועלכע עס איז שפעטער בערימט געוואָרען די שענע מאַריאַ מאַגדאַלענאַ (פון דער שטאָדט מגדלא בײ טבריה). די דאָזיגע פערשטויסענע נשמות זענען אונטער דעם אײנפלוס פון ישו'ס רײד אַרויפגעפיהרט געוואָרען אויף דעם וועג פון רײנקײט און גאָטס-פאָרכטיגקײט; אין יענער צײט איז דאָס אָבער געווען אַ נישט געהערטע זאַך, אַז אַ יהודה'עאישער הײליגער זאָל האָבען חעלכע ס'איז מגע ומשא מיט פרויען, און דערצו נאָך מיט אַזעלכע.

אין כפר נחום האָט זיך ישו אויפגעהאַלטען אַ לענגערע צײט. די צאָהל פון זײנע אָנהענגער איז געוואַקסען, און ער האָט כסדר געפלאַנצט אין זײ ליעבע צו גאָט, האַרציגקײט, הײליגקײט און גוטע מדות. ישו האָט געשטרעבט אַרײנצוברענגען אין שטאָדט יענע אַלע בעגריפען און לעבענספאָרמען, וואָס האָבען געהערשט אין די איסיי'שע הויהלען און מדבריות, און ער האָט בעפוילען זײנע תלמידים און אָנהענגער, נישט צו טראָגען אין זײערע גאַרטלען קײן גאָלד און קײן זילבער, נישט איבערצולאָזען פאַר זיך מעהר ווי אײן מלבוש און נישט צו טראָגען קײן שיך אויף די פיס.

„איהר זאָלט נישט זאָרגען פאַר אײערע לײבער — האָט ישו געלעהרנט — איהר זאָלט נישט זאָרגען און קלערען וואָס וועט איהר עסען און טרינקען און אין וואָס וועט איהר זיך אָנקלײדען. דער נפש איז דאָך טײערער פון עסען און דער גוף — פונ'ם מלבוש. קוקט זיך צו און זעהט די פויגעל פון הימעל, וואָס זײהען נישט און שנײדען נישט און זאַמלען נישט צונויף קײן תבואות, און אײער פאָטער אין הימעל שפײזט זײ, און איהר זענט דאָך פיעל העכער פון זײ". און אַז

אייער קליידונג וואס דאגה'ט איהר? קוקט זיך צו צו די ליליען פון פעלד, וואס וואקסען און ארבייטען נישט און שפינען נישט. און איך זאג אייך, אז שלמה אין זיין גאנצער פראכט איז נישט געווען אזוי שען אנגעקליידט, ווי איינע פון זיי. און אויב גאט קליידט אזוי אן די גראזען פון פעלד, וואס היינט וואקסען זיי און מארגען ווערן זיי אריינגעווארפען אין פייער, איז דאך א פשיטא שוין אייך, קליין גלויביגע. איהר זאלט דעריבער נישט זארגען: וואס וועלן מיר עסען, וואס וועלן מיר טרינקען און אין וואס וועלן מיר זיך אנקליידען—דאס אלץ זוכען די געצענדינער. אייער פאטער אין הימעל ווייסט דאך, אז איהר דארפט דאס אלץ האבען. זוכט פריהער די מלכות השמים (גאט'ס קעניגרייך) און זיין גערעכטיגקייט און דאס איבריגע וועט שוין ממילא קומען. איהר זאלט נישט קלערען וועגען דעם מארגענדיגען טאג, וויל דער מארגענדיגער טאג וועט פאר זיך אליין קלערען און יעדער טאג האט גענוג זיינע צרות".

„בעט און עס וועט אייך געגעבען ווערן, — האט ישו נאך אין א ארט געלעהרנט — זוכט נאך און איהר וועט געפינען, קלאפט אן און עס וועט אייך געעפענט ווערן. דען ווער עס בעט — בעקומט, און ווער עס זוכט נאך — געפינט, און פאר דעם, וואס קלאפט אן — עפענט זיך די טהיר. אדער ווער געפינט זיך דא פון אייך אזוינער, וואס זיין זוהן האט ביי איהם געבעטען ברויט און ער האט איהם א שטיין געגעבען? און ווען ער בעט ביי איהם פיש — וועט ער איהם דען א שלאנג געבען? איהר, מענשען שלעכטע, ווייסט דאך אויך, צו געבען גוטע מתנות אייערע קינדער, און אייער פאטער אין הימעל וועט געוויס שענקען נאר גוטס יענע, וואס בעטען ביי איהם". דעם בעפעהל פון דער תורה: „דו זאלסט ליעב האבען דיין חבר, ווי זיך אליין" (ואהבת לרעך כמוך), האט ער דערפיהרט ביז צו דער מדרגה פון זעלבסט-אפפערונג: „דו זאלסט דיך נישט שטעלן אקעגען דעם, וואס קומט דיר שלעכטס טאן. אויב ער שלאגט דיר אין דער רעכטער באק — גיעב איהם אויך די לינקע; און ווער עס וויל זיך קריעגען מיט דיר און אראבנעהמען דאס העמד פון דיין לייב — לאז איהם איבער דיין אויבער-בגד; און דער וואס צווינגט דיך צו געהן מיט איהם איין שטרעקע וועג — געה מיט איהם צוויי..."

דער יסוד פון די אלע געדאנקען איז דעם דעמאלדיגען יודענטום נישט ניי און נישט פרעמד געווען. מענשענליעבע, לעבענס-הייליגקייט און אונבעגרענעצטע אמונה אין דער טיעפער גוטסקייט פון דעם

באַרימהאַרציגען גאָט אין הימעל — דאָס האָט זיך פון אַמבינג אָן גערעכענט פאַר דעם עצם מהות פון יודענטום, און די הונדערטער מאַמרים מיט דעם אינהאַלט, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז אין די תלמודים און מדרשים, שיידען זיך אין תוך גאַנץ וועניג אונטער פון די עוואַנגעליש; די לעצטע ציילכנען זיך נאָר אויס מיט זייער נייער פאָרם און מיט זייער אַנטי־געזעלשאַפטליכען און אַנטי־נאַציאָנאַלען כאַראַקטער. אין יודענטום האָבען זיך די יסודות פון אמונה, הייליגקייט און מענשענליעבע צוגעפּאַסט צו דעם מהות פון אַ בעשטימטער געזעלשאַפטליכער אָרגאַניזאַציע, פון אַ בעשטימטען פאָלק, וואָס האָט צו היטען זיין ספּעציפישע פיזיאָנאָמיע. די יודישע תורה האָט געזוכט איינצופלאַנצען אין יעדען יחיד פון דער אומה די אידעאַלסטע בעגריפען פון גאָט, מענש און וועלט; דערביי איז זי אָבער אינגאַנצען געשטאַנען אויף דעם נאַציאָנאַל־היסטאָרישען באָדען און האָט פערפליכטעט דעם זעלביגען יחיד, זיך צו פיהלען און צו לעבען, ווי אַ טייל פונ'ם גאַנצען, ווי איינער פון כלל. די אידעאַלע בעגריפען זענען צוגעקומען צום פאָלק אין דער געשטאַלט פון נאָרמען און געזעצען, און זיינע גייסטיגע פיהרער האָבען כסדר געזאָרגט דערפאַר, אַז די לעבענס־פאָרם פון דער פאָלקס־אָרגאַניזאַציע זאָל ווערן וואָס וויַיטער אַלץ פעסטער און בעשטימטער.

און אָט דעם נאַציאָנאַל־געזעלשאַפטליכען באָדען פון דער יודישער תורה האָט דער גרויסער טרוימער פון נצרת אונטערגעגראָבען, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער האָט זיך געשטיצט אויף דער זעלביגער תורה און געפּרעדיגט איהרע בעגריפען און איהר מוסר. דער מיסטיש־בעגייסטערטער גליל'ער האָט אַוועקגעשטעלט אינ'ם צענטר פון זיין לעהרע דעם יחיד, דעם אינדיווידואום, אַלס עטוואָס בעזונדערעס, וואָס האָט צו דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע קיין שייכות נישט, און גערעדט האָט ער גראָד צו יענע יחידים, וואָס די אָרגאַניזאַציע האָט זיי אַזוי ווי אַרויסגעשטויסען פון זיך דערפאַר, וואָס זיי האָבען נישט געוואָלט טראָגען די משא פון איהרע נאָרמען און געזעצען. ער האָט דעריבער גערעדט מעהר וועגען די אידעאַלע בעגריפען פון דער תורה (און דאָס אויך און דער עקסטרעמסטער פאָרם און אין זיין אייגענעם נאָמען), ווי וועגען איהרע נאָרמען און געבאָטען, און די דאָזיגע געטליכע יודישע קאָנסטיטוציע, וואָס זאָגט צו דעם פאָלק קודם כל ערדישע גליקען און נאַציאָנאַלע גרויסקייט, — איז ביי

איהם פערוואנדעלט געוואָרען אין אַ מיסטישען לייטער צו דער מלוכה פון הימעל, וואו עס וועלען זוכה זיין אַריינצוקומען נאָר די אָרימע און דערשלאָגענע. — אויף דער פראַגע פון אַ געוויסען פרוש: „וואָס איז דער עצם מהות פון יודענטום?“ האָט ישו אויך, ווי דער גרויסער הלל, געענטפערט: „שמע ישראל, אונזער גאָט איז איינציג, און דו זאָלסט ליעב האָבען דיין חבר, ווי זיך אַליין“; אין דער צייט אָבער, ווען דער גרויסער געזעץ־לעהרער האָט אויסער דער תשובה נאָך געווידמעט זיינע אַלע יאָהרען אויף צו פערשפרייטען אין פאָלק די בעשטימטע רעליגיעזע פאָרמען פון זיין אַלטעגליכען, ערדישען לעבען, האָט דער גליל'עאישער הימעל־טרוימער געשאַפען פאַר זיינע תלמידים און אָנהענגער אַ קורצע תפלה (פאָטער אונזער), כדי יעדער פון זיי זאָל קענען אויסגיעסען זיין האַרץ פאַר גאָט אין מינוטען פון הימעל־בענקשאַפט.

ביי דעם אַלעמען איז ישו אין דער גאַנצער צייט נישט אַרויסגעטרעטען אָפען געגען דעם אָפיציעלען יודענטום. ער האָט געזאָגט: „איך בין נישט געקומען פערמינדערן דאָס געזעץ, נאָר עס פערמעהרען; הימעל און ערד וועלען גיכער פערגעהן, איידער איין פינטעל פון געזעץ“. ער איז נישט געווען געגען קרבנות, האָט געטראָגען אין זיין קלייד ציצית און האָט זאָגאַר געפיהלט אין האַרצען אַ טיעפע פעראַכטונג צו די געצענדיענער פון דער אַרומיגער וועלט. ער האָט מיט די לעצטע גאָרנישט געוואָלט האָבען צו טאָן, און געזאָגט: „מ'דאַרף נישט וואַרפען קיין הייליגע זאַך פאַר הינט און קיין פערל פאַר חזירים — זיי וועלען עס מיט די פיס צוטרעטען און אייך פערניכטען“.

און די צאָהל פון זיינע אָנהענגער איז דערווייל געוואַקסען. פון כפר נחום איז ער געגאַנגען אין די אַנדערע גליל'עאישע שטעדט און האָט זיך ערוואָרבען נייע אָנהענגער פון בית צידה (יוליאַדאַ), מגדלא און כאָראַזין. די תלמידים, וואָס האָבען זיך פון איהם נישט געוואָלט אָבשיידען און זענען איהם אומעטום נאָכגעגאַנגען, האָבען געטאָן אַלץ, וואָס ער האָט זיי בעפעהלען. דאָס פערמעגען איז צוטיילט געוואָרען און אַלע מיטגליעדער פון דער הייליגער משפחה האָבען זיך גלייך געשפייזט פון איין קאַסע; פון דער גרויסער צאָהל אָנהענגער האָבען זיך אויסגעצייכענט עטליכע, וואָס ישו האָט זיי געשענקט מעהר צוטרוי און זיי זענען שפּעטער פערדעכענט געוואָרען פאַר די ערשטע צוועלף אַפּאָסטאָלען. און אָט, די דאָזיגע גרויסע מחנה פון אָנהענגער־פערגעטערער האָט ענדליך צוגעבראַכט דעם טיעפען מיסטישען חלום ביז

צו זיין שטארקסטען אויסדריק. אין די ערשטע צייטען פון זיין ארויס־טרעטען האט ישו געקוקט אויף זיך נאר, ווי אויף א מוכיח, און העכסטענס נישט מעהר, ווי אויף א אנזאגער פון דער קומענדיגער „מלכות השמים"; נאכדעם אבער, ווי די צאהל פון זיינע בעגלייטער האט זיך כסדר פערגרעסערט און יעדעס ווארט פון זיין מויל איז בעטראכט געווארען ווי א געטליכע ענטדעקונג און האט ארויסגערופען ביי אלע א שטורם פון רעליגיעזער בעגייסטערונג, — האט אין איהם בּיסליכווייז אנגעהויבען זיך פונאנדערצעוואקסען דאס געפיהל, אז ער אליין איז עס דער ערווארטעטער משיח, דער געשיקטער פון גאט, צו בעפעסטיגען אויף דר'ערד די מלוכה פון הימעל. א לאנגע צייט האט ער געטראגען דעם גרויסען סוד אין הארצען, און נישט געוואגט, איהם פאר'ן מויל צו ברענגען; ענדליך אבער איז דער חלום צייטיג געווארען און ער האט געמאכט דעם ערשטען שריט אויף דעם וועג צו דער מערטירער־קרוין.

דאס איז פארגעקומען אין דעם אבגעלעגענעם טאל, צו פוסענס פון בארג חרמון, נישט ווייט פון קסריה־פיליפי, די הויפט שטאדט פון דעם טעטראך פיליפ, וואו דער ירדן שטראמט ארויס פון א מעכ־טיגען פעלזען. אין דעם דאזיגען איינזאמען ווינקעל האט ער געבראכט עטליכע פון זיינע פערטרויטסטע תלמידים, און דארט האט ער זיי ענטדעקט זיין געהיימסטען געדאנק. ישו האט זיי געפרעגט: פאר וועמען האלט איהר מיך? אויף דעם האט שמעון פעטרוס געענט־פערט: דו ביזט משיח (קריסטוס). ישו האט דאן שטארק געלויבט פעטרוס'ען און מודה געווען, אז ער איז ווירקליך משיח; דערביי האט ער אבער געבעטען די פערטרויטע, זיי זאלען נאך דערווייל דעם סוד נישט ענטדעקען און מיט קיינעם וועגען דעם נישט ריידען. דאס איז געווען די געהיימע געבורטס־שעה פון קריסטענטום! ווען דער זעלביגער שמעון פעטרוס און נאך צוויי פון די פערטרויטע תלמידים, יעקב און יוחנן, האבען זיך ערלויבט צו מאכען דעם רבי'ן די בע־מערקונג, אז לויט דער מסורה האט דאך פאר משיח'ן געדארפט קומען דער מבשר, אליהו הנביא, — האט זיי ישו געענטפערט, אז יוחנן המטבל איז זיין מבשר, נאר קיינער האט נישט דערקענט אין איהם דעם געטליכען נביא.

ישו האט זיך אליין קיינמאל נישט אנגערופען משיח; דערפאר אבער האט ער אויסגעזוכט פאר זיך פערשידענע בעצייכנונגען, נעט־

מען פֿון בעקאַנטע שטעלען אין די הייליגע שריפטען, וואָס האָבען געקאָנט בעדייטען אַז משיח, אַז עטוואָס אַנדערעס. ער האָט זיך אָנגערופען „מענשענזוהן“ (בן האדם), געשטיצט אויף דער נבואה אין דניאל: זעה, מיט די וואָלקען פון הימעל קומט אַ מענשענזוהן און געלאַנגט ביז א. א. וו.; און אין געוויסע שטעלען רופט ער זיך „גאָט'ס זוהן“ (בן אלהים) — ווי עס שטעהט אין תהלים: „גאָט האָט געזאָגט צו מיר: דו ביזט מיין זוהן, איך האָב דיך היינט געבוירען“.

ווען ישו האָט זיך געלאָזען אַנערקענען פון זיינע תלמידים פאַר משיח'ן, בעפעהלענדיג זיי, צו האַלטען דאָס נאָך דערווייל בסוד, האָט ער זיי געטרייסט, אַז עס וועט קומען באַלד די צייט, ווען זיי „וועלען קאָנען אַלעמען איבערגעבען אין דער ליכטיגקייט דאָס, וואָס ער האָט זיי פערטרויט אין דער פינסטער“, ווען זיי „וועלען קאָנען פון די דעכער אַראָבשרייען דאָס, וואָס זיי האָבען קוים פערנומען מיט זייערע אויערן“. די נבואה איז אָבער נישט מקוים געוואָרען; די תלמידים האָבען דעם סוד לאַנג נישט געהאַלטען און ווען ס'איז בעקאַנט געוואָרען, אַז ישו פון נצרת איז נישט בלויז דער צוגרייטער פון גאָט'ס קעניגרייך, נאָר אויך דער געשיקטער משיח אַליין, איז זיין פרעסטיזש שטאַרק געפאַלען. דער עולם האָט געפאָדערט פון איהם די אַלע ערוואַרטעטע נסים, וואָס זענען פערבונדען געווען מיט דער ערשיינונג פון משיח'ן, און ער האָט זיי נישט געקענט בעווייזען; דאָס האָט אַ סך פון זיינע אָנהענגער אינגאַנצען אָבגעשטויסען פון איהם, און די מעהר צוגעבונדענע האָבען אויך אָנגעהויבען שטאַרק צו פאָדערען, אַז ער זאָל עפּעס „אויפטאָן“ און אַרויסטרעטען אַלס משיח אָפען, פאַר דער גאַנצער אומה.

דערווייל האָבען זיך די קלאַנגען וועגען דעם געטליכען משיח דערטראָגען אויך אין הויף פון דעם גליל'עאישען טעטראַרך, און ער האָט ווידער בעפעהלען צו פאַנגען דעם „פערפיהרער“. ישו האָט דאַן געמוזט אַנטלויפען מיט זיינע אָנהענגער פון איין אָרט אין אַנדערן, אום זיך אויסצובעהאַלטען פון הורדוס'עס שפּיאָנען, און ווען איינער פון די סופרים איז אין יענער צייט צוגעקומען צו איהם און געזאָגט: רבי, איך וועל דיך נאָכגעהן, וואו דו וועסט געהן, — האָט איהם ישו געענטפערט: „דער פוקס האָט זיין נאָרע, די פויגעל פון הימעל האָבען זייערע נעסטען, און דער מענשען-זוהן האָט נישט קיין אָרט, וואו דעם קאָפּ אַנידערצולעגען“.

אזוי צוגעדריקט פון אלע זייטען, האט ישו זיך געזעהען גע־צוואונגען, זיך אוועקצולאזען אין דער הויפטשטאדט פון יהודה.

אנקומענדיג דורך יריחו קיין ירושלים, האט ער זיך אויפגעהאלטען נישט אין מיטען שטאדט, נאר הינטען, נישט ווייט פון דער שטאדט־וואנט, אין דארף בית־חנין, וואו ס'האבען זיך דעמאלט אויפגעהאל־טען די מחוץ למחנה'דיגע (קרעציגע און אזוי טמאים, וואס האבען זיך נישט געטארט געפינען אין דער הייליגער הויפט־שטארט). דא האט איהם אריינגענומען צו זיך אין הויז א געוויסער מחוץ למחנה'די־גער מיט'ן נאמען שמעון, און פון דאנען האבען אויך געשטאמט די בעקאנטע אנהענגער לאצארוס מיט זיינע צוויי שוועסטער מאריא און מארטא.

ענדליך איז ישו אנגעקומען אין שטאדט. ווי ער איז דארט אויפגענומען געווארען פון דער בעפעלקערונג — לאזט זיך געשיכטליך נישט דערווייזען; ווי ס'איז אבער צו גלויבען, האבען זיינע אנהענגער ערווארטעט צו זעהען פון איהם דא, אין דער הייליגער הויפטשטאדט, די גרעסטע מופתים און הימעל־וואונדער, און זייער בעגייסטערונג איז אזוי שטארק געוועזען, אז זיי האבען איהם אריינגעפיהרט אין שטאדט מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט און מיט הייליגע אויסגעשרייען: „משיח", „גאט'ס זוהן", „מלך פון יהודה"! די דאזיגע פייערליכע פערעהרונג האט צוגעגעבען דעם פערעהרטען אליין נאכמעהר מוט און גלויבען אין זיך, און ער האט זיך ערלויבט ארויסצוטרעטען געגען געוויסע איינפיהרונגען אין בית המקדש און געגען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה. די לעצטע האבען זיך ביז אהער בכלל בעצויגען מיט א געוויסען בטול צו דעם „הייליגען" פון גליל, וואס פיהרט זיך ארום מיט א כנופיא פון עמי הארצים, עברינים, מוכס'ניקעס, פראס־טיטוטקעס און גלאט זינדיגע פרויען; איצט אבער, ווען ס'האבען זיך געטראגען אין דער לופטען אזעלכע אויסרופען, ווי „משיח" און „בן אלהים", — האבען זיי זיך אנגעהויבען בעציהען צו דער זאך ערנס־טער. דא האט קיינער נישט געקענט אנערקענען דעם נישט געלעהרנ־טען גליל'ער פאר'ן אמת'ען משיח שוין נאר דערפאר אליין, וואס לויט דער נבואה האט דער ערווארטעטער אויסלייזער דורכאויס גע־מוזט שטאמען פון די מלכי בית דוד, און אנקומען נאר... פון בית־לחם; אויסער דעם האט דער הייליגער פון נצרת בכלל נישט בעפריעדיגט די אלע ליכטיגע, גייסטיגע און מאטעריעלע, האפנונגען,

וואָס האָבען געלעבט אין דער פאָרשטעלונג פון פאָלק צוזאַמען מיט דער פאָרשטעלונג פון דעם קומענדיגען גאָט־געזאַלבטען. אין די אָפיציעלע קרייזען פון יודענטום האָט מען דעריבער אָנגעהויבען צו קוקען אויף דעם גליל׳עער, ווי אויף אַ פאַלשען משיח, וואָס גראָבט אונטער די יסודות פון דעם נאַציאָנאַלען יודישען גלויבען, און בעזונדער שטאַרק איז געווען די בעשולדיגונג געגען איהם דערפאַר, וואָס ער האָט געלעסטערט גאָט, זיך אָנגעבענדיג פאַר זיינעם אַ זוהן.

אָט די לעצטע בעשולדיגונג האָט נאָך געמוזט בעזונדער בעשטעטיגט ווערן, ווייל ס׳האָבען זיך געפונען אַ סך, וואָס האָבען געזאָגט, אַז ישו אַליין האַלט זיך נישט פאַר אַ זוהן פון גאָט, און ער בענוצט זיך סתם מיט דעם אויסדריק „בן אלהים״, ווי מיט אַ געוויסער מליצה פון תהלים. דאָ איז דעריבער זעהר וויכטיג געווען די עדות פון איינעם פון ישו׳ס נאָהנטסטע תלמידים, יהודה איש־קריות (איסקאַריאָט), וועלכער האָט בעשטעטיגט דעם פאַקט, אַז דער נזיר פון גליל האַלט זיך פאַר אַ ווירקליכען „בן אלהים״. ישו איז דאַן אַריינגעזעצט געוואָרען אין געפענגעניש, און אַלע זיינע אָנהענגער זענען פון איהם אַנטלאָפען; נאָר איין שמעון פעטרוס האָט זיך איצט אויך נישט געוואָלט אָבשיידען פון זיין פערגעטערטען רבי׳ן. ווי לאַנג ער איז געזעסען אין געפענגעניש ביז׳ן משפט—איז נישט בעוואוסט. עס איז בעקאַנט נאָר דאָס, אַז אום ערב פסח איז ישו פאָרגעפיהרט געוואָרען פאַר׳ן געריכט פון סנהדרין, וואו דער פאָרזיצענדער איז געווען יוסף כיפא, דער כהן גדול. די חקירה ודרישה איז בעשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס די שופטים האָבען געוואָלט זיך איבערצייגען פון איהם אַליין, צי ער האָט זיך ווירקליך אָנגעגעבען פאַר אַ בן אלהים, ווי די עדות האָבען בעשטעטיגט. ווען איינער פון די שופטים האָט זיך געווענדעט צו איהם מיט דער פראַגע, האָט ער געשוויגען און גאָרנישט געענטפערט; דאַן האָט איהם דער פאָרזיצענדער נאָכאַמאָל געפרעגט, צי ער איז גאָט׳ס זוהן, און אויף דעם זאָל איהם ישו האָבען געענטפערט: „דו זאָגסט עס״, און גלייך דערנאָך צוגעגעבען: „באַלד וועט מען דעם מענשענזוהן זעהן זיצען ביי דער רעכטער זייט פון גאָט׳ס טראָן, זיך טראָגענדיג אויף די וואָלקענס פון הימעל״. פון די אַלע טענות האָבען די שופטים אַרויסגעדרונגען, אַז ישו האַלט זיך ווירקליך פאַר אַ גאָט געשיקטען און שרייבט זיך צו אַ געטליכע קראַפט; דער כהן גדול האָט דאַן געריסען

קריעה, און דאס געריכט האט איהם פעראורטהיילט אלס גאטס־לעסטערער .

אויספיהרען די שטראף אהן דער ערלויבניש פון דער רוימישער מאכט האט אבער דאס סנהדרין קיין רעכט נישט געהאט, און אזוי ווי דער פראקוראטאר, פאנטיוס פילאטוס האט זיך גראד געפונען דאן (צוליעב'ן יום־טוב) אין ירושלים, האט דאס סנהדרין געבעטען ביי איהם די דאזיגע ערלויבניש. און פילאטוס האט דעם אורטהייל בעשטעטיגט, חאטש נישט צוליעב די מאטיווען, וואס דאס סנהדרין האט דערביי ארויסגעשטעלט. ווען ישו איז געבראכט געווארען פאר דעם רוימישען מאכטהאבער, האט איהם דער לעצטער קודם־כל געפרעגט, צי ער האט זיך אנגעגעבען פאר א מלך פון די יודען, און ווען ישו האט איהם אויף דעם אויך געענטפערט: „דו זאגסט עס”, האט ער בעפעסטיגט דעם אורטהייל און געהייסען אויספיהרען איבער איהם די געוועהנליכע רוימישע טויט־שטראף — אויפהענגען אויף א קרייץ (צלם). די דאזיגע אכזריות'דיגע שטראף האט זיך פראקטיצירט אין יהודה זינט זי איז ארונטערגעפאלען אונטער דער רוימישער הערשאפט, און נאך מיט א קורצער צייט צוריק האט וארוס געלאזען אזוי אויפהענגען אויף קרייצען ביז דריי טויזענד פאטריאטישע יהודה'ער פאר זייער בעטהייליגען זיך אין די רעוואלוציאנערע ארויסטרעטונגען געגען דער רוימישער אויבער־הערשאפט. פאר די צייטען פון דעם זעלביגען פראקוראטאר, פילאטוס, זענען אויך פיעל פאטריאטען בעשטראפט געווארען מיט דעם טויט, אזוי אז די אויסגעפיהרטע אכזריות'דיגע שטראף איבער דעם הייליגען פון גליל האט אין איהר צייט קיין בעזונדער רושם נישט געמאכט, און אזעלכע יהודה'שע היסטאריקער פון יענער עפאכע, ווי יוסטוס פון טבריה און יוסיפון (יאזעפוס פלאוויוס), וועלכע לאזען נישט דורך די מינדסטע געשעהעניש אין דעם דעמאלדיגען לעבען פון יהודה, — געהען פערביי אינגאנצען שווייגענדיג די ערשיינונג פון ישו'ס בעשטראפונג. ווי די קריסטליכע לעגענדע דערצעהלט, איז ישו געקרייציגט געווארען (צווישען דעם 30־טען און 35־טען יאהר) זעקס דעם זייגער אין דערפריה און ערשט אום ניין פאר האלבען טאג האט ער ארויסגעלאזען זיין לעצטען אטעם־צוג מיט דעם פסוק פון תהלים (אין דער אראמע'אישער שפראך): אלי, אלי, למה שבקתני (גאט, מיין גאט, פארוואס האסטו מיך פערלאזען!) די קרייציגונג איז פארגעקומען הינטערן שטאדט, אויף א פלאץ, מיט'ן נאמען גלגתא (גאלגאטא).

דאס איז ספעציעל בעשטימט געווארען צו דעם צוועק, און אט דער פלאץ איז שפעטער געווארען דער אויסגאנגס-פונקט פון דער גאנצער נייער ערא אין דער וועלט-געשיכטע.

ווען עס זענען אריבער די ערשטע שרעקען פון דער אויסגעפיהר-טער שטראף איבער דעם גרויסען רבי'ן האבען זיך זיינע נאהנטע תלמידים פערזאמעלט אין איין ארט, אום צו בעוויינען דעם אומגעקומע-נעם און צו בעשטימען דעם גאנג פון דער וייטערדיגער טעטיגקייט. צוזאמען מיט די היסערע אנהענגער פון גליל האט די גאנצע קאלאניע פון קריסטוס-גלויביגע געצעהלט ארום פינף הונדערט מאן. דאס זענען געווען טרוימערישע, בעגייסטערטע נאטורען, וואס דער שוידערהאפטער אכזריות'דיגער טויט פונ'ם הייליגען משיח האט נאכמעהר פערשטארקט אין זייערע הערצער דעם גלויבען אין זיין הייליגקייט און געטליכקייט. עס האבען זיך, אמת, געפונען אזעלכע, וואס האבען געפרעגט: סטייטש, ווי שיקט זיך עס, אז דער גרויסער משיח, דער געטליכער אויסלייזער פון יהודה און דער פארברענגער פון דער מלכות השמים, — זאל שטארבען מיט אזא שרעקליכען טויט? די הייסע פאנטאזיע פון דעם בעגייסטערטען גלויבען האט אבער אויף דעם אויך געפונען א תירוץ: עס איז געפונען געווארען א פסוק אין ישעיה, אין וועלכען עס זאגט זיך: ער ווערט ארויסגעריסען פונ'ם לאנד פון די לעבעדיגע און פאר די זינד פון זיין פאלק טראגט ער איבער וואונדען, — און דער פסוק איז אויס-געטייטשט געווארען אויף דעם נאר-וואס אומגעקומענעם משיח. די דאזיגע נבואה פון דעם אלטען נביא האט אלץ פערענטפערט און אלץ רעכט געמאכט: עס האט געמוזט אזוי זיין, ישו האט געמוזט אריבערטראגען אלערליי פיינען און יסורים; און יעדערער פון די תלמידים האט זיך דערביי דערמאהנט, אז ער האט דאס אלץ אליין געהערט פון דעם הייליגען משיח — ישו האט געזאגט, אז ער געהט אקעגען אלערליי פער-פאלגונגען און אפילו אויך דעם טויט. און קוים איז די פראגע געלוי-גען ווי ס'איז צו פערענטפערן, איז שוין נישט שווער אנגעקומען, רעכט צו מאכען אויך די צווייטע: ווען-זשע וועט איצט נקומען די אזוי לאנג ערווארטעטע מלכות השמים, נאכדעם ווי דער געשיקטער פון גאט זי אראבצוברענגען, האט אויפ'ן קרייץ זיין טויט געפונען? די פאנטאסטי-שע האפנונג האט אויף דעם געענטפערט, אז דער הייליגער משיח וועט באלד צוריק קומען אין זיין גאנצער פראכט און שענקייט, בעגלייט פון גאנצע שארען מלאכים, און דאן וועט ער יעדערן בעלויהנען נאך זיינע

מעשים נאך. אין צוזאמענהאנג מיט די האפנונגען, האבען זיך באלד פערשפרייט קלאנגען, אז ישו איז נאר דריי טאג געלעגען אין קבר און דאן איז ער אויפגעשטאנען תחית המתים — זיין קבר איז געפונען געווארען לעדיג. און ער האט זיך ווידער געפונען צווישען די לעבעדיגע — איין תלמיד האט דערצעהלט, אז ער האט משיח'ן געזעהען, א צווייטער, — אז ער האט מיט איהם גערעדט, א דריטער, — אז ער האט זוכה געווען זאגאר צו בעריהרען די וואונדען פון דעם הייליגען געקרייציגטען און צו עסען מיט איהם צוזאמען. אזוי איז דאס בילד פון דעם געקרייציגטען משיח וואס ווייטער אלץ ליכטיגער און הימלישער געווארען אין דער פארשטעלונג פון די בעגייסטערטע משיח-טרוימער.

ביי דעם אלעמען איז אבער דערוויילע דער גלויבען אינ'ם נוצרי נאך אלץ נישט איבערגעגאנגען די גרענעצען פון דער מענשליכער ספערע; די משיח-גלויביגע זענען נאך נישט אוועק דערוויילע אין זייער בעגייסטערונג ביז אזוי ווייט, צו בעטראכטען דעם נוצרי פאר א גאט. לויט די בעגריפען, וואס האבען געהערשט דעמאלט אין דעם ארדען פון די משיח-אנהענגער, איז ישו געווען א געטליכער, הייליגער מענש, וואס איז אויסגעוועהלט געווארען פונ'ם אלמעכטיגען גאט, צו ערפילען די שליחות פון זיינעם א געשיקטען, פון זיינעם א געזאלבטען. און הייליג איז ער געווען דערפאר, וואס ער האט אבגעהיט אלע געבאטען פון גאט'ס תורה און ערפילט גאט'ס ווילען; זיי האבען דעריבער אויך נישט אבגעטרעטען אויף דאס מינדעסטע פון די יודישע דינים און מנהגים, און האבען שטרענג געהיט די מצוות שבת, מילה, כשרות פון עסען, א. א. וו. אין אלע אנדערע הינזיכטען און אין איהר לעבענס-אנשויאונג בכלל האט זיך די דאזיגע גרופע פון די משיח-גלויביגע גאנץ וועניג אונטערגעשיידט פון די איסיים; די נוצרים האבען זיך אויסגעצייכענט נאר דערמיט, וואס זיי האבען זיך בעצויגען מיט א בעזונדער שעצונג צו ארימע און דערשלאגענע. אין זייער ארדען האבען זיך אלע מיטגליעדער גלייך ערנעהרט פון דער איינציגער שותפות'דיגער קאסע, און ביים אריינטרעטען האט יעדער נייער מיטגליעד געמוזט פערקויפען זיין האב און גוטס און דעם קאפיטאל אריינטראגען אין דער קאסע. ווי די איסיים, האבען די ערשטע אנהענגער פון דעם גרויסען גליל'ער זיך אויך אבגעהאלטען פון אלע ערדישע מותרות'ען און פערגניגענס; זיי האבען נישט גענעסען קיין פלייש און נישט געטרונקען קיין וויין, נישט געלעבט מיט קיין פרויען, זיך נישט געזאלבט מיט קיין אייל און נישט

געטראגען אויף זיך קיין טייערע מלבושים. יעדער מיטגליעד האט געהאט נאר איין ליינענקלייד. דער פארשטעהער פון דעם ערשטען יודיש־קריסט־ליכען ארדען איז געוועזן ישו'ס ברודער, יעקב (יאקאבו'ס); פון איהם ווערט דערצעהלט, אז ער האט קיין פערשכור'נדע משקה נישט געטרונקען, קיין שום פליישׁ נישט געגעסען, קיינמאל קיין שער אויפ'ן קאפ נישט געהאט און אינגאנצען נישט געהאט מעהר, ווי איין איינציג ליינענקלייד. נעבען איהם זענען געשטאנען בראש פון דעם אביונים־ארדען (די ערשטע נוצרים האבען זיך גערופען אויך אביונים) שמעון כפת אדער פעטרוס און יוחנן (יאהאנעס) דער זוהן פון זבדי. פון די דאזיגע „זיילען פון קריסטענטום" איז שמעון פעטרוס געוועזן דער טעטיגסטער; ער האט געזוכט צו ערווערבען וואס מעהר אנהענגער פאר דעם ארדען פון די משיח־גלויביגע; דערביי ווערט ער אבער געשילדערט אין די קריסטליכע קוועלען, ווי א מענש מיט א שוואנקענדען, שוואכען כאראקטער. זיין אויפגאבע, ווי די אויפגאבע פון די איבריגע נאהנטע „תלמידים", איז בעשטאנען אין דעם, פארטצוזעצען די ארבייט פון ישו הנוצרי און יוחנן המטבל, ד. ה. צו געהן „צו די פערלוירענע פונ'ם הויז ישראל" און זיי צוצוגרייטען צו דער נאהנטער „מלכות השמים". די מיטלען דערצו, ווי אזוי צוצוקומען צו די ברייטערע מאסען פון פאלק און זיך צו ערווערבען זייער צוטרוי, — האבען זיי אויך גע'ירשה'נט פון זייערע רבי'ים: אויך זיי האבען געהיילט קראנקע, ארויסגעטריבען דבוקים און „לעבעדיג געמאכט" טויטע. א דאנק די דאזיגע תלמידים פון דעם גרויסען גליל'ער, האט זיך אין יהודה פערשפרייט די אמונה אין דער שטארקער מאכט פון שטן און אנדערע בייזע רוחות. אט די אמונה האט שוין עקסיסטירט אין יודענטום פריהער אויך; זי האט אבער ביז איצט נישט געהאט קיין רעליגיעזען כאראקטער און ערשט איצט, א דאנק דעם איינפלוס פון קריסטענטום, איז דאס געווארען א בעדייטענדער עלעמענט אין דעם מהות פון דער רעליגיע בכלל. ביים אננעהמען א נייעם מיטגליעד, פלעגט געפראוועט ווערן א געוויסע צערעמאניע פון בעשווערען די רוחות און פינסטערע כחות, אזוי ווי דער מיטגליעד וואלט זיך איצט דארפען בעפרייען פון דעם טייוועל, וואס האט איהם ביז אהער בעהערשט. די יהודה'ער האבען דעריבער טאקי געקוקט אין אנהויב אויף די נוצרים, ווי אויף שווארץ־קינסטלער און מכשפים.

אזוי האט אויסגעזעהען די קליינע גרופע פון ישו'ס תלמידים און אנהענגער אין דעם משך פון די ערשטע צעהן יאהר נאך זיין טויט. אין

די העכערע יהודה'עאישע קרייזען איז די דאָזיגע גרופּע כמעט ווי גאָרנישט בעמערקט געוואָרען — די צאָהל פון איהרע מיטגליעדער איז צו קליין געוועזען, און צו פיעל איז זייער לעבען בכלל ענליך געוועזען צו'ם לעבען פון די איסיים. זיי זענען דעריבער צוגערעכענט געוואָרען צו די לעצטע און האָבען קיין בעזונדער אויפמערקזאַמקייט נישט צוגעצויגען. אין דער אמת'ען אָבער האָבען די תלמידים פון דעם געקרייציגטען משיח געטראָגען אין האַרצען עטוואָס אַזוינס, וואָס די געוועהנליכע איסיים האָבען דערפון געוויס נישט געוואוסט: א פייערדיגער משיח־גייסט האָט געברענט אין די הערצער פון די דאָזיגע טרוימערישע גליל'ער און צוזאַמען דערמיט אויך א בעהאַלטענע, אונבעוואוסטזיניגע שנאה צו די אומבּרענגער פון זייער הייליגען פיהרער. דאָס שרעקליכע בילד פון דעם בלוטטריפענדען נוצרי מיט דער דערנער־קרוין אויפ'ן קאָפּ האָט זיי שטענדיג פאַר די אויגען געשוועבט, און ס'איז גענוג געוועזען די קראַפט פון איין איינציגען מענשען, פונאַנדערצובלאָזען אַט דעם פייער און צו מאַכען פון איהם: א קוואל פון ליכט, לעבען און וואַרימקייט פאַר דער גאַנצער געצענדיענערישער וועלט, און א שאָטען פון טויט, פלאָגען און פינסטערניש פאַר דער יודישער אומה. —

זעקסטעס קאַפּיטעל.

אַגריפּוס I.

(פון 37 ביז 44).

אין זיעבען און דרייסיגסטען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייט־רעכנונג איז דער רוימישער קייזער טיבעריוס דערשטיקט געוואָרען, און אין אַ קורצע צייט אַרום האָט קאַיוס קאַליגולא גערמאַני־קוס געטראָגען אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון רוים (37). מיט דער דאָזיגער ענדערונג אין דעם רוימישער מלוכה־לעבען האָט זיך בעדייטענד געענ־דערט אויך די לאַגע פון יהודה, און אַ דאַנק דער פערזענליכער צו־נעגויגטקייט פון דעם נייעם הערשער צו איינעם פון די יהודה'עאישע פּרינצען, האָט יהודה זוכה געווען נאָכאַמאָל צו פיהלען דעם טעם פון פּאָליטישער פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

גערופען האָט מען דעם פּרינץ אַגריפּוס (אַגריפּאַ, געבוירען אין 10־טען יאָהר און געשטאָרבען אין 44־טען יאָהר נאָך דער קריסט. צייטרעכנונג). דאָס איז געווען אַ זוהן פון דעם פערמשפט'ען אַריס־טאָבול, וואָס איז געבוירען געוואָרען פון הורדוס דעם I־טען מיט דער חשמונאי'שער פּרינצעסין מרים, און איז שפּעטער פערמשפּט געוואָרען צום טויט אויפ'ן פאָטערס בעפעהל. ווען זיין פאָטער איז געטויט געוואָרען איז אַגריפּוס נאָך אַ קינד געווען (דריי יאָהר אַלט) און מיט דריי יאָהר שפּעטער האָט איהם הורדוס אַוועקגעשיקט קיין רוים, ער זאָל זיך דאָרטין ערציהען. דאָ איז אַגריפּוס אַריינגעפאַלען

אין די העכסטע קרייזען פון דעם רוימישען אדעל אין איז געווארען זעהר נאהנט בעפריינדעט מיט טיבעריוס'עס זוהן, מיט דרוזוס'ען; אין דער געזעלשאפט האט זיך דער יונגער און בעגאבטער יהודה'עאישער פרינץ גלייך ערווארבען די אלע זיטען און פארמען, וואס האבען דא געהערשט, און איז געווארען דער ליעבלינג פון פיעל הויכגעשטעלטע פערזענליכקייטען. אגריפוס האט פערשווענדעט זיין גאנצען פערמעגען און די גאנצע ירושה, וואס ער האט בעקומען פון זיין מוטער בערעניקא, די טאכטער פון הורדוס'עס שוועסטער שלומית, און צו דעם איז ער נאך פערזונקען געווען אין חובות. ער איז דעריבער געצוואונגען געווען צו פערלאזען רוים, און נאך דעם טויט פון זיין פריינד דרוזוס (23) קעהרט ער זיך צוריק אום קיין פאלעסטינע, וואו ער לעבט זעהר ארים אין א פערווארפענעם ווינקעל פון לאנד. זיין לאגע איז אויף אזוי פיעל א פערצווייפעלטע, אז ער טראגט זיך ארום מיט א געדאנק וועגען זעלבסטמארד; דאן טרעט ארויס איהם צו הילף זיין ווייב, קיפראס, און א דאנק איהר השתדלות ביי זיין שוועסטער הורדיה, די פרוי פון דעם גליל'עאישען טעטראך הורדוס-אנטיפא, בעקומט ער פון דעם לעצטען א געוויסע שטיצע: אגריפוס ווערט בעשטימט פאר א פאליציי-הויפטמאן (אגאראנאם) אין טבריה. דער פערשווענדערישער און שטאלצער פרינץ קען זיך אבער לאנג אויף דעם פאסטען נישט האלטען, און אין א קורצער צייט ארום צוקריעגט ער זיך מיט'ן שוואגער און פערלאזט טבריה.

פון דארטען איז אגריפוס אנגעקומען אלס פריינד צו דעם רוימישען שטאטהאלטער פון סיריען, פלאקוז; דא האט ער זיך אבער אויך לאנג נישט אויפגעהאלטען. א פערלאזענער און א פערשטויסענער האט אגריפוס בעשלאסען נאכאמאל צו פראבירען זיין מזל אין רוים, און כדי נישט אריינצופאלען אין די הענד פון זיינע דארטיגע בעלי חובות האט ער זיך אבגעשטעלט אין אלעקסאנדריע און געבעטען שטיצע ביי דעם נשיא (אראבארך) פון דער דארטיגער יהודה'עאישער קהלה, אלעקסאנדער ליזימאכוס. דער לעצטער איז איהם געקומען צו הילף מיט א בעדייטענדען קאפיטאל און אגריפוס איז אוועק קיין איטאליע.

מיט זיין אנקומען קיין רוים (אין פריהלינג פון 36-טען יאהר) הויבט זיך אן פאר אגריפוס'ען א נייע רייהע פון גליקען און פינסטערע צייטען. אראבשטייגענדיג אויף דער אינזעל קאפרי איז ער פריינדליך אויפגענומען געווארען פון קייזער טיבעריוס, וועלכער האט אין

איהם געזעהען א לעבעדיגען אנדענקען פון זיין געשטארבענעם זוהן; באלד אבער האט זיך טיבעריוס דערוואוסט, אז אגריפוס איז שולדיג דעם קייזערליכען שאץ אונגעהויערע סומען געלד, און ער האט זיך אבגעקעהרט פון איהם. דאן האט זיך פאר דעם יהודה'עאישען פרינץ אנגענומען די יונגערע אנטאניא, און א דאנק איהר פערמיטלונג איז אגריפוס געווארען דער פערטרויטער פריינד פון דעם רוימישען טראן־פאלגער קאיוס קאליגולא. דער איבערגעגעבענער אגריפוס איז אבער צו ווייט פערגאנגען אין זיין פריינדשאפט צו קאליגולא'ן און איז דערפאר הארט בעשטראפט געווארען; ער האט זיך אמאל אויסגעדריקט אין א אינטימען געשפרעך מיט דעם לעצטען: „ווי דערלעבט מען שוין די צייט, ווען טיבעריוס וועט פריי מאכען דעם טראן פאר א מעהר ווירדיגען פון איהם", און איינער פון זיינע שקלאפען האט דאס דערטראגען דעם קייזער; טיבעריוס האט דאן בעפוילען צו שמידען אגריפוס'ען אין קייטען און איהם אריינצוזעצען אין תפיסה. און ער איז דארט אבגעזעסען זעקס חדשים — ביז טיבעריוס איז געשטארבען און זיין פריינד קאליגולא איז ארויף אויף דעם רוימישען טראן.

פון דער צייט הויבט אן פאר אגריפוס'ען צו שיינען דער שטערן פון זיין גליק. דער נייער קייזער, קאליגולא, האט איהם גלייך בעפרייט פון געפענגעניש, האט איהם געשענקט א גאלדענע קייט צום אנדענקען פון די קייטען, וואס ער האט געטראגען אויף זיך אין תפיסה, האט איהם אנגעטאן אויפ'ן קאפ א קעניגליכע דיאדעם און געשענקט די טעטרארכיע פון דעם פערשטארבענעם פיליפ, וואס איז נישט לאנג איבערגעגאנגען אינ'ם רשות פון די רוימישע פראווינצען אין סיריען. צו דעם אלעמען האט דער רוימישער סענאט אויך געשענקט אגריפוס'ען דעם טיטול פרעטאר (37), און דער נייער הערשער האט זיך אזוי ענג צוזאמענגעלעבט מיט דעם יהודה'עאישען פרינץ, אז ער האט איהם א גאנצען יאהר נישט אבגעלאזען פון זיך, און ערשט אין א יאהר ארום, נאכדעם ווי אגריפוס האט בעקומען זיין קעניגליכען טיטול, האט ער געקענט אבפאהרען פון רוים.

אגריפוס, דער געוועזענער בעטעל־פרינץ, איז געקומען קיין יהודה אלס קעניג און פערזענליכער פריינד פון קייזער (38); דאס האט ארויסגערופען א שטארקע קנאה ביי זיין שוועסטער הורדיה, און זי האט אנגעהויבען איינרעדען איהר מאן, דעם טעטראַרך פון גליל, ער זאל

פאַהרען קײן רוים און אויך אויספועל׳ן פאַר זיך דעם טיטול קעניג. הורדוס אנטיפאַ האָט זיך אין אָנהויב אָבגעהאַלטען פון מאַכען אַזאַ שריט; ענדליך האָט ער אָבער נאָכגעגעבען הורדיה׳ן און האָט זיך מיט איהר צוזאַמען אַוועקגעלאָזען קײן איטאַליע. דאָ האָט ער זיך פאָרגעשטעלט פאַר׳ן נײעם הערשער און אָנגעהויבען פאָרצולעגען פאַר איהם זײן השתדלות; קאַליגולאַ האָט אָבער שוין פריהער געהאַט בעקומען אַ בריעף פון אַגריפּוס׳ען, אין וועלכען דער אַמאָליגער בעלײדיגטער פרינץ האָט זיך נוקם געווען אָן זײן בעלײדיגער און איהם פערמסר׳ט, אַז ער פיהרט געהײמע אונטערהאַנדלונגען מיט דעם פאַרטאַנישען קעניג און בעוואָפענט זיך שטאַרק, כדי זיך אָבצורײסען פון רוים. דער קײזער האָט דעריבער אינגאַנצען צוגענומען בײ הורדוס־אַנטיפּאַ זײן טעטראַרכיע און האָט איהם פערשיקט קײן ליאָן אין פראַנקרײך (39). נישט וועלנדיג פערלעצען אַגריפּאַ׳ס ברודער־ליעבע, האָט קאַליגולאַ ערלויבט הורדיה׳ן צו פערבלײבען אין לאַנד און האָט איהר אומגעקעהרט איהר פערמעגען; די שטאָלצע פרוי האָט זיך אָבער אָבגעזאָגט פון דעם חסד, און איז מיטגעגאַנגען מיט׳ן מאַן אין גלות.

די טעטראַרכיע פון דעם פערשיקטען הורדוס (־אַנטיפּאַ) האָט קאַליגולאַ אויך איבערגעגעבען אַגריפּוס׳ען, אַזוי אַז ער האָט שוין געהאַט אין זײן מאַכט אַ בעדײטענדען טײל פון פאַלעסטינאַ. און באַלד האָט אַגריפּוס בעקומען אויך דעם צענטר פון לאַנד, יהודה אַלײן; דאָ זענען אָבער דערווײל פאָרגעקומען בעדײטענדע געשעהענישען, וואָס האָבען שטאַרק פונאַנדערגעטרײסעלט די עמפּפינדליכסטע נערווען פון דעם יודישען פאָלקס־אָרגאַניזם.

די חסדים, וואָס קאַליגולאַ האָט אַרויסגעוויזען דעם פערטריבענעם יהודה׳ישען פרינץ, האָבען פערשטאַרקט די שנאה צו די יהודה׳ער, וואָס האָט שוין לאַנג געהערשט אין אַלע פּראָווינצען פון דער רוימישער אימפעריע; אין קײן אַנדער אָרט האָט אָבער אָט די פײנדשאַפט נישט אָנגענומען אַזאַ שאַרפען כאַראַקטער, ווי אין דער עגיפּטישער הויפּט־שטאָדט, אַלעקסאַנדריע. די גריכען, וואָס האָבען זיך גערעכענט פאַר די בעלי בתים פון שטאָדט, האָבען נישט געקענט מוחל זײן זײערע יהודה׳־עאישע שכנים דעם חטא, וואָס זײ האָבען געשפּילט אַזאַ גרויסע ראָליע אין דעם האַנדעל פון לאַנד און אין דער קולטור, וואָס זײ האָבען געלעבט אינגאַנצען אָבגעזונדערט פון דער אַרומיגער בעפעלקערונג און מיט אַ גאַנץ פרעמדער וועלט־ און לעבענס־אַנשויאונג, און — הויפּטזעכליך —

וואָס זיי האָבּען אויסגעפּועלט פאַר זיך בּיי דער רוימישער מאַכט בּע־
זונדערע זכיות און פּריווילעגיעס; די דאָזיגע שנאה איז וואָס ווייטער
אַלץ שטאַרקער געוואָרען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ גאַנצער רייהע
שריפטשטעלער־יודאָפאָבּען (יודענפיינד), וואָס האָבּען געזוכט אַלערליי
מיטלען, צו פערקלענערן די בּעדייטונג פון דעם יודישען פאָלק אין
דער געשיכטע און איהם פערהאַסט צו מאַכען בּיי אַלע פעלקער פון
דער געצענדיענערישער וועלט.

די דאָזיגע יודען־פיינדליכע שרייבּער האָבּען זיך פאַר קיין לי־
גען און פאַר קיין נאַרישען פּשט׳ל נישט אָבּגעשטעלט, אַבּי נאָר צו
בּעליידיגען די יודישע אומה און זי פערהאַסט צו מאַכען. פּאָזידאָנ־
יוס פון אַפּאַמעאַ אין דער צייט פון אַנטיוכס עפּיפאַנעס, אַפּאָ־
לאָניוס מאָלאָ אין דער צייט פון דעם רוימישען יודענפיינד ציצעראָ,
כערעמאָן אין דער צייט פון יוליוס צעזאַר און ענדליך דער בּע־
ריהמטער אונפערשעמטער ליגנער אַפּיאָן — אַלע האָבּען זיי נאָר איין
ציעל פאַר זיך געהאַט און איין אמת געפּלאַנצט אין די הערצער פון
זייערע צוהערער: דאָס יודישע פאָלק איז אַרויסגעטריבּען גע־
וואָרען פון מצרים, ווייל עס איז געווען קרעציג און קראַנק; משה איז
געווען אַ כשוף־מאַכער און אַ שוואַרץ־קינסטלער; דאָס יודענטום לערנט
זיינע אָנהענגער צו האַסען די פרעמדע און זיי צו רודפ׳ען, און נאָך
אַזעלכע „זיבּערע פּאַקטען", וואָס האָבּען זיך גאַנץ לייכט צוגעקלעפּט
צו׳ם שכל פון ווילדען המון, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס צוואַ־
מען מיט די יודענפיינד זענען אַרויסגעטרעטען אויך יודענפריינד און
האָבּען, פערקעהרט גאָר, אוועקגעשטעלט די יודען בּראש פון דער
גאַנצער מענשליכער קולטור.

אונטער דער הערשאַפט פון אויגוסט און טיבּעריוס האָט די דאָ־
זיגע פיינדליכע שטימונג פון דער אַלעקסאַנדרינישער בּעפעלקערונג גע־
גען די יודען געמוזט נאָך שטאַרקער ווערן, ווייל די פּראָקוראַטאָרען
פון די מלכים האָבּען זיך זעהר שטרענג בּעצויגען צו יעדען מין
אויפשטאַנד און ווי געהעריג אָבּגעשאַצט די לאָיאַליטעט פון דער יודי־
שער בּעפעלקערונג; דאַגעגען אָבּער איז דער איצטיגער שטאַטהאַלטער
פון עגיפּטען, פלאַקוז, געווען מעהר מחותן מיט די איינגעבּוירענע
אַלעקסאַנדרינער, ווייל ער איז געווען בּעקאַנט פאַר אַ אָנהענגער פון
דעם דערשטיקטען טיבּעריוס און זיין אומגעבּראַכטען אייניקעל, און
קאַליגולאַ האָט זיך בּעצויגען צו איהם מיט ווייניג צוטרוי. פלאַקוז

וואס דעריבער שטארק מורא געהאט פאר א מסירה אויף איהם, און האט געקוקט צווישען די פינגער אויף די מעשים פון דער ארטיגער בעפעל־קערונג .

ווען ס'איז אנגעקומען אין אלעקסאנדריע די ידיעה , אז אגריפּוס איז בעקרוינט געווארען פון קייזער מיט א קעניגליכער דיאדעם , האבען די דארטיגע יהודה'ער אפען אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם פאקט ; דאס האט שטארק אויפגערייצט זייער געצענדיענערישע מיטבירגער , און דאן זענען פארגעקומען די ערשטע יודען־פיינדליכע דעמאנסטראציעס אונטער דער אנפיהרונג פון צוויי צוררי היהודים — א געוויסען היסטאריקער מיט'ן נאמען איזידארוס און איינעם לאמפא . צום אונגליק איז גראד דעמאלט אנגעקומען קיין אלעקסאנדריע אגריפּוס אליין , פאהרענדיג פון רוים צוריק קיין יהודה — דאס האט נאך ארויפגעגאסען אייל אויפ'ן פלאם . דער המון האט קודם כל אויסגעלאכט דעם נייעם הערשער צוזאמען מיט זיין פאלק; צו דעם צוועק איז דער שטאדט־משוגע'נער קאראבאס אויסגעפוצט געווארען אין א קרוין מיט א קעניגליכען מאנטעל פון פערשידענע שמאטעס , און נאכדעם ווי מ'האט איהם אוועקגעשטעלט אויף א הויכען פיעדעסטאל אינ'ם גרויסען זאל פון גימנאזיום , האט זיך די מאסע ארומגעשטעלט פון אלע זייטען און געשריגען צו איהם אראניש : מארין (אויף כאלדעאיש : אונזער הערר , קעניג) . פון דאנען האט זיך דער צעבושעוועטער המון אוועקגעלאזען אין די שוהלען , כדי אוועקצושטעלען דארטין די קייזער־בילדער , וויסענדיג , אז דאס איז לויט דעם יודישען גלויבען שטרענג פערבאטען . דאס איז געווען א גוט בעטראכטער טייוועלשער פלאן , וואס האט פון איין זייט זיך אריינגעריסען אינ'ם סאמע הארצען פון דעם יודישען גלויבען אהן א שום מורא , בעשטראפט צו ווערן דערפאר , און פון דער צווייטער זייט — פראוואצירט א יודישען ווידערשטאנד , וואס וועט קענען אויסגעטייטשט ווערן אין דעם זין , אז די יודען זענען נישט קיין איבערגעגעבענע דיענער פון קייזער און ווילען נישט אבגעבען קיין כבוד זיין בילד .

און דער פלאן האט זיךווירקליך איינגעגעבען . פלאקוז , וועלכער האט זיך געוואלט ערווערבען דעם צוטרוי פון זיין נייען הערשער , האט אויסגענוצט די דאזיגע געלעגענהייט און זיך אפען אוועקגעשטעלט אויף דער זייט פון דעם צעווילדעטען המון , וואס האט זיך כלומרש'ט אנגענומען פאר'ן קייזער־קולט . ער האט מיט איין בעפעהל מבטל געווען נישט בלויז די בעזונדערע זכיות און פריווילעגיעס פון די רוימישע מלכים ,

וואָס די אַלעקסאַנדרינישע קהלה האָט זיך ערוואָרבען אין דעם משך
פון הונדערטער יאָהרען, — נאָר האָט זי אויך אינגאַנצען אַוועקגע-
שטעלט אויסערן געזעץ. פלאַקוז האָט ערקלערט אַלע יהודה'ער
פון אַלעקסאַנדריע פאַר פרעמדע, וואָס האָבען קיין רעכט נישט,
זיך צו בענוצען מיט די בירגערליכע געזעצען פון לאַנד, און אויף
אַזאַ אופן אָפען ערלויבט, אויסצואיבען איבער זיי די שרעקליכסטע
אכזריות'ען.

און מעהר האָט דער בלוט-דורשטיגער המון נישט געדאַרפט.
די יהודה'ער פון אַלע איבריגע פיער שטאָדט-טיילען זענען צונויפגע-
טריבען געוואָרען אין זייער אייגענעם קוואַרטאַל ביים ברעג פון ים,
אין דער דעלטאַ. די פערלאָזענע הייזער פון די אַרויסגעטריבענע
זענען צורויבט, צושטערט און חרוב געוואָרען; דאָס גאַנצע האָב און
גוטס פון די רייכע אַלעקסאַנדרינישע יהודה'ער, וואָס איז געזאַמעלט
געוואָרען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, איז אַריינגעפאַלען
אין די הענד פון זייערע גזלני'שע שכנים. און דערמיט האָט זיך דער
פאָגראָם נאָך נישט געענדיגט: די גריכען האָבען זיך אַריינגעריסען
אין די יודישע שוהלען און זיי טיילווייז חרוב געמאַכט און טיילווייז—
פערשוועכט מיט די סטאַטועען פון דעם פערגעטערטען קייזער. דאַן
האָבען זיי בעלאַגערט די דעלטאַ און קיין לעבעדיגען נפש פון דאָרטין
נישט אַרויסגעלאָזען, אום אויף אַזאַ אופן אויסצוראָטען די גאַנצע
אַלעקסאַנדרינישע יודישע קהלה דורך היץ און הונגער. האָט איינער
געפּרובט זיך אַרויסרייסען פון דער בעלאַגערונג, איז ער פון המון
פערברענט, טויט געשלאָגען אָדער אויפגעהאַנגען געוואָרען. און אַט
דער אונערטרעגליכער צושטאַנד האָט זיך געצויגען איבער אַ חודש.
דער פערטרעטער פון געזעץ האָט די שוצלאָזע יהודה'ער נאָכמעהר
געשטיקט און דערשלאָגען: ער האָט געלאָזען שמידען אין קייטען
אַכט און דרייסיג מיטגליעדער פון דעם יודישען געמיינדע-ראַט, און
זיי ברענגען אין טעאַטער, וואו ס'זענען אויסגעפיהרט געוואָרען איבער זיי
די שענדליכסטע לייבשטראָפען אין דער אָנוועזענהייט פון דעם גאַנצען
גריכישען המון; פון די דאָזיגע בעשטראָפטע זענען עטליכע געשטאָר-
בען אונטער די ריטער פון דער עקזעקוציע און די איבריגע זענען
שטערבליך קראַנק געוואָרען. כדי זיך צו בעוואָרענען פון אַ ווידער-
שטאַנד, האָט פלאַקוז צושיקט סאָלדאַטען אין די הייזער פון
דעם יודישען קוואַרטאַל, אום צו זוכען דאָרט געוועהר, און דערביי

זענען נעפיינינט, געשענדעט און געטויט געווארען הונדערטער יודישע פרויען און קינדער. די אונמענשליכע לאגע פון די אלעקסאנדרינישע יהודה'ער איז איבערגעגאנגען אלע גרענעצען פון דער ווילדסטער אכזריות, און עס האט זיך גאר קיין סוף און קיין אבהאלט נישט געזעהען צו די אלע יסורים און פיינען. דערוויל אבער האט זיך פלאקוז מיט עפעס פערשולדיגט געגען זיין הערשער, און פלוצלינג האבען די אונגליקליכע יודען בעקומען די בשורה, אז א שליח מיוחד פון קייזער איז געקומען קיין אלעקסאנדריע, צו ארעסטירען פלאקוז'ען און איהם אוועקצופיהרען קיין רוים. פון דארטין האט איהם קאליגולא פערשיקט אויף איינער פון די עגעאישע אינזלען, וואו ער איז געטויט געווארען.

דער נאכפאלגער פון דעם מערדערישען פלאקוז האט, ווי ס'שיינט, צוריקגעשטעלט די ארדנונג אין שטאדט און געשיצט אין א געוויסער מאס די יהודה'ער פון נייע אנפאלען און פאגראמען; די שווערד, וואס איז געהאנגען איבער די יודישע קעפ, איז נאך אבער אלץ נישט אראבגענומען געווארען און עס האט זיך אנגעהויבען פאר זיי א נייע צרה.

קאיום קאליגולא האט זיך צו יענער צייט (40) אומגעקעהרט פון די מלחמות, וואס ער האט געפיהרט אין גאליען און גערמאניען, און זיין גרויסקייט האט איהם אזוי פערשכור'ט, אז ער אליין האט אנגעהויבען קוקען אויף זיך, ווי אויף א גאט, און האט בעפוילען אויפצושטעלען אין אלע לענדער פון דער רוימישער אימפעריע טעמפלען מיט זיין בילד, וואס זאל נישט פערעהרט, נאר פערגעטערט ווערן. דאס האבען די יודענפיינדליכע גריכען ווידער אויסגענוצט און אנגעהויבען צווינגען די אלעקסאנדרינישע יהודה'ער, איינצופיהרען אין זייערע שוהלען דעם קייזערקולט. אזוי האט זיך אנגעהויבען א נייער שטרייט, און דער איצטיגער שטאטהאלטער פון מצרים האט זיך אויך אנגענומען פאר'ן כבוד פון דעם פערגעטערטען קייזער. די יודישע עקשנות האט איהם שטארק גערייצט און ווילדיג, אז דער שבת איז איינער פון די וויכטיגסטע יסודות פון יודענטום, האט ער קודם כל געצוואונגען די יהודה'ער צו טאן אום שבת אלערליי פערבאטענע מלאכות. ער האט זיך געווענדעט צו די אנגעזעהענסטע יהודה'ער און געזאגט צו זיי: „ווי וואלט זיין, ווען א פלוצלונגער איבערפאל פון שונא, א פערפלייצונג, א שרפה, ווען הונגער, פעסט, ערדציטערניש און אלערליי אנדערע אונגליקען וואלטען אויף אייך קומען, וואלט איהר אויך אזוי היטען אייער שבת, וואלט איהר אויך אזוי בלייבען זיצען מיט פערלעגטע הענד און גארנישט

טאָן, אום זיך צו ראַטעווען פון דער געפאַהר? וואָלט איהר דעמאָלט אויך אַזוי געזעסען אין אייערע בתי מדרשים און זיך געפּשט'לט שעה'ן לאַנג איבער אַ אונפערשטענדליכען וואָרט פון וועלכען ס'איז ספר? וואָלט איהר דען נישט דאַן אַלץ פון זיך אַראָבוואַרפען און געלאָפען ראַטעווען אייערע עלטערען און קינדער, אייער האָב און גוטס, אייער לעבען? טאָ זעהט זשע אַלזאָ: איך וועל דאָס אַלץ פאַר אייך זיין! דער איבערפאַל פון שונא, די פערפלייצונג, די שרפה, דער הונגער, די מגפה און די ערד־ציטערניש. איך וועל זיין פאַר אייך די פערקערפערטע געשטאַלט פון דעם אונערביטליכען שיקזאַל, אויב איהר וועט מיין בעפעהל נישט היטען". פאַר דער יודישער עקשנות עקסיסטירט אָבער קיין אונערביטליכער שיקזאַל נישט, און די גאַנצע קהלה איז גרייט געווען איבערצוטראָגען אויף זיך דאָס שרעקליכסטע, און נישט אָבצוטרעטען פון איהר גאָט און זיין תורה. נאָר געצעהלטע יודען זענען דעם נסיון נישט בייגעשטאַנען, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך דער זוהן פון דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) מיט'ן נאָמען טיבעריוס אַלעקסאַנדער, וועלכער האָט זיך אָבגעזאָגט פון זיין גלויבען און האָט זיך שפּעטער דערדינט צו זעהר אַ הויכען טיטול אין דער רוימישער מלוכה.

דער רייכער יודישער קהלה אין אַלעקסאַנדריע איז אויף אַזאַ אופן פאָרגעשטאַנען די געפאַהר, אונטערצוגעהן אינגאַנצען, און דאָס אייינציגע וואָס איהר איז געבליבען צו טאָן, איז געווען: שיקען אַ דעפּוטאַציע צום הערשער אַליין, וואָס זאָל איהם ערקלערן, אַז יודען קענען נאָר דינען דעם קייזער אָבער נישט פערגעטערן איהם, וויייל דאָס איז געגען דעם עצם מהות פון דער יודישער אמונה, און אַז קיינער פון די רוימישע מלכים האָט דאָס פון יודען נישט געפאָדערט. בראש פון דער דעפּוטאַציע איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען דער בעריהמטער יודישער פילאָזאָף פילאָ (פילון האלכסנדרוני), וואָס איז געווען חוץ צוגעפּאַסט פאַר דער ראָליע אַ דאַנק זיין רייכען יחוס, זיין געזעלשאַפטליכער לאַגע און זיין אַלזייטיגער טיעפער בילדונג. די גריכען ווידער פון זייער זייט האָבען אויך אַוועקגעשיקט אַ דעפּוטאַציע קיין רוים, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען יודאָפאָב אַפּיאָן, אום אויסצופועל'ן ביי דער מאַכט פערשידענע גזירות און פערפאָלגונגען געגען דער יודישער קהלה. אַזוי זענען צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע אַוועקגעשטעלט געוואָרען איינער געגען אַנדערן די פערקערפּערונגען

פון יודענטום און העלענטום; דער שטאלצער און ערנסט-טיפער פילאזאף פון יודענטום, וואס האט געשטרעבט צום אמת און צו די העכסטע מאראלישע אידעאלען, איז געגאנגען פיהרען א ווארט-קאמפף מיט דעם גיפטיגען פאמפלעטיסט, וואס האט זיין גאנצען לעבען גע-פריידיגט פאלשקייט, שנאה צווישען איין פאלק און דעם אנדערן און אכזריות׳דיגע געוואלד-טאטען, — און ווי מ׳האט געקענט פאראויסזעהען, איז דער אויסגאנג פון דעם קאמפף געווען מעהר גינסטיג פאר דעם לעצטען, ווי פאר׳ן ערשטען.

אנקומענדיג קיין רוים האבען ביידע דעפוטאציעס זיך בעמיהט אנגענומען צו ווערען פון קייזער; און דא האט זיך גלייך ארויסגע-וויעזען, אז די יודישע שלוחים האבען נישט פון איהם וואס צו ער-ווארטען. קאליגולא האט פריינדליך אויפגענומען אפיאנ׳ען מיט זיין חבריא און אויסגעהערט זייערע אלע אנפאלען און בלבולים אויף יודען, ווערענד די יודישע שלוחים האבען געמוזט אויסשטעהן פערשידענע ערניעדריגונגען ביז ער האט בעוויליגט זיי אנצונעהמען. און דאן האט ער זיי אויך נישט געלאזען קיין ווארט ארויסרעדען; די ערשטע ווערטער, מיט וועלכע ער האט בעגעגענט די יודישע שלוחים, זענען געווען: איהר זענט עס די אפיקורסים, וועלכע ווי-לען מיך נישט אנערקענען פאר א גאט?! די יודענפיינדליכע דעפוטא-טען, וואס זענען דערביי געשטאנען, האבען בעשטעטיגט, אז די יודען פעראכטען דעם קייזער, ווילען איהם נישט דיענען און ברענגען אפילו קיין קרבנות נישט פאר זיין געזונד, און ווען די יודישע שלוחים האבען פראטעסטירט געגען דער לעצטער בעשולדיגונג און ערקלערט, אז אין בית המקדש ווערן אפט געבראכט קרבנות פאר׳ן קייזערס געזונד, האט דער לעצטער אויסגעשריען: „גוט, אבער מיר אליין ווילט איהר דאך קיין קרבנות נישט ברענגען!“ דאן האט ער זיך אינגאנצען אבגעווענדעט פון זיי, און זיי געלאזען שטעהן א לענגערע צייט; דערנאך האט ער זיי צוגעווארפען די פראגע: „און פארוואס ווילט איהר חזיר נישט עסען?“ און דערביי האט ער מיט אויפ-געהויבענע פויסטען געגען הימעל זיך אויסגעדריקט מיט אזעלכע שענד-ליכע ווערטער וועגען דעם יודישען גאט, אז דער היסטאריקער האט נישט געפונען פאר מעגליך, זיי איבערצוגעבען. ענדליך האט דער געקרוינטער אידיאט אבגעלאזען די יודישע שלוחים, מיט דער ערקלע-רונג (נישט צו זיי אליין, נאר צו זיינע בעגלייטער): „די דאזיגע

מענשען זענען נישט אַזוי פיעל שולדיג, ווי אונגליקליך, ווייל זיי גלויבען נישט אין מיין געטליכקייט".

און די שלוחים זענען שוין גרייט געווען, זיך אומצוקעהרען צוריק קיין אַלעקסאַנדריע מיט דער טרויעריגער תשובה; דאָ זענען זיי אָבער פערשטיינערט געוואָרען פון אַ נייעם אונגליק: אַ יהודה'ער איז צו זיי צוגעלאָפען און דערצעהלט מיט אַ דערשטיקטער שטים פון טרערען: אונזער בית־המקדש אין ירושלים איז פערשוועכט — קאַליגולא האָט בעפוילען, מ'זאָל דאָרט אויך אַוועקשטעלען זיין בילד!

דער ליידענשאַפטליך איינגעבילדעטער קאַליגולא האָט זיך נישט געקענט שענקען דעם פאַקט, וואָס גראָד די יהודה'ער, וועלכע ער האָט גוטס געטאָן און זייער פּרינץ אַזוי הויך דערהויבען, — וואָס גראָד זיי האָבען זיך אַזוי „ווילד" פערעקשנ'ט און ווילען איהם בשום אופן נישט אַנערקענען פאַר אַ גאָט, אין דער צייט, ווען אַלע פעלקער פון דער רוימישער אימפּעריע האָבען דאָס שוין לאַנג געטאָן; ער האָט דעריבער אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, איינצופיהרען אין יהודה דעם קייזער־קולט איבער געוואַלט, זיך נישט אָבשטעלענדיג פאַר קיין זאַך.

מיט דעם בעפעהל האָבען זיך באַלד בענוצט די געצענדיענערישע איינוואוינער פון דער שטאָדט יבנה, ביי יפו, און האָבען אַוועקגעשטעלט אין איינער פון די הויפּטגאַסען אַ מזבח מיט קאַליגולאַ'ס סטאַטוע. דאָס איז געטאָן געוואָרען מיט דער כונה, צו פּראָוואָצירען די יודישע איינוואוינער פון שטאָדט, און די לעצטע האָבען ווירקליך קיין אַנדער אויסוועג נישט געהאַט: זיי זענען אָפען אַרויסגעטרעטען געגען דער דאָזיגער פערשוועכונג פון דעם הייליגסטען יודישען געפיהל און האָבען דעם מזבח צובראָכען. דער צורייצטער דעספּאָט איז דאַן נאָכמעהר אויפגעקאָכט געוואָרען און האָט בעפעהלען דעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, פּעטראָניוס'ען, ער זאָל גלייך אַריין מיט צוויי לעגיאָנען סאָלדאַטען קיין ירושלים און אַוועקשטעלען אַזאַ מזבח אין בית־המקדש. פּעטראָניוס האָט פערשטאַנען, ווי ווייט נאַרעש און געפעהרליך עס איז, אויף אַזאַ אופן זיך צו פערטשעפּען מיט דעם יודישען פאָלק; ער האָט אָבער געמוזט ערפילען דעם בעפעהל פון זיין געביטער, און אַרום סוכות־צייט אין פיערציגסטען יאָהר האָט ער זיך אָנגעהויבען צורוקען מיט זיינע לעגיאָנען צו די גרענעצען פון יהודה.

דערווייל זענען די קלאַנגען וועגען דער שרעקליכער גזירה אָנגעקומען אויך קיין ירושלים, און דאָס פאָלק, וואָס האָט זיך געקליבען

צו פייערן דעם פרעהליכען יום-טוב (סוכות), איז איינגאנצען צוזומעלט און דערשלאגען געווארען. טויזענדער יהודה'ער האבען פערלאזען זייער ארבייט אין פעלד און ווייך-גארטען און זענען געלאפען קיין עכו, וואו פעטראניוס האט זיך געפונען מיט זיינע סאלדאטען. דא האבען זיי זיך אלע פערזאמעלט ארום דעם פערטרעטער פון דער מאכט און איהם ערקלערט, אז זיי ווילען גיכער איבערטראגען אויף זיך אלע יסורים און טויטען פון דער וועלט, איידער צולאזען, אז דער בית-המקדש זאל פערשוועכט ווערן מיט א געצען-בילד. פעטראניוס, וועלכער האט דאס פאראויסגעזעהען און אליין אויך געוואלט א אויסוועג פון דעם אידיאטישען בעפעהל, האט אויסגעהערט די טענות און איז אוועק קיין טבריה, די הויפט-שטאדט פון גליל, אום זיך דארטין צו בעראטען וועגען דער לאגע מיט אגריפס'עס יועצים און מיט די אויסגעוועהלטע אריסטאקראטען, וועלכע זענען דאס מאל אויך צוגעשטאנען צום פאלק. אין טבריה האבען זיך ארום פעטראניוס'ען ווידער פערזאמעלט טויזענדער יודען, און אויך זיי האבען ערקלערט, אז דאס גאנצע פאלק, ווי איין מענש, איז פעסט ענטשלאסען, דאס לעבען אוועקצוגעבען פאר דער הייליגקייט פון בית-המקדש.

די בעראטונג צוזאמען מיט די מאסען-דעמאנסטראציעס האבען זיך געצויגען גאנצע פיערציג טאג. דאס פאלק האט נישט געאקערט און נישט געזייהט און האט זיך געפונען איינגאנצען אין דעם צושטאנד פון א שטארקער אויפרעגונג, וואס האט יעדע מינוט געקאנט פערוואנדעלט ווערן אין א פערצווייפעלטען, בלוטיגען אויפשטאנד; כדי דאס אויסצומיידען האט פעטראניוס ענדליך געפועלט ביי זיך, צו מאכען א געפעהרליכען שריט: ער האט זיינע לעגיאנען ארויסגעפיהרט פון עכו (פטאלאמעאיד) צוריק קיין אנטיוכיא, און צו קאליגולא'ן האט ער אוועקגעשיקט א אויספיהרליכען ראפארט, אין וועלכען ער האט איהם קאטעגאריש ערקלערט, אז עס איז אונמעגליך איינצופיהרען דעם קייזער-קולט אין יהודה, אויב מ'וויל נישט אויסראטען דעם גאנצען פאלק און מאכען פון לאנד — א מדבר.

אונטער דער צייט האט אגריפס אליין אויך נישט גערוהט. דער קעניג פון די ביידע פאלעסטינישע קאנט-פראווינצען (גליל און טראכאניטים), וועלכער האט געהאט א שטארקען איינפלוס אויף דעם רוימישען פירשט, האט דאן געוויילט אין רוים, און דארט האט ער זיך אויך דערוואוסט פון דעם בעפעהל, אוועקצושטעלען דעם קייזער'ס סטאטוע

אין בית-המקדש. דער לעבענס-לוסטיגער און פערשווענדערישער אגריפּוס האט זיך כּלומרש'ט נארנישט ווייסענדיג געמאכט און פערבראכט ביי איין טיש מיט דעם געקריינטען פּייניגער פון זיין פאלק, אזוי ווי די אלע בכיות און בקשות פון די פערצווייפעלטע יהודה'ער וואלטען איהם נארנישט אנגעהן. טיעף אין הארצען האט איהם אבער די זאך שטארק געקרענקט, און ווען קאליגולא האט זיך אין א מינוט פון הארציגער פריינדשאפט ארויסגערופען, צו ערפילען אלץ, וואס אגריפּוס וועט פון איהם פערלאנגען, האט דער ארימער קעניג פון די צוויי קליינע פּראווינצען קיין אנדער זאך נישט געבעטען אויסער דאס, — אז די יהודה'ער זאלען זיך ווייטער אויך קענען בענוצען מיט די זכיות בנוגע צו אמונה-ענינים, וואס זיי האבען בעקומען פון די פריהערדיגע רוימישע מלכים און עס זאל אבגעשאפט ווערן דער בעפעהל וועגען איינפיהרען דעם קייזער-קולט אין יהודה. קאליגולא'ן האט די דאזיגע בקשה פון זיין לייבּטזיניגען און אויסגעלאסענעם פריינד נישט וועניג ערשטוינט; אבזאגען איהם האט ער אבער נישט געקענט, און גלייך נאכדעם איז פּעטראניוס'ען אוועקגעשיקט געווארען א בעפעהל אין קייזער'ס נאמען, נישט צו בעאונרוהיגען מעהר די יהודה'ער און זיי צו לאזען לעבען, ווי זיי ווילען — מיט זיינע סטאטוען אדער אהן זיי.

דאס איז געשעהען אין די חדשים חשון-כסלו, און אין דער זעלביגער צייט איז אנגעקומען קיין רוים פּעטראניוס'עס ראפּארט, אין וועלכען ער האט געשריבען, אז מ'קען נישט איינפיהרען דעם קייזער-קולט אין יהודה און מ'מוז זיך דערפון אבזאגען. דאס האט קאליגולא'ן ווידער אויפגעקאכט, און ער האט גלייך אוועקגעשיקט פּעטראניוס'ען א טויט-אורטייל*). דער דאזיגער לעצטער בעפעהל איז אבער פערהאלטען געווארען אין וועג, און נאך איידער די קייזערליכע שלוחים האבען איהם געבראכט קיין אנטיוכיא, האט מען שוין דארט געוואוסט, אז דער ווילדער דעספּאט איז געטויט געווארען פון א פערשווארענעם פּרעטאריאנער (24 יאנואר 41).

די בשורה וועגען קאליגולא'ס טויט איז בעטראכט געווארען פון פאלק, ווי א ישועה פון הימעל, און דער טאג (22 שבט 41), ווען

*) לויט די דעמאלדיגע געזעצען האט עס געהייסען; א בעפעהל, זיך אליין נעהמען דאס לעבען.

ס'איז אָנגעקומען אין ירושלים די ידיעה: „קאַיוס קאַליגולאַ איז טויט און זײַנע בעפֿעהלען זענען אָבגעשאַפֿט“. — איז פֿון דעמאָלט אָן געפֿײַערט געוואָרען, ווי אַ נאַציאָנאַלער יום־טוב.

קאַליגולאַ'ס נאָכפֿאָלגער אויף דעם רוימישען טראָן איז געווען זײַן פֿעטער קלוידיוס. דער נײַער הערשער האָט זיך אויך געפֿיהלט פֿער־פֿליכטעט אַקעגען אַגריפּוס'ען, ווײַל דער לעצטער האָט אַ סך מיטגעווירקט דערצו, אַז דער רעפּובליקאַנישׁ געשטימטער סענאַט זאָל מרוצה ווערען, צו אָנערקענען איהם, קלוידיוס'ען, פֿאַר אַ קייזער. זײַן ערשטער שריט, בעקומענדיג די מאַכט, איז דעריבער געווען, אָבצודאַנקען דעם יודישען פֿירשט פֿאַר דער טובה. ער האָט געלויבט אַגריפּוס'ען אין אַ עפֿענטליכער סענאַטס־זיצונג, האָט איהם געשענקט דעם טיטול קאָנסול און געמאַכט פֿאַר אַ קעניג איבער גאַנץ פּאַלעסטינא, — איבערגעבענדיג אין זײַן רשות אויסער די פֿריהערדיגע צוויי טעטראַרכיעס אויך יהודה מיט שומרון. אַגריפּוס'עס זכות איז בײַגעשטאַנען אויך זײַן ברודער, הורדוס II, און קלוידיוס האָט איהם געשענקט דעם טיטול פּרעטאָר און דאָס קלײנע פֿירשטענטום חלקית, צווישען די לבנון־בערג.

קלוידיוס האָט אַרויסגעוויזען בעזונדערע חסדים נישט נאָר אַגריפּוס'ען. ער איז געווען גוט בעפֿרײַנדעט אויך מיט דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) פֿון מצרים, אַלעקסאַנדער (פֿילאָנ'ס ברודער). דער לעצטער איז אויף קאַליגולאַ'ס בעפֿעהל געהאַט אַרײַנגעוואָרפֿען געוואָרען אין אַ געפֿענגניש, צוליעב די מסירות פֿון דער אַלעקסאַנדרינישער בעפֿעלקערונג, און איצט האָט איהם קלוידיוס בעפֿרײַט און ווײַטער בעשטימט אויף זײַן פּאָסטען אַלס אַראַבאַרך אין אַלעקסאַנדריע. די יודען אין מצרים האָט קלוידיוס צוריק גלײַך געשטעלט אין אַלע זײערע רעכט מיט דער איבריגער בעפֿעלקערונג, און דערבײַ האָט ער בעפֿויהלען, אַז אַלע יודען פֿון דער רוימישער אימפּעריע דאַרפֿען האָבען פֿולע רעליגיאָנס־פֿרײַהײַט, און קײנער פֿון זײערע שכנים טאָר זײ נישט שטערען, אָבצוהיטען זײערע דינים און מנהגים און צו לעבען לויט זײער תורה. ער האָט אויך געלאָזען בעשטראָפֿען די הויפּט־שולדיגע אין דער אַניטאַציע געגען יודען און און אויף אַזאַ אופֿן בעוואָרענט די לעצטע, זײ זאָלען נישט לײַדען מעהר פֿון קײן אָנפֿאַלען און פּאָגראָמען. אַזוי האָט זיך מיט קאַליגולאַ'ס טויט אויסגעלײַטערט דער הימעל איבער די יודישע קעפּ און די דערשלאָגענע אומה האָט פֿרײַ אָבגעאָטעמט.

בעזונדער געהויבען איז איצט געוואָרען די לאַגע פֿון יהודה.

דאָס לאַנד, וואָס האָט אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען אַזוי פיעל איבערגעטראָגען פון פערשיעדענע פרעמדע מושלים און איז געוועזען צוטהײלט און צוברעקעלט, איז איצט אויפגעריכט און נײַ־בעלעבט געוואָרען. אײַן גרויסע, כמעט־זעלבסטשטענדיגע מלכות יהודה, אײַן גאַנץ און פעראײַניגט פאָלק ישראל, בעהערשט פון אַ יודישען, נאַציאָנאַלען קעניג — אַזוי האָט אויסגעזעהען יהודה אין דער קורצער צײַט פון אגריפּוס'עס הערשען. דאָס פאָלק האָט מוחל געוועזען אגריפּוס'ען זײַן האַלב־אדומיש'ע אָבשטאַמונג צוזאַמען מיט זײַנע לײַכטזיניגקײַטען און אויסגעלאַסענקײַטען, און האָט זיך געצויגען צו איהם מיט הארציגער ליעבע; דאָס איז געשעהען ערשטענס דערפאַר, וואָס אגריפּוס האָט געהאַט אַזאַ שטאַרקען חלק אין דער אויסלײַזונג פון קאַליגולא'ס שרעקליכער גזירה; און צווײַטענס, האָט אגריפּוס אַלײן זיך אויך שטאַרק געענדערט צום גוטען, אונטער דעם אײַנדריק פון די גרויסע געשעהענישען אין רוים. דער לײַכטזיניגער און אויסגעלאַסענער פּרינץ האָט מיט אַמאָל דערשפּירט די גאַנצע פעראנטוואָרטליכקײַט, וואָס די מאַכט לעגט אויף איהם אַרויף, און אין איהם האָט ערוואַכט אַ דער פּאַטריאָט, אַ דער געוויסענהאַפטער הערשער. אגריפּוס האָט זיך דערנעהנטערט צום פאָלק און צו זײַנע טראַדיציעס, און איז געוואָרען אַן'אמת־איבערגעגעבענער פרײַנד און בעשיצער פון דער אומה. דער חשמונאי אין איהם האָט בעזיעגט דעם העראָדיאַנער, און ער האָט מיט'ן גאַנצען הארצען געשטרעבט, אויפצוהויבען אין אַלע הינזיכטען דעם וואוילשטאַנד פון יהודה און צו לאָזען דעם פאָלק זיך פרײַ ענטוויקלען אין זײַן אײַגענעם גײַסט.

די דאָזיגע פּלוצלינגע גליקליכע ענדערונגען האָבען שטאַרק אויפגעהויבען די שטימונג פון פאָלק. די געשעהענישען אין און אַרום לאַנד האָבען ווידער געוויזען, אַז גאָט פערלאָזט נישט זײַן אויסדערוועהלטע אומה און טוט נישט אָב זײַן אויג פון איהר: מיט צוויי דינגדערט יאָהר צוריק, ווען דער בית־המקדש איז פערשוועכט געוואָרען דורך אַנטיוכס עפּיפאַנעס, האָט ער געשיקט זײַנע שלוחים, די חשמונאים, און זיי האָבען בעזיעגט די מעכטיגע סיריער; איצט האָט ער געשיקט זײַן געטליכע ישועה גאָר אָהן מלחמות, און דער בית־המקדש איז געבליעבען נישט פערשוועכט, און אַלע האָפנונגען פון די יודישע שונאים זײַנען געוואָרען צו שאַנד, און אַ גוטער אײניקעל פון די חשמונאים טראָגט אויפ'ן קאָפּ די קרוין פון גאַנץ יהודה! דאָס לאַנד איז דעריבער

בעהערשט געווארען פון א טיעפער פרייד און א הייסער איבערגעבענקייט
צום ליעבען קעניג, און דאס פאלק האט זיין נאמען פעראייביגט, ניט
נור אין לעגענדערען=אגדות, נאר אויך אין דינים=הלכות. אין
אייניגע שטעלען פון משנה, וואו ס'רעדט זיך פון דינים אדער מנהגים,
וואס די גרעסטע לייט אפילו זענען מחויב זיי אבהיטען, ווערט בענוצט
דער חאראקטעריסטישער אויסדריק: „אפילו אגריפוס המלך טהוט
עס אויך". אזוי אויך דערצעהלט דער תלמוד וועגען דער מצוה
פון ברענגען בכורים (דער קרבן פון ערשט=צייטיגע פרוכטען). ביז
דעמאלט פלעגט עס צוגעהן אהן איבעריגען פאראד, אבער אין אגרי=
פוס'עס צייטען איז עס געווארען איינע פון די פייערליכסטע און שענסטע
צערעמאניעס. די משנה שילדערט עס אזוי: „אלע שטעדט פון ראיאן
(מעמד) קומען זיך צונויף אין צענטראל=פונקט (מעמד=שטאדט). נאהענטע
ברענגען פרישע פייגען און וויינטרויבען, און די וויטע—געפרעסטע
פייגען און ראזינקעס. דער אקס געהט פאראויס, די הערנער בעגילט
און בעקריינט מיט איילבירט=קרענץ, די פלייט שפילט און דער עולם
זינגט: „איך פרעה זיך, ווען מ'רופט אויס: „קומט געהן אין גאט'ס הויז".
ביים טויער פון ירושלים קומען ארויס אנטקעגען די גרעסטע לייט פון
ירושלים, אלע בעלי־מלאכות בעגעגענען די געסט מיט בעגריסונגען:
„ברידער אונזערע פון דעם און דעם ארט — קומט מיט פריערען". דער
גאנג ביז'ן הר הבית, איז אפילו אגריפוס המלך נעהמט זיין קארב
אויפ'ן אקסעל און טראגט צו ביז'ן עזרה".

די פאלגענדע שטעל איז נאך חאראקטעריסטישער: דער דין איז,
אז ווען א לויה בעגעגענט זיך מיט א חופה דארף די ערשטע פרא=
צעסיע אבטרעטען דעם וועג פאר דער צווייטער, און „בײדע טרעטען
אב פאר'ן מלך ישראל". דערצעהלט די ברייתא „א מעשה מיט אגריפוס
המלך, אז ער מיט זיין סוויטע האט געמאכט א ווארע פאר א כלה
(חופה=פראצעסיע), האבען די חכמים איהם דערפאר געלויבט".

דאס צווייטע יאהר פון אגריפוסעס קיניגען (28 יאהר פאר'ן חורבן)
איז געווען א שמטה־יאהר. אין דעם יאהר, לויט דעם אלטען מנהג
האט דער קעניג געדארפט אום סכות פארלייענען אין בית־המקדש
פאר'ן פאלק דעם ספר „דברים". דער דאזיגער מנהג האט זיך גע=
האט אויפגעהערט צו פראקטיצירען. זינט עס איז אונטערגעגאנגען די
מלוכה פון די חשמונאים, און איצט האט איהם אגריפוס ווידער
איינגעפיהרט. ער האט געלאזען פערזאמלען דאס פאלק אין בית=המקדש
און איז ארויפגעגאנגען אויף דער טריבונע, וואס אין בעשטימט געווען

צו דעם צוועק; דאָ האָט איהם דער כהן־גדול אונטערגעטראָגען אַ ספר־תורה, און דער קעניג האָט זיך גענומען לייענען פון איהר די בעשטימטע טהיילען. ווען ער איז צוגעקומען צו דעם פסוק: מקרב אחיך תשים עליך מלך; לא תוכל לתת עליך איש נכרי, אשר לא אחיך הוא (פון צווישען דיינע ברידער זאָלסטו בעשטימען איבער זיך אַ מלך; דו קענסט נישט אוועקשטעלען איבער זיך אַ פרעמדען מענשען, וואָס איז נישט דיין ברודער), — האָט ער זיך פונאנדערגעוויינט וויסענדיג, אַז ער אַליין איז אַ האַלבער אדומי (אַ אייניקעל פון הורדוס'ען מיט דער חשמונאישער פּרינצעסין מרים) און איז נישט ראוי צו זיצען אויף דעם טראָן פון יהודה. פון דער עהרליכקייט איז דאָס פאָלק שטאַרק נעריהרט געוואָרען און האָט מיט בעגייסטערונג אויסגעשריען: „טרייער נישט, אגריפּס! דו ביזט אונזער ברודער, דו ביזט אונזער ברודער!“

די גייסטיגע פיהרונג פון פאָלק האָט אגריפּס איבערגעגעבען אין די הענד פון די נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטישע פּרושים, און פאַר זיין צייט האָבען זיי ווידער בעקומען דעם שטאַרקסטען איינפלוס אויף דעם גאַנג פון דער מלוכה־פיהרונג. די העכסטע געזעצגעבענדע אינסטיטוציע פון לאַנד, דאָס סנהדרין, האָט אונטער זיין ממשלה אויך צוריק בעקומען איהר אַמאָליגע ווילכטיגע בעדייטונג, און איהר נשיא (פּרעזידענט) פלעגט דורך זיין ספּעציעלען סעקרעטאַר איבערגעבען אין די ווייטסטע יודישע קאָלאָניעס די החלטות פון סנהדרין בנוגע צו די פערשיעדענע אַנגעלעגענהייטען פון דעם נאַציאָנאַלען און רעליגיעזען לעבען. פאַר זיך אַליין, אַלס אַ בעזונדער פּריוועלעגיע, האָט אגריפּס איבערגעלאָזען נאָר דאָס רעכט, צו בעשטימען אַ כהן־גדול, און פאַר די פיער יאָהר, וואָס ער האָט געהערשט, האָבען זיך געביטען דריי כהנים גדולים.

אגריפּס'עס צוגעבונדענקייט צו דער יודישער אומה האָט זיך אַרויסגעוויזען אויך אין עטליכע פאַקטען פון זיין פאַמיליען־לעבען. זייענדיג נאָהנט בעפריינדעט מיט די רייכסטע פירשטען פון די אַרומיגע לענדער, האָט ער זיינע קינדער דאָך חתונה געמאַכט נאָר פאַר יודישע מענער און נישט פאַר קיין פרעמדע נעצענדיענער. זיין עלטסטע טאָכטער, בערעניקע, וועלכע איז דערנאָך אַזוי בערימט געוואָרען צוליעב איהר שטראַהלענדער שענקייט, איז פריהער פערקנס'ט געווען פאַר אַ זוהן פון אלעקסאַנדער ליזימאַכוס, דעם יודישען נשיא (אַראַבאַרך) פון אלעקסאַנדריע; דער דאָזיגער חתן איז אָבער געשטאָרבען פאַר דער חתונה, און בערעניקאַ האָט חתונה געהאַט מיט אגריפּס'עס ברודער, הורדוס II, דעם קעניג פון חלקית, די צווייטע

טאָכטער, מרים (מאַריאַמנע), האָט בעקומען פאַר אַ מאַן אַ געוויסען יהודה'ער מיט'ן נאָמען יוליוס ארכעלאַוס, און ווען די דריטע טאָכטער, די בעריהמטע שענהייט דרוסילאַ, איז פערקנס'ט געוואָרען פאַר עפּיפאַנעס'ן, דעם זוהן פון אַגריפּוס'עס נאָהנטען פריינד, קעניג אַנטיוכס פון קאָמאַגענע, האָט דער חתן געמוזט צוזאָגען, אז ער וועט זיך מגייר זיין.

אין דער קורצער צייט פון אַגריפּוס'עס הערשען איז איהם עטליכע מאָל אויסגעקומען צו פערטיידיגען די אינטערעסען פון די ווייטערע יודישע קאָלאָניעס, און ער האָט דאָס שטענדיג געטאָן מיט מוט און איבערגעבענקייט. אזוי איז פאָרגעקומען אַ פאַל אין דער פיניקישער שטאָדט דור, אז גריכישע שקצים האָבען אוועקגעשטעלט דעם קייזער'ס סטאַטוע אין איינער פון די דאָרטיגע יודישע שוהלען. די יודען האָבען זיך בעקלאָגט פאַר אַגריפּוס'ען און ער האָט זיך גלייך געווענדעט וועגען דעם צו זיין פריינד, דעם רוימישען פערטרעטער פון סיריען; דער לעצטער האָט דאַן בעפעהלען, צו בעשטראָפען די שולדיגע, און בעוואָרענט דערביי, אז בכלל זאָלען מעהר אַזוינע זאַכען נישט פאָרקומען און די יודען זאָלען לעבען אונגעשטערט לויט זייערע דינים און מנהגים.

אַגריפּוס האָט זיך בעצויגען מילד און ווייך־האַרציג אפילו צו זיינע געגנער. עס איז פאָרגעקומען, אז אַ געוויסער פאַנאַטיקער פון שמאי'ס שול, מיט'ן נאָמען שמעון, האָט עפענטליך געזידעלט דעם קעניג דערפאַר, וואָס ער בעזוכט די געצענדינערישע טעאַטערן, ווען ער פאָהרט אַרוים פון ירושלים. די דאָזיגע בעשולדיגונג איז דערטראָגען געוואָרען צו אַגריפּוס'ען און ער האָט דעם שטרענגען פּרוש בעזיגט: ער האָט איהם מיטגענומען מיט זיך קיין קסריה, האָט איהם אַוועקגעזעצט נעבען זיך אין טעאַטער, און ווייך געפרעגט: „נו, וואָס איז דאָ פערהאַן פערבאָטענעס?“ שמעון האָט דאַן געבעטען ביים קעניג מחילה, און דער לעצטער האָט איהם נאָך געגעבען אַ סך רייכע מתנות.

ביי זיין גאַנצער פרומקייט האָט זיך אָבער אַגריפּוס דאָך נישט דערווייטערט פון דער אַרומיגער נישט יודישער וועלט, און אין דער געזעלשאַפט פון גריכען אָדער רוימער האָט ער זיך, ווי פריהער, אַרויסגעוויזען פאַר אַ איבערגעגעבענעם פריינד פון דער העלענישער קולטור. ווי זיין זיידע, הורדוס I, האָט אויך אַגריפּוס געשטיצט מיט גרויסע נדבות אַ גאַנצע רייהע גריכישע, רוימישע און סירישע שטעדט.

אין בּיירוט האָט ער געלאָזען אויפשטעלען פאַר דער בּעפעלקערונג אַ טעאַטר און געגעבּען מיטלען, אויסצוהאַלטען אַ טרופּע גלאַדיאַטאָרען. די בּעפעלקערונג פון דער האַפען-שטאָדט קסריה האָט, צום צייכען פון דאַנקבּאַרקייט פאַר זיינע גרויסע נדבות, אויפגעשטעלט אין איינער פון די הויפּט-גאַסען די סטאַטוען פון זיינע דריי טעכטער; די זעלבּיגע בּעפעלקערונג האָט אויך געלאָזען אויסגיעסען מטבעות מיט אַגריפּוס'ס בּילד און מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג אַגריפּאַ, דער געטרייער פריינד פון קייזער און פון די רוימער". אַזעלכע מטבעות האָבּען געלאָזען אויסגיעסען אויך די שטעדט אַנטעדאָן און עזה, און אין די אַלע כבודים און אויפשריפטען איז בּעטאָנט געוואָרען די ליעבּע פון דעם גרויסען יהודה'ישען קעניג צו דער העלעניזשער וועלט בּכלל און צו רוים בּפרט.

געצווייפעלט אין אַגריפּוס'ס אמת'ער ליעבּע צו דער רוימישער מאַכט האָט מען נאָר אין איין אָרט — אין רוים גופא. אַט די ענדערונג אין דער שטימונג פון די רוימישע מאַכט-האָבּער בּנוגע צו דעם אַזוי געשעצטען יהודה'ישען קעניג איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן. דער ווייטזיכטיגער און נאַציאָנאַל-געשטימטער אַגריפּוס האָט זיך סוף כל סוף אַרומגעזעהען, אַז דער גורל פון יהודה ליעגט אין די הענד פון דעם בּלויזען צופאַל, און דאָס ערשטע פּאָליטישע ווינטעל, וואָס וועט אַ בּלאָז טאָן אין רוים, קען חרוב מאַכען די גאַנצע יהודה'שע זעלבּסטשטענדיגקייט און די גאַנצע פרייהייט פון דעם יודישען פאָלק. זעהענדיג גוט בּעקאַנט מיט די געהיימע זייטען פון דעם רוימישען הויף-לעבּען, האָט אַגריפּוס'ען געמוזט אַרויפשווימען אויפן זינען די פראַגע: וואָס וועט ווערן פון יהודה'ס אומאָבּהענגיגקייט נאָכדעם ווי אויף דעם רוימישען טראָן וועט זיצען נישט קלודיוס, נאָר אַן'אַנדערער — אַ נייער מין קאַליגולאַ? און דער האַלבּער חשמונאי, וועלכער האָט זיך וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער צוגעבּונדען צו זיין פאָלק, האָט בּעשלאָסען, צו פערזיכערן דאָס לאַנד פאַר'ן פאַל פון אַ קאַטאַסטראָפע. אַגריפּוס האָט געלאָזען אַריינפיהרען אין ירושלים מאַסען בּוי-מאַטעריאַל און האָט זיך גענומען אויפשטעלען הויכע און שטאַרקע מויער-וועגט אַרום דעם צפון-טייל פון שטאָדט, וואו די פריהערדיגע בּעפעסטיגונגען זיינען געווען צו שוואַך. אויף דער דאָזיגער אונטערנעהמונג האָט אַגריפּוס, אונטער פערשיעדענע תרוצים, אויסגעפועלט אַ ערלויבּניש פון דער רוימישער מאַכט, און די הויכע שוץ-וועגט, וואָס האָבּען געזאָלט פערוואַנדלען די גאַנצע הויפּט-

שטאָדט אין אַ אונבעצווינגבאַרער פעסטונג, האָבען שוין געהאַלטען ביין געענדיגט ווערן. דאָ האָט אָבער דער גאַנצער ענין אַרויפגעצויגען אויף זיך מיט אַמאָל דעם חשד פון פיביוס מאַרס, דעם נייעם רוימישען פערוואַלטער פון סיריען, און אין דעם ספּעציעלען בעריכט, וואָס ער האָט צוגעשטעלט וועגען דעם אין רוים, האָט ער די זאַך געשילדערט, ווי אַ געפאַהר פאַר דער רוימישער אויבער-הערשאַפט איבער יהודה. קלאַודיוס האָט דאַן גלייך בעפוילען אַגריפּוס׳ען אָבצושטעלען די בעפעסטיגונגס-אַרבייט, און דער לעצטער איז געצוואונגען געוועזען צו פאָלגען.

אָט דער קלאַפּ האָט אין אַגריפּוס׳ען נאָכמעהר לעבעדיג געמאַכט דעם געפיהל פון יהודה׳ס אָבהענגיגקייט, און ער האָט בעטראַכט אַ פּלאַן פון אַ ברייטער פּאָליטישער קאָמבינאַציע, וואָס האָט געזאָלט אָוועקשטעלען אַקעגען דער רוימישער מאַכט אַ גאַנצע רייהע קלענערע, אָבער פעסט פעראייניגטע קרעפטען. צו דעם צוועק האָט ער פערבעטען צו זיך קיין טבריה, כלומר׳שט אויף אַ אונטערהאַלטונגס-אָבענד, זיין מחותן אַנטיוכס, דעם קעניג פון קאָמאַגענע; זיין ברודער׳ס שווער סאַמסיגראַם, דעם קעניג פון עמעס; דעם קעניג פון קליין-אַרמעניען, קאָטיס׳ען; דעם פירשט פון ציליציע, פּאָלעמאָנ׳ען און ענדליך זיין ברודער, הורדוס II פון חלקית. דער פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט, מאַרס, האָט אָבער דעם צוזאַמענפאָהר אויך געשטערט: ער איז אונערוואַרטעט געקומען קיין טבריה, און אַריינטרעטענדיג אין זאַל, וואו די געסט זענען געוועזען פערזאַמעלט, האָט ער זיי געהייסען זיך גלייך פונאַנדערפאָהרען.

דער קאָנפליקט צווישען אַגריפּוס׳ען און דער רוימישער מאַכט וואָלט זיך איצט אַלזאָ נאָך שטאַרקער ענטוויקעלט, ווען דער טויט וואָלט זיך דאָ נישט אַריינמישען און צושטערען אַלע פּלענער — דער געליבטער קעניג אַגריפּוס איז פּלוצלונג געשטאָרבען אויפ׳ן פיער און פופציגסטען יאָהר פון זיין לעבען (44). וועגען דעם פּלוצלונגען טויט האָבען זיך אין פאָלק דערצעהלט פערשידענע מעשיות, און לויט איינער פון זיי, איז די זאַך אַזוי פאָרגעקומען: אַגריפּוס איז געוועזען אין קסריה און האָט זיך דאָרט בעטייליגט אין אַ געוויסען יום-טוב לכבוד דעם קייזער. אַריינקומענדיג אין טעאַטער, אין זיין פּרעכטיגער, מיט זילבער בעפוצטער קליידונג, האָט דער המון, וואָס איז געוועזען ערצויגען אויף די בעגריפען פון קייזער-קולט, אָנגעהויבען רו-

פען: גאָט, האַר און נאָך אַזעלכעס. אַגריפּוס האָט זיך דאַן אַוועקגעזעצט אויף זיין פּלאַץ, און גלייך האָט ער דערשפּירט אַ שטאַרקען וועהטאָג אין „די געדערים", וועגען וואָס ער האָט זיך אָבגערופען מיט אַ שמייכעל צו זיינע בעגלייטער: באַלד וועט שטאַרבען דער, וואָס איז נאָר וואָס געוועזען אַ אונשטערבליכער. אַוועקגעהענדיג פון טעאַטער האָט זיך אַגריפּוס אָבגעפּייניגט פינף טאָג אין שרעקליכע יסורים און איז געשטאָרבען — אַ פירטעל יאָהרהונדערט פאַר דעם אונטערגאַנג פון דער יודישער מלוכה.

דער אונגעוועהנליכער און פריהצייטיגער טויט פון דעם בעליבטען קעניג האָט אַרויסגערופען אַ טיעפען טרויער אין גאַנץ יהודה, און דער טרויער האָט זיך נאָכמעהר פערשטאַרקט צוליעב דער שענדליכער בעציהונג פון די אַרומיגע נעצענדיענערישע בעפעלקערונגען צו דעם טויט פון זייער שטיצער און וואוילטעטער. די סירער און גריכען און קסריה — די זעלביגע, וואָס האָבען ערשט געלויבט אַגריפּוס'ען אין הימעל אַריין און איהם געמאַכט פאַר אַ גאָט! — האָבען עפענטליך אויסגעדריקט זייער שמחה איבער דעם טויט פון'ם יהודה'אישען קעניג, און בעליידיגט זיין אָנדענקען מיט שמוץ און שענדליכע רכילות. די רוימישע סאָלדאַטען האָבען נישט בלויז נישט געשטערט דעם פערשכור'טען המון, — נאָר זיך אַליין אויך אַקטיוו בעטייליגט אין דער דאָזיגער ווילדער שמחה; זיי האָבען אַוועקגעשלעפּט די סטאַטוען פון אַגריפּוס'עס טעכטער אין אַ שאַנד־הויז און דאָרט אויסגעאיבט איבער זיי די שענדליכסטע מעשים; דערנאָך האָבען זיי געשכור'ט און געהוליעט אין די הויפּט־גאַסען פון שטאָדט, געבראַכט קרבנות צום גאָט כאַראָן, איינגעאָרדענט דעמאָנסטראַציעס און בעשמוצט דעם נאָמען פון פערשטאָרבענעם מיט אַלערליי זלזולים און זידלערייען.

ווען די ידיעות וועגען די אַלע מעשים זענען אָנגעקומען קיין רוים, האָט דער קייזער, קלאַודיוס, בעפוילען צו בעשטראָפען די שולדיגע און האָט געוואָלט בעשטימען גלייך אַגריפּוס'עס זיבעצעניעהריגען זוהן, אַגריפּוס II, וועלכער האָט זיך געפונען אין רוים, אַלס קעניג פון יהודה. עס האָבען זיך אָבער געפונען יועצים, וואָס האָבען דעם קייזער אָבגערעדט פון דעם פּלאַן. זיי האָבען איהם אויפגעוויזען, אַז אַגריפּוס דער זוהן איז נאָך צו־יונג און וועט נישט אימשטאַנד זיין, צו האַלטען אין אָרדנונג אַזאַ אונרוהיגע מלוכה, ווי יהודה. עס איז דעריבער בעשלאָסען געוואָרען, ווידער צו ערקלערן

יהודה פאר א רוימישער פראווינץ און זי צוריק איבערצוגעבען אין די הענד פון א רוימישען פראקוראטאר. אזוי האט זיך גענדיגט די קורצע צייט פון יהודה׳ס זעלבשטענדיגקייט, און דאס פאלק האט ווידער דערפיהלט אויף זיך די אייזערנע האנד פון דער רוימישער מאכט.

דער ערשטער פראקוראטאר נאך אגריפוס׳עס טויט איז געווען קוספיוס פאדוס (44—46). איהם האט קלודיוס איבערגעגעבען אויך די שליחות, צו בעשטראפען די סאלדאטען, וועלכע האבען בעליידיגט אגריפוס׳עס אנדענקען; אט די שליחות איז אבער געבליבען נישט אויסגעפיהרט, ווייל די בעשולדיגטע האבען אויסגעפועלט פאר זיך א פאלשטענדיגע אמניסטיע. די אונבעשטראפטע פערברעכער צוזאמען מיט די יודענפיינדליכע סאלדאטען זענען אלזא פערבליבען אין לאנד און די אפטע צוזאמענשטויסען צווישען זיי און דער יודישער בעפעלקערונג האבען געצוואונגען דער לעצטער, זיך אליין צו שיצען, מיט איהרע אייגענע כחות. עס האבען זיך ווידער אויסגעבילדעט מחנות פון פרייוויליגע יודישע רעוואלוציאנערען, וואס האבען בעאונרוהיגט די שכני׳שע געצענדיענער, זיי גערודפ׳ט און אויסגענוצט יעדע געלעגענהייט, זיך אן זיי נוקם צו זיין. די סירייער און גריכען האבען זיך דאן געווענדעט צו דעם נייעם פראקוראטאר, צו פאדוס׳ען, און ער האט געלאזען פאנגען די רעוואלוציאנערען און האט א טייל פון זיי פערמשפ׳ט צום טויט און א טייל — פערטריבען פון לאנד.

און דערמיט אליין האט זיך די טעטיגקייט פון דעם פראקוראטאר נאך נישט געענדיגט. איהם האט גערייצט יעדער אויסדריק פון זעלבסטשטענדיגקייט אינ׳ם לעבען פון פאלק, און האבענדיג אין זיינע הענד די גאנצע פאליטישע פערוואלטונג פון לאנד, האט זיך איהם נאך דורכאוים געוואלט א דעה זאגען אויך איבער אלע גייסטיגע אנגעלעגענהייטען פון דעם יודישען פאלקס-לעבען. צו דעם צוועק האט ער געוואלט צוריק איינפיהרען, אז די קליידער פון כהן גדול און די איבריגע מכשירים פון דער עבודה אין בית המקדש, זאלען א גאנץ יאהר זיין איינגעשלאסען אין דער פעסטונג אנטאניום און נאר אויף יום טוב זאל זיי דער קאמענדאנט ארויסגעבען. די דאזיגע פאדערונג, וואס האט אנגעגריפען אי דעם נאציאנאלען, אי דעם רעליגיעזען געפיהל פון פאלק, האט ארויסגערופען א גאנצען שטורם אין ירושלים, און די רוימישע מאכט האט זיך געזעהן געצוואונגען צו קאנצענטרירען דא א גרויסע מיליטערישע קראפט. דא איז אבער דאך צו קיין

צוזאַמענשטויס נישט געקומען; די פאָרשטעהער פון פאָלק האָבען נאָך געבעטען דעם פּראָקוראַטאָר, אָבצולעגען די אויספיהרונג פון דער גזירה ביז א געוויסער צייט, ווייל זיי ווילען שיקען וועגען דעם א דעפּוטאַציע קיין רוים, און די בקשה איז ערפילט געוואָרען. אין רוים, וויעדער, זענען די יודישע שלוחים שטאַרק געשטיצט געוואָרען פון דעם יונגען פּרינץ אגריפּוס, און א דאַנק זיין השתדלות האָט קלאודיוס מבטל געווען די גזירה און בעפוילען, צו לאָזען די יודען לעבען רוהיג לויט זייערע אייגענע זיטען און געזעצען. דאָס רעכט צו בעשטימען א כהן גדול איז, לויט דעם בעפעהל, איבערגעגעבען געוואָרען דעם ברודער און איידים פון דעם פערשטאָרבענעם קעניג, הורדוס II פון חלקית.

אונטער דער צייט איז אין יהודה פאָרגעקומען א בעדייטענדע געשעהעניש. א געוויסער טעאודע איז אַרויסגעטרעטען אַלס נביא אָדער משיח און האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך עטליכע הונדערט גלויביגע; אַט די מחנה האָט אַרומגעוואַנדערט איבערן לאַנד פון אָרט צו אָרט, און ענדליך האָט זיך דער נביא אונטערגענומען צו שפּאַלטען דעם ירדן און אַריבערצופיהרען דורך איהם זיינע אַנהענגער. די לעצטע האָבען זיך דאַן פערזאַמעלט אַרום זייער אויסלייזער מיט זייערע ווייבער און קינדער, גרייט צו דער גרויסער נעטליכער ישועה, נאָך וועלכער עס דאַרף זיך אָנהויבען די נאַציאָנאַלע גאולה. דאָס האָט שטאַרק בעאונרוהיגט דעם פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט און ער האָט געלאָזען אַרומרינגלען די משיח־טרוימער מיט א מחנה רייטער־סאָלדאַטען, וועלכע האָבען פיעל פון זיי געטויט און די איבריגע געפאַנגען. צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך טעאודע אַליין, וועלכען פאַדוס האָט געלאָזען אָבהאַקען דעם קאָפּ און איהם ברענגען מיט פּאַראַד קיין ירושלים (45—46).

מיט א קורצער צייט שפּעטער איז פאַדוס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה און דעם פּאָסטען האָט פערנומען טיבעריוס יוליוס אַלעקסאַנדער, דער זוהן פון דעם יודישען אַראַבאַרך אין אַלעקסאַנדריע, וועלכער איז איבערגעגאַנגען צום הייַדענטום און האָט פערנומען א אַנגעזעהענעם פּלאַץ אין דעם רוימישען מלוכה־לעבען. דער פאַקט, וואָס א משומד איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען בראש פון דעם גאַנצען יודישען פאָלק, האָט אַרויסגערופען אין יהודה א טיעפען פערדרוס, און די זיהן פון דעם אַמאָליגען פייערדיגען קנאי יהודה הגלילי,

יעקב און שמעון, האבען ווידער אנגעהויבען ארגאניזירען געהיימע רעוואלוציאנערע מחנות. טיבעריוס'ען האט זיך אבער איינגעגעבען, צו דערשטיקען די בעוועגונג באלד פון איהר אנהויב, און ער האט זיך אכזריות'דיג נוקם געווען אן די ביידע ברידער: ער האט זיי ביידען געלאזען קרייציגען, — וואס ס'האט זיך גערעכענט פאר דער דערגסטער שטראף, לויט די רוימישע געזעצען.

זיעבטעם קאַפּיטעל.

אגריפּוס II און די רוימישע פּראָקוראַטאָרען.

(49—65).

אַגריפּוס II , דער זוהן פון דעם לעצטען יהודה'עאישען קעניג, האָט אונטער דער גאַנצער צייט געלעבט אין רוים, וואו ער האָט פערקעהרט אין די העכסטע קרייזען פון דער דאָרטיגער געזעלשאַפט, און איינגעזוינגען אין זיך די אַלע בעגריפען און אויסגעלאַסענקייטען, וואָס האָבען דאָרטין געהערשט. ווען זיין פעטער, הורדוס II , איז געשטאָרבען, איז דאָס קליינע קעניגרייך חלקית איבערגעגאַנגען צו איהם, אַגריפּוס'ען, און צוזאַמען דערמיט האָט ער געירשה'נט פון דעם פערשטאָרבענעם אויך די השגחה איבערן בית המקדש און דאָס רעכט צו בעשטימען אַ כהן גדול. ער איז אָבער נאָכדעם אויך פער-בליעבען אין רוים, און מיט איהם צוזאַמען האָט זיך געפונען אויך זיין שענע שוועסטער בערעניקא, וועלכע איז געוועזען מיט איין יאָהר יונגער פון איהם און איז געבליעבען אַ יונגע אלמנה נאָך איהר מאַן, דעם דערמאָהנטען הורדוס. דער דאָזיגער פאַקט האָט אַרוים-גערופען שלעכטע נאָכרייד אין דער רוימישער געזעלשאַפט, און כדי זיך צו שטיצען דערפון האָט אַגריפּוס חתונה געמאַכט בערעניקאַ'ן מיט'ן קעניג פון ציליציע, פאָלעמאָן, וועלכער איז מרוצה געוואָרען זיך מגייר צו זיין צוליעב איהר. די אויסגעלאַסענע און לעבענסלוס-טיגע שענהייט האָט זיך אָבער ביי דעם צווייטען מאַן אויך נישט לאַנג

דערהאלטען: זי איז אוועק פון איהם און האט זיך ווידער פריי אי־בערגעגעבען איהרע לייכטזיניגקייטען. ביי דעם אלעמען האט זיך בערעניקא דאך נישט אבגעזאגט פון איהר גלויבען, וועהרענד איהר אנדערע שוועסטער, דרוסילא, האט דאס יא געטאן. די לעצטע איז, אלס קינד נאך, פערקנס׳ט געווארען פאר דעם קאמאגעני־שען פרינץ עפיפאנעס, וועלכער האט זיך פערפליכטעט, אנצונעהמען דעם יודישען גלויבען און האט זיין ווארט נישט געהאלטען. דרוסילא האט דאן חתונה געהאט מיט׳ן קעניג פון עמאוס, חזיז, וועלכער האט זיך גלייך מגייר געווען; פאר דער לייכטזיניגער און שענער פרינצעסין האט דאס אבער געהאט א גאנץ קליינע בעדייטונג, און ווען עס האט זיך, גלייך נאכדעם, פערליעבט אין איהר דער רוימישער פראקורא־טאר פעליקס, האט זי צוליעב איהם פערלאזען דעם מאן צוזאמען מיט׳ן גלויבען, און האט זיך פערבונדען מיט דעם געצענדיענערישען פייניגער פון איהר פאלק.

דאס פאלק האט דער פרינצעסין דעם חטא, נאטירליך, נישט מוחל געווען; דאגעגען אבער האט דאס איהר ברודער, אגריפוס׳ען, נישט שטארק געקימערט, און זיין איינענע אנגעהעריגקייט צו דעם יודישען גלויבען איז אויך געווען נאר א אפיציעלע, א קאלטע. אגרי־פוס האט זיך גערעכענט אפיציעל פאר דעם קעניג פון יהודה, חאטש ער האט געהאט אין זיין רשות נישט מעהר, ווי די קליינע פראווינץ חלקית, און די גאנצע פאקטישע מאכט איבער׳ן לאנד האט זיך גע־פונען אין די הענד פון דעם רוימישען פראקוראטאר. אגריפוס האט זאגאר געלאזען אויסגיעסען מטבעות מיט דעם אויפשריפט: „דער גרויסער קעניג, פריינד פון קייזער און פון די רוימער"; דאס איז אבער געווען נישט מעהר, ווי א עהרען־טיטול, וועלכען די רוימישע מאכט האט איהם איבערגעלאזען און וועלכער האט אין דער ווירק־ליכקייט קיין בעדייטונג נישט געהאט. דער איינציגער פונקט אין יהודה, איבער וועלכען אגריפוס האט געהאט א דעה צו זאגען, איז געווען דער בית המקדש. דא איז ער געווען דער פאקטישער בעל הבית און ער האט נישט וועניג אויפגעטאן פאר דער אויסערליכער פערשענערונג פון דעם טעמפעל גופא און פון דער עבודה אינוועניג. אגריפוס האט געלאזען אויספלאסטערן די גאסען ארום בית המקדש מיט מארמאר־שטיינער; פאר דעם לויים־כאר האט ער איינגעפיהרט א שענערע קליידונג, און ווען מ׳האט געוואלט רעמאנטירען דעם בית

המקדש, האָט ער געלאָזן אויסהאַקן זעהר טייערע בוימער פון די רייכע לבנון־וועלדער.

אַגריפּוס׳עס קאַלטע בעציהונג צו די היילינגטימער פון פאָלק האָט אָבער אָפט געבראַכט צו סכסוכים צווישען איהם און די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה. אזא מין סכסוך איז פאָרגעקומען אמאָל צווישען זיי איבער א קלייניגקייט. אַגריפּוס האָט אויפגעשטעלט א הויכען טורעם אין הויף פון דעם חשמונאים־פּאַלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווייט פון בית המקדש, און פון דעם טורעם פלעגט ער ליעב האָבען אַראָבצוקוקען אויף דער שענער פּאַנאָראַמע פון שטאָדט, פון וועלכער ס׳האָבען זיך בעזונדער בולט אַרוים געזעהען די אינווענינגסטע עזרות פון בית המקדש און אלץ, וואָס ס׳טוט זיך אין זיי. דאָס איז בעטראַכט געוואָרען פון די פרומע זקנים, ווי א פּראָפּאַנאַציע און א פערברעך געגען געזעץ, און זיי האָבען בעפוילען, אַוועקצושטעלען א הויכע וואַנט צווישען טורעם און בית המקדש. אַגריפּוס איז אין כעס געוואָרען און האָט געוואָלט צווינגען די כהנים, זיי זאָלען די וואַנט צונעהמען; די לעצטע האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט אונטערגעבען, און די דעפּוטאַציע, וואָס זיי האָבען אַוועקגעשיקט וועגען דעם קיין רוים, מיט׳ן כהן גדול ישמעאל בן פּאַבי בראש, האָט בעקומען אויף איהר זייט די הסכמה פון דער מאַכט. אַגריפּוס האָט זיך דערפאַר נוקם געווען אָן דעם דערמאָהנטען כהן גדול און איהם אַראָבגעזעצט פון דעם פּאָסטען, בעשטימענדיג אויף זיין פּלאַץ א געוויסען יוסף קאַבי.

בנוגע צו דער כהונה גדולה האָט זיך אַגריפּוס בכלל גאַנץ ווייניג אויסגעצייכענט פון די ערשטע אדומ׳ער. פאַר זיין צייט איז דער דאָזיגער הויכער פּאָסטען געוואָרען צו שאַנד און צו שפּאָט און האָט פערלוירען זיין גאַנצען אויטאָריטעט. עס איז איינגעפיהרט געוואָרען דער שענדליכער סיסטעם פון קויפען דעם הויכען טיטול און יעדער בעשטימטער כהן גדול האָט געזוכט אנצוזאַמלען וואָס מעהר געלד אין דער צייט פון זיין „הערשען", ווי סענדיג, אז ביי דער ערשטער געלעגענהייט קען קומען אַן׳אַנדערער און אויסקויפען דעם פּאָסטען פאַר א גרעסערע סומע. גאַנץ אָפט איז עס געקומען צו פּשוט׳ע עפענטליכע געשלעגען צווישען פערשידענע „קאַנדידאַטען" און דאָס האָט געמוזט ברענגען דערצו, עס זאָל פאַלען דער גאַנצער כבוד פון בית המקדש. פון יענער צייט אָן — האָט זיך דערצעהלט

אין פאָלק — האָבען זיך אויפגעהערט צו ווייזען די בעשטימטע ציי־
כענס אין קדשי קדשים ; די כהנים האָבען אויפגעהערט אַרויסצורעדען
דעם שם (יהוה) אין זייערע ברכות און דער כהן גדול אפילו אין
דער יום כפור׳דיגער עבודה האָט איהם אויך אַרויסגערעדט אַזוי שטיל,
אז קיינער האָט איהם נישט געהערט — „חוץ די כהנים און פאָלק
וואָס זענען געשטאַנען (נאָהענט) אין עזרה".

אין די צוויי צעהנדליג יאָהר פון אַגריפּוס׳עס בעל הבתי׳ווען
אין בית המקדש האָבען זיך בסדר געביטען די כהנים־משפחות באָע־
טוס (ביתוס), קנתר, פאַבי, קמית, חנן, און דער בעל
אגדה פון תלמוד קלאָגט : „ביטער איז מיר פון דער משפחה באָעטוס,
ביטער איז מיר פון זיינע שטעקענס ! ביטער איז מיר פון דער משפחה
חנן, ביטער איז מיר פון זיין שלאַנגענגיפט ! ביטער איז מיר פון
דער משפחה קנתר און פון זיין פעדער ! ביטער איז מיר פונ׳ם הויז
פון ישמעאל בן פאַבי און פון זיינע פויסטען ! זיי אליין זענען די
כהנים גדולים, זייערע זיהן — די שאַץ־אויפזעהער (פון בית המקדש),
זייערע איידימס — די משגיחים, און זייערע קנעכט שלאָגען דעם
פאָלק מיט שטעקענס".

אזוי נידעריג איז געפאַלען די היליגסטע אינסטיטוציע פון לאַנד,
אין דער צייט, ווען דאָס פאָלק האָט זיך געראַנגעלט מיט די שרעק־
ליכסטע נסיסה־יסורים, האָט זיך געבויגען אין דרייען אונטער דעם
יאָך פון דער פרעמדער הערשאַפט און געפרובט מיט די לעצטע כחות
אַראָבוואַרפען פון זיך די שווערע אייזערנע קייטען פון די אכזריות׳דיגע
פראָקוראַטאָרען .

נאָך טיבעריוס אַלעקסאַנדערן איז קיין יהודה אָנגעקומען אַלס
פראָקוראַטאָר אַ געוויסער קומאַנוס (48—52) . דאָס איז געווען אַ
רויהער רוימישער אַדמיניסטראַטאָר, וועם האָט בסדר געזוכט אַ גע־
לעגענהייט צו „בערוהיגען" און האָט אומזיסט געזעהען נאָר אויפש־
טאַנדען און מאַיעסטעטס־בעליידיגונגען . אין אַזאַ מין געלעגענהייט האָט
זיך איהם גלייך געמאַכט : דאָס איז געווען אינ׳ם יום טוב פסח ; קו־
מאַנוס האָט געזעהען, ווי פון אַלע זייטען ציהען זיך אונגעהויערע
מענגעס מענשען קיין ירושלים, האָט ער זיך דערשראָקען און געלאָ־
זען אוועקשטעלען אַ גרויסע מחנה בעוואָפענטע סאָלדאַטען אין דער
זיילען־גאַלערעע פון בית המקדש . דער דאָזיגער אָנבליק פון געצענ־
דינערישע סאָלדאַטען אויף דער שוועל פון פערהייליגטען נאַציאָנאַ־

לען טעמפּעל האָט שוין אַליין אויך שטאַרק אויפגערעגט די פּערזאַמעלטע; דאָ איז נאָך אָבער צוגעקומען אויך דער פאַקט, וואָס איין סאָלדאַט האָט געמאַכט אַ שענדליכע בעוועגונג נעגען דעם פערזאַמעלטען פאָלק, ווען עס האָט געהאַלטען אין מיטען גאָטעס־דיענסט, און אויף דער פאָדערונג, צוצונעהמען דעם סאָלדאַט פון בית־המקדש האָט קומאַנוס נעענטפערט מיט דראָהענדע התראות. דער צורייצטער עולם האָט זיין צאָרן נישט געקענט שטילען און אָנגעהויבען צו וואַרפען שטיינער אין די סאָלדאַטען און צו זידלען דעם פּראָקוראַטאָר. דאַן האָט קומאַנוס צוזאַמענגעצויגען אויף דעם פּלאַץ פון די אונרוהען גרויסע מחנות סאָלדאַטען, וועלכע האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף די נישט בעוואָפענטע יודען און מאַסען פון זיי געטויט און געפּייניגט. די אונגליקליכע האָבען זיך געפּרובט אַרויסרייסען פון דער סאָלדאַטען־קייט און אַנטלויפען; איז אָבער דאָס שטופּעניש ביי די טויערן געווען אַזוי שטאַרק, אַז טויזענדער יודען זענען דערנאָך געפונען געוואָרען דערשטיקטע און צוקוועטשטע.

אָט די אַלע מעשים האָבען געמוזט אַרויסרופען אין פאָלק אַ שטאַרקען דורשט, זיך נוקם צו זיין אָן די בעדריקער פון פאָטערלאַנד, און דאָס האָט זיך דערווייל אויסגעדריקט אין אַ ריי עהע איינצעלנע טעראָריסטישע אַקטען. אַזוי איז פאָרגעקומען, אַז אַ גרופּע יהודה'ער האָט בעגעגענט אויפ'ן וועג דעם דורכפאָהרענדען קייזערליכען בעאַמטען סטעפאַנוס און איז איהם בעפאַלען. דאָס האָט שטאַרק אויפגעקאָכט קומאַנוס'ען און ער האָט אַרויסגעשיקט אַ שטראָף־עקספּעדיציע מיט דעם בעפעהל—חרוב צו מאַכען אַלע דערפער און ישובים, וואָס ליעגען אַרום דעם אָרט, וואו דאָס פערברעך איז פאָרגעקומען. די סאָלדאַטען האָבען דעם בעפעהל דורכגעפיהרט מיט דער שרעקליכסטער אַכזריות, און געפינענדיג אין איינעם פון די ישובים אַ ספר תורה, האָבען זיי זי צוריסען און געשענדעט. אָט דעם פערברעכערישען חלול־הקודש האָבען די יודען נישט געקענט מוחל זיין, און מאַסען פון זיי האָבען זיך אַוועקגעלאָזען צו קומאַנוס'ען קיין קסריה, וואו זיי האָבען געפאָדערט אַ בעפריעדיגונג. קומאַנוס האָט אין אָנהויב גאָרנישט געוואָלט אויסהערען די טענות פון די יודישע פּראָטעסטאַנטען; ענדליך אָבער האָט ער געפונען פאַר נויטיג זיי נאָכצוגעבען, און די שולדיגע סאָלדאַטען זענען געטויט געוואָרען.

צווישען קומאַנוס'ען און דער יודישער בעפעלקערונג איז פאָרגעקומען נאָך אַ דריטער צוזאַמענשטויס, — אַ צוזאַמענשטויס, וואָס האָט אָנגענומען אַ מעהר ערנסטען כאַראַקטער און האָט זיך געענדיגט פיעל

בלוטיגער פון די ערשטע צוויי. א גרופע יודען פון גליל איז געגאנגען קיין ירושלים אויף א געוויסען יום-טוב דורך שומרון, און די שומרונ'ער זענען בעפאלען די יודישע עולי-רגל (פיליגרימען) און האבען עטליכע פון זיי געהרג'עט. א דעפוטאציע פון די גליל'עאישע יודען האט זיך דאן געווענדעט צו קומאנוס'ען מיט דער פאדערונג, צו בעשטראפען די שומרונ'ער; די לעצטע האבען שוין אבער געהאט אונטערגעקויפט קומאנוס'ען, און ער האט זיך בעצויגען צו דער גאנצער זאך גלייכגילטיג. דאס האט געצוואונגען דער יודישער בעפעלקערונג אנצונעהמען אייגענע מיטלען און זיך אליין אבצורעכנען מיט די שולדיגע.

און יענער צייט האבען די פערבליעבענע אנהענגער פון די אמאליגע זעלאטען (קנאים) צוריק אנגעהויבען צו ארגאניזירען בעוואפענטע קאמפפס-גרופען מיט דעם צוועק, צו קעמפפען פאר דער בעפרייאונג פון פאטערלאנד; און אט האט איינע פון די דאזיגע גרופען, אונטער דער אנפיהרונג פון דעם העלדישען אלעזר בן דינאי, איבערגענומען דעם גאנצען ענין אין איהרע הענד. די מחנה זעלאטען האט זיך אוועקגעלאזען אין דער געגענד אקראבאטאנע, וואס איז געווען אינגאנצען בעזעצט מיט שומרונ'ער, און האט בערויבט און חרוב געמאכט אהן רחמנות א גאנצע רייהע שטעדט און דערפער. צוטומעלט פון דעם שרעקליכען קלאפ, זענען די שומרונ'ער געלאפען בעטען הילף ביי זייער בעשיצער, און ער האט זיי ווירקליך געהאלפען. קומאנוס האט זיי ערלויבט, זיך צו בעוואפענען, און האט זיי נאך צוגעשיקט א גרויסע מחנה סאלדאטען, וואס האט זיך אוועקגעלאזען אנטקעגען די זעלאטען און פיעל פון זיי געפאנגען און געטויט.

די דאזיגע אפענע פארטייליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער האט נאכמעהר אויפגערעגט די ברייטערע שיכטען פון פאלק, און עס האט געהאלטען דערביי, אז די גאנצע בעפעלקערונג זאל אפען ארויסטרעטען געגען קומאנוס'ען מיט זיינע סאלדאטען, — וואס עס וואלט געוויס געבראכט צו א שרעקליכען חורבן. דא האבען זיך אבער אריינגעמישט אין דער זאך די אנגעזעהענע פארשטעהער פון דער יודישער אריסטאקראטיע, און שטרעבענדיג מיט אלע מיטלען, אויסצומיידען די קאטאסטראפע, האבען זיי אבגעהאלטען דעם פאלק פון בעוואפענטע ארויסטרעטונגען און געראטען, צו קעמפפען געגען דער אונגערעכטיגקייט מיט די מיטלען פון געזעץ. דאן זענען אוועקגעשיקט געווארען צוויי דעפוטאציעס צו דעם רוימישען פערוואלטער פון גאנץ סיריען אומידיוס קוואדראטוס:

איינע א יודישע, וואס האט זיך בעקלאגט אויף די שומרונ׳ער מיט זייער בעשיצער קומאנוס, און די צווייטע א שומרוני׳שע מיט א פראטעסט געגען די אונגעזעצליכע אכזריות׳ען פון אלעזר׳ס גרופע. קוואדראטוס איז צוליעב דעם ספסוך אליין געקומען קיין שומרון, און זיין ערשטע עובדא איז געוועזן זיך נוקם צו זיין פאר דעם בעליידיגטען רוימישען כבוד און צו בעשטראפען (קרייציגען) די זעלאטען-רעוואלוציאנערען, וועלכע זענען געפאנגען געווארען דורך קומאנוס׳עס סאלדאטען. דערנאך האט ער זיך גענומען צום עצם ענין און בעשטימט וועגען דעם א ספעציעלען געריכט אין דער שטאדט לידדא, וואו עס זענען זיך צונויפגעקויעלען די פארשטעהער פון ביידע צדדים. דא האט זיך אבער די פראגע ארויסגעוויזען פאר זעהר פערפלאנטערט, און קוואדראטוס האט נישט געפועל׳ט ביי זיך, ארויסצוגעבען א קאטעגארישע ענטשיידונג; ער האט דעריבער בעפוילען, פארצושטעלען דעם גאנצען ענין פאר׳ן קייזער אליין, און ביידע פארטייען האבען אוועקגעשיקט אויסגעוועהלטע דעפוטאציעס קיין רוים. אין דער יודישער דעפוטאציע האבען זיך דאס מאל געפונען די פארשטעהער פון דער אריסטאקראטיע מיט׳ן כהן-גדול יונתן בראש, און אויף דער זייט פון די שומרוני׳שע פערטרעטער איז געוועזן קומאנוס, וועלכער איז אליין אויך אריינגעצויגען געווארען אין דעם משפט אלס בעשולדיגטער, און האט געמוזט פאהרען זיך פערטיידיגען פאר זיין הערשער.

קומענדיג קיין רוים, האבען זיך ביידע דעפוטאציעס פארגעשטעלט פאר קלוידיוס׳ען. קומאנוס און מיט איהם אויך די שומרונים האבען געהאט אויף זייער זייט דעם גאנצען הויף און די הויכע מקורבים פון קייזער; די יודישע שלוחים האבען אבער אויך געהאט א גרויסען צד: פאר זיי האט זיך שטארק איינגעשטעלט דעם קייזער׳ס ליעבלינג אגריפוס II, וועלכער האט זיך בכלל אויפגעהאלטען אין רוים מעהר, ווי אין פאלעסטינא. אגריפוס׳ען איז בעזונדער נאך געלונגען צו געווינען פאר זיך דער קייזערין אגריפינא, און א דאנק איהר ענערגישען אנטהייל אין דעם פראצעס, איז דעם קייזער׳ס פסק געוועזן צום גונסטען פון די יהודה׳ער; לויט דעם אורטהייל זענען די שולדיגע שומרונים געטויט געווארען און קומאנוס איז פערשיקט געווארען אין גלות.

אין דער וועלכיגער צייט און א דאנק דער זעלביגער אגריפינ׳ען איז אגריפוס אליין אויך נתעלה געווארען: ער האט בעקומען אין זיין מאכט די גאנצע צפון-מזרח געגענד פון יהודה, וואס האט אמאל אנגע-

הערט צו פיליפ׳ם טעטראַרכיע. דעם צענטר פון יהודה האָט אָבער רוים
איצט אויך נישט געוואָלט אַרויסלאָזען פון איהרע אײַזערנע הענד, און
דער כלומר׳שטער נצחון פון די יודען איבער די שומרונים האָט די אײַ-
גענטליכע פּאָליטישע לאַגע פון יהודה גאָרנישט פערבעסערט.

נאָכדעם ווי קומאַנוס איז פערמשפּט געוואָרען, איז אויף דעם
פּאָסטען פון אַ פּראָקוראַטאָר איבער יהודה בעשטימט געוואָרען פעליקס
(52—60), אַ בעפרײַטער שקלאַף פון קײזערליכען הויף און אַ ברודער
פון אגריפּינאַ׳ס אַלמעכטיגען ליעבלינג פּאַלאַס. אויף דער בעשטימונג
האָבען די פרײַנד פון יהודה געלעגט גרויסע האָפנונגען, און אויסער אַג-
ריפּוס׳ען האָט דער כהן-גדול אַליין אויך געבעטען דעם קײזער, ער זאָל
בעשטימען פעליקסען אויף דעם פּאָסטען; אָט די אַלע האָפנונגען האָבען
זיך אָבער געענדיגט מיט אַ ביטערער ענטטוישונג — פעליקס איז נאָך
איבערגעגאַנגען קומאַנוס׳ען אין רשעות און חוצפה. די אַכזריות׳דיגע און
געלד-גיעריגע שקלאַפען-נאַטור האָט געזעהען פאַר זיך נאָר איין ציעל:
בעפריעדיגען אַלע תאוות און אַרויספּרעסען פון דער בעפעלקערונג וואָס
מעהר געלד. און דערבײַ זענען אַלע מיטלען כשר געווען פאַר דעם אויפגע-
קומענעם קנעכט—ער האָט גוט געוואוסט, אַז דער אײַנפלוס פון זײַן ברו-
דער אין הויף איז גענוג שטאַרק, אום צו פערדעקען אַפילו די גרעסטע
חטאים. די פעסטע לאַגע פון דעם נײַעם פּראָקוראַטאָר איז נישט שוואַ-
כער געוואָרען אַפילו אויך נאָכדעם, ווי קלאודיוס איז געשטאָרבען (54)
און אויפ׳ן טראָן איז אַרויף דער יונגער נעראָ. דער לעצטער איז צו
אַגריפּוס׳ען געווען נישט שלעכט געשטימט, און האָט איהם צוגעגעבען
פיער בעדײַטענדע שטעדט מיט זייערע סביבות, דערונטער אויך
טבריה און טאַריכעאַ; צו די זעלבסטשטענדיגע נײַגונגען פון די
יהודה׳ער בכלל האָט ער זיך אָבער בעצויגען נישט פרײַנדליך, אַזוי
אַז פעליקס האָט געקאָנט טאָן אַלץ, וואָס ער האָט נאָר געוואָלט, מיט
דעם אויסרייד פון „בערוהיגען“.

אַ קורצע צײַט נאָך זײַן אָנקומען אין יהודה האָט זיך פעליקס
פערבונדען מיט דער בעריהמטער יודישער פּרינצעסין דרוסילאַ, די
טאָכטער פון דעם פערשטאָרבענעם אַגריפּוס I, וועלכע האָט צוליעב איהם
פערלאָזען איהר מאַן און איהר פאָלק. דאָס האָט אָבער קיין ווירקונג
נישט געהאַט אויף זײַן טעטיגקײַט אַלס פּראָקוראַטאָר און אויף זײַן בעצי-
הונג צו דער יודישער בעפעלקערונג. שטרעבענדיג, אויסצורײַניגען דאָס
לאַנד פון די רעוואָלוציאָנערע עלעמענטען, האָט ער זיך קודם כל גענו-

מען צו די זעלאָטען; די דאָזיגע פאַנאַטישע פריהייטס-קעמפּפער האָבען
זיך אָבער נישט אַזוי לייכט אונטערגעגעבען, און גאַנץ אָפּט איז ער
געווען געצוואונגען, זיך צו בענוצען דערביי מיט פּשוט'ער רמאות.
אַזוי האָט פעליקס פערנאַרט צו זיך דעם בעריהמטען אָנפיהרער פון
די זעלאָטען אלעזר בן דינאַי, צוזאָגענדיג איהם פאָלשטענדיגע אונבע-
דיהרליכקייט, און דערנאָך איהם געשמידט אין קייטען און אַוועקגע-
שיקט קיין רוים. מיט די איבעריגע געפאַנגענע זעלאָטען איז ער זיך אויך
בעגאַנגען נישט בעסער פון זיינע פאָרגענגער: מאַסען פון זיי האָט ער
געלאָזען קרייציגען (צושלאָגען צו אַ בוים) און די בלויזע פערדעכטיגע
אין פאָליטישער נישט כשר'קייט זענען אויך אַכזריות'דיג בעשטראָפט
געוואָרען.

אין דער דאָזיגער אַטמאָספעריע פון בלוט- און טויט-שטראָפען
האָט זיך געמוזט ענטוויקלען אַ גינסטיגער באָדען פאַר אַלערליי טעראָ-
ריסטישע שטימונגען און ליידענשאַפטען, און באַלד איז ווירקליך אויס-
געוואַקסען אַ געפעהרליכע אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט אָנגעוואָרפען אַ שרעק
אויפ'ן גאַנצען לאַנד און געשטערט דעם נאָרמאַלען גאַנג פונ'ם פאָלקס-
לעבען. די דאָזיגע געהיימע אָרגאַניזאַציע האָט זיך אויסגעבילדעט פון
די איינצעלנע עקסטרע-פאַנאַטישע זעלאָטען, וועלכע האָבען אין זייער ביטע-
רער פערצווייפלונג אינגאַנצען פערלוירען יעדען שפור פון אויסגערע-
כענטקייט און פון אַכטונג צום מענשליכען לעבען. מ'האָט זיי גערו-
פען סיקאַריער (סיקריקון) צוליעב דעם קורצען מעסער (סיקאַ), מיט
וועלכען זיי זענען געווען בעוואָפענט; אָט דעם מעסער פלעגען זיי טראָ-
גען בעהאַלטען אונטער די קליידער, און אויסמישענדיג זיך מיט'ן גרוי-
סען עולם (אַממעהרסטענטייל יום-טוב-צייט) פלעגען זיי אונבעמערקט
דערשטעכען די פערזאָן, אויף וועלכער זיי האָבען געטראָגען אַ געוויסען
כעס. די סיקאַריער פלעגען דורכפיהרען זייערע רציחות אַזוי שנעל און
געשיקט, אַז אַ לאַנגע צייט האָט מען קיינעם פון זיי נישט געכאַפּט,
און דאָס האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט די מורא פאַר זיי. די קרבנות
פון די סיקאַריער זענען דאָס רוב געווען יודען, און זייערע רציחות
זענען געוואָרען אַזוי אָפּט און אַלטעגליך, אַז די געזעצלעהרער האָבען
געפונען פאַר נויטיג אָבצושאַפען אינגאַנצען דעם קרבן, וואָס פלעגט
געבראַכט ווערן פאַר אונשולדיג פערגאָסענעם בלוט, ווייל עס וואָלט
אויסקומען צו ברענגען אַזעלכע קרבנות — אָהן אַן אויפהער.

מיט די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט זענען די סיקאַר-

יער דערווײַל געשטאַנען אין נאָהנטע בעציהונגען, און ווען פעליקס האָט געוואָלט פּטור ווערן פון דעם אַלטען כּהן־גדול, יונתן (דער זעלביגער, וואָס האָט איהם „אויסגעפּועלט" פאַר יהודה פונ׳ם רוימישען קייזער), וועלכער האָט איהם עפענטליך געמוסר׳ט פאַר זײַנע אונגעזעצליכע מעשים, — האָט ער אונטערגעשיקט איינעם פון די סיקאַריער, און יענער האָט דורכגעשטאָכען דעם כּהן־גדול׳ם ברוסט מיט זײַן בלוטיגען מעסער.

פונקט דער היפך פון די סיקאַריער, אָבער דאָך „בעאונרוהיגענד" און „געפעהרליך" איז געוועזען אַן׳אַנדער גרופּע, וואָס האָט זיך אויך אָנגעהויבען שטאַרק צו פערשפּרייטען איבערן לאַנד — די גרופּע פון די בעגײַסטערטע משיח־טרוימער. דער האָפנונגסלאָזער צושטאַנד האָט אַלץ מעהר און מעהר אויפגערייצט די צוהיצטע פאַנטאַזיע פון פאָלק, און וואָס ווייטער איז אַלץ שטאַרקער און אונגעדולדיגער געוואָרען זײַן בענקשאַפט נאָך דעם ערוואַרטעטען אויסלייזער און בעפרייער. אָט די אָנגעגליהטע שטימונג האָט געמוזט אַרויסרופען לעבעדיגע פערקערפּערונגען פון דער האָפנונג און איהרע אָנזאָגער; און עס האָבען זיך דעריבער פון צייט צו צייט בעוויזען עקזאַלטירטע „נביאים" און „משיחים", וואָס האָבען פערזיכערט, אַז אָט־אָט קומט אָן די ישועה און דאָס לאַנד ווערט אויסגעלייזט פון שונא׳ם הענד. צו דעם סאָרט משיחים האָט אָנגעהערט דער אויבענדערמאָהנטער טעאודע, וועלכער האָט זיך צוזאַמענגעשטויסען מיט׳ן ערשטען פּראָקוראַטאָר וואַדוס, און איצט האָט זיך זייער צאָהל נאָך פערגרעסערט. איינער פון זיי, אַ געוויסער „משיח", וואָס איז געקומען פון מצרים, האָט צוזאַמענגענומען אַרום זיך אין אַ מדבר טויזענדער יודען, און האָט זיי אײַנגערעדט צו געהן מיט איהם קיין ירושלים, אײַננעהמען דעם רוימישען גאַרניזאָן. די בעגײַסטערטע גלויביגע האָבען זיך ווירקליך געלאָזען געהן קיין ירושלים, ווײַל דער משיח האָט זיי פערזיכערט, אַז ווי נאָר זיי וועלען צוקומען צו דער בעפעסטיגטער שטאָדט, וועט גאָט אַ נס טאָן און די מויערן וועלען אײַנפאַלען. זיי איז אָבער נישט בעשערט געוועזען, זיך צו איבערצייגען אין דעם אמת פון דער נבואה: פעליקס האָט זיך דערוואוסט פון דער אײַנגעמאַרטיגער אונטערנעהמונג און זײַנע סאָלדאַטען האָבען פון דער גאַנצער מחנה „געטליכע קעמפער" קיינעם נישט איבערגעלאָזען.

אַזוי האָט פעליקס נישט אויסגעמיטען קיין איין געלעגענהייט צו

ערנידעריגען דעם פאָלק און צו פערגיסען זיין בלוט, און דאָס האָט
זיך, נאַטירליך, אָבגערופען אויך אויף דער בענעהמונג פון די אַרומי-
גע פרעמדע בעפעלקערונגען בנוגע צו זייערע יודישע מיטבירגער.
די סיריער, גריכען און רוימער, וועלכע האָבען געוואוינט מאַסען-
ווייז אין די יודישע שטעדט, האָבען אָנגעהויבען אָפען אַרויסצוטרע-
טען געגען יודען, און אין קסריה, דעם פּראָקוראַטאָר'ס רעזידענץ,
איז עס אפילו געקומען צו אַ שטאַרקען קאָנפליקט צווישען די דאָרטי-
גע סיריער און יודען. די יודען, וועלכע האָבען זיך דאָ אויסגעצייכענט
מיט זייער עשירות, מיט זייער רייכען מסחר האָבען געפאָדערט פאַר
זיך פולע גלייכבערעכטיגונג מיט אַלע איבריגע בירגער פון לאַנד, ווייל
די שטאָדט איז אויפגעבויט געוואָרען דורך זייער קעניג הורדוס I;
די סיריער האָבען דאָס אָבער נישט געוואָלט אָנערקענען, ערקלערנ-
דיג, אַז אַמאָל זענען דאָ גאָר קיין יודען נישט געווען. דער סכסוך
האָט זיך געצויגען אַ לאַנגע צייט, און איז ענדליך איבערגעגאַנגען
אין אַ אָפענעם גאַסען-געשלעג, פון וועלכען די יודישע יוגענד איז
אַרויס אַלס זיגערין. דאַן האָט פעליקס זיך אַריינגעמישט אין דעם
גאַנצען ענין, און געפאָדערט פון דעם פערזאַמעלטען יודישען עולם,
ער זאָל זיך גלייך פונאַנדערגעהן, און ווען די יודען האָבען אַזוי גיך
נישט געהערט זיין בעפעהל, האָט ער אַרויסגעלאָזען איבערן שטאָדט
אַ בעוואָפענטע מחנה סאָלדאַטען, וואָס האָט מאַסען יודען אויסגע-
הרג'עט, מאַסען — געפאַנגען און מאַסען יודישע הייזער און געשעפ-
טען בערויבט און הרוב געמאַכט; דער עצם סכסוך איז אָבער דער-
מיט נאָך אַלץ נישט אויסגעגלייכט געוואָרען, און די פראַגע איז אי-
בערגעגאַנגען צום קייזער אַליין. צו דעם צוועק האָבען ביידע בעפעל-
קערונגען אַוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, וואו די סיריער האָבען
באַלד בעקומען אויף זייער זייט דעם גאַנצען הויף מיט דעם אַלמעכ-
טיגען פאַלאַס (דער ברודער פון דעם בעשולדיגטען פעליקס) בראש.
די סיריער איז, אויסער דעם, נאָך געלונגען אונטערצוקויפען דעם
קייזער'ס סעקרעטאַר בורוס, און אַ דאַנק דעם אַלעמען האָט זיך
דער סכסוך געענדיגט מיט זייער נצחון: נעראָ (נירון קיסר) האָט
אַרויסגעטראָגען זיין בעשלוס, אַז די „העלענען" דאַרפען זיך רעכנען
פאַר די בעלי בתים פון קסריה און די יודישע בירגער זענען דאָרטין
נישט מעהר, ווי שכנים. די דאָזיגע אָפענע אונגערעכטיגקייט, וואָס
האָט די פאַקטישע איינגעבוירענע בעלי בתים פון שטאָדט אַוועקגעש-

טעלט אין אַ ערגערער לאַגע פון די אָנגעקומענע פרעמדע, האָט נאָכמעהר אויפגערייצט דעם פאָלק געגען דער רוימישער געוואַלט-הערשאַפט און האָט געדינט דערנאָך אַלס פונק פאַר דעם רעוואָלוציאָנערען פייער, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט דאָס גאַנצע לאַנד.

אונטער דער צייט איז פעליקס אָבגערופען געוואָרען פון יהודה און זיין פלאַץ האָט פערנומען פּאָרציוס פעסטוס (60—62). אָט די פערזאָנען-ענדערונג האָט אָבער גאַנץ ווייניג געווירקט אויף דער לאַגע פון יהודה, חאָטש דער נייער מושל האָט נישט בעהאַנדעלט זיינע אונטערטאַנען מיט דער חוצפה'דיגער אכזריות, מיט וועלכער עס האָבען זיי בעהאַנדעלט די פריהערדיגע פּראָקוראַטאָרען. פעסטוס האָט אויך אָנגעווענדעט אַלערליי רעפּרעסיווע מיטלען, כדי צו דערשטיקען די רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייט פון די פערשיעדענע מחנות און אָרגאַניזאַציעס — איהם האָט זיך דאָס אָבער נישט איינגעגעבען. די שאַטענס פון דעם קומענדיגען אויפשטאַנד האָבען זיך שוין געטראָגען אין דער לופטען, און קיין קראַפט איז נישט אימשטאַנד געוועזען, אָבצושטעלען דעם בראַוזענדען שטראָם פון די צורייצטע אינסטינקטען און צופלאַמטע פאַנטאַזיעס. די עקסטרעם-לינקע זעלאָטען האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר דערנעהנטערט צו די טעראָריסטען-סיקאַריער, און אָט די ביידע אַקטיווע עלעמענטען האָבען געגענזייטיג געווירקט איינער אויפ'ן צווייטען: אונטער דעם איינפלוס פון די פּאַטריאָטישע זעלאָטען זענען די אַרויסטרעטונגען פון די סיקאַריער אויך פּאַטריאָטיש און ציעלבעוויסטיג געוואָרען, און דאַגעגען זענען די רעוואָלוציאָנערע זעלאָטען געוואָרען ווילד-בלוטיג און טעראָריסטיש. זיי האָבען געטויט, גערויבט, געפייניגט און אָהן אַ שום רחמנות גערודפ'ט די „פריעדליכע און רוהיגע „בירגער" פון די רייכערע קלאַסען, וואָס האָבען זיך געהאַלטען פון דער ווייטענס און נישט געשטיצט די רעוואָלוציאָנערע אונטערנעהמונגען. דאָס גאַנצע פאָלק: אַלט און יונג, אָרים און רייך, קליין און גרויס — אַלע מוזען קעמפפען געגען דעם מעכטיגען שונא, אַלע מוזען העלפען פערטיידיגען די פרייהייט פון פאָטערלאַנד! — דאָס איז איצט געוואָרען דער אַלגעמיינער דעוויז פון די רעוואָלוציאָנערען, און זיי פלעגען אָנפאַלען אויף גאַנצע דערפער און זיי חרוב מאַכען דערפאַר, וואָס די איינוואוינער האָבען זיך נישט געוואָלט צושליעסען צו די בעוואָפענטע גרופּעס.

פון דער צווייטער זייט ווידער האָבען נאָך אַלץ געאַרבייט אַלערליי

נביאים און משיחים. זיי האָבען כּסדר געוועקט די שענע האָפנונגען פון דער אומה, און אַלע מאָל איז אַנאַנדערער פון זיי אַרויסגעטרעטען אַלס בעפרייער און אויסלייזער. און דאָס פאָלק האָט געהאָפּט און געגלויבט — עס האָט נישט געוואָלט צולאָזען צו זיך דעם שרעקליכען געדאַנק וועגען יהודה'ס אונטערגאַנג, עס האָט נישט געוואָלט זעהען דעם שאָטען פון דעם שרעקליכען חורבן, וואָס איז שוין געשטאַנען הינטער זיינע פּלייצעס. נאָר איינצעלנע, געצעהלטע פאָלקס-קינדער האָבען זיך געפונען, וועלכע האָבען זיך נישט געלאָזען פערשכּור'ן פון די אַלע האָפנונגען און חלומות. אַט די אונגליקליכע ניכטערע זיהען פון דער אומה האָבען געפיהלט און געזעהען די שרעקליכע פינסטערע וואָלקענס, וואָס רוקען זיך אָן אויף יהודה'ס הימעל, און זיי זענען נישט אימשטאַנד געווען, צו דערשטיקען אין זיך דעם טרויער. וועגען איינעם פון די דאָזיגע אַנזאָגער פון'ם פאָלקס-אונגליק, מיט'ן נאָמען יהושע בן חנן, ווערט דערצעהלט, אַז ער איז אַרומגעגאַנגען אין יענער צייט איבער די גאַסען פון ירושלים, און געשריען: „אַ קול פון אויפגאַנג, אַ קול פון אונטערגאַנג, אַ קול פון די פיער ווינטען, אַ קול וועגען ירושלים און בית-המקדש, אַ קול וועגען דעם חתן מיט דער כּלה, אַ קול וועגען דעם גאַנצען יודישען פאָלק!" דער המון האָט געקוקט אויף דעם טרויעריגען נביא, ווי אויף אַ משוגע'נעם, און האָט איהם געשלאָגען און געטריבען; דאָס צעוועהטאָגטע האַרץ האָט זיך אָבער פאַר דעם נישט אָבגעשטעלט. טאָג און נאַכט האָט דער טרויעריגער שאָטען געוואַנדערט איבער די גאַסען פון דער יודישער הויפּט-שטאָדט, און נישט אויפגעהערט צו שרייען וועגען דעם נאָהנטען אונגליק, אויסרופענדיג יעדעס מאָל: „וועה, וועה צו דיר, ירושלים!"

פאַר יענער צייט איז פאָרגעקומען אין יהודה אַ קליינע בעוועגונג, וואָס האָט געהאַט ווילדע פאָלגען פאַר דער ווייטערדיגער פערצווייגונג פון יודענטום. ביי דער אָרדנונג פון קיפּען די כּהונה גדולה, וואָס איז איינגעפיהרט געוואָרען אין דער צייט פון אַגריפּוס-עס בעל-הבתי'ווען איבער'ן בית-המקדש, איז גאַנץ אָפט פאָרגעקומען, אַז דער העכסטער פּאָסטען פון דעם יודישען רעליגיעזען לעבען, דער פּאָסטען פון אַ כּהן-גדול, איז פערטרעטען געוואָרען פון אַ פּערזאָן, וואָס איז אַליין גאָר ווייט געהען פון אַלע יודישע רעליגיעזע מסורות (טראַדיציעס) און מנהגים. אַזאַ כּהן-גדול איז געווען איינער

מיט'ן נאמען חנן, וועלכער האט אנגעהערט, לויט זיינע איבערצייגונגען, צו די אמאליגע צדוקים, און האט געשטרעבט צו בעניי'ען די דאזיגע האלב-אבגעשטארבענע סעקטע. אלס פארטיי זענען די צדוקים אונטערגעגאנגען כמעט אין איין צייט מיט דער חשמונאי'שער דינאסטיע, און וויל זיי האבען אין פאלק געהאט גאנץ וועניג אנהענגער, האבען זיי זיך אליין אויך אונטערגעגעבען און געהיט אפיציעל אלע מנהגים און דינים לויט די געזעץ-אויסטייטשונגען פון די פרושים. דער איצטיגער כהן-גדול האט אבער ארויסגעוויזען אין דער הינזיכט א בעזונדער מוט, און מיט זיינע שארפע ארויסטרעטונגען געגען די פרושים האט ער געבראכט דערצו, עס זאל זיך ווידער פונאנדערקאכען דער אלטער קאמפף וועגען די געזעצ-אויסטייטשונגען פון דער תורה. דאס מאל איז דער קאמפף געוועזען אנ'אקאדעמישער: חנן מיט א געוויסער צאהל צדוקים האבען געזוכט צו דערוויי'זען, אז די געזעצען פון דער תורה מוזען בוכשטעבליך פערשטאנען און געהיט ווערן, און אנטקעגען זיי זענען ארויסגעטרעטען די פרושים מיט ר' יוחנן בן זכאי בראש, וועלכע האבען אויפגעוויזען, אז די געזעצען מוזען זיין צוגעפאסט צום לעבען און דארפען אבגעהיט ווערן נאר אין דעם זין, ווי די מסורה האט זיי איבערגעגעבען. עס איז אבער פארגעקומען א פאל, אז חנן האט געלאזען צוזאמענרופען דעם סנהדרין און האט פערמשפט אזעלכען, וואס לויט דער יורידישער אויסטייטשונג פון די פרושים, איז ער אינגאנצען אונשולדיג געוועזען. דא האבען די פרושים שוין געמוזט שטארקער ארויסטרעטען געגען איהם, און זיי האבען געפאדערט פון אגריפוס'ען, ער זאל אראבזעצען חנן'ען פון זיין פאסטען אלס כהן-גדול; מיט דער זעלביגער בעשולדיגונג געגען דעם חוצפה'דיגען כהן-גדול האבען זיי זיך געווענדעט אויך צו דעם פראקוראטאר, וואס איז נאר וואס געהאט אנגעקומען אין לאנד, אלבינוס, און סוף כל סוף האבען זיי זייערס אויסגעפיהרט: ענן איז אראבגעזעצט געווארען פון דעם הויכען שטוהל, וועלכען ער האט פערנומען סך הכל דריי חדשים. חנן נאכפאלגער איז געוועזען א געוויסער ישוע בן דמנאי (פון 61 ביז 63), וועלכער האט באלד ווידער געמוזט פריי מאכען דעם פלאץ פאר יהושע בן גמלא. די דאזיגע כהנים גדולים האבען יום כפור, איידער זיי זענען צוגעטרעטען צו דער עבודה, געמוזט שווערן, אז זיי וועלן נישט אבטרעטען פון דין און וועלן אלץ טאן אזוי ווי די פרושים לעהרנען, נישט ווי די צדוקים.

בן גמלא איז געקומען צו דעם הויכן פּאָסטן א דאנק דער גרויסער סומע געלד, וואָס זיין ווייב, מרתה, האָט געגעבן אגריפּוס'ן; ער איז אָבער געווען נאָך נישט פון די ערגסטע כהנים גדולים פאַר יענער צייט. יהושע בן גמלא האָט זיך שטאַרק באַשעפטיגט מיט דער יודישער קינדער-ערציהונג, און א דאנק זיין איינפיהרונג איז אין יעדער שטאָדט געגרינדעט געוואָרן א שול פאַר יונגלעך פון פינף יאָהר אָן. בן גמלא איז אויך נישט לאנג געזעסען אויף זיין כהן-גדול-שטוהל: ער האָט איבערגעגעבן זיין פּלאַץ א געוויסען מתתיהו — דער לעצטער פון די אַכט און צוואַנציג כהנים גדולים, וועלכע זענען באַשטימט געוואָרן פאַר דער גאנצער צייט, זינט די אדומ'ער האָבען פערנומען דעם טראָן פון יהודה.

אלבינוס האָט געוועלטיגט איבער יהודה א קורצע צייט (פון 62 ביז 64), און בנוגע צו דער אונטערגעוואָרפענער באַפעלקערונג, האָט ער געוואוסט נאָר דאָס איינציגע: וואָס מעהר געלד פון איהר אַרויספּרעסען. ער האָט צוריבט אלע געזעלשאַפטליכע געלדער, האָט אוועקגענומען גאנצע קאַפּיטאַלען ביי פּריוואַטע פּערזאָנען און געשטיקט דאָס פאָלק מיט אונגעוועהנליכע שטייערן. פאַר געלד פלעגט ער באַפרייען פון געפענגעניש אפילו די געפעהרליכסטע פערברעכער, און אזוי ווי ער איז זיך זעהר שטרענג באַגאנגען מיט די סיקאַריער, זענען זיי געפאַלען אויף א פּשוט'ען מיטעל, ווי אזוי זיך צו באַפרייען פון זיינע הענד. די געבליבענע חברים-סיקאַריער אויף דער פרייהייט פלעגען פאַנגען וועלכען ס'איז מיטגליעד פון א רייך-אַריסטאָקראַטישער פאַמיליע און דערנאָך מודיע זיין די עלטערן, אז דער געפאַנגענער וועט צוריקגעקעהרט ווערן, אויב אלבינוס וועט אַרויסלאָזען פון געפענגעניש אזוי פיעל און אזוי פיעל סיקאַריער. די רייכע אַריסטאָקראַטען זענען אויף אזא אופן געצוואונגען געווען צו באַצאָהלען אלבינוס'ן די געפאָדערטע סומע געלד פאַר דער באַשטימטער צאָהל סיקאַריער, און דער געפאַנגענער פלעגט זיך צוריק אומקעהרען אין דער היים.

אלבינוס'עס נאָכפאָלגער איז געווען געסיוס פלאָרוס (64 — 66). דאָס איז געווען דער לעצטער פּראָקוראַטאָר פון יהודה און אויך דער ערגסטער. א אויפגעקומענער גרעק און א פערביסענער יודענפיינד, איז פלאָרוס געקומען גלייך קיין יהודה, ווי א תלין, וואָס קומט באַשטראָפען די באַשולדיגטע. פאַר איהם איז קיין זאַך נישט הייליג געווען, און דאָס אלץ, וואָס די פריהערדיגע מושלים האָבען געזוכט צו פערדעקען אונטער א מאַסקע פון געזעץ, האָט ער געטאָן אָפען אָהן שום

בושה און אבשיי פאר דער וועלט. פון דער נאטור א געבוירענער מערדער, איז פלארוס געשטאנען אין די בעסטע בעציהונגען מיט אלערליי גנבים און רוצחים פון לאנד, און האט זיי ערלויבט פראנק און פריי צו גנב'ענען און צו גזל'נען, אבי נאר זיי זאלען איהם ברענגען זיין חלק פון דעם בערויבטען פערמעגען. ביי אזא צושטאנד זענען, נאטירליך, גאנצע שטערט אויסגערויבט געווארען, און קיינער איז פשוט נישט זיכער געוועזען מיט זיין לעבען און פערמעגען. טויזענדער יהודה'ער האבען דעריבער אינגאנצען פערלאזען דאס לאנד און זיך אוועקגעלאזען אין די ארומיגע געגענדען, וואו ס'איז ווייניגסטענס מעגליך געווען צו לעבען במנוחה, און די איבערגעבליבענע איינוואוינער האבען זיך פון טאג צו טאג אלץ מעהר צוגעשלאסען צו די רייהען פון די רעוואלוציאנערען; פלארוס האט זיך אבער מיט דעם אלעמען גארנישט גערעכענט. איהם האט אפילו נישט איבערגעשראקען אויך דאס, וואס די יודען האבען זיך געקלאגט אויף איהם פאר דעם רוימישען פערוואלטער פון גאנץ סיריען, צעסטיוס גאלוס. דער לעצטער איז ספעציעל צוליעב דעם געקומען קיין ירושלים, און די בעפעלקערונג איז אזוי פערביטערט און פערצווייפעלט געוועזען, אז זי האט זיך נישט אבגעשטעלט אפילו פאר פלארוס'ען אליין, און אין זיין איינענער געגענווארט האבען די יודען געבעטען דעם סירישען פערוואלטער, ער זאל רחמנות האבען אויף זיי און זיי בעפרייען פון דעם שרעקליכען תלין. ביי פלארוס'ען האבען אט די אלע השתדלות'ען און בקשות ארויסגערופען נאר א גיפטיגען שמייכעל אויף די ליפען — ער האט גוט געוואוסט, אז גאלוס איז צו שוואך צו קעמפפען געגען איהם און נערא אליין איז צופיעל פערנומען מיט זיינע ארגיעס און רציחות, אום זיך צו קימערן וועגען דער קליינער יהודה מיט איהרע עסקים. די שארפע ארויסטרעטונגען געגען איהם האט ער אבער דער יודישער בעפעלקערונג נישט געקענט מוחל זיין, און כדי צו מעגען פריי אויסאיבען איבער זיי זיין אכזריות'דיגע נקמה אין בריימסטען מאסשטאב האט ער געוואלט ארויסצורופען ביי די יודען האטש די מינדעסטע בעוועגונג, וואס זאל קענען אויסגעטייטשט ווערן, ווי א אויפשטאנד.

און עס האט זיךווירקליך אזוי געמאכט. ביי דער פערביטערטער אויפגערייצטקייט פון דער יודישער בעפעלקערונג געגען די אכזריות'דיגע פרעמדע פייניגער, איז גענוג געוועזען דער מינדעסטער פונק, אום ארויסצורופען א בלוטיגע קאטאסטראפע, און אזא פונק האט זיך באלד בע-

וויזען, אין דער געשטאַלט פון אַ שענדליכער נאַציאָנאַלער בעליידיגונג. דאָס איז פאָרגעקומען אין קסריה; נאָך דעם אויבענדערמאַהנטען קייזערליכען בעפעהל, לויט וועלכען די יודען פון דער שטאָדט זענען בעגרענעצט געוואָרען אין זייערע רעכט, האָבען זיך די סירישער אַנגעהויבען בעציהען צו זיי מיט נאָכמעהר עזות און חוצפה. די יודען האָבען אָנגעהויבען אויסצושטעהן פון זייערע נייע „בעלי־בתים” אַלערליי דריקונגען און בעליידיגונגען, און האָבען פון דעסטוועגען געשוויגען. די געצענדיענערישע יודענפיינד האָבען זיך אָבער ענדליך ערלויבט אַנצוגרייפען אויך דעם רעליגיעזען געפיהל פון זייערע יודישע שכנים, און דאָס האָבען שוין די לעצטע נישט געקענט שענקען.

דער לעצטער צוזאַמענשטויס איז פאָרגעקומען אויף דעם פאָלגענדען אופן: די יודישע שוהל אין קסריה איז געשטאַנען אויף אַ פּלאַץ, וואָס האָט אַנגעהערט צו אַ גריכישען איינוואוינער. אויף דעם פאָרשלאַג פון דער יודישער בעפעלקערונג, אָבצוקויפען ביי איהם דעם פּלאַץ פאַר אַ טייערן מקח, האָט דער יודענפיינדליכער בעל־הבית געענטפערט מיט פערשיעדענע זלזולים, און כדי די יודען נאָכמעהר צו דריקען, האָט ער גענומען אויפשטעלען אויף דעם זעלביגען פּלאַץ אַ גאַנצע רייהע קראָמען, אַזוי אַז צו דער שוהל איז געבליבען פריי נישט מעהר ווי אַ גאַנץ שמאָלער צוגאַנג. די יודישע יוגענד האָט זיך דאַן נישט איינגעהאַלטען און געפּרובט מיט געוואַלט שטערן די אַרבייט, און נאָכדעם ווי פלאָרוס איז אונטערגעקויפט געוואָרען מיט אַ געוויסער סומע געלד, האָט ער זיך געהאַלטען אינגאַנצען אָן אַ זייט און נישט געשטערט די יודען אין זייער זעלבסט־געריכט. דאָס האָט דער נישט יודישער בעפעלקערונג נאָכמעהר אויפגערייצט, און זי האָט געמאַכט אַ גיפטיגען אָנפאַל אויף דעם יודישען נאַציאָנאַלען כבוד: אין דעם נעהנסטען שבת, ווען די יודען זענען פערזאַמעלט געווען אין שוהל און האָבען געדאַוונט האָט אַ געוויסער אונטערגעשיקטער גרעק זיך אַוועקגעשטעלט האַרט נעבען שוועל פון שוהל און האָט דאָרט מקריב געווען עטליכע פויגעל. דאָס איז געווען אַ איראָנישער וואונק אויף דער לעגענדע, וואָס די העלענישע יודענפיינד האָבען פערשפּרייט, אַז די יודישע אומה שטאַמט אָב פון די מצורעים (קרעציגע), וועלכע מ׳האָט געהאַט אַמאָל אַרויסגעטריבען פון מצרים, — ווייל לויט דעם יודישען דין האָט אַ מצורע געדאַרפט מקריב זיין פויגעל־קרבנות. טיעף אויפגעקאָכט פון דער דאָזיגער שענדליכער בעלײדיגונג, האָבען זיך די יודען אַרויפגעוואָרפען אויף זייערע

פייניגער, און באלד איז דאס געשלעג איבערגעגאנגען אין א בלוטיגען גאסען-קאמפף, וואס האט זיך געצויגען אזוי לאנג ביז די יודען — וועלכע זענען געווען פיעל קלענער אין צאהל — זענען בעזיעגט געווארען און האבען געמוזט אינגאנצען אנטלויפען פון שטאדט. אנטלויפענדיג, האבען די יודען בעוויעזען מיטצונעהמען מיט זיך בלויז די הייליגע ספרים, און דער ערשטער פונקט, וואו זיי האבען אבגעשטעלט, איז געווען דאס דערביייאיגע שטעדטיל נארבאטא. פון דאנען האבען זיי אוועקגעשיקט א דעפוטאציע קיין סעבאסטע צו פלארוס׳ען, וואס האט איהם דערמאהנט זיין הבטחה, צו שיצען די יודען אים פאל פון א אנפאל אויף זיי; דער אכזריות׳דיגער רוימישער אדמיניסטראטאר איז אבער פון דער בלוטיגער „רייסעניש" שטארק צופריעדען געווען, און לא די, וואס ער האט די יודען נישט געהאלפען, האט ער נאך די דעפוטאטען אליין געלאזען אריינווארפען אין א געפענגניש.

ווען מ׳האט זיך דערוואוסט אין ירושלים פון די אלע שרעקליכע מעשים, איז די בעפעלקערונג שטארק אויפגעקאכט געווארען; נאך פריהער אבער, איידער זי איז אימשטאנד געווען אנצונעהמען וועלכען ס׳איז בעשלוס וועגען דער זאך, איז זי שוין דערשלאגען געווארען פון א נייעם קלאפ. דעם געלד-גיעריגען אכזר איז איינגעפאלען, ארויסצו-פרעסען פון זיינע שוצלאזע אונטערטאנען דאס לעצטע, וואס ער האט נאך נישט בעוויעזען ביז איצט אוועקצורויבען ביי זיי, און ער האט אריינגעשיקט א בעפעהל קיין ירושלים, מ׳זאל איהם גלייך צושיקען זיעבעצעהן טאלאנטען פון דער בית-המקדש-קאסע — כלומר׳שט פאר דעם רוימישען אוצר-המלוכה. אט דער חוצפה׳דיגער בעפעהל, וואס די איינוואוינער פון ירושלים האבען גוט פערשטאנען די כונה זיינע, האט צונויפגעבראכט כמעט דער גאנצער בעפעלקערונג פון שטאדט אויפ׳ן פלאץ פון בית-המקדש. דא האבען א סך געוויינט איבער דעם ביטערן גורל פון דער פערשקלאפטער אומה; דער גרעסטער טייל אבער פון די פערזאמעלטע האט נישט געקענט דערשטיקען אין זיך דעם פער-ביטערטען צארן און האט געזידעלט און פערשאלטען דעם בלוטיגען טיראן. צווישען עולם האבען זיך געפונען אויך אזעלכע, וואס האבען גיפטיג אויסגעלאכט דעם פראקוראטאר׳ס געלדגיעריגקייט, ארומ-געהענדיג מיט צדקה-פושקעס זאמלען נדבות פאר דעם „ארימען, אומ-גליקליכען פלארוס".

דערוויסענדיג זיך פון דעם אלעמען, איז פלארוס געקומען צו

לויפען קיין ירושלים מיט א מחנה סאָלדאַטען. דאָ האָט ער גלייך אַרויס־גערופען צו זיך, אינ׳ם העראָדיאַנישען פּאַלאַץ, דעם כהן־גדול מיט די אָנגעזעהענסטע זקנים און געפאָדערט, זיי זאָלען איהם צושטעלען די אָנפיהרער פון דער פיינדליכער דעמאָנסטראַציע. די פאָרשטעהער פון פאָלק האָבען געזוכט ווייכער צו מאַכען דעם צוריינצטען פּראָקוראַטאָר און האָבען איהם געגעבען צו פערשטעהן, אז איצט איז נישט די צייט צו קלערן וועגען פערזענליכער נקמה און אז ער וועט בעסער טאָן, אויב ער וועט בערוהיגען די פערביטערטע פאָלקס־מאַסען. דאַן האָט דער בעליידיגטער דיקטאַטאָר גענומען „בערוהיגען" דער בעפעלקערונג אויף דעם רוימישען שטייגער: ער האָט בעפוילען זיינע סאָלדאַטען צו פער־נעהמען דעם רייכען קוואַרטאַל פון שטאָדט, דעם „אויבערמאַרק", און איהם צו בערויבען. און די סאָלדאַטען האָבען מעהר נישט געדאַרפט: זיי האָבען זיך, ווי ווילדע טייוואָלים, אַרויפגעוואָרפען אויף דעם קוואַר־טאַל און אויך אויף די אַרומיגע גאַסען, און האָבען געהרג׳עט, געפּיי־ניגט און בערויבט, ווען און וואָס זיי האָבען נאָר בעגעגענט. מעהר ווי דריי־טויזענד יודען זענען אין יענעם טאָג (16 אייר 66) אומגעקומען, און הונדערטער הייזער זענען וויסט און צושמעטערט געוואָרען. איבער די געפאַנגענע האָט פלאָרוס געלאָזען אויסאיבען פריהער די שענדליכ־סטע לייב־שטראָפען, און דערנאָך — געהייסען זיי קרייציגען. די אכזריות פון דעם בלוטיגען פּראָקוראַטאָר האָט פאַר זיך גאָר קיין גרענעץ נישט געהאַט, און ער האָט נישט געוואָלט אָבשטעלען די ווילדע מעשים אפילו אויף נאָכדעם, ווי די פּרינצעסין בעראָניקא, וועלכע האָט זיך גראָד געפונען דעמאָלט אין ירושלים, איז געקומען צו איהם אין פּאַלאַץ און האָט זיך איהם פאַר די פיס געוואָרפען, בעטענדיג אום רחמנות.

אויף צו־מאָרגענס נאָך דער שרעקליכער שחיטה האָט זיך דאָס פאָלק פערזאַמעלט אין דעם האַלב פערוויסטען אויבערשטען שטאָדט־קוואַרטאַל (ציון), און דאָ האָבען זיך ווידער איבערגעחזר׳ט די זעלבי־גע סצענעס פון וויינען און שילטען. די אָנגעזעהענע זקנים האָבען זיך בעמיהט מיט אַלע מיטלען, איינצוהאַלטען דעם צאָרן פון פאָלק, אום עס זאָל נישט קומען צו קיין נייע שחיטות; פלאָרוס האָט זיך אָבער מיט די אַלע אכזריות׳ען נאָך נישט געפיהלט בעפרידיגט, און ער איז געפאַלען אויף א חוצפה׳דיג־בלוטיגער פּראָוואָקאַציע: ער האָט ווידער גערופען צו זיך די זקנים און געפאָדערט פון זיי, אז דאָס פאָלק זאָל

ארויסווייזען זיין פאלשטענדיגע הכנעה פאר דער מאכט דערמיט, וואס עס וועט פריינדליך בעגריסען די צוויי מחנות רוימישע סאלדאטען, וואס דארפען באלד אנקומען פון קסריה קיין ירושלים. מורא האבענדיג פאר די שרעקליכע פאלגען פון א ווידערשטאנד, האבען די זקנים גענומען אויף זיך, דורכצופיהרען דעם דאזיגען שענדליכען פערלאנג; צו דעם צוועק איז איינגעארדענט געווארען א פייערליכע פראצעסיע פון אלע כהנים, אין זייערע בית־המקדש קליידער, וועלכע האבען זיך געבעטען ביים פאלק, עס זאל נאכגעבען אויף דעם קאפריז פון דעם רוימישען מאכט־האבער. און דאס פאלק האט נאכגעגעבען: גרויסע מאסען זענען ארויס אנטקעגען די רוימישע סאלדאטען, און ווען די לעצטע זענען אנגעקומען, האבען די יודען דערשטיקט אין זיך אלע מענשליכע געפיהלען און זיי פריינדליך בעגריסט. די סאלדאטען האבען שוין אבער פון פריהער געהאט א געהיימען בעפעהל, נישט צו ענטפערן אויף דער דאזיגער בעגריסונג, און ביי דעם ערשטען מינדעסטען אויסדריק פון פערביטערטען פערדרוס, וואס די שענדליך־אבגענארטע יהודה'ער האבען אנגעהויבען ארויסצעווייזען, — האבען זיי זיך אריינגעריסען מיט זייערע פערד אין דער אנטלויפענדער מאסע און פערשפרייט ארום זיך טויט, גסיסה־יסורים און גיהנם־פיין. עס האט זיך אנגעהויבען א שרעקליכע שטופעניש, און דער גאנצער וועג פון דער פארשטאדט ביז בזעטא ביז ירושלים איז פערוויסט געווארען מיט דערשטיקטע, צוקוועטשטע און דערשלאגענע.

אט די מערדערישע פראוואקאציע האט ענדליך איינגאנצען געבראכען די געדולד פון דעם בעליידיגטען פאלק. זעהענדיג, אז די סאלדאטען לאזען זיך געהן אין דער זייט פון דער פעסטונג אנטאניום, האבען די פאטריאטען פערשטאנען, אז פלארוס וויל דא איצט בערויבען דעם אוצר פון בית־המקדש, אויף וועלכען ער האט שוין לאנג געווארפען אנ'אויג. זיי האבען דעריבער פערנומען די דעכער פון די הייזער און פערשאטען פון דארטען די דורכגעהענדע סאלדאטען מיט פיילען און שטיינער. די סאלדאטען האבען דאן אנגעהויבען אבצוטרעטען צוריק אין זייערע קאזארמעס און האבען זיך בעפעסטיגט אין דעם קעניגליכען פאלאץ. דאן האבען זיך עטליכע העלדען ארויפגעקריגען אויפ'ן בית־המקדש־בארג (הר הבית), און צושטערט די גאנצע זיילען־גאלעריע, וואס האט פערבונדען די פעסטונג אנטאניום מיט'ן בית־המקדש. מיט דעם ארויסטריט איז דער בית־המקדש בעפרייט געווארען פון דער רוימישער השגחה, און דאס איז אויך געווען דער ערשטער שריט פון

־עם גרויסען פאָלקס-אויפשטאַנד.

די פערביטערטע ענטשלאָסענקייט פון פאָלק האָט דערווייל אָנגעוואָרפען א שרעק אויף פלאָרוס'ען, און ער האָט ערקלערט די פאָרשטעהער פון שטאָדט, אז כדי נישט צו רייצען דער בעפעלקערונג איז ער גרייט ארויסצופיהרען פון ירושלים דעם גרעסטען טייל פון די פערהאַסטע סאָלדאַטען, און איבערצולאָזען נאָר א קליינע מיליטער-אָבטיילונג, — אזעלכע, וואָס האָט זיך אין די לעצטע הריגות גאָרנישט בעטייליגט. און איצט ערשט, נאָכדעם ווי פלאָרוס מיט דעם גרעסטען טייל פון זיינע סאָלדאַטען זענען אַוועק פון שטאָדט, האָט זיך אָנגעהויבען אויסבילדען א בעשטימטע איינטיילונג פון די פערשידענע פאָלקס-שיכטען בנוגע צו דער פראַגע: שלום אָדער מלחמה, טראָגען ווייטער אויף זיך דעם אונטערטעניגליכען פרעמדען יאָך און געדולדיג וואַרטען אויף בעסערע צייטען אָדער אוועקשטעלען זיך איינמאָל פאַר אלע מאָל מיט געוועהר אין האַנד און קעמפפען פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה — אויף לעבען און טויט? די יונגע און קרעפטיגע פאָלקס-קינדער זענען דאָס רוב געשטאַנען אויף דער זייט פון די רעוואָלוציאָנערען-זעלאָטען, און צו זיי איז צוגעשטאַנען אויך א געוויסער אלעזר בן חנניה, איינער פון די שטרענגע פרושים פון שמאי'ס שול, וועלכער איז שפּעטער געוואָרען די נשמה פון דער גאַנצער פאַרטיי. דאַגעגען אָבער זענען אויף דער זייט פון שלום געשטאַנען אלע מעסיגע, מיושב'דיגע עלעמענטען פון די מעהר אַריסטאָקראַטישע קלאַסען, וועלכע האָבען זיך בכלל געשראָקען פאַר יעדען מין אויפשטאַנד, און בעזונדער נאָך פאַר א אויפשטאַנד געגען רוים. אָט די אָנהענגער פון אונטערטעניגקייט זענען אויך געווען שרעקליך אויפגעבראַכט אויף דעם איצטיגען פּראָקוראַטאָר פאַר זיינע אַכזריות'דיגע מעשים; זיי האָבען אָבער געגלויבט, אז דאָ איז שולדיג בלויז די פערזענליכקייט פון דעם רוימישען פערטרעטער און קוים וועט רוים צונעמען פון יהודה דעם איצטיגען טיראַנישען מושל און שיקען אַנ'אַנדערן, וועט אַלץ גוט זיין, און דאָס פאָלק וועט זיך נישט פיהלען געשטערט אין קיין זאַך.

די פריעדענס-פאַרטיי האָט דעריבער קודם כל גענומען אָנווענדען אלע געזעצליכע מיטלען, אום צו בעפרייען דאָס לאַנד פון דעם שלעכטען פּראָקוראַטאָר. צו דעם צוועק האָט זי אוועקגעשיקט שלוחים צו דעם רוימישען פערוואַלטער פון גאַנץ סיריען, צעסטיוס גאַלוס, מיט דער בקשה, ער זאָל אַליין קומען קיין ירושלים און זיך איבערצייגען אין די

אונגעזעצליכקייטען פון דעם מערדערישען פלארוס. גאלום האט דעם פארשלאג אנגענומען, און נישט קענענדיג אליין אבפאהרען פון אנטיוכיא, האט ער געשיקט קיין ירושלים זיינעם א בעאמטען, דעם טריבון נעאפאליטאנוס; דער לעצטער האט זיך אבער אין וועג געטראפען מיט אגריפס'ען, וועלכער איז גראד געפאהרען פון אלעקסאנדריע, און אזוי ווי אגריפס איז פעראינטערעסירט געוועזען אין דעם, אז די צענטראלע רוימישע רעגירונג זאל זיך נישט האבען וואס צו טשעפען צו יהודה, האט ער געווירקט אויף נעאפאליטאנוס'ען אין דער ריכטונג, אז יענער זאל קיין גרויסען וועזען נישט מאכען מיט די אלע סכסוכים און בעטראכטען די גאנצע זאך, ווי א קלייניגקייט; דער רוימישער בעאמטער האט דעריבער פערבראכט אין יהודה נאר א קורצע צייט, און איז צוריקגעפאהרען קיין סיריען מיט א בערוהיגענדער תשובה.

אונטער דער צייט האבען די רעוואלוציאנערען אויך נישט גערוהט. אט די הייסע פאלקס-ליעבהאבער זענען געקומען צו דעם פעסטען בעשלוס, אז שולדיג אין די אלע צרות פון יהודה איז נישט דער אדער יענער פראקוראטאר, נאר דאס גאנצע סיסטעם פון יהודה'ס אונטערגעווארפענקייט; אז אזוי לאנג ווי יהודה וועט טראגען אויף זיך דעם יאך פון דער געצענדיענערישער מאכט, וועט זי מוזען אויסשטעהן אלערליי גזירות און דריקונגען, און וועט זיך פאר קיין פאל נישט קענען פריי ענטוויקלען אין איהר אייגענעם גייסט. זיי האבען דעריבער כסדר פראפאגאנדירט די נויטיגקייט פון א בעוואפענטען פאלקס-אויפשטאנד און ארגאניזירט נייע קאמפפס-מחנות; און ענדליך איז זייער אגיטאציע געגען דער רוימישער איבער-מאכט דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז דאס פאלק האט אויפגעהערט איינצוטראגען די בעשטימטע שטייערן פאר דעם רוימישען אוצר המלוכה.

אט דער פאקט האט שטארק בעאונרוהיגט דעם נאמינעלען „קעניג” פון לאנד, אגריפס'ען. אליין א ווירקליכער און איבערגעגעבענער פריינד פון די רוימער און פון דעם רוימישען הויף, האט דער דאזיגער דערווייטערטער זוהן פון זיין פאלק זיך בעצויגען גאנץ ניכטער און קאלט צו די אלע צרות, וואס יהודה האט איבערגעטראגען אין דער לעצטער צייט; ער, דער פריווילעגירטער און בעליעבטער יהודה'עאישער פרינץ, דער פערזענליכער פריינד פון דעם אלמעכטיגען קייזער, האט געזעהען, אז „זיין” פאלק, דארט אין דער „בארבארישער” יהודה, ליידט און שטעהט אויס אלערליי גזירות און בעליידיגונגען. דאס האט

אָבער אין בעסטען פאַל אַרויסגערופען ביי איהם נישט מעהר, ווי מיטלייד, אָבער נישט קיין געפיהל פון פערזענליכער בעליידיגונג און נישט קיין פּאַטריאָטישע התלהבות. אין די איצטיגע רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען פון פאָלק האָט אַגריפּוס דעריבער געמוזט זעהן, נאָר די געפעהרליכע זייט, און דאָס איינציגע, וואָס ער האָט געפונען צו זאָגען זיינע דערשלאָגענע ברידער אין דעם קריטישען מאָמענט, איז געווען דאָס: זיי זאָלען אַראָפּבויגען דעם קאָפּ, הכנעה'דיג איבערטראָגען אַלע קלעפּ פון דער פרעמדער מאַכט און געדולדיג זיך בעגנוגען מיט דעם קליינעם ביסעל זעלבסטשטענדיגקייט, וואָס דער גרויסער הערשער האָט אַלערגנעדיגסט בעווילליגט, זיי איבערצולאָזען. כדי איבערצוגעבען אָט די עצה דעם פאָלק און איהם אויפצוקלערען איבער דער גאַנצער געפאַהר, וואָס איהם שטעהט דאָ פאָר, האָט אַגריפּוס געלאָזען צונויפרופען אַ אונגעוועהנליכע מאַסען-פערזאַמלונג אויף איינעם פון די פרייע פלעצער נעבען בית-המקדש, און ער האָט זיך געווענדעט צו די פערזאַמעלטע מיט אַ לאַנגער און אויספיהרליכער רעדע. אין דער רעדע האָט זיך אַגריפּוס בעמיהט מיט אַלערליי לאָגישע און סאָפיסטישע ראיות צו איבערציינגען דעם פאָלק, ווי ווייט נאַריש און געפעהרליך עס איז פון זיין זייט אַרויסצוטרעטען אַקטיוו נעגען דער אויבערהערשאַפט פון די אונבעזיגבאַרע רוימער. וועלנדיג בערוהיגען דער פערלעצטער נאַציאָנאַלער איינגעליעבע פון די יהודה'ער, האָט אַגריפּוס זיי אויסגערעכענט דעם גאַנצען צעטיל פון די אַלע פעלקער און לענדער, וואָס זענען אונטערגעוואָרפען דעם שטאָלצען רוימישען אָדלער. די אַריסטאָקראַטישע העלענען, די קריגערישע לאַקעדעמאָנ'ען, פינף הונדערט שטעדט אין אַזיע, די צעהנדליגער מיליאָנען מענשען אויף די ברעגען פון פערשידענע וואַסערן און ימים, די העלדישע טראַקיער, דאַקען, איבעריער, גאַלען, גערמאַנער, בריטאַנער — אַלע בויגען דעם קאָפּ פאַר דער מעכטיגער רוים. „און נאָר איהר איינציגע — האָט אַגריפּוס אויסגעשריען — האַלט עס פאַר אַ חרפּה, זיך אונטערצוואַרפען דעם, ביי די פיס פון וועלכען עס ליעגט די גאַנצע וועלט. וואו איז אָבער אייער מיליטער, וואו איז דאָס געווער, וואָס גיט אייך אַזאַ פעסטע זיכערקייט אין די אייגענע כחות? וואו איז אייער פלאָט, וואָס דאַרף איינעמען די רוימישע וואַסערן? קוקט אויף די ווענט פון די בריטאַנער, — איהר, וועלכע לעגט אַזוי פיעל האָפנונגען אויף די טויערן אַרום ירושלים! די בריטאַנער האָבען אַרום זיך דעם אָקעאַן, און אַ

אינזעל בעוואוינען זיי, וואס איז נישט קלענער פון אונזער לאנד, און פון דעסטוועגען האבען די רוימער זיי איינגענומען און איצט היטען פיער לעגיאנען די גאנצע אונגעהויערע אינזעל." ווייסענדיג, אז יודען שטיצען זיך אין זייערע מלחמות נישט אזוי פיעל אויף זייערע אייגענע כחות, ווי אויף די ישועות פון דער געטליכער השגחה, האט אגריפּוס זיך בעמיהט, צו־נישט צו מאכען אויך די אילוזיע פון זיינע צוהערער. די רעוואלוציאנערען האפען אויף גאט'ס הילף; ווער אבער האט געגעבען די רוימער די מאכט אין די הענד, אויב נישט — גאט? היינט וואו זענען די הארבע געזעצען פון דער תורה, וואס מוזען פערנאכלעסיגט ווערען אין קאמפף! „אויב־זשע איהר האט נישט צו ערווארטען קיין הילף נישט פון גאט און נישט פון מענשען, הייסט דאך עס, אז איהר געהט אויף א זיכערן טויט. פארוואס־זשע, אויב אזוי, זאלט איהר נישט נעהמען מיט די אייגענע הענד און אויסהרג'נען אייערע ווייבער און קינדער און אונטערצינדען אייער הויפּטשטאדט? דאס וואלט, נאטירליך, זיין א משוגעת; דערפאר אבער וואלט איהר, וועניגסטענס, אויסמיידען דעם בזיון פון בעזיגט ווערן... בעזיגענדיג אייך, וועלן דאך די רוימער אין אש פערוואנדלען אייערע הייליגע שטעדט און אבמעקען פון דער ערד דעם גאנצען שטאם אייערן! און נישט נאר די היגע — אויך די פרעמדע יודען וועלן אומקומען, דען ס'איז נישטא קיין איין לאנד אויף דר'ערד, וואו עס זאל נישט לעבען א טייל פון אייער פאלק, און זיי אלע וועט דער זיגער אויסראטען איבער אייער אויפשטאנד".

די שילדערונג פון דעם קומענדיגען אונגליק האט ביסלעכווייז געווירקט אויך אויף אגריפּוס'ען אליין, און ער האט געענדיגט זיין רעדע מיט די פאלגענדע ריהרענדע אויסרופען: „האט־זשע רחמנות, אויב נישט אויף אייערע ווייבער און קינדער, איז האטש אויף דער מוטער־ירושלים און איהר בעפעלקערונג! שוינט אט דעם בית־המקדש מיט זיינע הייליגקייטען! ווארום די רוימישע זיגער וועלן אויך זיי נישט שוינען נאך דעם, ווי איהר וועט בעצאהלען מיט אונדאנקבארקייט פאר זייער פריהערדיגער גנעדיגער בעציהונג צו אייך. איך רוף אייערע הייליגקייטען, די הייליגע געטליכע מלאכים און אונזער אלגעמיינעם פאטערלאנד פאר עדות אויף דעם, אז איך האב נישט דורכגעלאזען קיין זאך, וואס איז מעגליך געוועזן צו טאן פאר אייער רעטונג. וועט איהר זיך פיהרען איצט, ווי ס'דארף צו זיין, וועט איהר צוזאמען מיט מיר געניעסען די

גוטסקייטען פון דער וועלט; וועט איהר אָבער נאָכגעבען די געפיהלען פון אייער צאָרן, וועט איהר אַרויפציהען אויף זיך א געפאַהר — שוין אָהן מיין בעטהייליגונג!"

ענדיגענדיג זיין רעדע האָט זיך אַגריפּוס פונאַנדערגעוויינט און מיט איהם צוזאַמען האָט געוויינט אויך זיין שוועסטער בערעניקא, וועלכע איז די גאַנצע צייט געשטאַנען נעבען איהם. אָט דער עפעקט האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט דעם איינדריק פון דער שטאַרקער רעדע, און די פערזאַמעלטע האָבען געפּרובט דערשטיקען אין זיך אויף א ווייַלע די געפיהלען פון פערביטערטען צאָרן און פערצווייפעלטען קאַמפּפס-מוט. עס האָבען זיך געהערט אויסרופען, אַז דאָס פאָלק מיינט נישט צו קעמפּפען געגען די רוימער, נאָר געגען דעם אַכזריות'דיגען פּראָקוראַטאָר. אויף דעם האָט זיך אַגריפּוס אָבגערופען: „איהר זענט דאָך אָבער שוין אַרויסגעטרעטען געגען די רוימער, דערמיט, וואָס האָט איהר צושטערט די זיילען-גאַלערעע פון דעם פּאַלאַץ אַנטאָניום און האָט אויפגעהערט איינצוטראָגען די מלוכה-שטייערן. קוים מיינט איהר ווירקליך נישט צו קעמפּפען געגען דער מאַכט, מוזט איהר די פריערע פעהלערן גלייך צוריק גוט מאַכען". די פערזאַמעלטע האָבען אויסגעהערט די בעשולדיגונג מיט אַ געוויסען געפיהל פון חרטה, און עס האָט אויסגעזעהען אין דעם מאָמענט, אַז אַלץ וועט ווידער בלייבען ווי געוועזען; אַ גרויסער טהייל פון עולם האָט זיך גלייך זאָגאַר גענומען צוריקשטעלען די גאַלערעע און די זקנים האָבען זיך אַוועקגעלאָזען איבער דער סביבה, כדי צונויפצוזאַמלען די שטייערן. אָט די שטימונג האָט זיך אָבער נישט לאַנג געהאַלטען, און שולדיג אין דעם איז געוועזען דער זעלביגער אַגריפּוס אַליין; ווען ער האָט געזעהען, אַז זיינע רייד האָבען געמאַכט אַזא שטאַרקען רושם, האָט ער געמאַכט נאָך איין טריט ווייטער, און האָט אויפגעפאָדערט דאָס פאָלק, זיך אונטערצוּוואַרפען דערווייל די הערשאַפט פון דעם איצטיגען קייזערליכען פערטרעטער, פלאָרוס, אַזוי לאַנג, ווי עס איז נישט בעשטימט געוואָרען קיין אַנדערער אויף דעם פּאָסטען. דאָס האָט קאַליע געמאַכט דעם גאַנצען פריהערדיגען איינדריק; דער נאָמען פלאָרוס האָט פונאַנדערגעריסען אַלע אָנגעוועהטאָנטע, בלוטיגע וואונדען פון דער פאָלקס-נשמה, און הערענדיג איהם פון אַגריפּוס'עס מויל, איז אויך ער, אַגריפּוס, געוואָרען אַ פעררעטער, אַ פאָלקספיינד. די רעוואָלוציאָנערען האָבען גלייך בעקומען די עפענטליכע מיינונג פון פאָלק אויף זייער זייט, און די אויפרעגונג געגען אַגריפּוס'ען איז דער-

גאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז מ'האָט איהם אָנגעהויבען צו פערוואַרפען מיט שטיינער, און ער איז געצוואונגען געוואָרען, צו אַנטלויפען פון ירושלים.

הענגען אויפמאָהנען די שטייערן האָט שוין איצט גאָר קיין רייד ניט געקענט זיין; יעדערער איז געווען צופריעדען, וואָס ער איז בעפרייט געוואָרען פון אַ שווערער לאַסט און אפילו די פּראָפּעסיאָנעלע מוכס'ניקעס האָבען אויך ניט געפועלט ביי זיך, ציצושטעהן איצט צום פאָלק מיט זייערע שטייער־פאָדערונגען. די גאַנצע טאָן־געבער פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען זענען געוואָרען די זעלאָטען, און אַ דאַנק דער ענערגישער טעטיגקייט פון זייער אָנפיהרער, אלעזר, איז די קריגערישע שטימונג פון פאָלק אַלץ מעהר געוואַקסען. אלם הויפּטמאַן פון דער בית־המקדש־וואַך האָט אלעזר געהאַט אונטער זיך דעם גאַנצען שטאַט פון די ניעדריגע כהנים, און דאָס האָט ער אויך אויסגענוצט צו דעם צוועק פון אַ שאַרפער דעמאָנסטראַציע געגען דער אויבערהערשאַפט פון די געצענדיענער: ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, ניט צו ברענגען מעהר אין בית־המקדש דעם טעגליכען קרבן פאַר'ן קייזער'ס געזונד, און בכלל ניט צוצונעהמען מעהר קיין שום קרבן פון אַ געצענדיענער. די מעסיגע און פריעדליכע פרושים האָבען געזעהען די גאַנצע געפאַהר פון דעם שריט, און האָבען אָנגעווענדעט אלע מעגליכע מיטלען, אום אָבצושאַפען דעם בעפעהל; אלעזר האָט זיך אָבער פעסט געהאַלטען ביי זיינס, און די ניעדריגע כהנים זענען אויך געשטאַנען אויף זיין זייט.

אָט דער ערפאָלג פון די רעוואָלוציאָנערען האָט אַרויפגעוואָרפען אַ שרעק אויף די פריעדליך־געשטימטע אַריסטאָקראַטען. זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען מיטלען, ווי איינצוהאַלטען די קריגערישע נייגונגען פון דער בעפעלקערונג, און זעהענדיג, אַז מיט גוטען וועלען זיי גאָרניט פועל'ן, האָבען זיי בעשלאָסען צו בענוצען זיך מיט געוואַלט. זיי האָבען אָוועקגעשיקט שלוחים צו אגריפּוס'ען מיט דעם פאָרשלאָג, צוצושיקען קיין ירושלים אַ בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט. אגריפּוס האָט דעם פאָרשלאָג אָנגענומען, און האָט גלייך אַריינגעשיקט דריי טויזענד רייטער־סאָלדאַטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַ געוויסען בבל'ישען יודען מיט'ן נאָמען פיליפּ און איינעם דאַריאַ. אָנקומענדיג קיין ירושלים, האָבען זיי אָבער געפונען דעם בית־המקדש־באַרג און דעם גאַנצען אונטערשטען טהייל פון שטאָדט שוין בעזעצט פון זעלאָטען; זיי איז דעריבער געבליבען צו פערנעהמען נאָר דעם בעפעסטיגטען פּאַלאַץ אַנטאָ־

ניום און דעם אויבערשטען שטאדט־טייל, וואו עס האבען געוואוינט די געלד־ און בלוט־אריסטאקראטען.

און עס האט זיך פונאנדערגעקאכט א בלוטיגע בירגער־מלחמה. די מיליטעריש־געלערנטע סאלדאטען האבען זיך בענוצט מיט אלע קריגס־מכשירים און האבען אין די ערשטע טעג געהאט די אויבער־האנד איבערן „שונא"; אויפ'ן זיבעטען טאג האט זיך אבער די לאגע געענדערט צום גונסטען פון די רעוואלוציאנערען. דאס איז געשעהען אין דעם האלב־יום־טוב חמשה עשר באב, ווען מאסען פילגרימען (עולי רגל) פון אלע עקען לאנד זענען אנגעקומען קיין ירושלים, און די זעלא־טען האבען בעקומען אט די קראפט אויף זייער זייט. די אונבעוואפענ־טע מחנה אליין וואלט נאך פון דעסטוועגען דעם נצחון פון די זעלאטען נישט געזיכערט, ווען צו זיי וואלטען נישט צוקומען אויך די בעריהמטע סיקאריער. אט די באנדיטען־רעוואלוציאנערן אונטער דער אנפיהרונג פון יהודה הגלילי'ס לעצטען זוהן מנחם, זענען מיט א קורצער צייט פריה־ער בעפאלען די פעסטונג מסדה, האבען אויסגעהרג'עט דעם רוימישען גארניזאן, און בערויבט דעם גאנצען וואפען־ארסענאל. דערנאך האבען זיי זיך צוזאמען מיט די פילגרימען צוריק אריינגעגנ'עט קיין ירושלים און האבען זיך ארונטערגעשטעלט אונטער דער פאהן פון די קעמפפענ־דע זעלאטען. די לעצטע האבען דאן, פערשטארקט פון די צוגעקומענע קרעפטען, פערשטויסען זייערע געגנער און זיי זענען געווארען די בעלי־בתים פון דער אויבערשטאדט אויך. דא האבען זיי זיך נוקם געווען אן די רוימער־פריינד און אונטערגעצונדען די פאלאצען פון „קעניג" אגריפוס מיט זיין שוועסטער בערעניקא, דאס הויז פון דעם געוועזענעם כהן גדול חנניה, און ענדליך אויך דעם ארכיוו, וואו ס'זענען געלעגען די דאקומענטען וועגען פערשידענע חובות, כדי די אונפערמעגליכע בעלי־חובות זאלען נישט קענען געצוואונגען ווערן צום בעצאהלען. פון דאנען האט זיך די פעראייניגטע מחנה אוועקגעלאזען צום פאלאץ אנטאניום, און איינגענעהמענדיג אוהם מיט'ן שטורם, האבען זיי אויסגעהרג'עט די רוימישע וואך, וואס האט זיך דארט געפונען.

דער קליינער רוימישער גארניזאן צוזאמען מיט אגריפוס'עס סאל־דאטען האבען זיך דאן בעפעסטיגט אין דעם הורדוס־פאלאץ, וואס האט זיך געפונען אין מערב זייט פון שטאדט, און אט צו דעם פאלאץ זענען איצט צוגעטרעטען די יודישע רעוואלוציאנערען. אכצעהן טאג לאנג א אויפהער האט זיך געצויגען דער פערביטערטער קאמפף צווישען

די בעלאגערטע סאלדאטען און די בעלאגערער-זעלאטען, און אויך דאס מאל האט זיך די שלאכט געענדיגט מיט דעם פאלשטענדיגען נצחון פון די זעלאטען. די ערשטע האבען קאפיטולירט אגריפוס'עם סאלדאטען, און זיי איז ערלויבט געווארען, פריי ארויסצוגעהן פון שטאדט; די רוימישע אבטיילונג, דאגעגען, אונטער דער קאמאנדא פון א געוויסען מעטיליוס, האט נישט אזוי לייכט געפועלט ביי זיך, אוועקצולעגען דאס געוועהר פאר די יודישע זיגער, און זי האט זיך נאך געפרובט אוועקשטויסען די בעלאגערער פון פאלאץ; ענדליך אבער האט זי זיך אויך געמוזט אונטערגעבען, און נאכדעם ווי די סאלדאטען האבען אראבגעלעגט פון זיך דאס געוועהר, האבען זיך די רעוואלוציאנערען ארויפגעווארפען אויף זיי און אויסגעהרג'עט די גאנצע גרופע אויסער דעם איינציגען קאמאנדיר, מעטיליוס'ען, וועלכען זיי האבען געשענקט דאס לעבען דערפאר, וואס ער האט צוגעזאגט, זיך מגייר צו זיין.

דער ערשטער שריט פון אויפשטאנד האט זיך אלזא איינגעגעבען מיט א אונגעוועהנליכען ערפאלג, און די שטימונג פון די בעגייסטערטע פרייהייטס-קעמפפער האט געקענט זיין זעהר א געהויבענע; האט אבער דער דאזיגער ערשטער ערפאלג גלייך מיטגעבראכט מיט זיך שטארקע רייבונגען אין די רייהען פון די רעוואלוציאנערען גופא, און אויך דא איז עס געקומען צו ברודער-רציחות און גרויסע בלוט-פערגיעסונגען. דאס איז פארגעקומען אזוי: די פעראייניגונג פון די פאטריאטען-קנאים מיט די געוועזענע באנדיטען-סיקאריער האט זיך געשטיצט אויף דעם געמיינזאמען קאמפף געגען שונא. קוים איז אבער אט דער קאמפף געענדיגט געוועזען, האט זיך גלייך ארויסגעוויזען, אז די פעראייניגונג קען קיין קיום נישט האבען. מנחם מיט זיינע באנדיטען זענען, נאך דעם נצחון איבער די רוימישע סאלדאטען, אינגאנצען פערשכורט ווילד געווארען און זיי האבען אבגעטאן די שרעקליכסטע מעשים אהן א שום פעראנטווארטליכקייט. מנחם האט אויסער דעם נאך פערלאנגט דורכאויס, אז ער זאל בעשטימט ווערן פאר דעם פיהרער פון דער גאנצער רעוואלוציאנערער מחנה, און זאל בכלל בעטראכט ווערן, ווי א... משיח, וואס איז געשיקט געווארען פון גאט, אויסצולייזען זיין פאלק ישראל. אויף דעם באדען האבען עטליכע מאל אויסגעבראכען שטארקע מחלוקת'ען צווישען איהם און אלעזר'ן. דער לעצטער האט זיך סוף כל סוף ארומגעזעהען, אז די אכזריות'דיגע מעשים פון די סיקאריער שטייגען נאך איבער די רציחות פון די רוימער, און אז מיט אזעלכע וועגען

ווען מען דעם פאָלק נאָר אָבשטויסען פון דעם הייליגען אויפשטאַנד. ער האָט דעריבער פעסט בעשלאָסען, אָבצוריינינגען די רעוואָלוציאָנערע רייהען פון דעם באַנדיטישען עלעמענט און האָט אָפען ערקלערט, אַז ער האָט נישט געלויהנט צו קעמפפען געגען די רוימער, כדי אַרונטערצופאַלען דערנאָך אונטער דער מערדערישער דיקטאַטור פון די סיקאַריער. מיט דער ערקלערונג האָט אלעזר צוגעצויגען צו זיך אויך פיעל פון די מעסיגע עלעמענטען; דאָס האָט איהם צוגעגעבען נאָכמעהר מוט, און ווען דער חוצפה'דיגער באַנדיטען-אָנפיהרער האָט זיך, אַ אויסגעפּוצטער אין די בערויבטע קעניגליכע קליידער, געפּרובט אַריינגעהן אין בית המקדש, האָט איהם אלעזר נישט אַריינגעלאָזען. דאָס איז געוועזען דער סיגנאַל צום קאַמפּף געגען די סיקאַריער, און אין דעם בלוטיגען געשלעג, וואָס האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט גלייך נאָכדעם, זענען די סיקאַריער אינגאַנצען צושלאָגען געוואָרען. מנחם אַליין האָט זיך געפּרובט אַנטלויפען און בעהאַלטען אין דעם אָבגעלעגענעם שטאָדט-ווינקעל עופל; מ'האָט איהם אָבער דאָ אויך געפונען און פערמשפט צום טויט. פון די איבריגע סיקאַריער זענען אַ סך גלייך געטויט געוואָרען, און נאָר עטליכע זענען אַנטלאָפען אין דער פעסטונג מסדה.

די ידיעות וועגען דעם יודישען אויפשטאַנד אין ירושלים און וועגען דער אויסגעאיבטער נקמה איבער די רוימישע סאָלדאַטען, האָבען אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורם פון גיפטיגען כעס ביי דער אַרומיגער נעצענדיענערישער בעפעלקערונג. די ערשטע האָבען זיך אויף דער ידיעה אָבגערופען די סיריש-גריכישע איינוואוינער פון קסריה, וואו עס האָט זיך געפונען אויך דער „העלדישער" פּראָקוראַטאָר, פלאָרוס. די דאָזיגע פערביסענע יודענפיינד האָבען איצט בעקומען די געלעגענהייט, צו טאָן מיט יודען אַלץ, וואָס זייער האַרץ גלוסט, אונטער דער מאַסקע פון פּאַטריאָטישער נקמה, און זיי האָבען דאָס גלייך אויסגענוצט אויף אַ שוידערליכען אופן: פעראייניגט מיט פלאָרוס'עס סאָלדאַטען האָבען זיי זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער יודישער בעפעלקערונג פון שטאָדט, וואָס האָט זיך פאַר דער צייט געהאַט אומגעקעהרט ביסליכוייז, און זי אינגאַנצען אויסגעהרג'עט, אַזוי אַז פון דער גאַנצער יודישער קהלה אין קסריה, וואָס האָט געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד נפשות, איז קיין איינציגער נישט איבערגעבליבען. די קליינע צאָהל אַנטלאָפענע, זענען פון פלאָרוס'עס סאָלדאַטען אויך געפאַנגען געוואָרען, און ער האָט זיי געלאָזען שמידען אין קייטען און פונאַנדער-

שיקען פאר צוואנגס־ארבייטער אויף די שיפען.

אט די שוידערהאפטע מאסען־שחיטה פון טויזענדער יודען דורך געצענדיענער אין א שטאדט, וואס געהערט צו יהודה, האט פערוואנדעלט דאס גאנצע לאנד אין איין מורא׳דיג אכזריות׳דיגען שלאכט־פעלד. די גאנצע יודישע בעפעלקערונג איז בעהערשט געווארען פון איין ליידענשאפטליך־ברענענדער שטרעבונג, זיך נוקם צו זיין פאר דעם פערגאסענעם ברודער־בלוט, און אין די אלע יהודה׳עאישע שטעדט, וואו עס האבען זיך נאר געפונען געצענדיענער, זענען זיי פון די יודען אויסגעהרג׳עט און זייערע הייזער — חרוב געווארען. אהן א אויפהער און פון אלע זייטען האבען זיך געבילדעט פרייווילליגע מחנות, וואס זענען גרייט געווען, ביי דעם ערשטען וואונק זיך ארויפצוווארפען אויף טויזענדער געצענדיענער און זיי צו פערניכטען, און דאס האט, נאטירליך, געבראכט דערצו, אז די סיריער זאלען זיך אויך אזוי בעגעהן מיט יודען אין יענע שטעדט, וואו זיי האבען אויסגעמאכט די מעהרהייט. אזוי איז גאנץ פאלעסטינא ארומגעחאפט געווארען פון דעם פייערדיגען ראסען־קאמפף. „יעדער שטאדט האט זיך צוטיילט אויף צוויי פיינדליכע לאגערן, און יעדע בעפעלקערונג האט געזוכט איהר רעטונג אין דעם אונטערגאנג פון דער צווייטער. די טעג זענען אריבערגעגאנגען אין בלוטיגע געשלעגען, און די נעכט האבען נאך א גרעסערע שרעק ארויפגעווארפען”.

אין געוויסע ערטער האט זיך די שוואכערע בעפעלקערונג בענוצט מיט פערשיעדענע שווינדלען און רמאות׳ען אום בייצוקומען דעם געגנער, און ביי איין פאל האט אזא מין שווינדעל פון די סיריער געבראכט צו א שוידערהאפטער טראגעדיע. דאס איז פארגעקומען אין דער שטאדט בית שאן (סקיטאפאליס); מורא האבענדיג פאר די וואנדערנדע יודישע רעוואלוציאנערע באנדעס, וואס האבען געזאלט אהער אנקומען, האבען די געצענדיענערישע איינוואוינער פון שטאדט געשלאסען א אבמאך מיט זייערע יודישע שכנים, לויט וועלכען די לעצטע האבען זיך מתחייב געווען, ארויסצוטרעטען צוזאמען מיט זיי, די געצענדיענער, געגען די אנקומענדע זעלאטען, און דערפאר וועלען ביידע בעפעלקערונגען לעבען דערנאך בשלום און קיינער וועט נישט שטערן דעם אנדערנס מנוחה. די יודען האבען זייער הבטחה געהאלטען, און געקעמפפט געגען זייערע אייגענע ברידער — אינ׳ם נאמען פון דעם שפעטערדיגען „שלום”, באלד אבער, ווי די געפאהר איז אריבער און די אנגעקומענע מחנות

ווענען געצוואונגען געוואָרען צו אַנטלויפען פון שטאָדט,—האָבען די אַבזוריות'דיגע געצענדיענער צוריק אַרויסגעוויזען זייער אמת'ע פיזיאָנאָמיע: זיי האָבען צוזאַמענגענומען זייערע תמימות'דיגע יודישע שכנים אויף איין פּלאַץ און זיי אַלעמען אויסגעהרג'עט. נאָר איינער איז געבליבען פון דער גאַנצער מחנה קרבנות — דאָס איז געווען אַ לייבען-שטאַרקער יוד מיט'ן נאָמען שמעון בן שאול. אין דעם געמיינזאַמען קאַמפף מיט די ועלאָטען, האָט ער, שמעון, אַרויסגעוויזען די שטאַרקסטע גבורות און נישט איין קעמפּפער פאַר דער יודישער פרייהייט איז פון זיין האַנד געפאַלען — דאָס האָט זיך דער אָבגעגאַרטער זוהן פון זיין פאָלק נישט געקענט מוחל זיין און ער האָט גענומען פון זיך אַ שרעקליכע נקמה: נישט צולאָזענדיג צו זיך די געצענדיענערישע מערדער, האָט ער מיט זיינע אייגענע הענד אויסגעהרג'עט איינס נאָך דאָס אַנדערע זיינע עלטערן, זיין ווייב און זיינע קינדער; דערנאָך האָט ער אַריינגעשטאָכען דאָס שווערד אין זיין אייגענער ברוסט און איז אַנידערגעפאַלען אויף די טויטע קערפּער'ס פון זיינע נאָהנטסטע און טייערסטע.

דאָס פייער פון דער פונאַנדערגעקאָכטער מלחמה צווישען יודען און היידען (געצענדיענער) האָט זיך דערטראָגען אַז ביז אַלעקסאַנדריע, און דאָ האָט זיך דער צוזאַמענשטוים ווידער געענדיגט מיט אַ שרעקליכער בלוט-באָד, וואָס האָט איינגעשלונגען ביז פופציג טויזענד יודישע קרבנות. די גריכען אין אַלעקסאַנדריע, וועלכע האָבען נאָך פון די אַלטסטע צייטען געטראָגען אין האַרצען אַ גיפטיגע שנאה צו יודען האָבען זיך נישט געקענט שענקען דעם פאַקט, וואָס קלודיוס האָט צוריקגעגעבען די יודען אַלע זייערע רעכט און זיי גלייכגעשטעלט מיט דער איבריגער בעפעלקערונג פון לאַנד; זיי האָבען דעריבער געוואָלט איצט זיך משתדל זיין פאַר דעם נייעם הערשער, פאַר נעראָנ'ען, ער זאָל בעגרענעצען די אַלעקסאַנדרינישע יודען אין זייערע בירגער-רעכט בענוצענדיג זיך מיט דער אויפגעבראַכטקייט פון דעם רוימישען הויף איבער דעם אויפשטאַנד אין יהודה. צו דעם צוועק האָבען זיי זיך אַלע פערזאַמעלט אינ'ם שטאָדטישען אַמפיטעאַטער, וואו זיי האָבען געוואָלט אויסוועהלען אַ דעפּוטאַציע צום קייזער, און אַזוי ווי די יודען זענען געווען שטאַרק פעראינטערעסירט מיט דעם רעזולטאַט פון דער גריכישער פאָלקס-פערזאַמלונג, האָבען זיך עטליכע פון זיי אַריינגעגנב'עט אין אַמפיטעאַטער. דאָ האָט זיי אָבער די אויפגערעגטע מאַסע גלייך בעמערקט, און מיט קולות: „שפּיאָנען, שונאים!" אָנגעהויבען צו

פייניגען די עטליכע געפאנגענע, שלעפענדיג זיי איבער די גאסען צום פערברענען. צו א זעלכע מעשים האט די יודישע קהילה נישט געקענט בלייבען גלייכגילטיג; די צוהיצטע יודישע פאלקס-מאסען זענען געקומען צו לויפען צום טעאטר מיט געוועהר און פאקעלן אין די הענד, און האבען געדראהט, אונטערצוצינדען די גאנצע געביידע. דאן האט זיך אריינגעמישט אין דער זאך דער רוימישער פערוואלטער פון שטאדט, און ער האט געפאדערט פון די יודען, זיי זאלען זיך פונאנדערגעהן.

דער אנבליק פון דעם פערהאסטען שטאדט-פערוואלטער (דאס איז געוועזען דער משומד טיבעריום אלעקסאנדער, דער זעלביגער, וואס איז געוועזען פריהער פראקוראטאר אין יהודה) האט אבער דעם פערביטערטען יודישען המון נאכמעהר צורייצט, און ער האט געענטפערט אויף דער פאדערונג מיט פערשידענע פיינדליכע אויסרופען. דאס האט דעם יודענפיינדליכען משומד אינגאנצען ארויסגעבראכט פון די כלים, און ער האט בעפוילען זיינע סאלדאטען צו בעפאלען דעם יודישען קווארטאל, און איהם חרוב צו מאכען. און דער בעפעהל איז פינקטליך אויסגעפיהרט געווארען: די בלוט- און רויב-דורשטיגע סאלדאטען האבען זיך, ווי ווילדע חיות, ארויפגעווארפען אויף דער שענער דעלטא, און האבען זי פערוואנדעלט אין איין גרויסען שחיטה-פלאץ. די יודען האבען זיך אפילו ענערגיש געוועהרט און אויסגעהרג'עט א סך גריכען און רוימער, סוף כל סוף אבער זענען זיי דאך אינגאנצען דערשלאגען געווארען, און ווי דער היסטאריקער גיט אן פאר א פאקט, האבען גאנצע פופציג טויזענד יודען זייער לעבען פערלוירען אין יענעם שרעקליכען טאג.

אזוי האט זיך דער אויפשטאנד וואס ווייטער אלץ שטארקער און ברייטער פונאנדערגעקאכט. דאס גאנצע פאלק איז ארומגענומען געווארען פון דעם מעכטיגען רעוואלוציאנערען פייער, און האט געזעהען פאר זיך נאר איין איינציגען אויסוועג און איין-איינציגע האפנונג: זיך בעפרייען פון די געצענדיענער, ארואבווארפען פון זיך דעם פרעמדען יאך און איין מאל פאר אלע מאל אויפהערען צו ליידען פון דער אכזריות'דיגער ארומיגער וועלט. און די שטימונג פון פאלק איז געוועזען א געהויבענע. ביי אלע שרעקליכע צוזאמענשטויסען פון דער לעצטער צייט, ביי די אלע שרעקליכע שחיטות און הריגות, האט עס דאך גוט געדענקט דעם גלענצענדען נצחון, וואס דער אויפשטאנד האט אבגעהאלטען איבער די רוימער אין ירושלים, און דאס האט איהם צוגעגעבען מוט און האפנונג. דערווייל איז גאנץ יהודה במעט אבגעריינטגט געווארען

בין די רוימער, און עס האָט געהייסען, אַז די פרייהייט איז שוין געזיכערט, אַז די פרעמדע געצענדיענער וועלן שוין מעהר קיינמאָל קיין שליטה נישט האָבען איבער דער יודישער אומה. דאָס האָט דעם פאָלק אַזוי ווי פערשכורט, און די פיהרער פון דעם אויפשטאַנד האָבען צום זכר פון דער גרויסער ישועה, אויסגעגאָסען אַפילו נייע אייגענע מטבעות מיט דעם העברעאישען אויפשריפט: „דאָס ערשטע יאָהר צו דער פרייהייט פון ישראל“ און דאָס וואָרט „ירושלים“. אויף דער צווייטער זייט האָבען די מטבעות געהאַט פערשיעדענע פערציערונגען פון סכות-בילדער (אַ בוקעט פון לולב מיט די הדסים, אַ אתרוג און אויך די אָבבילדונג פון אַ סוכה), וואָס האָבען געזאָלט דערמאָהנען דעם גרויסען נצחון (וועלכער איז אָבגעהאַלטען געוואָרען פאַר סוכות), און אַרויסרופען ביים פאָלק אמונה און בטחון אין גאָט'ס ישועות.

נישט לאַנג אָבער האָט זיך דער חלום געצויגען. דער רוימישער פערטרעטער פון סיריען, צעסטיוס גאַלוס, האָט זיך סוף כל סוף גענומען ענערגיש גרייטען, צו דערשטיקען דעם יהודה'שען אויפשטאַנד און צוריקשטעלען דאָרטין די „אָרדנונג“. ער האָט צוזאַמענגעצויגען אין אַנטיוכיא אַ אַרמעע פון דרייסיג טויזענד מאַן, וואָס איז בעשטאַנען טיילווייז פון רוימישע לעגיאָנען, און טיילווייז פון קלענערע פרעמדע מחנות, וועלכע עס האָבען איהם געשטעלט צו הילף די אַרומיגע רוימישע וואַסאַלען. צו די לעצטע האָט, איבריגענס, אָנגעהערט אויך אַגריפּוס II, וועלכער האָט אויסער זיינע הילפס-מחנות, זיך נאָך אַליין אויך אַרויסגערופען, צו דיענען דער גאַנצער אַרמעע אַלס וועג-ווייזער. מיט דער אַרמעע האָט זיך גאַלוס אָנגעהויבען צורוקען נעהנטער צו די גרענעצען פון יהודה, און ווי ס'האָט זיך געוועהנליך פּראַקטיצירט אין יענער צייט, האָבען די סאָלדאַטען קודם כל חרוב געמאַכט אַלץ, וואָס זיי האָבען נאָר בעגעגענט אויף זייער וועג.

ווען ס'איז אָנגעקומען קיין ירושלים די ידיעה וועגען גאַלוס'עס מאַרשרוט, האָבען זיך אַלע גענומען פאַר'ן געוועהר. צעסטיוס האָט זיך אָבגעשטעלט מיט זיין מחנה ביי ג ב ע ת, אַ מייל ווייט פון ירושלים, וואו ער האָט ערוואַרט אויפצונעהמען די שלוחים פון דער יודישער בעפעלקערונג מיט דער בקשה וועגען בעגנעדיגונג; ער האָט זיך אָבער ביטער גענאַרט. די זעלאָטען האָבען זיך אין גרויסע מאַסען אַרויסגעלאָזען פון ירושלים, און צוקומענדיג צו דעם רוימישען לאַגער זענען זיי איהם בעפאַלען מיט אַזאַ ווילדען אימפעט, אַז די סאָלדאַטען זענען

פשוט צוטומעלט געוואָרען, און איידער נאך זיי האָבען בעוויזען, צו זיך צו קומען, האָבען זיי שוין געהאַט פערלוירען איבער פינף הונדערט מאן, וועהרענד פון דער יודישער זייט זענען אינגאַנצען געפאַלען דריי און צוואַנציג. נאָך דעם דאָזיגען צוזאַמענשטויס מיט די רוימער, וואָס האָט זיך ווידער גלענצענד איינגעגעבען, האָבען זיך די רעוואָלוציאָנערען אומגעקעהרט מיט לויב־ און הושענה־געזאַנגען צוריק קיין ירושלים איבערלאָזענדיג אויפ׳ן וועג אַ וואָך פון פונאַנדערגעוואָרפענע קליינע קרעפטען, כדי צו שטערן די שנעלע בעוועגונג פון שונא׳ס מחנה. אונטער דער צייט האָט דער „יודישער קעניג" אגריפּוס נאָכאַמאָל אַרויסגעוויזען זיין רוימישען פּאַטריאָטיזם — שוין אויף אַ דיפּלאָמאַטישען אופן. ער האָט אַריינגעשיקט צוויי שלוחים קיין ירושלים מיט דעם פאָרשלאַג, אַז יודען זאָלען אַוועקלעגען דאָס געוועהר, און ער זאָגט זיי צו דערפאַר אויסצופועל׳ן אַ פולע אַמנעסטיע פאַר די רעוואָלוציאָנערען. די זעלאָטען האָבען אָבער דעם פּאַטריאָטישען פאָרשלאַג גאָרנישט געוואָלט אויסהערן — זיי האָבען איינעם פון די שלוחים געהרג׳עט, און דעם צווייטען פערוואונדעט.

אויפ׳ן פירטען טאָג נאָך דעם צוזאַמענשטויס אין גבעת איז צעסטיוס׳ען דאָך געלונגען צוזאַמענצונעמען אלע זיינע מיליטערישע כחות, און דורכרייסענדיג די קייט פון דער יודישער וואַך, האָט ער זיך דערשלאָגען מיט זיין מחנה קיין ירושלים. אין שטאָדט גופא האָט ער אָבער די סאָלדאַטען נישט אַריינגעפיהרט, און די מחנה האָט געלאַגערט אויף דעם שטח סקאָפּאָס, זיעבען סטאַדיום׳ס ווייט פון ירושלים. די זעלאָטען האָבען די שוואַך־בעפעסטיגטע פּאָזיציעס אויסערן שטאָדט אינגאַנצען איבערגעלאָזען, און צוזאַמענגענומען זייערע אַלע קרעפטען אין צענטר פון שטאָדט, וואָס איז געווען גוט געשיצט מיט פעסטע מויער־ווענט, און אויפ׳ן בית־המקדש־באַרג. מיט דער לאַגע האָבען זיך דערווייל בענוצט די רוימער, און צושטערענדיג די פאָרשטאָט ביצתא האָבען זיי זיך גערוקט פאָראויס, צו די טויערן פון שטאָדט. דאָס האָט אָבער די זעלאָטען נישט אָבגעשראָקען; זיי האָבען זיך גרייט געמאַכט, צו קעמפפען פאַר זייערע איינגענומענע פּאָזיציעס אויף לעבען און טויט, און ווען עטליכע דערשראָקענע אַריסטאָקראַטען האָבען זיך געפּרובט אויפעפנען פאַר די רוימער די טויערן פון שטאָדט, האָבען זיך די זעלאָטען אַרויפגעוואָרפען אויף זיי, ווי אויף פעררעטער, און געלאָזען זיי אַריבערוואַרפען פון די שוץ־ווענט. די רוימער זענען דאַן צוגעטרעטען

צו דער בעלאַגערונג און האָבען פינף טאָג דורכאַנאַנד באָמבאַרדירט די שטאָדט-מויערן. זיי זענען אָבער כסדר אָבגעשטויסען געוואָרען — דער פייער-מכול פון די בעלאַגערטע האָט זיי געצוואונגען אָבצוטרעטען. ערשט אויפ'ן זעקסטען טאָג האָט זיך די רוימער איינגעגעבען אונטער-צוגראָבען די צפון-וואַנט, אַנטקעגען בית-המקדש; גאַלוס האָט אָבער נישט געפונען פאַר מעגליך, אויסצונוצען די דאָזיגע גינסטיגע לאַגע און זיך אַריינצורייסען מיט זיין מחנה אין דער נאָך גוט בעפעסטיג-טער שטאָדט. דערצו האָבען זיך אָנגעהויבען די גרויסע רעגענס פון הערבסט; די וועגען זענען פערדאָרבען געוואָרען און גאַלוס האָט מורא געהאַט, די רעוואָלוציאָנערען פון דער פּראָווינץ זאָלען זיך איהם נישט אוועקשטעלען פון הינטען און אַזוי אַרום אָברייסען פון דער אַרומיגער וועלט. ער האָט דעריבער אינגאַנצען אָבגעצויגען זיין מחנה פון שטאָדט און אָנגעהויבען מאַרשירען מיט איהר צוריק.

דער פאַקט, אַז די רוימער טרעטען אָב פון שטאָדט, האָט די רעוואָלוציאָנערען נאָכמעהר בעגייסטערט, און זיי האָבען זיך גענומען פערפאָלגען די אַנטלויפענדע און זיי נאָכיאָגען. די הינטערשטע רייהען פון דער שווער-בעלאָדענער רוימישער אַרטילעריע, האָבען זיך כסדר געפונען אונטערן שרעקליכען פייער פון די לייכט-בעוועגליכע יהודה'ע-אישע מחנות, און די שמאָלע בערג-דורכגאַנגען אַרום ירושלים זענען בעדעקט געוואָרען מיט געפאַלענע רוימישע סאָלדאַטען. אַזוי האָט זיך גאַלוס דערשלאָגען מיט דעם פאָדערשטען טייל פון זיין מחנה צוריק קיין גבעת. די פערפאָלגענדע יהודה'עאישע מחנות האָבען איהם אָבער דאָ אויך נישט רוהיג געלאָזען, און ער האָט זיך געזעהן געצוואונגען איבער-צולאָזען דעם גאַנצען לאַגער פון שפּייז און געוועהר, און זיך צו לאָזען לויפען ווייטער, קיין בית חורון. און דאָ, אין דעם שמאָלען בערג-דורכגאַנג, איז די לאַגע פון די רוימער נאָך ערגער געוואָרען! די יהודה'עאישע רעוואָלוציאָנערען האָבען פערנומען אַלע אַרומיגע בערג און כסדר געשאָסען אויף דער דורכגעהענדער רוימישער מהנה, אַזוי אַז די לעצטע האָט זיך געפונען אַרומגענומען פון אַלע זייטען, און עס האָט קיין סך נישט געפעהלט, זי זאָל אינגאַנצען צוריבען און פערניכ-טעט ווערן. עס האָט זיך אָבער אָנגערוקט דערווייל די נאַכט, און גאַלוס'ן איז געלונגען, אָבצונאַרען די יודישע העלדען און זיך אַרויס-צוגנב'נען פון זייערע הענד. ער האָט איבערגעלאָזען אויפ'ן פּלאַץ אַ אָבטיילונג פון פיער הונדערט העלדישע סאָלדאַטען, און ער אַליין

מיט די איבריגע אבטײלונגען האבען שטילערהייד אוועקגעמארשירט פאראוים. די רעוואלוציאנערן האבען ערשט אין דער פריה בעמערקט, אז גאלוס איז אנטלאפען, און נאך דעם ווי זיי האבען אויסגעהרג'עט דעם איבערגעבליבענעם גארניזאן, האבען זיי זיך געלאזען נאכיאגען די אנטלאפענע ביז אנטיפאטרוס; יענע זענען שוין אבער דא נישט געווען. דאן האבען זיך די רעוואלוציאנערען אבגעשטעלט, און צונויפנעהמענדיג די אלע כלי זיין און בעלאגערונגס-מאשינעם, וועלכע גאלוס איז געצוואונגען געווען איבערצולאזען אין וועג, כדי זיך צו קענען לייכטער בעוועגען, — האבען זיי זיך אומגעקעהרט צוריק קיין ירושלים. צווישען אט די טראפעען האט זיך געפונען אויך די רוימישע קריעגס-קאסע מיט א בעדייטענדער סומע געלד, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שאנסען פון אויפשטאנד. אויסער דעם אוצר פון געלד, שפייז און כלי זיין, האבען די רוימער פערלוירען אין דער מלחמה ביז זעקס טויזענד סאלדאטען, און די בעסטע אבטײלונג פון דער גאנצער מחנה, וואס איז געווען ספעציעל בעשטימט פאר ירושלים, — האט צו דעם אלעמען נאך פערלוירען איהר אדלער, וואס ס'האט זיך גערעכענט ביי די רוימער פאר דער שענדליכסטער מפלה.

דער דאזיגער אונגעוועהנליכער נצחון איבער די לעגיאנען פון שונא, האט ארויסגערופען אין ירושלים א אונבעשרייבליכע פרעהליכקייט. די גאסען זענען פערהילכט געווארען פון מונטערע קריעגס-לידער, און אלע הערצער זענען פול געווען מיט גליקליכע האפנונגען. פאר דער צוקונפט האט זיך קיינער נישט געשראקען: „ווי מיר האבען צושלאגען — האבען די זעלאטען געזאגט — די צוויי קריעגס-פיהרער, אזוי וועלן מיר אויך די איבריגע בעזיעגען". די אנהענגער פון שלום האבען שוין איצט נישט געוואגט אפען צו רעדען וועגען „אונטערטעניגקייט" און „אונטערגעבען זיך", און זענען אליין אויך אריינגעצויגען געווארען ביסליכווייז אין דעם אלגעמיינעם שטראם פון אויפשטאנד, וואס האט פערכאפט דעם גאנצען פאלק. די שומרונים אפילו, האבען אויך פערגעסען זייער אלטען כעס, און זיך אוועקגעשטעלט אין איין רייהע מיט זייערע נעכטיגע שונאים.

די פרעהליכע בעגייסטערונג פון די זיעגער האט צוגעגעבען דער יהודה'שער הויפטשטאדט גאר א פערענדערטען אויסזעהען. די זעלאטען זענען געווען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער, בעגייסטערטער זיכערקייט אין דעם ערפאלג פון זייער אונטערנעהמונג; געוואוסט האבען זיי אבער

אז די אמת׳ע מלחמה הויבט זיך איצט אָן, און מ׳מוז זיך ערנסט גרייטען צו א לאַנג-דויערנדען קאַמפּף. זיי האָבען זיך דעריבער גענומען אויסניצען די איצטיגע געוואונענע צייט. הונדערטער הייזער זענען בעשעפטיגט געוואָרען מיט וואָפּענשמידעריי; די מויערן אַרום שטאָדט זענען גוט פּעררינכט און נאָך שטאַרקער בעפעסטיגט געוואָרען; די יונגער האָט זיך יעדען טאָג איינגעאיבט אין דער קריגס-קונסט, און דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרען פון אַלע — די מעסיגע אריסטאָקראַטען און מיושב׳דיג-פּאַסיווע פּרושים אויך נישט אויסגעשלאָסען. צו די פּאָליטישע אויסרעכנונגען און דעם רעוואָלוציאָנערען ענטוזיאַזם איז דאָ צוגעקומען בּיסליכוויי אויך דער רעליגיעזער עלעמענט: דער אונגעהויערער נצחון איבער די מעכטיגע רוימער האָט נישט ווילענדיג אַרויסגערופען דעם געדאַנק וועגען א ציילען פון גאָט, וואָס קלויבט זיך ענדליך אויסצולייזען זיין אויסדערוועהלטען פאָלק פון די געצענדיענערישע הענד.

דערווייל אָבער איז דאָס לאַנד געבליבען אָהן א שום פּערוואַלטונגס-מאַכט, און עס האָט זיך שטאַרק געשפּירט דער מאַנגעל פון א צענטראַלען פּונקט, וואָס זאָל פערייניגען אַרום זיך אַלע כחות פון דעם אויפשטאַנד און איהם צוגעבען א בעשטימטען, אָרגאַניזירטען כאַראַקטער. צו דעם צוועק איז געשאַפען געוואָרען א דערווייליגע רעגירונג. אָט די רעגירונג האָט איבערגענומען אין איהרע הענד אַלע פונקציעס פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, און בעזונדער — די גאַנצע מאָבּיליזאַציאָנס-אַרבייט און די אָרגאַניזירונג פון דער פאָלקס-מיליציע. א גרויסע פּאָליטישע און אַדמיניסטראַטיווע בעדייטונג האָט איצט בעקומען אויך דאָס סנהדרין, בראש פון וועלכען ס׳איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען הלל׳ס אייניקעל, מיט׳ן נאָמען ר׳ שמעון בן גמליאל. די מיטגלידער פון אָט די ביידע אינסטיטוציעס האָבען אַממעהרסטענטייל אַנגעהערט צו די העכערע קלאַסען, און פיעל פון זיי זענען אפילו געווען בעקאַנט אין אָנהויב פאַר הייסע געגנער פון דעם אויפשטאַנד. איצט אָבער, נאָך די ערשטע גליקליכע נצחונות איבער דער פרעמדער מאַכט, האָבען זיי זיך פעראייניגט מיט׳ן פאָלק און זיך אַוועקגעשטעלט אין דער שפּיץ פון דעם אויפשטאַנד אַלס פיהרער און דעה-זאָגער. די אינטערעסען פון דער רעוואָלוציע האָבען פון דער פעראייניגונג נישט פערדיענט, ווייל די דאָזיגע קאַלטע אַריסטאָקראַטען האָבען נאָך איצט אויך נישט שלום געשלאָסען אינגאַנצען מיט דעם געדאַנק פון א אויפשטאַנד געגען

די אונבעזיגבארע רוימער, און אין בעסטען פאל האט זיי געפעהלט דער פאטריאָטישער ענטוזיאַזם, דער פעסטער בעשלוס, זיך מוסר נפש צו זיין פאר יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט. אָט דער קאלטער רעגירונג און די פערזענליכע פאָליטיק האָט זיך אַרויסגעוויזען גלייך ביי דער בעשטימונג פון די פערשידענע פעראַנטוואָרטליכע פאָסטענס: די אָרגאַניזירונג פון דער פאָלקס-מיליציע אין ירושלים און די בעפעסטיגונג פון דער הויפטשטאָדט בכלל איז איבערגעגעבען געוואָרען דעם געוועזענעם כהן-גדול חנן און דעם אַריסטאָקראַט יוסף בן גוריון; פאר א הויפטמאַן פון דער גאַנצער גליל-פראָווינץ איז בעשטימט געוואָרען יוסף בן מתתיהו, דער שפעטערדיגער בעריהמטער היסטאָריקער, און אַזוי זענען איינגעטיילט געוואָרען צווישען די הויכע אַריסטאָקראַטען אויך די איבריגע „טאָפּאַרכיעס״ (פראָווינצען), ווערענד די פאַקטישע פיהרער פון דעם אויפשטאַנד, אלעזר בן חנניה און אלעזר בן שמעון, זענען כמעט אינגאַנצען בעזייטיגט געוואָרען פון דער גרויסער אַרבייט. און דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרען נישט געגען דעם ווילען פון פאָלק — דאָס פאָלק אַליין איז נאָך געווען דורכגעדרונגען מיט א טיעפער יראת הכבוד צו די אַלטע מיוחס'דיגע משפחות און האָט זיך סוף כל סוף דאָך נישט געקענט ענטשליעסען, אוועקצושטעלען זיינע קינדער, די העלדען פון היינט אָהן וועלכען ס'איז זכות פון געכטען, בראש פון דער גאַנצער בעוועגונג.

אַכטעם קאַפּיטעל.

די מלחמה אין גליל.

גליל, דאָס לאַנד, וואָס איז איצט איבערגעגעבען געוואָרען אין דער מאַכט פון יוסף בן מתתיהו (יאָזעפוס פלאַוויוס), איז געוועזען דער בעדייטענדסטער פונקט פון דעם גאַנצען אויפשטאַנד נאָך ירושלים. די דאָזיגע פרוכטבאַרע און רייכע פּראָווינץ, מיט איהר קרעפ־טיגער און היציגער בעפעלקערונג, האָט נישט געקענט רוהיג בלייבען ביי די ידיעות וועגען דעם אויפשטאַנד אין ירושלים; די אונגליקליכע אַנטלאָפענע יודען פון די אַרומיגע שטעדט, וועלכע פלעגען מאַסען־ווייז קומען צו זייערע ברידער קיין גליל, און בעטען ביי זיי שוץ און הילף, — האָבען געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען רושם אויף די גליל׳ער, און זיי האָבען זיך ביסליכווייז אָנגעהויבען צו פעראייניגען מיט די יהודה׳ער אונטער דער פאָהן פון דעם הייליגען קאַמפף פאַר דער בעפרייאונג פון דער אומה. די צענטערן פון דער רעוואָלוציע אין גליל זענען געוועזען: גוש־חלב (גיסחאַלאַ) אין אויסערסטען צפון, טבריה אין דרום און גמלא געגענאיבער טבריה, ביים מזרח־ברעג פון ים כנרת. אין גוש־חלב איז די יודישע בעפעלקערונג פשוט אַרויסגעפאָדערט געוואָרען צום קאַמפף: די אַרומיגע געצענדיענער האָבען זיך צוזאַמענגענומען און זענען בעפאַלען די שטאָדט מיט די איינוואוינער, אונטערצינדענ־דיג אַ מאַסע הייזער. אָט דער אָנפאַל האָט געדיענט אַלס סיגנאַל פאַר

די יודען פון שטאָדט, און באַלד האָט זיך פון זייערע רייהען אַרויסגערוקט די ליכטיגע געשטאַלט פון אַ וואוטיג־פייערדיגען קנאי, וואָס האָט מיט אַ אונגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג געקעמפפט געגען די רוימער ביז דער לעצטער שעה. דאָס איז געווען איינער מיט'ן נאָמען יוחנן בן לוי (יוחנן פון גוש־חלב), — אַליין אַ אָרימער און זאָגאַר אויך פיזיש־שוואַכער, דערפאַר אָבער אַ מענש מיט אַ אונגעוועהנליכער פּאַטריאָטישער התלהבות אין האַרצען און אַ אייזען־פעסטען כאַראַקטער.
יוחנן האָט אָנגעהויבען זיין רעוואָלוציאָנערע קאַריערע דערמיט, וואָס ער האָט צונויפגעזאַמעלט אַרום זיך אַלע פּאַטריאָטיש געשטימטע יודען פון אויבער־גליל (גליל האָט זיך געטיילט אויף אויבער־ און אונטער־גליל) און אויך די אַנטלאָפענע פון די אַרומיגע סירישע שטעדט, און איז מיט דער מחנה בעפאַלען עטליכע שכנישע ישובים, כדי זיך נוקם צו זיין אָן די געצענדיענער.

אין טבריה האָט די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטיי געמוזט פיהרען אַ ביטערען קאַמפף מיט די פריעדליכע רוימער־פריינד. די דאָזיגע פּראַכט־באַר־שענע שטאָדט ביים ברעג פון ים כנרת, האָט זיך שוין פון אַ בעדייטענדער צייט געהאַט געפונען אונטער דער מאַכט פון דעם האַלב־יודישען און רוימיש־געשטימטען קעניג, אַגריפּוס II, אַזוי אַז דער בעפעלקערונג האָט זיך געלעבט נישט שלעכט און זי האָט גאַנץ וועניג געשפירט אויף זיך דעם דריקענדען יאָך פון דער פרעמדער מאַכט. זי האָט דעריבער געקוקט אויף די רעוואָלוציאָנערע פּאַטריאָטען, ווי אויף צושטערער פון דער געזעלשאַפטליכער רוהיגקייט, און האָט זיך זיי נישט געוואָלט אונטערגעבען; געענדיגט האָט זיך אָבער דער צוזאַמענשטויס מיט'ן נצחון פון די זעלאָטען, און גרויסע מאַסען פון די איינוואוינער זענען אַריבער אין די רייהען פון דער רעוואָלוציע. דאָס איז געשעהען אַ דאַנק דער אַגיטאַציע פון אַ געוויסען יוסטוס בן פינטוס, וועלכער האָט זיך דערנאָך בעריהמט געמאַכט מיט זיין גריכישע בעאַרבייטונג פון דער יודישער געשיכטע. יוסטוס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ אונגעוועהנליכער רעדע־קראַפט און האָט אָנגעהערט צו די אינטעליגענטע קרייזען פון דער בעפעלקערונג; ער האָט דעריבער בעזונדער געווירקט אויף די רייכע און פערמעגליכע, און איהם צו הילף איז געקומען אַן אַנדער קנאי, יהושע בן ספּיאַ, וועלכער האָט צוגעצויגען צו דער „היילינגער זאַך" די שיפער'ס און משא־טרעגער'ס פון טבריה. צוזאַמען האָבען די רעוואָלוציאָנערען אַלזאָ געהאַט אויף זייער

זייט א בעדייטענדע מעהרהייט, און דער קלייגער הייפעל אריסטאקראטען, וואס איז טריי געבליבען אגריפוס'ען, איז נישט אימשטאנד געווען זיך זיי אנטקעגענצושטעלען. נאך דעם ווי ס'איז אנגעקומען די ידיעה וועגען גאלוס'עס מפלה, האבען זיך די בעגייסטערטע זעלאטען פון טבריה אויך אוועקגעלאזען אין די סירישע שטעדט, און זיך ביטער נוקם געווען אן די געצענדיגער פאר די יודישע שחיטות.

אזא בלוטיגער צוזאמענשטוים צווישען געצענדיגער און יודען איז פארגעקומען אויך אין גמלא, דער וויכטיגסטער פונקט ביים דרום-מזרח-ברעג פון ים, וואס איז געווען כמעט אונבעצווינגבאר צוליעב זיין געאגראפישער לאגע. די יודען זענען געצוואונגען געווארען זיך צו פערטיידיגען, און דאס האט זיי שוין ממילא אוועקגעשטעלט אין די רייהען פון דער רעוואלוציע.

דער רעוואלוציאנערער שטראם האט שוין אלזא געהאט פערהאפט די בעדייטענדסטע פונקטען פון גליל, נאך איידער יוסף איז געקומען אהין אלס פערטרעטער פון דער צענטראלער דערוויילינגער רעגירונג, און פון גאנץ גליל איז נאר די איצטיגע הויפטשטאדט, **צפורי**, טריי געבליבען די רוימער און נישט געוואלט צושטעהן צום אויפשטאנד, פארוואס זי איז פערהאסט געווען פון דער גאנצער גליל'עאישער בעפעלקערונג. ביי שטארקע קריגס-פעהיגקייטען און ביי א עהרליכער בעגייסטערונג פאר דער זאך, וואלט דער דאזיגער רייכער מאטעריאל אהן צווייפעל געקענט אויסגענוצט ווערן מיט א גלענצענדען ערפאלג, און פון דעם איז אין א געוויסען זין אבגעהאנגען דער גורל פון דער גאנצער אונטערנעהמונג; אט די מעלות האבען אבער געפעהלט דעם נייעם פערוואלטער פון לאנד, און דאס האט געמוזט פיהרען צו שלעכטע רעזולטאטען.

יוסף בן מתתיהו, דער שפעטער בעריהמט געווארענער היסטאריקער **יאזעפוס פלאוויוס** (געב. 38), האט געשטאמט פון א אנגעזעהענער כהנים-משפחה, וואס האט זיך געצויגען (פון דער וויבליכער ליניע) ביז די חשמונאים. ערצויגען אלס געזעצלעהרער אין די ישיבות פון די פרושים, איז יוסף דאך געקומען אין א געוויסער בעריהרונג מיט דער גריכיש-רוימישער קולטור, און די דאזיגע בעריהרונג איז איבערגעגאנגען אין א נאהנטער פערבינדונג נאכדעם, ווי ער האט פערבראכט צוויי יאהר אין'ם צענטר פון אט דער קולטור, אין רוים. אהין איז דער זיבענאונצוואנציג יעהריגער אריסטאקראט

געשיקט געווארען אלם שתדלן, אום אויסצופועל'ן די בעפרייאונג פון א געוויסען יהודה'עאישען געפאנגענעם, און דורך דער רעקאמענדאציע פון א בעליעבטען יודישען ארטיסט, אליטיראס, איז ער אנגענומען געווארען פון דער יודענפריינדליכער קייזערין פאפעא, וועלכע האט ערפילט זיין שתדלנות און איהם נאך בעגליקט מיט רייכע מתנות. דער בעריהמטער יודישער געזעצלעהרער אין גייסט פון די פרושים האט דא, אלזא, געהאט די מעגליכקייט זיך נאהגט צו בעקאנען מיט דעם גרונד־כאראקטער פון דער וועלט־קולטור, און דאס האט זיך שטארק אבגערופען אויף זיין גאנצער וועלט־ און לעבענס־אנשויאונג. דער גלאנץ פון נעראנ'ס הויף, די ענטציקענדע שענקייט פון דער ריעזיגער וועלט־שטאדט, דער קאמפליצירטער מעכאניזם פון דער אונגעהויערער מלוכה־אינסטיטוציע — אלץ האט דעם זוהן פון דער איינפארביג־רעליגיעזער יהודה בערוישט און פערבלענדעט, און ער האט אנגעהויבען צו גלויבען, אז די השגחה אליין האט בעשטימט די רוימער פאר אייביגע וועלט־בעהערשער.

און אט, מיט אזא טיעפער התפעלות פון רוים'ס גרויסקייט, מעכטיגקייט און שענקייט, האט זיך יוסף אומגעקעהרט צוריק קיין יהודה, גראד אין דער צייט, ווען א מחנה בעגייסטערטע פאטריאטען האט זיך ארומגעטראגען מיט דער האפנונג, צו פערטרייבען די רוימער פון לאנד. אין אנהויב האט זיך יוסף בעצויגען צו די דאזיגע היץ־קעפ, ווי צו פשוט'ע משוגעים, און האט אנגעווענדעט זיין גאנצען איינפלוס, אום אבצוהאלטען דעם פאלק פון אזעלכע ווילדע פלענער. שפעטער אבער, ווען ער האט געזעהען, אז דאס פאלק טראכט טאקי גאנץ ערנסט וועגען א אויפשטאנד און האט שוין אפילו אבגעהאלטען עטליכע אונגעוועהנליכע נצחונות איבער די אלמעכטיגע לעגיאנען פון די רוימער, — האט ער אנגעהויבען צו פערשווייגען זיינע מיינונגען און זאגאר אויך ארויסצעוויזען א געוויסע סימפאטיע צו די שטרעבונגען פון די פאטריאטען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ער זאל בעקומען אין זיין מאכט די בעדייטענדסטע פראווינץ פון גאנץ פאלעסטינא.

אנקומענדיג קיין גליל, האט זיך יוסף ערנסט גענומען צו ערפילען זיינע חובות אלס פערוואלטער פון לאנד, און ס'האט אויסגעזעהען, אז ער קלויבט זיך ווירקליך נישט בלויז אונטערצוהאלטען דאס רעוואלוציאנערע פייער, נאר זאגאר אויך עס נאך שטארקער פונאנדערצובלאזען. ער האט קודם כל ארגאניזירט די בירגערליכע אדמיניסטראציע

פון לאַנד, און צו דעם צוועק האָט ער געגרינדעט אַ מין סנהדרין פון זיבעציג זקנים, לויט דעם מוסטער פון דער זעלביגער אינסטיטוציע אין ירושלים. דאָס איז געווען די צענטראַלע געריכטס-אינסטיטוציע, און אויסער דעם האָט ער אין יעדער שטאָדט און שטעדטיל געלאָזען אויסוועהלען אַ קאָמיטעט פון זיבען פּערזאָן, וואָס האָט געהאַט צו זאָגען איבער אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען פון דער קהלה. דערנאָך האָט ער זיך גענומען צו די רעוואָלוציאָנערע פאַרברייטונגען. אַ רייהע גליל'עאישע שטעדט, וואָס האָבען זיך געפונען אין אַ גוטער געאָגראַפישער לאַגע, האָט ער געלאָזען גוט בעפעסטיגען; דאַן האָט ער רעקרוטירט אַ מחנה פון גאַנצע הונדערט טויזענד מאַן, נעהמענדיג פון יעדער שטאָדט אַ העלפט פון דער גאַנצער מאַנסבילשער בעפעלקערונג. אַט די אַלע סאָלדאַטען זענען איינגעאיבט געוואָרען אין דער מיליטערישער דיסציפּלין, האָבען בעקומען געוועהר און זענען בכלל געבילדעט געוואָרען אין דער מיליטערישער קונסט, לויט דעם מוסטער פון די רוימער. ביי דעם אַלעמען האָט יוסף אויך זיך נישט פערגעסען: ער האָט אָרגאַניזירט אַ בעזונדער לייב-וואַך פון פינף הונדערט טראַבאַנטען (בעוואָפענטע גבורים), וואָס איז געשטאַנען גרייט צו ערפילען יעדען וואונק פון איהר געביטער.

די בעפעלקערונג פון גליל האָט זיך אין דער ערשטער צייט בעצויגען מיט דער געהעריגער אַכטונג צו דעם געשיקטען פערטרעטער פון ירושלים, און איז איהם געווען געהאָרזאַם אין אַלע הינזיכטען; באַלד אָבער האָט זי זיך אָנגעהויבען בעציהען צו איהם מיט אַ געוויסען פערבאָרגענעם חשד, וועלכער האָט געשטאַמט דערפון, וואָס יוסף האָט אַרויסגעוויזען צוויישפּעטיגקייט אין זיין פערהאַלטען זיך צום קעניג אַגריפּוס. דער לעצטער, וועלכער איז איצט אָפען אַרויסגעטרעטען געגען זיין פאָלק, אַלס וועגווייזער פון דער רוימישער מחנה, — האָט אַרויסגערופען געגען זיך אַלע רעוואָלוציאָנערע טיילען פון דער גליל'עאישער בעפעלקערונג, און דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער געשיקטער פון ירושלים צו אָרגאַניזירען דעם „אויפשטאַנד", געהט גאָר האַנד ביי האַנד מיט דעם קעניגליכען „פעררעטער", מיט אַגריפּוס'ען! דער ערשטער סכסוך האָט אויסגעבראָכען צווישען יוסף'ן מיט דער בעפעלקערונג נאָכדעם, ווי אַ מחנה יונגע לייט, אונטער דער אָנפיהרונג פון יהושע בן סאַפיאַ, האָט צושטערט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ אין טבריה און איהם בערויבט. יוסף איז גלייך אוועקגעלאָפען אויפ'ן פּלאַץ פון דעם

געשעהעניש, און געזעהען, אז די אלע אוועקגערויבטע זאכען זאלען אנקומען צו אגריפּוס'ען אין די הענד. דאס האט דער בעפעלקערונג אויסגעזעהען פערדעכטיג, ווייל ער, יוסף, אליין האט מיט עטליכע טעג פריהער געהייסען דעם פּאלאץ צושטערן צוליעב דעם, וואס אין איהם האבען זיך געפונען פערבאטענע פערפּוצונגען — בילדער פון חיות.

מיט א בעזונדער שטארקען חשד האט אנגעהויבען קוקען אויף יוסף'ן — יוחנן פון גוש חלב. אט דער גליהענדער פּאטריאט, וואס איז אינגאנצען געווען בעהערשט פון דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט, האט נישט געקענט מוחל זיין דעם ארייננעשיקטען פיהרער זיין קאלטקייט און זיין צווייזייטיגע פּאליטיק. יוחנן האט געפּרובט בעטען ביי יוסף'ן א ערלויבניש, צו פערקויפען די קייזערליכע תבואות פון די אויבער־גליל'עאישע דערפער, אום פאר דעם געלד אבצובויען די איינגעפאלענע מויער־ווענט פון גוש־חלב — האט איהם יוסף די ערלויבניש נישט געוואלט געבען. דערנאך איז פארגעקומען אן'אנדער פאל: עטליכע יהודה'עאישע פרייוויליגע פון דעם דארף דברת זענען בעפאלען אגריפּוס'עס רייזע־פערוואלטער און האבען ביי איהם אוועקגענומען דעם גאנצען באגאזש, אין וועלכען ס'האבען זיך געפונען פיעל טייערע חפצים. דאס אוועקגערויבטע גוטס איז צוגעשטעלט געווארען דעם לאנד־פיהרער, יוסף'ן, אלס קריגס־רויב, און ער האט צוגעזאגט, דאס אבצושיקען קיין ירושלים, אין דער נאציאנאלער קאסע; פאקטיש האט ער אבער די אוועקגערויבטע חפצים געוואלט צוריק בעזארגען אגריפּוס'ען. פון דעם פאקט האט זיך די בעפעלקערונג דערוואוסט, און דאס האט נאכמעהר פערשטארקט די שנאה צו דעם „פעררעטערישען" פיהרער. די דערצארענטע און אויפגערייצטע מאסען האבען ארומגערינגעלט זיין פּאלאץ און געוואלט איהם אונטערצינדען; דאס האט ארויסגעווארפען אויף יוסף'ן א טויט־שרעק, און ער האט זיך געבעטען ביי די פערזאמעלטע, זיי זאלען איהם שענקען דאס לעבען, צוזאגענדיג, אז ער וועט דאס אוועקגענומענע רויב נישט אבשיקען אגריפּוס'ען, נאר פערניצען צו א פּאטריאטישען צוועק. די פערזאמעלטע האבען איהם געגלויבט און זיך אנגעהויבען צופאנאנדערצוגעהן, דאן האט יוסף זיך נוקם געווען אן דעם איבערגעבליבענעם טייל פון פערזאמעלטען עולם, און זיינע טראבאנטען האבען זיך ארויפגעווארפען אויף זיי און זיי געשלאגען מכות־רצח.

נאך די אלע מעשים האט שוין מעהר וועגען א פעראייניגטער רעוואלוציאנערער טעטיגקייט קיין רייד נישט געקענט זיין. די בעפעלקערונג איז צוטיילט געווארען אויף צוויי פיינדליכע פארטייען, פון וועלכע איינע האט זיך ווייטער געהאלטען ביי דעם אפיציעלען פיהרער פון אויפשטאנד, ביי יוספ'ן, און די אנדערע האט זיך קאנצענטרירט ארום דעם פאקטישען זעלאטען-אנפיהרער — יוחנן פון גוש-חלב. די דאזיגע ביידע מנהיגים זענען זיך געווען טויט-שונאים איינער דעם צווייטען, און יוחנן האט מיט א בעזונדער פערביטערטקייט אנגעווענדעט פערשידענע מיטלען, אום צו בעפרייען דאס לאנד פון דעם אראבגעשיקטען הויפטמאן, וועלכען ער האט אפען בעשולדיגט אין פעררעט. ער האט געפרובט אונטערשיקען עטליכע פון זיינע מענשען קיין טבריה, און זיי האבען דארטין געמאכט א אנפאל אויף יוספ'ן; איהם איז אבער געלונגען נצול צו ווערן. דאן האט זיך יוחנן בענוצט מיט א געזעצליכען מיטעל; ער האט אוועקגעשיקט זיין ברודער שמעון מיט נאך הונדערט שלוחים קיין ירושלים צום דארטיגען סנהדרין מיט א אנקלאגע געגען דעם גליל'עאישען פיהרער; און דאס האט געווירקט: דער נשיא פון סנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל, האט אנערקענט די אנקלאגע פאר ריכטיג, און אזוי ווי צו איהם איז צוגעשטאנען אויך דער כהן גדול, ענן, האבען זיי צוזאמען דורכגעפיהרט, עס זאלען אוועקגעשיקט ווערן פיער שלוחים קיין גליל, ד. ה. פיער בעפאלמעכטיגטע פון דעם סנהדרין, אראבצוזעצען יוספ'ן פון זיין פאסטען און איהם צו ברענגען קיין ירושלים א טויטען אדער א לעבעדיגען. און דערביי האט זיך די דערווייליגע רעגירונג נישט אבגעשטעלט; די בעשולדיגונגען געגען יוספ'ן זענען געווען קלאר און איבערצייגענד און כדי צו פאראליזירען זיין שעדליכע טעטיגקייט, האט דאס סנהדרין צושיקט בריעף אין די גרעסערע גליל'עאישע קהלות מיט דער ערקלערונג, אז יוסף איז א שונא פון פאטערלאנד און די בעפעלקערונג טאר איהם נישט ארויסווייזען קיין שום שוץ און שטיצע. דער אנגעקלאגטער האט זיך אבער בעצייטענס דערוואוסט פון דעם שווערען אורטייל, וואס די ירושלים'ער רעגירונג האט ארויסגעגעבען איבער איהם, און מיט דער הילף פון פערשידענע פאלשקייטען און דיפלאמאטישע שווינדלערייען איז איהם געלונגען זיך ריין צו וואשען פון אלע בעשולדיגונגען און אויסצופועל'ן, אז דאס סנהדרין זאל אברופען די פונאנדערגעשיקטע בריעף. ער האט זאגאר געלאזען ארעסטירען

די פיער בעפעהלסהאבער פון דער ירושלים'ער אדמיניסטראציע, וועל־כע זיינען געקומען איהם אראבזעצען פון זיין פאסטען, און דערנאך זיי צוריק אבגעשיקט קיין ירושלים.

אזוי האבען זיך אלע פלענער אויסגעלאזען מיט גארנישט, און דער שוואלמוטיגער רוימער־פריינד, יוסף, איז ווייטער פערבליעבען דער אפיציעלער אנפיהרער פון דעם פאטריאטישען אויפשטאנד. אט דער פאקט האט זעהר שלעכט געווירקט אויף דער רעוואלוציאנערער בעפעלקערונג, און זי האט זיך נאכמעהר אבגעווענדט פון איהם. יוסף האט געהאט אין זיינע הענד די פעסטונגען פון לאנד; ער האט אבער קיין סאלדאטען נישט געהאט, זיי צו בעשיצען, און דאס האט געבראכט דערצו, אז ווען דער שונא איז אריבער די גרענעצען פון גליל, האט ער געפונען פאר זיך כמעט לעדיגע פעסטונגען פון איין זייט, און שלעכט בעוואפענטע פאלקס־מחנות פון דער צווייטער זייט.

און די געפאהר האט זיך דערווייל אלץ נעהנטער און נעהנטער אנגערוקט. דער קייזער נערא האט זיך צו יענער צייט געפונען אין גריכענלאנד, וואו ער האט געוויזען זיינע וואונדער אלס זינגער, ציי־טער־שפיעלער און צירק־קינסטלער; און דא האט מען איהם געבראכט די ידיעה וועגען דעם אויפשטאנד אין יהודה, און וועגען צעסטיוס'עס שרעקליכער מפלה. דער ליידענשאפטליך־שטאלצער הערשער האט זיך פון דעם פאקט געפיהלט טיעף בעליידיגט, און דערצו איז נאך צו־געקומען אויך די מורא פאר די ארומיגע מזרח־לענדער, וואס האבען גאנץ לייכט געקענט אנגעשטעקט ווערן פון דעם יהודה'עאישען רעוואלוציאניזם. ער האט דעריבער בעשלאסען, צו דערשטיקען דעם אויפ־שטאנד וואס אמשנעלסטען, און צו דעם צוועק האט ער אויסגעקליבען דעם בעסטען רוימישען קריעגספיהרער פון יענער צייט, פלאוויוס וועספאסיאן, וועלכער האט זיך בערימהט געמאכט אין דער מלחמה מיט די בריטאנער. מיט איהם צוזאמען איז בעשטימט געוואר־רען אויך א נייער רוימישער פערוואלטער איבער סיריען, ליציניוס מוציאנוס, וועלכער האט בעזונדער בעקומען א גרויסע מיליטערי־שע מאכט, כדי גרייט צו זיין, צו שטיצען וועספאסיאנען אים פאל פון א נויט.

אים ווינטער פון זיעבען און זעכציגסטען יאהר האט זיך וועס־פאסיאן אוועקגעלאזען פון גריכענלאנד קיין סיריען, און אבשטעלנדיג זיך אין עכו (פטאלאמעאיד), האט ער דא אנגעהויבען מאכען זיינע

מיליטערישע פארבריישונגען צו דער מלחמה. זיין יונגען זוהן טיטוס האט ער אוועקגעשיקט קיין אלעקסאנדריע, אום אריבערצופיהרען אהער א טייל פון דעם דארטיגען גארניזאן, און ער אליין האט זיך גענומען צוזאמענשטעלען א רעזערוו-מחנה פון די קלענערע אבטהיילונגען, וואס עס האבען איהם געשטעלט צו הילף די ארומיגע אונטערטעניגע פירש-טען. די לעצטע זענען זיך אלע צונויפגעקומען אין דעם הויפט-לאגער פון דער רוימישער מחנה, אין עכו, און צווישען זיי האט זיך געפו-נען אויך אגריפוס, וועלכער האט אויך צוגעשטעלט וועספאסיאנ'ען א בעדייטענדע מיליטערישע הילף, און האט בכלל גענוצט מיט אלע מעגליכקייטען, זיך ריין צו וואשען פון דער מסירה, וואס די צור'ער האבען אויף איהם דערלאנגט, אז ער שטעהט אין געהיימע פערבינ-דונגען מיט די רעוואלוציאנערען און שטיצט זיי. צוזאמען מיט אגרי-פוס'ען האט זיך אין וועספאסיאנ'ס הויפט-קווארטיר געפונען אויך זיין שוועסטער, בערעניקא, און ווען דער יונגער טיטוס האט זיך אומגע-קעהרט פון אלעקסאנדריע (מיטבריינגענדיג מיט זיך צוויי לעגיאנען פאר דער צענטראלער רוימישער ארמייע), האט ער זיך שטערבליך פערליעבט אין דער שענער יהודה'עאישער פרינצעסין (האטש זי איז געווען בעדייטענד עלטער פון איהם) און עס האט זיך פערבונדען צווישען זיי דער בעריהמטער ראמאן, וואס האט זיך געענדיגט כמעט אין איין צייט מיט דעם פאלשטענדיגען אונטערגאנג פון יהודה — דורך דעם זעלבינען טיטוס'ען. —

די גאנצע מחנה, מיט וועלכער וועספאסיאן האט זיך געקליבען צו דערשטיקען די יהודה'עאישע רעוואלוציע, האט געהאט איבער פופ-ציג טויזענד מאן, און ארום פסח-צייט זענען שוין אלע פארברייטונגען געענדיגט געווען, און וועספאסיאן האט זיך אנגעהויבען בעוועגען פאר-ווערטס — צו די גרענעצען פון גליל. דערביי האט ער איין נצחון שוין אבגעהאלטען, ווארום נאך איידער ער האט אנגעהויבען צו מארשירען מיט זיין ארמעע, זענען געקומען צו איהם שלוחים פון דער גליל'עאי-שער שטאדט צפורה, מיט דעם אויסדריק פון געטרייער אונטערטע-ניגקייט און מיט דער בקשה, אריינצושיקען אהין א מיליטערישע מחנה, וואס זאל זיי בעהילפיג זיין אין זייער קאמפף מיט די רעוואלוציאנערען. וועספאסיאן האט ממלא געווען די בקשה פון די דאזיגע „עהרליכע אונטערטאנען": ער האט מיטגעשיקט מיט זיי א מחנה פון זיעבען טוי-זענד מאן אונטער דער אנפיהרונג פון א געוויסען פלאצידוס. דער לעצ-

מער האָט אָבער גאַנץ ברייט אויסגעטייטשט די אויפגאַבע פון בעשיצען די שטאָדט, און די איינוואוינער פון דער גאַנצער סביבה זענען דורך איהם אויסגעהרג'עט אָדער געפאַנגען געוואָרען. דאָס איז געווען דער ערשטער צוזאַמענשטויס צווישען די פערטרעטער פון דער רוימישער מאַכט און די בירגער פון דער פראָווינץ, וואָס איז די גאַנצע צייט צוגעגרייט געוואָרען צום אויפשטאַנד, אונטער דער השגחה פון דעם ספּעציעל אָראַבנעשיקטען אָרגאַניזאַטאָר און קריעגס-פיהרער, יוסף בן מתיתיהו.

נאָך מעהר בולט האָבען זיך אַרויסגעוויזען די רעזולטאַטען פון יוסף'ס אָרגאַניזאַטאָרישער טעטיגקייט ביי די ערשטע צוזאַמענשטויסען מיט וועספּאַסיאַנ'ען אַליין. וועספּאַסיאַנ'ס פּלאַן איז געווען צו פערנעהמען פריהער גאַנץ גליל, כדי צו קענען דערנאָך פריי צוטרעטען צו יהודה, נישט מורא האָבענדיג דערפאַר, אַז די רעוואָלוציאָנערען וועלען איהם אָבשניידען דעם וועג פון הינטען. ער האָט זיך דעריבער געלאָזען מאַרשירען מיט דעם וועג צו די צפון-גליל'עאישע פעסטונגען און יודפת. יוסף ווייער האָט קאָנצענטרירט זיין גאַנצע מחנה נישט ווייט צפורי, אום דאָרט צו בעגעגנען דעם שונא; ביי די ערשטע ידיעות וועגען וועספּאַסיאַנ'ס גרויסער אַרמעע, וואָס קומט צו אַלע מאָל נעהנטער, זענען זיך אָבער דער גרעסטער טייל פון זיינע סאָלדאַטען צולאָפען, און ער איז געצוואונגען געווען אָבצוטרעטען מיט זיין געבליבענער מחנה, און זי צוצופיהרען ביז טבריה. דאָ האָט דער קריעגספיהרער אַליין שוין אויך אָנגעהויבען צו קלערן וועגען דעם אויסגאַנג פון דער גאַנצער מלחמה, און ער האָט אַוועקגעשיקט אַ דרינגענדען ראַפּאָרט קיין ירושלים, אין וועלכען ער האָט געפאָדערט פון דער רעגירונג, זי זאָל איהם צושיקען אַ גרויסע מיליטערישע קראַפט, אָדער — בעפאָלמעכטיגען צו פיהרען מיט וועספּאַסיאַנ'ען אונטערהאַנדלונגען וועגען די בעדינגונגען פון דער קאַפּיטולאַציע.

די רוימער האָבען אָבער גאָרנישט געטראַכט וועגען איבעררייסען די מלחמה. זיי האָבען איינע נאָך דער אַנדערער פערנומען די אַלע פּאָזיציעס, וואָס יוסף האָט זיי פריי געלאָזען, און אויף אַזאַ אופן געצוואונגען די יודישע מחנות זיך צו קאָנצענטרירען אין די עטליכע שטאַרקערע גליל'עאישע פעסטונגען, כדי אויסצומיידען אַ עפענטליכען געשלעג. אַזאַ געשיצטע פעסטונג איז געווען יודפת, וועלכע האָט זיך נאָך דערצו געפונען אויך אין אַ גוטער געאָגראַפישער לאַגע, זייענדיג

אַרומגערינגעלט מיט הויכע פעלזענס און טיפע גריבער. דאָ האָבען זיך צוזאַמענגענומען אַלע פערבליבענע טהיילען פון דער רעוואָלוציאָנערער מחנה, וועלכע זענען ווירקליך געווען דורכגענומען מיט אַ פערביטערטער שנאה צו די רוימער, און האָבען געהאַט פעסט בעשלאָסען נישט אָבצוטרעטען פון דער פעסטונג און זיך נישט איבערצוגעבען אַליין אין די הענד פון דעם שרעקליכען תלין. וואָרום וועספּאַסיאַן האָט זיך אַכזריות׳דיג נוקם געווען אָן די בעזיגטע, נישט קוקענדיג אויף דעם. וואָס זיי האָבען איהם כמעט קיין ווידערשטאַנד נישט געשטעלט. די גאַנצע בעפעלקערונג פון דער איינגענומענער גבּרא האָט דער רוימישער קריעגספיהרער געלאָזען אויסהרג׳ענען און דעם זעלבינגען סוף האָבען געהאַט אויך די איינוואוינער פון אַלע אַרומיגע שטעדט און דערפער.

דער קאַמפף ביי יודפת האָט דעריבער אָנגענומען אַ שאַרפען און פערביטערטען כאַראַקטער. גאַנצע אָנדערהאַלבען חדשים זענען די צורייצטע רוימער געשטאַנען ביי דעם פעלזען מיט די הויכע בערג און טיפע אָבגרונדען, אויף וועלכען ס׳איז געשטאַנען די מעכטיגע פעסטונג. די רעוואָלוציאָנערען האָבען דעם גאַנצען שטאָלען צוגאַנג צום פעלזען פערלעגט און צוגראָבען, אַזוי אַז די רוימער האָבען זיך מיט שרעקליכע אָנשטרענגונגען און צרות קוים דערשלאָגען צו דער פעסטונג, ־ום זי צו בעלאַגערן. די בעלאַגערטע האָבען זיך פון דאַן אָן כסדר געפונען אונטער דעם פייערדיגען שטורם פון די רוימישע שלײַדער־מאַשינעס; זיי זענען אָבער נישט אָבהענגיג געבליבען, און אויפשיטענדיג אין דער זעלביגער צייט גופא אַ הויכען וואַל, האָבען זיי פון זייער זייט אויך נישט אויפגעהערט אָבצוענטפערן דעם שונא מיט אַ האָגעל פון שטיינער, ברענענדע שטיקער האָלץ, שאַרפע פליסיגקייטען און נאָך אַזעלכע שעדליכע פיילען. די רוימער האָבען אָנגעווענדט אַלע זייערע כחות אויף דעם איינציגען פרייען צוגאַנג צו דער פעסטונג אין צפון זייט, וועלכען די בעלאַגערטע האָבען פערשפּאַרט מיט פערשידענע שאַנצען און טורעמס; זיי האָבען אין דער זייט אַוועקגעשטעלט גאַנצע זעלציג בעלאַגערונגס־מאַשינעס, וועלכע האָבען אָהן אַ אויפהער געשלײַדערט טויט און פייער אויף דער פעסטונג, די בעלאַגערטע האָבען זיי אָבער כסדר אָבגעשטויסען און געקעמפפט מיט אַ אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זיי האָט שוין אָנגעהויבען אויסצופעהלען וואַסער. און די פעסטונג וואָלט אפשר נאָך אַ לאַנגע צייט

אויסגעהאלטען דעם אנגריף פון דער בעלאגערונג, ווען עס וואלט זיך נישט ארויסחאפען א פעררעטער און זי אליין איבערגעבען דעם שונא. איינער פון די בעלאגערטע איז אריבערגעלאפען אויף דער זייט פון די רוימער, און האט זיי איבערגעגעבען, וועלכע פונקטען ס'זענען שוואך בעפעסטיגט; זיי האבען דאס גלייך אויסגענוצט, און אויף צו מארגענס פארטאג זענען זיי פלוצלונג בעפאלען די טויט-מידע, איינגעשלאפענע וואך-סאלדאטען, און זיי אויסגעהרג'עט ביז איינעם (תמוז, 67). דאן האט שוין וועגען שיצען די פעסטונג קיין רייד נישט געקענט זיין, און ערשט האבען זיך די רוימער, ווי זייער שטייגער איז געווען, גענומען נוקם זיין אן זייערע בעזיגטע. אויסער דער גרויסער צאהל קעמפפער, וואס האבען זיך אליין געשאכטען אדער זיך אריבערגעווארפען פון די שטאדט-מויערן, כדי נישט אריינצופאלען צום בלוטיגען בעזיגער אין די הענד, האבען טויזענדער פון די בעזיגטע זייער לעבען פערלוירען אין דער בלוטיגער ארגיע פון די ווילד-צוקאכטע רוימישע סאלדאטען, און צוזאמען האט די בעשיצונג פון דער דאזיגער פעסטונג איינגעשלונגען ביז פירציג טויזענד יודישע לעבענס; דערצו זענען איבער טויזענד פרויען און קינדער פערקויפט געווארען פאר שקלאפען, און לויט וועספאסיאנ'ס בעפעהל, איז קיין שטיין אויף א שטיין נישט איבערגעבליבען פון דער גאנצער שטאדט און זי איז פערגלייכט געווארען מיט דער ערד.

מיט דעם אונטערגאנג פון **יודפת** האט זיך געענדיגט אויך יוספ'ס קאריערע, און נישט בלויז אלס אנפיהרער פון דעם יודישען אויפשטאנד, נאר אויך אלס זוהן פון זיין פאלק בכלל. ווען די רוימער זענען צוגעטרעטען צו דער בעלאגערונג פון **יודפת**, איז יוסף געקומען אין שטאדט און אנגעפיהרט די פערטיידיגונג, נאר ווען ער האט זיך ארומגעזעהען, אז די פעסטונג וועט זיך סוף כל סוף פארט מוזען אונטערגעבען, האט ער אנגעהויבען מאכען הכנות צו אנטלויפען פון שטאדט. די בעפעלקערונג האט זיך אבער דערוואוסט דערפון און איהם נישט געלאזען דורכפיהרען זיין פלאן. דערווייל האבען די רוימער איינגענומען די פעסטונג, און יוסף האט זיך געוואלט אויסבעהאלטען אין א אונטערערדישער מערה; דא האבען זיך ש"ין אבער פון פריהער געפונען פירציג רעוואלוציאנערען, און דערצו האט איינע אויסגעגעבען די רוימער דעם סוד פון דער מערה. וועספאסיאן האט דאן דורך איינעם א שליח אויפגעפאדערט די בעהאלטענע, זיי זאלען זיך אונטער-

געבען, צוזאגענדיג זיי פולע אונבעריהרליכקייט. און יוסף איז שוין גרייט געווען ארויסצוגעהן צום זיעגער און צו קניען פאר איהם; דא האבען אבער די חברים־רעוואלוציאנערען אנגעשטעלט זייערע שווערדען געגען זיין ברוסט און געדראהעט, איהם אויפ'ן ארט צו טויטען, אויב ער וועט פועל'ן ביי זיך אזוי שענדליך צו בעליידיגען דעם כבוד פון דער אומה. ער איז אלזא געצוואונגען געווארען צו פערבלייבען צוזאמען מיט די חברים, און זיי האבען אלע פייערליך געשווארען, זיך נישט איבערצוגעבען קיין לעבעדיגע דעם שונא אין די הענד; יוסף האט זיך אבער אין דער קריטישער מינוט אויך נישט פערלוירען. ער האט אויסגעארבייט א פלאן פאר דעם קאלעקטיווען זעלבסטמארד, לויט וועלכען יעדער איינער האט געדארפט דערשטעכען דעם אנדערן — על פי גורל, און דער דאזיגער „גורל" האט זיך ארויסגעוויעזען אזוי גליקליך פאר איהם, אז ניין און דרייסיג חברים זענען שוין געווען דורכגעשטאכען איינער פון אנדערן, און גראד ער מיט איין חבר זענען געבליעבען די לעצטע. און די שאטענס פון די טויטע חברים האבען איהם נישט איבערגעשראקען — ער האט איבערגערעדט דעם איינציגען פערשוואוירענעם, און זיי האבען זיך ביידע איבערגעגעבען די רוימער. די לעצטע האבען איהם אוועקגעפיהרט צו וועספאסיאנ'ען, וועלכער האט זיך גלייך פון דער ערשטער מינוט בעצויגען צו איהם נישט, ווי צו א געפאנגענעם שונא. יוסף האט נישט נאר אויסגעדריקט וועספאסיאנ'ען זיין געטרייע אונטערטעניגקייט, נאר איהם אויך נביאות געזאגט, אז ער וועט אין גיכען טראגען אויפ'ן קאפ די קרוין פון רוים, און באלד איז דער געפאנגענער שונא געווארען דער נאהנטסטער פריינד און יועץ פון דעם גרויסען רוימישען קריעגספיהרער. לויט דעם עפענטליכען מנהג האט יוסף געמוזט אריינגעזעצט ווערן אין געפענגעניש; דאס איז אבער געווען נישט מעהר, ווי א צערעמאניע. וועספאסיאן האט איהם ערלויבט, זיך אויסצוקלויבען א פרוי פון די געפאנגענע מעדלעך, צו טראגען די שענסטע קליידער, און האט איהם אליין בעשאנקען מיט טייערע מתנות.

אין ירושלים האט די ידיעה וועגען דעם נצחון פון די רוימער ארויסגערופען א טיעפען טרויער. נישט וויסענדיג אין אנהויב פון יוסף'ס פערדרעטערישען שריט, האט מען איהם דא שטארק בעוויינט אלס איינעם פון די העלדישע פאטריאטען, וואס זענען געפאלען ביי דער פערטיידיגונג פון יודפת; שפעטער אבער, ווען מ'האט זיך דערוואוסט

אין דער הויפטשטאדט, אז יוסף געפינט זיך נאר אלס הויז-פריינד ביי וועספאסיאנ׳ען מיט זיין זוהן, האט דער צארן פון די יהודה׳ער זיך שרעקליך פונאנדערגעקאכט, און נישט געפינענדיג קיין מיטעל, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אין דעם שענדליכען פעררעטער, האט איהם דאס פאלק געשטעמפעלט מיט דעם נאמען און פערשאלטען זיין אנדענקען אויף דור דורות.

כמעט אין איין צייט מיט יאטאפאטא איז געפאלען אויך יפיע, א שטעדטיל נישט ווייט פון נצרת, וואס האט זיך געוואלט ארייננשניידען די רוימער פון הינטען און שטערן זיי אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, און איצט איז צוגעקומען די רייהע צו די שומרונים. די לעצטע האבען זיך פעראייניגט מיט זייערע יודישע שכנים, און מיט געמיינזאמע כחות זיך בעפעסטיגט אויף דעם בארג גריזים. האס האט וועספאסיאנ׳ען אביסעל בעאונרוהיגט, און ער האט ארויסגעשיקט געגען זיי צערעאליס, דעם טריבון פון פינפטען לעגיאן, מיט דריי טויזענד פוס-געהער און זעקס הונדערט רייטער. מיט דער מחנה האט צערעא- בעלאגערט דעם בארג און איהם אבגעשניטען פון אלע זייטען, אזוי אז די בעלאגערטע האבען באלד אנגעהויבען צו ליידען פון וואסער-מאנגעל, און זענען געצוואונגען געווען, זיך אונטערצוגעבען. דא זענען אבער אויך געווען א סך אזעלכע, וואס האבען בעשלאסען בעסער צו שטארבען, איידער צו בויגען דעם קאפ פאר׳ן שונא. אט די פערביטערטע העלדען, אין א צאהל פון עלף טויזענד זעקס הונדערט מאן, האט צערעאליס געלאזען צונויפשטופען אויפ׳ן שפיץ בארג, וואו זיי זענען אלע אומגעקומען.

נאך שומרון איז צו די רוימער אין די הענד אריינגעפאלען די האפענשטאדט יפו. די דאזיגע שטאדט איז געהאט צוטראגען געווארען דורך צעסטיוס׳עס סאלדאטען, ווען זיי האבען זיך געלאזען קיין ירושלים, און איצט האבען זיך דא די זעלאטען ווידער בעפעסטיגט און אנגעהויבען זי אויפצובויען פונ׳ם ניי. די רוימער האבען זיך אבער בעצייטענס דערוואוסט פון דער אונטערנעהמונג, וואס האט געקענט ווערן פאר זיי געפעהרליך, וויל די זעלאטען וואלטען קענען בעפאלען די צוגעפיהרטע שיפען. זיי האבען דעריבער ארויסגעזעצט אין יפו א גרויסע צאהל סאלדאטען, און די יודען האבען זיך געמוזט ראטעווען אויף שיפלעך. נאר דא זענען זיי ווייטער פערפאלגט געווארען און נישט בלויז פון די רוימער, נאר אויך פון א שטארקען שטורם-ווינט, וואס האט זיי ארויסגע-

שלײַדערט אויף פערשידענע פעלזענס און אין די ברױזענדע חוואליעס פון ים.

אונטער דער צײַט האט זיך די צענטראלע רױמישע ארמעע געפונען אין קסריה בײַם ים, און וועספאסיאן אליין האט זיך אויפגעהאלטען אלס גאסט בײַ זײַן פרײַנד — דעם קעניג אגריפוס II, אין קסריה פיליפי. דא איז מיט א אונגעװעהנליכער פרעהליכקײַט געפײַערט געװארען דער נצחון פון די רױמער איבער די העלדישע פערטײַדיגער פון דער גליל'עאישער פעסטונג — גאנצע צװאנציג טאג האט זיך אין פאלאץ פון דעם יהודה'עאישען „קעניג" געצױגען דער שטורמישער יום-טוב לכבוד דעם גרױסען נצחון פונ'ם רױמישען פאנציר. די דאזיגע יום-טוב'דיגע מנוחה איז געשטערט געװארען ערשט דאן, װען עס האבען װידער אנגעהױבען אנצוקומען אונרוהיגע ידיעות װעגען דער בעװעגונג פון די רעװאלוציאנערען. די לעצטע האבען דאס געװעהר פון די הענד נישט אװעקגעלעגט, און װאס טיפער די רױמער האבען זיך ארײַנגערוקט אין לאנד, אלץ מעהר פערביטערט און פערצװײַפעלט איז געװארען די שנאה צו זײ פון די דאזיגע הײסע פאטריאטען. די זעלאטען האבען זיך געפרובט פערנעהמען טבריה; דאס האט געצװאונגען װעספאסיאנ'ען זיך שנעל צו בעװעגען מיט זײַנע לעגיאנען און זײ צוצוברענגען צום ים כנרת. פאר אגריפוס'עס שטאדט זענען אבער אט די גרױסע מיליטערישע כחות גארנישט נױטיג געװען; די רעװאלוציאנערען זענען דא געװען אין דער מינדערהײַט אנטקעגען דער גרױסער צאהל פון קעניג אונטערגעקױפטע רױמער-פרײַנד, און נאכדעם װי זײ האבען געזעהען, אז די בעפעלקערונג איז אינגאנצען געשטימט געגען זײ, האבען זײ פערלאזען די שטאדט און זיך פערקליבען קײן טאריכיה. די פרידליכע אײַנװאױנער פון טבריה האבען דאן אהן א שום װידערשטאנד אױפגעעפענט פאר װעספאסיאנ'ען די טױערן און ארײַנגעלאזען אין שטאדט איהם מיט זײַנע סאלדאטען. דערפאר האט דער רױמישער זיגער ארױסגעװיזען א בעזונדער חסד די געטרײַע אונטערטאנען פון אגריפוס'עס שטאדט און האט בעפױהלען די סאלדאטען נישט אנצװענדען קײן שום געװאלט נעגען דער בעפעלקערונג.

דאגעגען האבען די רױמער געהאט אױסצושטעהן א שװערען קאמפף בײַ טאריכיה. די זעלאטען אונטער דער אנפיהרונג פון ישוע בן ספיא האבען זיך אין אנהױב העלדיש פערטײדיגט און נישט צוגעלאזען דעם שונא צום שטאדט, און שפעטער, װען דער אנגריף פון די

רוימער איז שטארקער געווארען, האבען זיי זיך ארויסגעזעצט אויף שיפלעך און פון דארטין ארויסגעוויזען א שטארקען ווידערשטאנד דער רוימישער מחנה אונטער טיטוס'עס אנפיהרונג. ענדליך האט זיך אבער טיטוס'ען פארט איינגעגעבען, זיך אריינצורייסען אין שטאדט, און די סאלדאטען האבען זי כמעט אינגאנצען חרוב געמאכט. און דערמיט האבען זיך די רוימער נאך נישט בעפריעדיגט: זיי האבען זיך געלאזען נאכיאגען די אנטלאפענע רעוואלוציאנערען, און דאס געשלעג אויפ'ן וואסער האט זיך געענדיגט דערמיט, וואס א גרויסער שטח פון ים איז פערפארבט געווארען מיט בלוט און די ברעגען זענען פול געווארען מיט צושוואלענע קערפער'ס פון דערטרונקענע און ברוך-טיילען פון צושמעטערטע שיפען (67).

פון גאנץ גליל האבען זיך איצט אלזא נאך דריי פונקטען אינגאנצען געפונען אין די הענד פון די זעלאטען: גמלא, דער בארג תבור און גוש-חלב. גמלא איז פון דער נאטור כמעט געווען אומבעצווינגבאר און די קליינע מחנה רעוואלוציאנערען (ניין טויזענד מאן) האט פערטיידיגט דעם דאזיגען פעלזען-נעסט מיט א אומגעוועהנליכער העלדישקייט און פערצווייפלונג. די רוימער האבען זיך עטליכע מאל געפרובט צוקומען צום שטאדט מיט'ן שטורם; זיי זענען אבער כסדר אבגעווארפען געווארען פון די פערביטערטע העלדען און ווען דער בעגלייטער פון ועספאסיאנ'ס ארמעע, אגריפס, האט זיך געווענדעט צו די בעלאגערטע מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען זיך בעסער גלייך אונטערגעבען און נישט ווארטען ביז דער שונא וועט זיך אריינרייסען צו זיי, — האבען זיי איהם געענטפערט מיט א שטיין, פון וועלכען ער איז פערוואונדעט געווארען אין ארעם. אזוי אבער ווי די רוימער האבען שוין געהאט אויפגעשטעלט זייערע בעלאגערונגס-מאשינען אין דער הויך, האבען זיך די בעלאגערטע צוריקגעצויגען אין שטאדט גופא. דא האבען זיי גאנצע דריי וואכען אויסגעהאלטען דעם פייער פון דער רוימישער ארטילעריע, און ערשט דאן האט זיך בעוויזען איין עפנונג אין דער מויער-וואנט, דורך וועלכער עס האט זיך אריינגעריסען אין שטאדט א בעדייטענדע צאהל סאלדאטען. די בעלאגערטע האבען זיך איצט אבגערוקט צוריק, אין דעם העכערען טייל פון שטאדט, און אריינציהענדיג די רוימישע סאלדאטען אין די שמאלע געסלעך, האבען זיי די לעצטע בעהאגעלט מיט שטיינער און פיילען—פון די דעכער אראב. צוגעקוועטשט פון דעם פיינדליכען אנפאל, האבען זיך די סאלדאטען אויך געפרובט ארויפקריכ-

גען אויף די דעכער פון די ניעדריג געלעגענע הייזער; האבען אבער די הייזלעך נישט אויסגעהאלטען אויף זיך די מאסע, און זענען איינגעפאלען, בעגראבענדיג אונטער זיך דעם גרעסטען טייל פון דער אריינגעריסענער מחנה. די איבערגעבליבענע האבען זיך געלאזען לויפען צוריק, צום ארויסגאנג, און דא זענען זיי ווידער פערווארפען געווארען מיט פיילען, שטיינער און שטיקער פעלזען, אזוי אז נאר א גאנץ קליינע צאהל פון זיי האט בעוויזען זיך ארויסצוקריגען גאנצערהייד פון שטאדט. דאס איז געווען א שענער טאג פאר די רעוואלוציאנערען פון גמלא, א טאג פון נצחון; באלד האבען זיי אבער פאר דעם נצחון געמוזט טייער בעצאהלען. אויף צומארגענס האבען די רוימער ארויפגענארט די רעוואלוציאנערען אויף א הויכען טורעם, כדי איהם כלומר'שט צו פערטהיידיגען; ער איז שוין אבער פון פריהער געווען אונטערגעגראבען, און איז איינגעפאלען מיט א שרעקליכען קראך איבער די דערשטיקטע העלדען. נאך דעם איז שוין טיטוס'ען לייכט אנגעקומען, זיך אריינצורייסען אין שטאדט, און ער האט זיך ארויפגעווארפען אויף דער בעפעלקערונג מיט דעם וואוט פון א צורייצטען טיגער. ביז פיער טויזענד מענשען זענען אומגעקומען דורך דעם שווערד פון די סאלדאטען, און די איבריגע (ביז פינף טויזענד מאן) האבען זיך ארויפגעקריגען אויף א פעלזען און געפרובט נאך אבשטויסען דעם שונא מיט פיילען און שטיינער; זעהענדיג אבער די האפנונגסלאזיגקייט פון זייער צושטאנד, האבען זיי זיך אליין אראבגעווארפען פון פעלזען. אזוי איז אויך אט די אונבעצווינגבארע שטאדט געפאלען (67) און פון איהר גאנצער בעפעלקערונג זענען נאר צוויי מעדלעך לעבען געבליבען, ווייל זיי זענען עטליכע טאג דורכאנאנד געלעגען בעהאלטען ערגיץ אין א מערה.

אין דער זעלביגער צייט איז געפאלען אויך די פעסטונג פון בארג תבור, וואס האט זיך געפונען זעכצענהונדערט פוס הויך פון דעם אונטען ליגענדען „עמק יזרעאל" (יזרעאל-טאל) און וואלט זיך געקענט האלטען א לאנגע צייט. דער רוימישער אנפיהרער פון דער בעלאגערונג פלאצידוס, האט זיך דעריבער בענוצט מיט א געשיקטען קריגס-שווינדעל: ער האט אראבגענארט במעט דעם גאנצען רעוואלוציאנערען גארניזאן פון דער אויבען-ליגענדער פעסטונג אונטען, מאכענדיג זיך אזוי, ווי ער וואלט אנטלויפען מיט זיין מחנה, און ווען די רעוואלוציאנערען האבען זיך שוין אויך געפונען אויף דעם גלייכען שטח, האט ער זיך א קעהר געטאן מיט זיינע רייטער-סאלדאטען צוריק און זיי

צוקלאפּט. פון די איבערגעבליבענע איז א טייל אנטלאָפען קיין ירושלים און די אלטע און שוואכע האָבען זיך אונטערגעגעבען.

שוואך בעפעסטיגט און מיט א גאנץ קלײנער צאָהל פערטהײדיגער איז געבליבען גוש־חלב. ווען טיטוס איז צוגעקומען מיט זײן גרויסער מחנה, און האָט אויפגעפאָדערט דער בעפעלקערונג, זי זאָל זיך אונטערגעבען, האָט דער אָנפיהרער פון שטאָדט, יוחנן, געבעטען איין טאָג וואָפענשטילשטאנד, ווײל ס'איז פּינקט אויסגעקומען שבת. און זעהענדיג, אז ער וועט דאָ גאָרנישט מאכען געגען די רוימער, האָט ער זיך בענוצט מיט דעם טאָג, און איז אנטלאָפען פון שטאָדט מיט א גרויסער אָבטהײלונג פון זײנע זעלאָטען, און א מאסע פרויען, אלטע לײט און קינדער. אויף צומאָרגענס האָבען די אײנוואוינער אויפגעעפענט פאר די רוימער די טויערן פון שטאָדט; טיטוס האָט אָבער געוואָלט דורכאויס בעקומען אין זײנע הענד דעם בעריהמטען זעלאָטען־אָנפיהרער, יוחנן, און נישט געפינענדיג איהם אין שטאָדט, האָט ער אוועקגעשיקט א מחנה סאָלדאטען, איהם נאָכצויאָגען. און אויך דאָס האָט נישט געהאָלפען: יוחנן האָט זיך שוין געהאט דערשלאָגען קיין ירושלים, און די סאָלדאטען האָבען זיך געמוזט בעגנוגענען מיט די זקנים, פרויען און קינדער, וואָס זײ האָבען נאָך געטראָפען אין וועג, און וועלכע זײ האָבען גענומען געפאנגען. דאָס זענען געוועזען די לעצטע פון דער אונגעהויערער מחנה געפאנגענע, וואָס האָט זיך אנגעזאמעלט אין וועספּאסיאנ'ס לאגער אין דעם משך פון דער גליל'עאישער מלחמה. פון דער מחנה זענען די קרעפטיגסטע יונגע לײט (ביז זעקס טויזענד) אוועקגעשיקט געוואָרען קיין גריכענלאנד, אום צו ארבײטען בײ דער דורכגראָבונג פון דעם קאָרינטישען לאנד־פּאס; איבער דרײסיג טויזענד נפשות זענען פערקויפט געוואָרען פאר שקלאפען, און די איבערגעבליבענע קראנקע און אלטע (ביז צוועלף הונדערט) זענען אויף וועספּאסיאנ'ס בעפעהל אראָבגעשלאכטערט געוואָרען פאר איין מאָל אין א טיעפען אָבגרונד. די געפאנגענע פון יענע ערטער, וואָס האָבען אנגעהערט צו אגריפּוס'ען, האָט וועספּאסיאן איהם איבערגעגעבען, ער זאָל טאָן מיט זײ, וואָס איהם געפעהלט, און דאָ האָט הורדוס'עס אײניקעל ווידער ארויסגעוויזען א שרעקליכע אכזריות בנוגע צו זײנע יודישע ברידער: ער האָט זײנע געפאנגענע אויך געלאָזען פערקויפען פאר שקלאפען.

דאָס איז געוועזען דער סך הכל פון דעם יודישען אויפשטאנד אין גליל. דער גרעסטער טײל פון לאנד איז פּוסט און ווּסט געוואָרען און

די איבערגעבליעבענע חורבות און מענשליכע שאטענס זענען נאך איצט מעהר פערשקלאפט געוועזן, ווי פריהער. דער וועג קיין ירושלים איז אלזא געבליעבען פריי פאר די רוימער; וועספאסיאן האט אבער געוואלט לאזען אבּרוהען זיינע סאלדאטען נאך אזא לאנגען מארשרוט און נאך אזעלכע בלוטיגע געשלעגען, און ער האט זיי צושטעלט אין ווינטער־קווארטירען ארום קסריה.

ניינטעם קאפיטעל.

דער אונטערגאנג פון יהודה.

(66—73).

דער זאמעל־פונקט פאר אלע אנטלאפענע פון דער אונגליקליכער גליל איז געוועזען ירושלים. די אלע רעוואלוציאנערע מינדערהייטען, וועלכע האבען ביי זיך אין די גליל'עאישע שטעדט גארנישט געקענט אויפטאן געגען דער מעהרהייט פון די מעסיג־מושב'דיגע רוימער־פריינד, — האבען זיך ביסליכווייז צונויפגעזאמעלט אין דער גוט בעפעסטיגטער הויפטשטאדט פון יהודה, וואס האט פארגעשטעלט מיט זיך די ארמעריע און די נשמה פון דעם גאנצען אויפשטאנד. דא האט די גאנצע צייט געהערשט א פייערליך־אויפגערעגטע שטימונג — פון איין זייט האבען שוין געשוועבט אין דער לופטען די שווארצע שאטענס פון טויט און חורבן, און פון דער צווייטער זייט האט זיך דעם פאלקס פאנטאזיע אלץ שטארקער צופלאמט און צושפיעלט און זיינע האפנונגען אויף דער נאהנטער צוקונפט זענען וואס ווייטער אלץ ליכטיגער, שענער און געטליכער געווארען. דאס פאלק האט זיך ארומגעקלאמערט ארום גאט'ס הויז, ארום בית המקדש, און איז פעסט און זיכער געוועזען אין דעם, אז דא וועט דער מעכטיגער שונא צוקלאפט ווערן און פון דאנען וועט זיך אנהויבען די ליכטיגע צייט פאר דער דערשלאגענער און אויסדערוועהלטער אומה. פון אלע זייטען האבען זיך טויזענדער יורען געצויגען צו דער הויפטשטאדט, צום בית־המקדש, און די מוטער

ירושלים איז קיינמאל נישט אזוי בעפעלקערט, אזוי שען און אזוי פעסט געווען, ווי אין דער לעצטער צייט פאר איהר אונטערגאנג. זי האט פערנומען אין איהר אומפאנג ביז זיעבען קלאמעטער (דריי און דרייסיג סטאדיען), און האט געהאט א בעפעלקערונג פון זעקס=הונדערט טויזענד מאן, נישט רעכנענדיג די איינגעוואנדערטע פון די ארומיגע שטעדט. לויט איהרע קווארטאלען האט ירושלים געהאט דעם פאלגענדען אויסזעהען: די אויבערשטאדט אדער ציון, איז געווען דער קווארטאל פון די אריסטאקראטען און גבירים. פון דאנען האט זיך געצויגען א ברייטער צווישען=טאל, און דערנאך האט זיך אנגעהויבען די אונטערשטאדט אקרא, וואס איז געווען געבויט אין דער פארם פון א האלבער לבנה. צו צפון זייט פון דער אונטערשטאדט זענען געלעגען די פארשטעדט אויבער= און אונטער=ביצתא; אט די פארשטעדט האט אגריפוס I געהאט אנגעהויבען צו בעפעסטיגען; לויט א בעפעהל פון רוים האט אבער די ארבייט געמוזט אבגעשטעלט ווערן. די מאסע בוי=מאטעריאל איז אלזא געבליעבען ליגען און דערמיט האבען זיך איצט די זעלאטען בענוצט ביים ענדיגען די בעפעסטיגונג. אין דעם קווארטאל האבען זיך געפונען די מארקפלעצער פאר וואל=אויסארבייטונגען, מעטאל=כלים, קליידער, האלץ און אויך בהמות. דער בית=המקדש, וואס האט זיך אין צפון=מערב זייט געגרענעצט מיט'ן פאלאץ אנטאניום, — האט פארגעשטעלט מיט זיך א זעלבסטשטענדיגען קווארטאל; צו דרום זייט פון בית=המקדש איז געלעגען דער קווארטאל עופל, און די דאזיגע אלע גאסען און פלעצער זענען אין דער לעצטער צייט אויסגעפלאסטערט געווארען מיט מראמאר.

ירושלים איז געווען גוט געשיצט און בעפעסטיגט. פון דריי זייטען: דרום, מזרח און מערב, זענען די בערג, אויף וועלכע ס'איז געשטאנען די הויפט=שטאדט, געווען כמעט נישט צוגענגליך, א דאנק די טיעפע גראבענס, די שטיילע פעלזען=ווענט און דעם הויך אויפגעשיטען וואל. די צפון=זייט, וואס איז פון דער נאטור געווען פרייער און צוגענגליכער, האט געהאט דערפאר א דרייפאכיגען וואל.

די יהודה'עאישע שטעדט, דאגעגען, אויסער ירושלים, זענען געבליעבען אהן א שום פערטיידיגונג. וועספאסיאן האט זיי דעריבער בעזעצט איינע נאך דער אנדערער, נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאנד, און פון גאנץ פאלעסטינא איז דערוויל נאך פריי געווען נאר דער צפון=טייל פון יהודה און די געגענד פערעא. די דאזיגע פראווינצען האבען

אויך געהאט א גרויסע צאהל פאטריאטישע קנאים, וועלכע זענען גרייט געוועזען זיך מקריב צו זיין פאר דער נאציאנאלער פרייהייט, און זיי וואלטען געקענט דעם אויפשטאנד גרויסע נוצען ברענגען; די פיהרער פון דער רעוואלוציע אין ירושלים האבען זיך אבער גאנץ ווייניג געקי־מערט וועגען די זייטיגע שטעדט, און דאס האט געבראכט דערצו, אז די רייכע און קאנסערוואטיווע עלעמענטען זענען געבליבען ביי זייערע פריעדליכע נייגונגען און האבען זיך גרייט געמאכט אליין צו עפנען פאר'ן שונא די טויערן פון זייערע שטעדט, און די רעוואלוציאנערע יוגענד האט אויסגעוואנדערט קיין ירושלים און דארט פערגרעסערט די צאהל פון די קאמפפס־מוטיגע זעלאטען.

א בעזונדער ארט האט פערנומען די פעסטונג מסדה, ביים דרום־מזרח ברעג פון ים המלח. דא האבען זיך צונויפגעזאמעלט אלע פער־בליבענע טיילען פון דער אמאליגער סיקאריער־באנדע, אונטער דער אנפיהרונג פון אלעזר בן יאיר, און מיט דער צייט איז צו זיי צו־געשטאנען אויך דער בעריהמטער העלד שמעון בר גיורא. שמעון האט זיך אויסגעצייכענט מיט א אונגעוועהנליכער פיזישער קראפט און מיט זיין העלדען־מוט, וואס האט איהם נישט פערלאזען ביז דער לעצ־טער מינוט. ביי דעם ערשטען צוזאמענשטויס מיט די רוימער, אונטער גאלוס'עס אנפיהרונג, איז ער, שמעון, געוועזען פון די ערשטע, וואס האבען זיך ארויפגעווארפען אויף דער אנטלויפענדער מחנה און צושלא־גען איהרע הינטערשטע רייהען. זיין קריעגערישע נאטור האט אבער אויך שפעטער נישט געקענט רוהיג בלייבען, און נישט האבענדיג די געלעגענהייט, ארויסצוטרעטען גלייך ווידער געגען די רוימער, איז ער אוועק אין דער געגענד פון ים המלח און זיך דארט אוועקגעשטעלט בראש פון א כנופיא באנדיטען־וואנדערער, וועלכע האט ארויפגעווארפען א שרעק אויף דער גאנצער סביבה. די טעראריזירטע בעפעלקערונג האט זיך דאן בעקלאגט אויף איהם פאר דער צענטראלער אדמיניסטראציע אין ירושלים, און די מעסיגע זעלאטען האבען ארויסגעשיקט געגען שמעונ'ען א שטארקע בעוואפענטע קראפט, וואס האט איהם געצוואונגען זיך צו בעשיצען אין דער פעסטונג מסדה. דא האט ער זיך פערבונדען מיט די סיקאריער, און צוזאמען פלעגען זיי בעפאלען די דערביי־איגע אדומישע ישובים און אוועקרויבען אלץ, וואס זיי האבען נויטיג געהאט. דאס האט געצוואונגען די אדומ'ער (אדום איז נאך געוועזען דאן א יודישע פראווינץ), זיך אויך צו פערטיידיגען, און זיי האבען ארגאניזירט א אב־

גענע מחנה, וואָס האָט זיך וועניג אונטערגעשיידט פון דער סיקאַרישער אין דער הינזיכט פון פאַטריאָטיזם, ווילדקייט און העלדישקייט.

דערווײַל האָבען זיך אָבער אין ירושלים גופא אָנגעהויבען שטאַרקע אינערליכע רייבונגען צווישען די דעמאָקראַטען-זעלאָטען און אַריסטאָקראַטען-אָנפיהרער. דער אָנגעלאָפענער שטראָם פון די גליל׳עאישע פרײַהייטס-קעמפפער האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט די אויפגערייצטע שטימונג פון דער יהודה׳עאישער הויפטשטאָדט, און דערצו האָט יוסף׳ס פעררעטערישער איבערגאַנג צו די רוימער שטאַרק אָבגעשוואַכט דעם צוטרוי פון פאָלק צו זײַנע אַריסטאָקראַטישע פיהרער. די עקסטרע-לינקע זעלאָטען האָבען איצט אָנגעהויבען צו קוקען מיט אַ שטאַרקען חשד אויף די „קאַלטע", כלומר׳שט רעוואָלוציאָנערע אַריסטאָקראַטען, וועלכע האָבען קיין ברען און קיין פאַטריאָטישע התלהבות נישט אַרויסגעוויזען. צי וועלן דען אָט די מיושב׳דיג-פאַסיווע פרושים און קאָנסערוואַטיוו-געמיטליכע אַריסטאָקראַטען, — צי וועלן זיי דען נישט אָבטרעטען פון שלאַכטפעלד גלײַך בײַ דעם ערשטען קנאַל פון שונא׳ס כלי זיין? צי וועלן זיי נישט לויפען גלײַך אויפעפנען פאַר די רוימער די טויערן פון שטאָדט און אין שטויב זיך וואַרפען פאַר די פיס פון בעזיגער? דאָס איז איצט געווען די הערשענדע שטימונג אין די קרײַזען פון די ראַדיקאַלע זעלאָטען, און זיי האָבען בײַ זיך פעסט בעשלאָסען, אַרויסצורײַסען די ממשלה פון די אַריסטאָקראַטישע הענד און אַליין איבערצונעהמען די גאַנצע אָנפיהרונג פון דעם הייליגען קאַמפף. די רעגירונג, ווידער, פון איהר זײַט, האָט מיט שרעק געקוקט אויף די דאָזיגע ווילדע פלאַטער-קעפ, וואָס האָבען פאַר זיך פון קיין גרענעץ און פון קיין אָבהאַלט נישט געוואוסט, און האָט נישט געקענט פועל׳ן בײַ זיך, זיי אָנצופערטרויען דעם גורל פון לאַנד.

דער פײַנדליך-בלוטיגער צוזאַמענשטויס איז אַלזאָ אונפערמײַדליך געווען, און באַלד האָט זיך די גאַנצע הויפטשטאָדט צוטיילט אויף צוויי לאַגערן. די מעסיגע רעוואָלוציאָנערען האָבען זיך גרופירט אַרום דעם אַריסטאָקראַטישען סנהדרין, און בראש פון די לינקע זעלאָטען זענען געשטאַנען א ל ע ז ר ב ן ש מ ע ו ן און דער גליל׳עאישער פאַטריאָט י ו ח נ ן פ ו ן ג ו ש-ח ל ב. אָט דער לעצטער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פון גליל זײַן פײַערדיגען פאַטריאָטיזם און זײַן גאַנצע פערביטערטע שנאה צו דעם שענדליכען אַריסטאָקראַטישען פעררעטער, און די דאָזיגע שנאה האָט זיך דאָ איבערגעטראָגען אויף דער גאַנצער דערוואַליגער

רעגירונג צוזאמען מיט'ן סנהדרין. עס איז אויסגעוואקסען א נייע הערשאפט — דער טעראר. די זעלאטען זענען בעפאלען יענע אלע פערזאנען, אויף וועלכע זיי האבען געהאט נאר א שטיקעל חשד, און זיי געטויט. דערנאך האבען זיי זיך גענומען צו די פערשידענע פאסטענס אין בית-המקדש, וועלכע זענען כסדר געווען פערנומען פון די אריסטאקראטען, און זיי בעזעצט מיט המוני'שע כהנים-זעלאטען. און דא האבען זיי זיך נאך נישט אבגעשטעלט: זיי האבען אראבגעזעצט פון זיין פאסטען דעם, פון אגריפוס II בעשטימטען, כהן גדול מתתיהו בן טעאפיל, און געלאזען אויסוועהלען א נייעם כהן גדול — על פי גורל. דער גורל איז גראד געפאלען אויף א פשוט'ען ישוב'ניק, מיט'ן נאמען פנחס בן שמואל, און ער איז דעמאנסטראטיוו, מיט'ן גאנצען פייערליכען צערעמאניאל, אריינגעפיהרט געווארען אין בית-המקדש, וואו די בעאמטע האבען איהם אנגעקליידט אין די טייערע כהן-גדול-קליידער.

דער דאזיגער פאקט האט שטארק אויפגערעגט דער רעגירונג און זי איז אפען ארויסגעטרעטען אנטקעגען די זעלאטען. די געוועזענע כהנים גדולים חנן און יהושע בן גמלא, דער עושר יהושע בן גוריון און דער נשיא פון סנהדרין, ר' שמעון בן גמליאל — אלע האבען זיי זיך פעראייניגט אין קאמפף געגען די דיקטאטארישע שטרעבונגען פון די דעמאקראטען. זיי האבען צוזאמענגערופען דעם פאלק און איהם אויפגערייצט געגען די ברוטאלע שענדער פון דעם הייליגען בית-המקדש און בעזונדער האט זיך דא אויסגעצייכענט חנן. ער האט גערופען דאס פאלק זיך נוקם צו זיין אן די זעלאטען און מיט געוועהר אין האנד ארויסצוטרעטען געגען אט די בריונים, וואס האבען געמאכט פון גאטס הויז א קאזארמע. און דאס פאלק האט די אויפפאדערונג אנגענומען: עס האט זיך פונאנדערגעקאכט א בלוטיג געשלעג, וואס האט זיך געענדיגט מיט דער מפלה פון די זעלאטען. דער פארטיי פון די אריסטאקראטען איז געלונגען צונויפצושטופען די זעלאטען אין דעם גרויסען הויף פון בית המקדש און זיי דארטין צו בעוואכען.

דערווייל האבען זיך אין ירושלים פערשפרייט קלאנגען, אז חנן מיט זיינע חברים האבען בדעה אריינצולאזען די רוימער אין שטאדט, און צו דעם צוועק האבען זיי דאס געזוכט, אונשעדליך צו מאכען די רעוואלוציאנערע זעלאטען. מיט די קלאנגען האבען זיך די פריי-געבליבענע זעלאטען בענוצט, און געמאכט א געוואגטען שריט: זיי האבען ארויסגערופען זיך צו הילף קעגען ירושלים די אדומי'שע מחנות. די

לעצטע, אין אַ צאָהל פון צוואַנציג טויזענד מאַן, אונטער דער אָנפיהרונג פון יוחנן, שמעון, פנחס און יעקב, זענען גלייך צוגעקומען צו די טויערן פון שטאָדט. חנן האָט זיי אין אָנהויב נישט געוואָלט אַריינלאָזען, און יהושע בן גמלא האָט זיי פון די מויערן אַראָב בעשוואוירען, זיי זאָלען אָבציהען פון דער הויפּטשטאָדט און נישט פערגרעסערן דאָ די מהומה, וואָס איז שוין אַזוי אויך גענוג גרויס. די אדום'ער זענען אָבער פעסט געבליבען שטעהן אויף זייערע פּאָזיציעס, בעלאַגערנדיג דעם אַריינגאַנג פון שטאָדט.

און זיי וואָלטען אפשר אַ לאַנגע צייט הילפלאָז געוועזן גענען דער אַריסטאָקראַטישער מעהרהייט, ווען די נאַטור וואָלט זיי פלוצלינג נישט געקומען צו הילף. אין אַ געווייסער נאַכט איז ירושלים אויפגעטרייסעלט געוואָרען פון אַ שרעקליכען שטורם מיט דונערן און בליצען, וואָס האָט אַרויפגעוואָרפען אַ ציטערניש אויף דער גאַנצער בעפעלקערונג און אויך אויף דער וואַך פון די שטאָדט-מויערן. דאָס האָבען די זעלאָטען אויסגענוצט און געעפענט שטילערהייד דעם אַריינגאַנג. די אדום'ער האָבען זיך אַזויערנאָך אַריינגעריסען אין ירושלים, און בעפרייענדיג גלייך די בעלאַגערטע זעלאָטען, זענען זיי געוואָרען די בעלי-בתים פון שטאָדט. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ שרעקליכע שחיטה; דיווילדע אדום'ער פון איין זייט און די צורייצטע זעלאָטען פון דער צווייטער זייט, האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער מעסיגער און פריעדליך-געשטימטער בעפעלקערונג מיט אַ אונגעהויערער אכזריות, און די אויפגעהענגטע זון האָט בעלויכטען אַ מורא'דיגען שלאַכט-פעלד, אויף וועלכען עס זענען געלעגען צעוואָרפען ביז אַכט טויזענד הרוגים (68). און דאָס האָט נאָך זייער צורייצטקייט נישט געשטילט: אויף צומאָרגענס האָט זיך געעפענט דאָס בלוט-געריכט איבער די פיהרער פון דער אַריסטאָקראַטישער פּאַרטיי, און דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ פרישע רייהע פון רציחות און בלוט-פערגיסונגען. די ערשטע קרבנות פון דעם געריכט זענען געוועזן דער איניציאַטאָר און אָנפיהרער פון דער בירגער-מלחמה, חנן, און דער געוועזענער פריינד פון יוסף בן מתתיהו, יהושע בן גמלא. זייערע טויטע קערפּערס זענען געבליבען ליגען נישט בעגראָבענערהייד — דער כעס פון די פּאַטריאָטען האָט זיך אפילו נאָך דעם טויט פון זייערע געגנער אויך נישט געשטילט. אַ סך אַריסטאָקראַטען זענען אַריינגעוואָרפען געוואָרען פריהער אין פינסטערע געפענגענישען, און ערשט שפּעטער האָט דאָס געריכט זיך גענומען זיי משפּט'ען. דאָ האָט אָבער בכלל דאָס

געזעץ קיין ראליע נישט געשפּיעלט, און דער עיקר איז געוועזען די פיינדליך־פערביטערטע שטימונג פון די אַרער יענע זעלאָטען. אַזוי איז פאָרגעקומען, למשל, אַז מ'האָט געבראַכט פאַר'ן געריכט דעם געפאַנגענעם אַריסטאָקראַט, זכריה בן ברוך, און ווען די מעהרהייט האָט איהם בעפרייט, זענען אַרויסגעטרעטען צוויי זעלאָטען און האָבען איהם אין געריכט גופא געטויט, זאָגענדיג דערביי: „אַט האָסטו אונזערע שטימען אויך!"

נאָך די דאָזיגע אַלע מעשים, וואָס האָבען ענדליך איבערגעגעבען די גאַנצע שטאָדט אין די הענד פון דער זעלאָטישער רעגיערונג, זענען די אדומ'ער אַוועק פון ירושלים. די זעלאָטען האָבען אָבער נאָך אַלץ פאָרטגעזעצט זייער אַרבייט; זיי האָבען כסדר געפאַנגען און גע־משפּ'ט די אַלע, אויף וועמען זיי האָבען געהאַט נאָר אַ שטיקעל חשד, און צווישען זייערע שפּעטערדיגע קרבנות האָט זיך געפונען אויך דער הויפּט־קאָמענדאַנט פון דעם ירושלים'ער גאַרניזאָן, יוסף בן גוריון (68). די העכסטע פאָרשטעהער פון דער איצטיגער, זעלאָטיש־דעמאָקראַטי־שער רעגיערונג זענען געוועזען יוחנן פון גוש־חלש און אלעזר בן שמעון. זיי האָבען אָרגאַניזירט די שטאָדט־פערוואַלטונג און איינגעאָרדענט אַ שטרענגע וואַך ביי די אַרויסגאַנגען פון שטאָדט, וואָס האָט אַכטונג געגעבען, אַז קיינער פון דער בעפעלקערונג זאָל זיך נישט אַרויסגנב'ע־נען פון ירושלים, אום איבערצוגעהען צום שונא.

און די רוימער האָבען דערווייל אינגאַנצען געשוויגען. האַבענדיג זיין לאַגער אין קסריה, האָט וועספּאַסיאַן זיך גוט צוגעקוקט צו דעם גאַנג פון די אַלע מעשים, וואָס טוען זיך אָב אין דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט. ער האָט זיך אָבער געהאַלטען גאַנץ רוהיג, און קיין טריט נישט געמאַכט, אָבצושטעלן די בירגער־מלחמה אין ירושלים. זיינע מיליטערישע יועצים האָבען איהם געראַטען, צוצוטרעטען וואָס ניכער צו דער בעלאַגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפּטשטאָדט, בע־נוצענדיג זיך מיט די דאָרטיגע אינווענינגסטע מהומות. אויף דעם האָט זיי דער פאָרזיכטיגער קריעגספיהרער געענטפערט, אַז ער געפינט פאַר איבריג אָנצופאַלען אויף מענשען אין דער צייט, ווען זיי אַליין קוילענען זיך אוים איינער דעם אַנדערן. אין דעם משך פון גאַנצען ווינטער האָט דעריבער וועספּאַסיאַן זיין מחנה אינגאַנצען רוהיג געלאָזען, און ערשט אין אָנהויב פריהלינג האָט ער זיך אָנגעהויבען מיט איהר צו בעוועגען. און דאָס אויך נישט קיין ירושלים, נאָר אויף דעם וועג צו פּערעאַ.

דא האט זיך פונ׳ם ניי פונאנדערגעקאכט א בלוטיגע שלאכט, און ווידער האבען טויזענדער יהודה׳עער זייערע לעבענס פערלוירען. ביז פופצעהן טויזענד זענען געטויט געווארען מיט׳ן שווערד, איבער צוויי טויזענד זענען געפאנגען געווארען, און א אונגעהויערע צאהל אנטלאפע-נע זענען מיט די שטראמען פון ירדן פערטראגען געווארען אין ים המלח.

אין דער צייט האט אנאנדער טייל פון וועספאסיאנ׳ס מחנה איינ-גענומען די איבריגע פונקטען פון צפון-יהודה. די וועגען צו דער יהודה׳-עאישער הויפטשטאדט זענען שוין אלזא במעט אלע געווען בעזעצט מיט רוימישע גארניזאנען, און וועספאסיאן האט אנגעהויבען מאכען הכנות צו דער בעלאגערונג פון ירושלים; באלד האט ער אבער ווידער געמוזט אב-שטעלען די דאזיגע אונטערנעמונג, צוליעב די אפטע אונרוהיגע ידיעות, וואס האבען אנגעהויבען אנצוקומען פון רוים. נאך נערא׳ס טויט (68) האט זיך דאס גאנצע רוימישע מלוכה-לעבען שטארק פונאנדערגעטריי-סעלט; אויף דעם רוימישען טראן האט זיך אוועקגעזעצט דער מורא׳-דיגער גאלבא, און אין דער קריטישער צייט, ווען יעדער טאג האט געקענט ברענגען א נייע איבערקעהרעניש, האט וועספאסיאן נישט געפו-נען פאר פאסענד, צוצוטרעטען צו דער בעלאגערונג פון ירושלים. ער האט געווארט אויף נייע אינסטרוקציעס און האט צו דעם צוועק אוועק-געשיקט קיין רוים זיין זוהן, טיטוס׳ען, מיט אגריפוס׳ען. די שלוחים האבען אבער, נאך אין וועג זייענדיג, זיך דערוואוסט, אז גאלבא איז געטויט געווארען (5 יאנואר 69) און זיין פלאץ האבען פערנומען די צוויי אויסגעוועהלטע פון די מערב-לעגיאנען אטא און וויטעליום.

אט דער פאקט האט ארויסגערופען ביי טיטוס׳ען דעם געדאנק, וועגען די מזרח-לעגיאנען אונטער דער אנפיהרונג פון זיין פאטער, וועלכע קענען דאך ארויסשטעלען זייערן א אייגענעם קאנדידאט, — און ער האט זיך שנעל אומגעקעהרט צום פאטער. דער לעצטער, וועספאס-יאן, האט אין אנהויב געהאט געגען זיך דעם פערוואלטער פון סיריען מוציאנוס, און דעם עגיפטישען שטאטהאלטער טיבעריוס אלעקסאנדער. דעם ערשטען, מוציאנוס׳ען, איז אבער טיטוס׳ען מיט פערשידענע מיטלען געלונגען, צו געווינען פאר׳ן פאטער, און דער משומד טיבעריוס האט זיך אויך גאנץ לייכט געלאזען איבעררעדען פון דער יהודה׳עאישער פרינצעסין בערעניקא, וועלכע האט זיך גערע-כענט אפיציעל פאר טיטוס׳עס קומענדיגער פרוי. דער פלאן האט זיך, אויף אזא אופן, פאלשטענדיג איינגעגעבען: טיבעריוס האט גלייך גענו-

מען א שבועה פון זײַנע לעגיאָנען, אַז זיי וועלן דינען טריי דעם קייזער וועספּאַסיאַן, און נאָך איהם האָבען פאַר וועספּאַסיאַנ'ען געשוואוירען אויך די סירישע און יהודה'עאישע לעגיאָנען. אונטער דער צייט איז וויטעליום געטויט געוואָרען; דאָס האָט וועספּאַסיאַנ'ען נאָכמעהר פריי געמאַכט דעם וועג צום רוימישען טראָן, און ער איז אַוועק קיין איטאַליען, איבערגעבענדיג זיין זוהן, טיטוס'ען, די אויפגאַבע, צו פערניכטען דעם לעצטען ווינקעל פון דעם יהודה'עאישען אויפשטאַנד.

ירושלים האָט דאָ אַלזאָ, גאָר אונערוואַרטעט, פערדיענט פון די אַלע פּאָליטישע סכסוכים גאַנצע צוויי יאָהר; זי האָט אָבער די דאָזיגע צייט אויסגענוצט נישט פאַר זיך, נאָר פאַר'ן שונא. אין ירושלים איז פון טאָג צו טאָג געוואַקסען די שרעקליכסטע אַנאַרכיע, און צו די פריהערדיגע בלוטיגע צוזאַמענשטויסען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער און דער אַריסטאָקראַטיע, זענען איצט צוגעקומען די ביטערסטע אַרומרייסענישען און שלעגערייען צווישען די דעמאָקראַטישע פיהרער גופא. אַרויסגערופען אָט די שלעגערייען האָט דער קריעגעריש־ווילדער שמעון בר גיורא. זיין קריעגערישע נאַטור האָט זיך לאַנג נישט געקאָנט בעפריעדיגען מיט די קליינליכע אָנפאַלען און מיט דער פּאַסיווער ראָליע צווישען די סיקאַריער פון מסדה. ער האָט דעריבער נאָר אָבגעוואַרט די גינסטיגע געלעגענהייט, וואָס זאָל איהם געבען די מעגליכקייט צו אַרבייטען אַקטיוו, זעלבסטשטענדיג און אין ברייטען מאַסשטאַב, און נאָך דער מפלה פון די אַריסטאָקראַטען אין ירושלים, האָט ער זיך ערנסט גענומען צו דער דאָזיגער אויפגאַבע; ער האָט פערלאָזען די פעסטונג און אָנגעהויבען צונויפזאַמלען אַרום זיך אַ מחנה פון פרייווילליגע בעוואָפענטע קעמפּפער, און אין אַ משך פון עטליכע חדשים האָט שוין אָט די מחנה געצעהלט ביז צוואַנציג טויזענד מאַן. איצט האָט זיך איהם שוין קיינער נישט געקענט שטעלען אין וועג, און די רוימישע גאַרניזאָנען אפילו האָבען איהם אויך געמוזט אָבטרעטען עטליכע פון זייערע איינגענומענע פּונקטען אַרום ירושלים (ז. ה. חברון און נאָך עטליכע קלענערע פּאָזיציעס). די זעלאָטען אין ירושלים האָבען זיך אָבער דערשראָקען פאַר דעם העלדישען בר גיורא מיט זיין מחנה, און זיי האָבען אָנגעווענדט פערשידענע מיטלען, כדי איהם אָבצושטויסען וואָס ווייטער פון דער הויפּטשטאָדט און איהם אונטערצוואַרפען זייערע פעראָרדנונגען. צו דעם צוועק האָבען זיי איינמאָל געפּרובט זאָגאַר פאַנגען שמעון'ס ווייב, גלויבענדיג, אַז ער וועט זיך זיי אונטערגעבען און

מסכים זײַן אויף אַלע זײַערע פאָדערונגען. דאָס איז אָבער געווען א פאַלשער רעכנונג: שמעון בר גיורא איז נישט געגאַנגען זיך בעטן, מ׳זאָל בעפרײַען זײַן ווײַב, זײַן פײַערדיגער צאָרן האָט איהם נישט ווייך געמאַכט, נאָר פערווילדעט און צורייצט. ער האָט זיך, ווי א פערוואונדעטער לייב, אַרויסגעוואָרפען אויף דער גאַנצער אומגעגענד פון ירושלים און אַזוי לאַנג פערשפרייט אַרום זיך טויט, פײַן און צושטערונג, ביז די שטאַרקערע האָבען זיך געזעהען געצוואונגען, איהם נאָכצוגעבען: זיי האָבען בעפרייט דער געפאַנגענער פרוי. בר גיורא איז נאָכדעם אַביסל רוהיגער געוואָרען; איהם האָט זיך שוין אָבער געוואָלט איצט דורכאויס אַרײַנקומען קיין ירושלים און שפּיעלען דאָרט א אַנגעזעהענע — אויב נישט די אַנגעזעהענסטע — ראָליע, אַלס העלדישסטער אַנפיהרער פון דער גרעסטער מחנה. ער האָט דעריבער טאָג און נאַכט געלויערט פאַר די טויערן פון דער הויפּטשטאָדט, אום זיך ווי ס׳איז אַרײַנצוקריגען אַהין, און באַלד זענען איהם די איבערגעבליבענע אַריסטאָקראַטען פון אינוועניג געקומען צו הילף. די לעצטע האָבען נאָך דעם טעראָריסטישען אויפשטאַנד פון די דעמאָקראַטישע זעלאָטען אויפגעהערט צו עקסיסטירען אַלס עפענטליכע פאַרטײַ מיט א בעשטימטער ריכטונג; שטילערהייד האָבען זיי אָבער נישט אויפגעהערט צו אַרבייטען געגען דער דיקטאַטור פון די זעלאָטישע אַנפיהרער, און מיט דער צייט האָבען זיי ווידער בעקומען אויף זייער זייט א גרויסע צאָהל אַנהענגער פון דער אונצופרידענער און אַנגעשראָקענער בעפעלקערונג. בראש פון דער דאָזיגער פערשווערונג איז געשטאַנען דער אָראַבגעזעצטער כהן גדול מתיתיהו, און נאָכדעם ווי ס׳איז געקומען צו אַ עפענטליכען צוזאַמענשטוים צווישען די פערשוואָרענע אַריסטאָקראַטען און די זעלאָטען, און די ערשטע האָבען זיך געפונען אין א פערצווייפעלטער לאַגע, איז מתיתיהו אַליין אַוועק צו דעם אויפגערייצטען בר גיורא און האָט איהם אַרײַנגעפיהרט אין שטאָדט (69).

און דאָ האָט זיך איצט פונאַנדערגעקאָכט די בלוטיגע בירגער-מלחמה אין איהר העסליכסטער געשטאַלט. שמעון האָט זיך געוואָלט בוקם זײַן אָן די צוויי זעלאָטישע אַנפיהרער — אלעזר בן שמעון און יוחנן פון גוש־חלב — און ווערן דער איינציגער בעל הבית איבער גאַנץ ירושלים, און אין דער זעלביגער צייט האָבען אָט די צוויי זעלאָטישע אַנפיהרער אויך נישט אויפגעהערט זיך אַרומצורייסען, נישט קענענדיג איינטיילען צווישען זיך די פיהרערשאַפט. ירושלים האָט אויף אַזאַ אופן

געהאט פאר דער בעלאגערונג גאנצע דריי אבגעזונדערטע מחנות מיט בעזונדערע אנפיהרער, וועלכע האבען כסדר געקעמפפט איינע געגען דער אנדערער און, זעלבסטפערשטענדליך, אבגעשוואכט די אלגעמיינע פערטהיידיגונגס-קראפט פון דעם גאנצען גארניזאן. צוויי טויזענד מעסיגע זעלאטען זענען געשטאנען אונטער דער קאמאנדע פון אלעזר בן שמעון; די גליל'עאישע מעהר ראדיקאלע און מעהר פייערדיגע פאטריאטען, אין א צאהל פון זעקס טויזענד מאן, האבען זיך פעסט געהאלטען ביי זייער פיהרער יוחנן פון גוש-חלב, און בר גיורא האט געהאט א מחנה פון זעכצעהן-טויזענד מאן, דערונטער די סיקאריער-באנדע און די אדומ'ער. אט די דריי דיקטאטארען-אנפיהרער האבען זיך כסדר געהאמפערט וועגען די איינפלוס-ספערען פון דער האלב-בעלאגערטער הויפטשטאדט און אזוי זענען צוויי יאהר אריבער אין אונאויפהערליכע ארומרייסענישען און ברודער-מלחמות. די רוימער האבען אלץ ענגער און ענגער צוזאמענגעצויגען דעם קרייז ארום ירושלים, און קיין איינע פון די אינווענינגסטע מחנות האט נישט געפרובט זיך ארויסרייסען פון שטאדט און שטערן די רוימער אין זייערע מיליטערישע אפעראציעס, מורא האבענדיג נישט פאר דעם אויסווענינגסטען געמיינזאמען שונא, וואס האט צו יענער צייט גאנץ נאכלעסיג געארבייט, נאר דערפאר — טאמער וועט דערווייל אנאנדער אנפיהרער פערחאפען א שטיקעל פון דער אויסגעקעמפפטער „מלוכה". און דאס איז נאך נישט דאס שרעקליכסטע געוועזן; ערגער איז געוועזן דאס, וואס אין דעם בלוטיגען קאמפף צווישען איין מחנה און דער אנדערער, זענען גאנצע קווארטאלען פון שטאדט חרוב געווארען, און איינער פון די דאזיגע קורצזיכטיגע פאטריאטישע פיהרער האט זיך אפילו ערלויבט אונטערצוצינדען די גרויסע שפייכלערס מיט פראוויאנט, וואס האבען געזאלט שיצען דער בעלאגערטער שטאדט פון הונגער.

די אינווענינגסטע ארומרייסענישען זענען אביסל שוואכער געווארען ערשט אין די לעצטע טעג פאר דער בעלאגערונג. דער שאטען פון דעם רוימישען פאנציר האט אויפגעוועקט די פערשכור'טע עהרגייציגע פיהרער און האט זיי דערמאהנט אן זייערע אלגעמיינע פליכטען — אן דעם אלגעמיינעם שונא, געגען וועלכען זיי מוזען ארויסטרעטען מיט געמיינזאמע כחות. אלעזר בן שמעון'ס מחנה האט זיך איצט פעראייניגט מיט דער מחנה פון די גליל'ער און די איינציגע אנפיהרער פון דעם גאנצען גארניזאן זענען געבליבען — יוחנן פון גוש חלב און

שמעון בר גיורא.

און די הכנות צו דער בעלאַגערונג זענען אַלץ שטורמדיגער און אײַליגער געוואָרען. עס האָט געהײסען, אַז די רוימער לויערן שוין גאַנצע פיער יאָהר אויף דער רעוואָלוציאָנערער יהודה'עאישער הויפּט־שטאָדט און קענען זי נישט בײַקומען — אַזאַ פלעק אויף דער מיליטערישער טעטיגקײט פון דעם נײַ־בעשטימטען קײזער האָט נישט געקענט לענגער בלײַבען. טיטוס, דער איצטיגער יורש עצר, האָט זיך דעריבער גענומען מיט אַלע כחות, אײן מאָל פאַר אַלע מאָל אַ סוף צו מאַכען מיט דער פערשלעפּטער מלחמה. ער האָט צוזאַמענגעצויגען אַרום ירושלים גאַנצע אַכציג טויזענד סאָלדאַטען מיט אַ אונגעהויערער צאָהל שלײַדער־מאַשינען, און איז צוגעטרעטען צו דער בעלאַגערונג — האָבענדיג אַרום זיך אַ גאַנצען שטאַב פון יודישע פעררעטער, אַלס יועצים און נאָהנטע מיטהעלפער. אַגריפּוס II האָט צוגעשטעלט טיטוס'ען אַ בעדײַטענדע מחנה און האָט זיך עטליכע מאָל געווענדעט צו דער בעפעלקערונג פון ירושלים מיט דעם פאָרשלאָג, זיך אונטערצוגעבען; טיבעריוס אַלעקסאַנדער, דער געשמד'טער צורר היהודים, איז געווען טיטוס'עס רעכטע האַנד און דער פאַקטישער פיהרער פון דער גאַנצער בעלאַגערונג; די יהודה'עאישע פּרינצעסין בערעניקאַ איז געוואַקסען צוזאַמען מיט טיטוס'ען און יעדער נצחון פון איהר געליבטען איז געווען אויך איהר נצחון; און ענדליך דער גליל'עאישער פעררעטער יוסף בן מתתיהו, וועלכער איז געוואָרען טיטוס'עס וועג־ווײַזער און האָט זיך אָפען ערקלערט פאַר אַ אָנהענגער פון דער רוימישער הערשאַפט אין יהודה. פון דעם דאָזיגען יודישען שטאַב אין טיטוס'עס לאַגער האָבען, נאַטירליך, נישט אַלע מיטגלידער רעאַגירט אין דער זעלביגער מאָס אויף דער ערשײַנונג פון יהודה'ס אונטערגאַנג; פעררעטען זײַער פאָלק האָבען זײ אָבער אַלע, און פאַר'ן היסטאָריקער בלײַבט צו פערצײכענען דעם טרויעריגען פאַקט, אַז אין דעם טויט־קלאַפּ, וואָס יהודה האָט בעקומען פון טיטוס'עס האַנד, האָבען אָט די הויף־יודען אַ שטאַרקען חלק געהאַט. —

די פאַקטישע בעלאַגערונג פון ירושלים האָט זיך אָנגעהויבען אַרום פּסח־צײַט אין זיבעציגסטען יאָהר. טיטוס האָט צוזאַמענגענומען זײַנע מחנות אויף דעם שטח סקאָפּאָס, און פון דאַנען האָט ער אויפגעפאָדערט די בעלאַגערטע, איהם צו עפנען די טויערן פון שטאָדט; ער האָט דערבײַ געפאָדערט פון די אײַנוואוינער נישט פיעל: סך הכל נאָר

דאס, זיי זאלען אנערקענען די רוימישע אויבערהערשאפט און אריינטראגען אין אוצר המלוכה די געפאדערטע שטייערן — ווי עס האט זיך געפיהרט פאר'ן אויפשטאנד. די מוטיגע זעלאטען האבען אבער אויף דעם פארשלאג געקענט ענטפערן נאר מיט א טיעפער פעראכטונג. זיי האבען איינמאל געשוואוירען, צו פערטיידיגען די הויפטשטאדט ביז דער לעצטער מינוט, קעמפפענדיג פאר איהר אויף לעבען און טויט, און דער שונא האט זיי מיט קיין הבטחות נישט געקענט פערפיהרען. דאן האט טיטוס זיך ערנסט גענומען צו דער בעלאגערונגס-ארבייט, און באלד איז איהם אויסגעקומען זיך צו איבערצייגען, אז די אונטערנעהמונג וועט איהם נישט לייכט אנקומען. ווי אלע בעלאגערער פון ירושלים פאר איהם, האט אויך טיטוס פערווענדט דעם גרעסטען טייל פון זיינע כחות אויף דער צפון-זייט פון שטאדט, וואס איז פון דער נאטור געווען צוגענגליכער און אפענער, חאטש זי האט געהאט גאנצע דריי פעסטונגס-ווענט, אין דער צייט, ווען די איבריגע זייטען האבען געהאט נאר צוויי; און דא איז פארגעקומען, אז ווען טיטוס האט געוואלט געניער בעטראכטען די דאזיגע ווענט, און איז צוגעקומען מיט זיין סוויטע זעהר נאהנט צום שטאדט, האט זיך, גאר אונערווארטעט, ארויפגעווארפען אויף איהם א אבטהיילונג פון יהודה'עאישע קעמפפער און האט איהם שיער נישט אבגעריסען פון זיין לאגער. טיטוס האט זיך דאן מיט'ן לעבען געראטעוועט אויף זיין פלינקען פערד און דערצו האבען זיינע בעגלייטער איהם פערשטעלט פון אלע זייטען, וויסענדיג, ווי גרויס און שרעקליך עס וואלט זיין די חרפה, ווען זייער פיהרער וואלט גלייך דעם ערשטען טאג געפאנגען ווערן פון די רעוואלוציאנערען. אזא פלוצלונגען איבערפאל האבען די יהודה'עאישע קעמפפער בעוויזען צו מאכען אויך אויף צו מארגענס; ווען דער צעהנטער רוימישער לעגיאן איז געווען שטארק בעשעפטיגט מיט'ן אויפשטעלן זיין לאגער אויפ'ן אייל-בארג, האט זיך ארויסגעריסען פון שטאדט א בעדייטענדע אבטהיילונג און איז מיט אזא איספעט בעפאלען די רוימישע סאלדאטען, אז זיי זענען געצוואונגען געווען, צו אנטלויפען, איבערלאזענדיג הינטער זיך א מאסע געהרג'עטע און פערוואונדעטע.

נאך דעם אלעמען האט זיך אבער די רוימער פארט איינגעגעבען, צו בעלאגערן ירושלים פון דריי זייטען און אנצושטעלען זייערע שליידער-מאשינעס אנטקעגען די אויסווענייגסטע מויער-ווענט. די מאשינעס זענען אויפגעשטעלט געווארען אויף ערד-וואלען, וועלכע האבען געגרייכט

ביז צו דער הויך פון די מויערן, און פון דאנען האט זיך אנגעהויבען שיטען אויף די פעסטונגס-ווענט א האגעל פון פודיגע שטיינער און „טאראנעס" (שטורם-אייזענס). די ערד האט זיך געטרייסעלט פון ד שטורמדיגע קלעפ און די מאסיווע ווענט האבען זיך נאך דערוויל פעסט געהאלטען און נישט געצאפעלט זיך, און מיט קיין איינציגען ריהר זיך נישט אבגערופען; דערפאר האבען אבער נישט געשוויגען די לעבעדיגע בעשיצער פון די דאזיגע ווענט. ווי נאר די רוימער האבען אוועקגעשטעלט זייערע בעלאגערונגס-כלים, האבען זיך די יהודה'ער ארויסגעריסען פון שטאדט, און זיי אונטערגעצונדען, בעפאלענדיג די סאלדאטען און צווינגענדיג זיי, צו אנטלויפען; דערצו האבען די בעלאגערטע אויך געהאט א גרויסע צאהל שליידער-מאשינעס (פון די, וואס זיי האבען פערכאפט ביי גאלוס'ען) און זיי האבען דאס איצט גלענצענד אויסגענוצט. זיי האבען אויך כסדר געשליידערט פון זייערע ווענט שטיינער, פייַלען און פערשידענע אנדערע ברענענדע מאטעריאלען, און די רוימער האבען דערפון שטארק געליטען.

די געגענזייטיגע באמבארדירונג האט זיך געצויגען איבער צוויי וואכען, און ענדליך איז די רוימער דאך געלונגען, אבצושטופען די בעלאגערטע פון דער אויסווענינגסטער וואנט (ד אייר 70). דערנאך האט זיך פונאנדערגעפלאקערט א היציגע מלחמה איבער דער צווייטער מויער-וואנט, וועלכער טיטוס האט בעפוילען איינצונעהמען גלייך מיט'ן שטורם. דא האבען ביידע זייטען ארויסגעוויזען אונגעוועהנליכע גבורות. גאנצע טעג זענען ביידע מחנות געשטאנען אונטער א מבול פון קוילען, און די נעכט זענען אריבער אין שרעק פאר דעם קומענדיגען טאג. דער גאנצער גארניזאן האט זיך שטענדיג געפונען אונטער געוועהר, און ביי דעם ערשטען שטראהל פון פריהמארגען זענען שוין אלע געשטאנען גרייט צום קאמפף. די רוימער אליין זענען אויך ערשטוינט געווארען פון דער יהודה'עאישער העלדישקייט, און נאכדעם ווי זיי האבען שוין סוף כל סוף געהאט אויסגעקעמפפט די צווייטע וואנט, האבען זיך די יהודה'ער ווידער ארויפגעווארפען אויף זיי מיט א אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג, און זיי פערטריבען צוריק, ביי וואס די רוימער האבען נאכאמאל פערלוירען א גרויסע צאהל טויטע און פערוואונדעטע. דער קאמפף איבער דער צווייטער וואנט האט זיך דעריבער געמוזט אנהויבען פונ'ם ניי, און איצט ערשט האבען די רוימער בעוויזען זי איינצונעה-

אַעֶן און זיך צו בעפעסטיגען אין דער דערבייאיגער פאַרשטאָדט, ביתא.

דערמיט האָט זיך אָבער די רעכטע מלחמה ערשט אָנגעהויבען. די רוימער האָבען איצט געהאַט איינצונעהמען די בעפעסטיגטע אויבערשטאָדט און דעם פּאַלאַץ אַנטאָניום; צו דעם צוועק האָבען זיי אויפגעשיט פיער הויכע וואַלען און אויפגעשטעלט אויף זיי די גרעסטע שטורם־מאַשינען, אַרבייטענדיג דערביי גאַנצע זיבעצעהן טאָג אָהן אַ אויפהער אונטער דעם מבול פון יודישע פיילען און שטיינער; און נאָכדעם, ווי די גאַנצע אַרבייט איז שוין געענדיגט געווען, האָט זיך יוחנן (פון גוש חלב) מיט אַ קליינער אָבטיילונג קעמפּפער אַרויסגעריסען פון שטאָדט דורך אַ אונטערערדישען גאַנג און צוקומענדיג ביז די וואַלען, האָט ער די מאַשינען אונטערגעצונדען. מיט צוויי טאָג שפּעטער האָבען דאָס זעלבע געטאָן דריי איינציגע העלדען פון בר גיורא׳ס מחנה און האָבען פערברענט די איבריגע אָנגעשטעלטע בעלאַגערונגס־כלים. דאָס אַלץ האָט דעם אונגעדולדיגען טיטוס׳ען שטאַרק דענערווירט, און ער האָט זיך נאָכאַמאָל געפּרובט איבעררעדען די בעלאַגערטע, זיי זאָלען זיך איהם אונטערגעבען, שיקענדיג צו זיי אַלס שליח דעם בעריהמטען גליל׳ישען העלד, יוסף׳ן. דער לעצטער האָט זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ בערגעל אַנטקעגען דער שטאָדט־וואַנט, און האָט איינגערעדט די בעלאַגערטע, זיי זאָלען אָבשטעלען דעם עקשנות׳דיגען ווידערשטאַנד, וואָס וועט נאָר איינשלינגען אַ מאַסע קרבנות און קיינע נוצען נישט ברענגען; זיין רעדע האָט אָבער גאַנץ וועניג געווירקט. ער אַליין דערצעהלט (אין זיין יודישער געשיכטע), אַז די בעלאַגערטע האָבען זיך אָבגערופען אויף זיין פאָרשלאָג מיט פיינדליכע אויסגעשרייען און שטיינער, און אַנדערש קען מען זיך דעם פאַקט ווירקליך נישט פאָרשטעלען. די מוטיגע פּאַטריאָטען האָבען נאָר צוויי וועגען געזעהען פאַר זיך: זיעגען אָדער אומקומען, און וואָס זיי האָבען צו ערוואַרטען פון די רוימער, האָט זיי טיטוס געוויזען באַלד אין אָנהויב פון דער בעלאַגערונג. ער האָט געלאָזען קרייציגען גאַנצע פינף הונדערט מאַן פון די געפאַנגענע, וואָס זענען אַריינגעפאַלען צו איהם אין לאַגער, און אַ גרויסע צאָהל פון זיי געלאָזען אַריינוואַרפען צוריק אין שטאָדט מיט אָבגעהאַקטע הענד און פיס. די פיהרער פון דער בעלאַגערטער שטאָדט האָבען פון דעסטוועגען מורא געהאַט, טאָמער וועט אימיצען איינפאַלען זיך אַרויסצורייסען פון דער בעלאַגערונג, און זיי האָבען, אונטער דער געפאַהר פון טויט־שטראָף,

פערבאטען איבערצוטרעטען די טויערן פון שטאדט. שמעון בר גיורא האט זאגאר געלאזען אויספיהרען די דאזיגע שטראף איבער א גאנצער גרופע בעלי בתים, אויף וועלכע ס'איז געפאלען א חשד, אז זיי ווילען זיך ארויסגנב'נען פון דער בעלאגערונג, און צווישען זיי האט זיך געפונען אויך דער, וואס האט איהם אליין **אריינגעלאזען** אין שטאדט — דער געוועזענער כהן גדול מתתיהו בן טעאפיל.

אט די אלע העלדישע ארויסטרעטונגען פון די בעלאגערטע פאטריאטען, האבען געצוואונגען טיטוס'ען צו ענדערן אינגאנצען זיין פלאן פון דער בעלאגערונג. ער האט זיך מיאש געווען פון דער האפנונג, איינצונעהמען די יהודה'עאישע הויפטשטאדט מיט'ן שטורם, און האט זיך בעשלאסען אויף א לאנג-דויערנדער, פאסיווער בלאקאדע, וואס וועט סיסטעמאטיש אויסהונגערן די בעלאגערטע און ברענגען זיי דערצו, אז זיי וועלן זיך אליין מוזען אונטערגעבען, אויב זיי וועלן נישט אויסשטארבען אלע פון הונגער און פיין. די רוימער האבען זיך גענומען צו דער ארבייט מיט פרישען מוט און אין א משך פון עטליכע טאג איז אויסגעוואקסען א גרויסער שטיינערנער וואל ארום דער גאנצער שטאדט, וואס האט געהאט אין זיין אומפאנג איבער זיבען קילאמעטער. אויף דעם וואל זענען אוועקגעשטעלט געווארען דרייצעהן וואך-טורעמס מיט בעוואפענטע סאלדאטען, וואס האבען אונמעגליך געמאכט, אריינצוגנב'נען אין שטאדט אפילו דאס מינדעסטע. געגען דער אונטערנעהמונג זענען די בעלאגערטע גאר נישט בכח געווען אויפצוטאן, און די טרויעריגע פאלגען דערפון האבען זיך באלד אנגעהויבען ארויסצעווייזען.

ביי דער אונגעהויערער בעפעלקערונג, וואס האט זיך צו יענער צייט געפונען אין דער פערשלאסענער שטאדט (איבער א האלבען מיליאן) זענען די אנגעזאמעלטע שפייז-מאגאזינען באלד לעדיג געווארען, און דער שרעקליכער הונגער האט מיט יעדען טאג אלץ מעהר און מעהר פערשפרייט זיינע שווארצע שאטענס איבער די פון שרעק און פיין פערחושכ'טע פנימ'ער. אין אנהויב זענען די קרבנות געווען בלויז פון די ארימע קלאסען, ביסליכווייז אבער האט זיך דער משחית פערקליבען אויך אין די רייכע הייזער און אפילו אין די רייהען פון מיליטער. בלאסע, זיך קוים וואקלענדע, געשוואלענע שאטענס פון מענשען האבען, ווי טויטע רוחות, אנגעפילט די גאסען פון ירושלים, און מיט'ן הונגער איז געקומען אויך די טעמפע אכזריות. מוטער'ס האבען זייערע אייגענע זויג-קינדער געגעסען, טויטע קערפער'ס האבען זיך געוואלגערט אין די

נָאכְטֶען, און קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִישְׁט גֶעוואָלְט בֶּעמִיהֶען, זֵייא צוּ בֶּעגְרָאבֶען; דֶער מוֹיט הָאט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרֶעקֶען — מ'הָאט אוֹיף אִיהם גֶעוואָרְט. דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען, ווִי אַ גְרוֹיסֶער בֵּית-עוֹלָם, וואוּ ס'הָאבֶען שְׁטִיל זִיךְ בֶּעוואוֹיגֶען אַהִין און אַהֶער פִינְסְטֶערֶע גֶעשְׁפֶּענְסְטֶער. און דִי רוֹימֶער הָאבֶען גֶעקְוואָלֶען און זִיךְ גֶערֵייצְט פוּן דֶער ווַייטֶענְס, גֶעווִיזֶען גַאנְצֶע הוֹיפֶענְס שְׁפֵּייז, פְרוּכְט... דָאס הָאט אַ סַךְ פוּן דִי בֶּעלַאגֶערְטֶע פֶערְשְׁכוֹר'ט און זֵייא הָאבֶען זִיךְ אַרוֹיסְגֶערִיסֶען פוּן דֶער מֵתִים-שְׁטָאדְט — אַהִין, צוּ דִי גְלִיקְלִיכֶע, זָאטֶע; דָארְט הָאט זֵייא אָבֶער אוֹיךְ דֶער טוֹיט נִישְׁט אָבְגֶעלָאזֶען: אַ סַךְ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען לִיגֶען מִיט'ן עֶרְשְׁטֶען בִּיסֶען אִין מוֹיל, און דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען גֶעטוֹיט גֶעווָארֶען פוּן דִי רוֹימִישֶׁע סָאלְדָאטֶען. צְווִישֶׁען דִי לֶעצְטֶע הָאט זִיךְ פֶערְשְׁפְּרֵייט אַ קְלַאנְג, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶען אֵיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען אַ סַךְ גָאלְדֶענֶע מַטְבֵּעוֹת, כְּדֵי זֵייא אוֹיף אַזאַ אוֹפֶן צוּ בֶּעהַאלְטֶען פוּן דִי רוֹימִישֶׁע הֶענְד; דִי סָאלְדַאטֶען הָאבֶען דֶערִיבֶּער אִיצְט גֶעחַאפְּט יֶעדֶען גֶעפַאנְגֶענֶעם יוּדֶען און אִיהם אוֹיפְגֶעשְׁנִיטֶען דֶעם בּוֹיךְ, זוּכֶענְדִיג דָארְטִין דִי גָאלְדֶענֶע רֶענְדְלֶעךְ.

נִישְׁט גֶערֶעכֶענְט זִיךְ מִיט'ן הוּנְגֶער הָאבֶען נָאר דִי קֶעמְפְפֶענְדֶע זֶעלָאטֶען, פֶערְבִּיטֶערְט אָבֶער נִישְׁט פֶערְצָאגְט, פֶערְגִיפְטֶעט פוּן הוּנְגֶער און צָארְן, אָבֶער נִישְׁט אָבְּהֶענְגִיג, זֶענֶען אָט דִי פַּאטְרִיאָטִישֶׁע הֶעלְדֶען פֶעסְט און מוּטִיג גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף זֵייעֶרֶע פָּאסְטֶענְס, גְרֵייט אוּמְצוּקוּמֶען פַאר'ן פָאטֶערְלַאנְד, גְרֵייט צוּ קוּקֶען דֶעם שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶען טוֹיט גְלַייךְ אִין פְּנִים אַרַיין. זֵייא הָאבֶען כְּסֵדֶר גֶעשְׁטֶערְט דִי רוֹימֶער אִין זֵייעֶרֶע אוּנְטֶערְנֶעהְמוּנְגֶען, און טִיטוּס הָאט גַאנְצֶע אֵיין און צְווַאנְצִיג טָאג גֶעמוּזְט פִיהְרֶען אַ בְּלוּטִיגֶען קַאמְפְּף מִיט דִי הוּנְגֶערִיגֶע פַּאטְרִיאָטֶען, בִּיז ס'אִיז אִיהם גֶעלוּנְגֶען אוֹיפְצוּשְׁטֶעלֶען אַ נֵייעֶם וואַל אַנְטְקֶעגֶען דֶעם פַּאלַאץ אַנְטָאנְיוּם. יוֹחָנָן הָאט זִיךְ אִיצְט אוֹיךְ גֶעפְּרוּבְּט אוּנְטֶערְצוּצִינְדֶען דִי אַרוֹיפְגֶעשְׁטֶעלְטֶע בֶּעלָאגֶערוּנְגְס-מַאשִׁינֶעס; דָאס מָאל הָאט זִיךְ אִיהם אָבֶער דֶער אוֹיפְטוּ נִישְׁט אֵיינְגֶעגֶעבֶּען, און דִי רוֹימֶער הָאבֶען אַזוֹי לַאנְג בֶּעשְׁטוּרְמְט דִי אוֹיסְווֶענְדִיגְסְטֶע מוֹיעֶר-וואַנְט פוּן פַּאלַאץ, בִּיז זִי הָאט זִיךְ עֶנְדְלִיךְ אוּנְטֶערְגֶעגֶעבֶּען און אִיז אַיינְגֶעפַאלֶען. ווִי פֶערְצִיטֶערְט זֶענֶען אָבֶער דִי רוֹימֶער גֶעווָארֶען, ווֶען זֵייא הָאבֶען הִינְטֶער דֶער אַיינְגֶענוּמֶענֶער וואַנְט דֶערְזֶעהֶען נָאךְ אֵיינֶע, אַ נֵייעֶ, אַ פֶעסְטֶע! דָאס הָאט יוֹחָנָן אוֹיף גִיךְ גֶעלָאזֶען אוֹיפְשְׁטֶעלֶען אִין דֶער צַייט, ווֶען זֵייא הָאבֶען בֶּעשָׁאסֶען דִי עֶרְשְׁטֶע, און אִיצְט הָאט זִיךְ פוּנַאנְדֶערְגֶעקָאכְט אַ נֵייעֶר קַאמְפְּף. דִי רוֹימֶער זֶענֶען

בעפאלען דער יהודה'עאישער וואך ביינאכט, זיי זענען אבער פון דער לעצטער אבגעשטויסען געווארען מיט גרויסע אבידות. דאן זענען זיי א דריטען מאל געקומען מיט פרישע און דאפעלע כחות, און דא האבען זיי געזיעגט: זיי זענען געבליבען די בעלי בתים פון אנטאניום און יוחנן האט געמוזט אבטרעטען (5 תמוז 70). די רוימער האבען זיך אפילו געפרובט נאכיאגען די זעלאטען מיט זייער העלדישען אנפיהרער; יוחנן האט זיך אבער גלייך בעפעסטיגט אין דעם בית-המקדש-הויף און די רוימער האבען זיך אומגעקעהרט מיט גארנישט.

בעפעסטיגט אין דעם איינגענומענעם באסטיאן פון בית המקדש, האט זיך טיטוס נאכאמאל געפרובט ווענדען צו דער בעפעלקערונג מיט דעם פארשלאג, זיך אונטערצוגעבען. ער האט געגלויבט, אז איצט, ביי דער שרעקליכער לאגע פון די איינוואוינער, און נאכדעם, ווי ער האלט שוין אין זיינע הענד דעם שליסעל צום צענטר פון דער גאנצער בעוועגונג, צום בית המקדש, — אז איצט וועט שוין קיינער ביי זיך נישט פועל'ן, צו בלייבען ביי דער רעוואלוציאנערער עקשנות, און די בעפעלקערונג וועט נאר צופריעדען זיין מיט דער געלעגענהייט, וואס ער גיט איהר, זיך אויסצובעטען בעסערע בעדינגונגען. ער האט אבער א שטארקען טעות געהאט; די פינסטערע שאטענס האבען געקלערט וועגען טויט און וועגען אלע יסורים פון דער וועלט, נאר נישט וועגען אונטערגעבען זיך. אויף דעם פארשלאג פון טיטוס'עס שליח, פון יוספ'ן, האט יוחנן שארף געענטפערט, אז גאט'ס שטאדט קען נישט אונטערגעהן און איהר גורל ליעגט נאר ביי איהם אין די הענד. דערביי האט ער אליין אויך נישט גערוהט און געטאן אלץ, וואס ס'איז נאר מעגליך געוועזען צו טאן ביי די בעדינגונגען, כדי צו דערהאלטען דעם לעבענס-נערוו פון דער אומה. טיטוס האט געלאזען צושמעטערן דעם גאנצען אנטאניום-פאלאץ (פון איהם זענען געבליבען נאר די מערב-טורעמס), אום צו האבען א פרייען וועג צום הר-הבית; דער הויף פון בית המקדש איז אבער געווען גוט בעפעסטיגט, און דערצו האט זיך די התלהבות פון די קעמפפענדע פאטריאטען וואס ווייטער אלץ שטארקער פונאנדערגעקאכט, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס די מאסען צופוילטע הונגער-קרבנות האבען ארויסגערופען אויך א מגפה, און די גאנצע שטאדט האט זיך געפונען אין א מורא'דיגען תהום פון אונמענשליכע יסורים און גרויזאמקייטען. די רוימער אליין זענען אויך נשתומם געווארען פון דעם יודישען העלדענמוט, פון דער פאטריאטיש-רעליגיעזער התלהבות, און ס'זענען זאגאר

פאָרגעקומען פאַקטען, אַז סאָלדאַטען פון דעם רוימישען לאַגער האָבען פערלאָזען זייערע פאַהנען און זייער גלויבען, און זענען איבערגעגאַנגען צו די הונגעריגע און ליידענדע, צו די העלדישע יודישע מערטירער.

אונטער דער צייט האָט טיטוס געמאַכט אַלע פאָרבערייטונגען צו דער באָמבאַרדירונג פון בית המקדש. דער הייליגער נאַציאָנאַלער טעמפעל איז איצט פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ געוועהנליכער פעסטונג, און פון זיעבעצעהנטען תמוז (שבעה עשר בתמוז) אָן האָט מען אויפגעהערט מקריב צו זיין דעם טעגליכען קרבן (קרבן תמיד), ווייל ס'זענען נישט געווען נישט קיין כהנים און נישט קיין קרבנות. אויף די פעסטע מויערווענט אַרום דעם גאַנצען בית־המקדש־הויף זענען אויפגעשטעלט געוואָרען די אַלע שליידער־מאַשינעס, וואָס האָבען זיך געפונען אין דעם יודישען לאַגער נאָך פון דעם ערשטען נצחון איבער די רוימער, און דאָס האָט טיטוס'ען ווידער איבערצייגט, אַז ער וועט נאָך מוזען דורכמאַכען אַ שווערען קאַמפף, ביז איהם וועט זיך איינגעבען צו פערניכטען דעם דאָזיגען קוואַל פון דער יודישער בעגייסטערטער האָפנונג. אַ אָבטהיילונג פון געקליבענע העלדישע סאָלדאַטען האָט זיך געפרובט בעפאַלען ביינאַכט די יודישע פעסטונגס־וואַך, אום זיך אַזויערנאָך אַריינצוקריגען אינוועניג, דאָס איז איהר אָבער נישט געלונגען, און זי איז אָבגעשלאָגען געוואָרען. דאַן האָט זיך טיטוס ווידער גענומען פאַר דעם אַלטען אויסגעפרובטען מיטעל: אויפשיטען וואַלען. צו דעם צוועק האָבען די רוימער געמוזט ברענגען בוימער פון אַ ווייטען וואַלד, ווייל אַלע בוימער אַרום ירושלים זענען שוין לאַנג געווען אויסגעהאַקט, און די אַרבייט איז צוגעגאַנגען גאַנץ געלאַסען. איינמאָל האָבען די בעלאַגערטע פּאַטריאָטען, וועלכע האָבען זיך צוגעקוקט צו די אַלע פאָרברייטונגען, אָבגענאַרט די רוימער' און זיי צוגעגרייט אַ שרעקליכע הריגה. זיי האָבען זיך געמאַכט אַזוי, ווי זיי וואָלטען פערלאָזען די מערב־גאַלערעען און זיך צוריקציהען טיעפער אין הויף אַריין, און אין דער זעלביגער צייט האָבען זיי אָנגעפילט דעם גאַנצען שטח אונטער די גאַלערעען מיט האָלץ, סמאָלע און אַנדערע ברען־מאַטעריאַלען. די רוימער האָבען געזעהען אַ געלעגענהייט, צו פערכאַפּען אַ גוטע פּאָזיציע, און האָבען זיך גלייך אַרויפגעכאַפּט אויפ'ן דאַך פון דער אָבגעלעדיגטער גאַלערעע. דאָס האָבען די פּאַטריאָטען אויסגענוצט און אונטערגעצונדען דעם ברענענדען מאַטעריאַל פון אונטען; דער דאַך איז איינגעפאַלען און צוזאַמען מיט איהם זענען מאַסען פון די רוימער פערזונקען געוואָרען אין דעם ברענענדען תהום.

די אַרבעט אין דעם רוימישען לאַגער האָט זיך אָבער נישט אָבגעשטעלט, און ענדליך איז זיי געלונגען אויפצושטעלן די וואַלען אַנטקעגען די אויסווענדיגסטע בית־המקדש־וואַנט. פון דערמאָלט אָן האָבען זיי אָנגעהויבען צו בעשטורמען די מאַסיווע שטיינערנע מויערן מיט אַ האָגעל פון מורא'דיגע טאַראַנעס. גאַנצע זעקס טאָג אָהן אַ אויפהער האָבען די רוימישע שליידער־מאַשינעס נישט אויפגעהערט אַרויסצושפּייען פון זיך טויט און פייער; די פעסטע מויער־וואַנט האָבען אָבער דעם שטורם אויסגעהאַלטען און זיך נישט גערירט פון אָרט. דאַן האָט טיטוס זיך בעשלאָסען אויף אַ לייכטערן און מעהר געפעהרליכען שריט; ער האָט געלאָזען אונטערצינדען די הילצערנע טויערן פון דער אויסווענדיגסטער וואַנט, וועלכע זענען געווען בעדעקט מיט זילבער. אין דער היץ פון די מורא'דיגע פלאַמען איז דאָס זילבער צוגאָסען געוואָרען, און דאָס פייער האָט אַרומגעכאַפּט די גאַנצע רייהע פון די אינווענדיגסטע גאַלערעען און די איבריגע דערבייאיגע געביידעס. נאָכדעם האָט טיטוס בעפוילען איינצולעשען דעם פייער, און צו מאַכען פאַר די לעגיאָנען אַ פרייען וועג צו דעם אינווענדיגסטען הויף פון בית המקדש, וואו די בעלאַגערטע האָבען זיך איצט צוריקגעצויגען (ח' אָב).

צוגלייך מיט דעם בעפעהל האָט טיטוס געלאָזען צונויפרופען אַ קריעגס־ראַט, כדי צו בעשליסען די פראַגע וועגען דעם, וואָס עס זאָל זיין מיט'ן בית המקדש. עטליכע האָבען געראַטען, איינגאַנצען צו פערניכטען דעם דאָזיגען נעסט פון אַלע יודישע אויפשטאַנדען און אונרוהען, און דאַגעגען האָבען אַנדערע זיך איינגעשטעלט — צווישען די איז געווען אויך טיבעריוס אַלעקסאַנדער און טיטוס אַליין — פאַר דעם פּרעכטיגען טעמפּעל, וואָס האָט צו זיך כמעט קיין גלייכען נישט געהאַט, און געראַטען, איהם צו שוינען מיט אַלע מעגליכקייטען. און די לעצטע מיינונג האָט געזיגט: עס איז אָנגענומען געוואָרען דער בעשלוס, איינצונעהמען דעם בית המקדש, נאָר איהם נישט צוצושטערן. אויסגעלאָזען האָט זיך אָבער די זאַך אין דער ווירקליכקייט גאַנץ אַנדערש; די יודישע בעלאַגערטע האָבען זיך אַרויסגעריסען פון דעם אינווענדיגסטען הויף און מיט אַ אונגעוועהנליכער פערצווייפלונג זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דער אויסווענדיגסטער רוימישער וואַך; די לעצטע האָבען דאַן געכאַפּט די ברענענדע האָלץ־באַלקענס פון די זיך רויכערנדע גאַלערעען, און זיי אַריינגעוואָרפען, דורך דעם אַזוי גערופענעם גאָלדענעם פענסטער, אין איינע פון די אינווענדיגסטע עזרות. פון דער עזרה האָט זיך דאָס פייער

גלייך איבערגעטראָגען אויך אין די איבריגע, און באַלד איז די גאַנצע געבײַדע געשטאַנען אין פלאַמען (10 אב 70). עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ שרעקליכע מהומה. טיטוס איז געקומען צולויפען מיט זיין מחנה און האָט בעפוילען איינצולעשען דאָס פייער; זיינע ווערטער זענען אָבער פערטויבט געוואָרען אין דעם אלגעמיינעם שטורם. די צורייצטע סאָלדאַטען האָבען זיך צושפּרייט איבער אַלע זייטען און אָהן אַ אויפהער געצונדען, דערשטאָכען, דערשטיקט און גערויבט... טיטוס'ען אַליין האָט זיך געוואָלט זעהען די אינוועניגסטע שענקייט פון בית המקדש, און ער איז אַריין אין קדשי קדשים; אַ שטיקענדער רויך־וואָלקען האָט איהם אָבער באַלד אַרויסגעטריבען פון דאָרטין.

דערווייל האָבען זיך די קעמפּפענדע פּאַטריאָטען צוזאַמענגענומען, און אויף די ברענענדע חורבות פון דעם הייליגען טעמפּעל האָט זיך אָבגעשפּיעלט עטוואָס מורא'דיגעס, פאַנטאַסטישעס. די נצחון־אויסגעשרייען פון די רוימער, די וועה־קלאָגערייען פון די אונגליקליכע יהודה'ער ביים אָנבליק פון דעם שרעקליכען חורבן, דאָס קנאַלען פון די פלאַמען, — אַלץ האָט זיך צוזאַמענגעגאָסען אין איין מורא'דיג־ווילדען גערויש, וואָס האָט די ערד ציטערן געמאַכט און, צוזאַמען מיט דעם רויטען פייער־ים, ווייט איבער בערגער און טאָלען פונאַנדערגעטראָגען דעם ווידער־קול פון דער טרויריגער בשורה, אַז אַלץ איז פערלוירען, אַז די לעצטע שעה פון יהודה'ס זעלבסטשטענדיגקייט האָט געשלאָגען. מאַסען יהודה'ער האָבען גאָט'ס הויז נישט געוואָלט איבערלעבען, און האָבען זיך אַליין אַריינגעוואָרפען אין די פלאַמען; טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האָבען זיך צונויפגעפּרעסט אין איינער פון די דרום־גאַלערעען, געשטיצט אויף די צופלאַמטע האָפנונגען פון געוויסע נביאים, וואָס האָבען פערזיכערט, אַז אָט איצט וועט די ישועה קומען און גראָד אין דער שרעקליכער מינוט וועט גאָט בעווייזען זיינע וואונדער. לאַנג האָבען זיי אָבער מיט דער האָפנונג זיך נישט געקענט שפּיעלען: די רוימער האָבען אויך די גאַלערעע אונטערגעצונדען און די אַלע הימעל־טרוימער זענען אומגעקומען. די פלאַמען האָבען ביסליכווייז איינגעשלונגען דעם גאַנצען בית־המקדש, און ס'זענען געבליבען פון איהם נאָר דער פונדאַמענט און עטליכע מויער־חורבות אין דער מערב־זייט — שוואַרצע, שטומע עדות פון דער געוועזענער שענקייט און דעם מורא'דיגען חורבן.

מעהרערע כהנים האָבען זיך אַרויפגעקריגען אויף די געבליבענע מויער־טיילען אויבען און דאָרט אויסגעהאַלטען עטליכע טאָג; ענדליך

אָבער האָבען זיי זיך אונטערגעגעבען, און ווען זיי האָבען געפרובט בעטען רחמים ביי טיטוס'ען, האָט ער געענטפערט, אז „עהרליכע טעמפעל-דינער דארפען אומקומען צוזאמען מיט'ן טעמפעל", און געלאָזען זיי — טויטען. די רוימישע סאָלדאטען האָבען אויפ'ן מזבח מקריב געווען קרבנות צו זייערע געטער, און אריינזעצענדיג זייערע פאָהנען אין דעם בית-המקדש-באָדען, האָבען זיי געקרוינט טיטוס'ען מיט דעם עהרען-טיטול אימפעראַטאָר. דערפאַר האָט ער איבערגעגעבען אין זייער רשות די אַלע איינגענומענע געביטען, און זיי האָבען בעראויבט, צושטערט און פערברענט די שטאָדט-טיילען **אקרא** און **עפל**, די געביידע פון שטאָדט-ראַט און דעם אַרכיוו און אויך די גאַנצע אונטער-שטאָדט.

די גאַנצע מלחמה האָט זיך אָבער מיט דעם אַלעמען נאָך נישט געענדיגט. בעת דער לעצטער מהומה אין בית-המקדש האָט זיך אַ גאַנצע גרופּע קעמפפער אדורכגעריסען דורך די רייהען פון די רוימישע סאָלדאַטען; אין דער גרופּע האָט זיך געפונען אויך דער הויפט-אָנפיהרער פון דעם גאַנצען בית-המקדש-גאַרניזאָן, יוחנן פון גוש-חלב, און זיי אַלע האָבען זיך דערשלאָגען ביז דער אויבער-שטאָדט, וואָס האָט זיך נאָך געפונען אין דער מאַכט פון שמעון בר גיורא. דאָ האָבען זיך די פערבליבענע פאַטריאָטען ווידער בעפעסטיגט, און זיי וואָלטען זיך נאָך אפשר געקענט האַלטען אַ געוויסע צייט, נאָר אַזוי ווי זיי האָט אויסגעפעהלט פראָוויאַנט און די בעפעלקערונג האָט שוין אויך געהאַט פערלוירען יעדען שפור פון האָפנונג אויף אַ גליקליכען אויסגאַנג פון דעם ווידערשטאַנד, — האָבען די ביידע פיהרער, שמעון און יוחנן, ערקלערט טיטוס'ען, אַז זיי זענען גרייט איהם פריי אַריינצולאָזען אין דער אויבערשטאָדט, אויב ער וועט זיי אַרויסלאָזען מיט'ן געוועהר, ווייל זיי האָבען איינמאָל געשוואוירען, נישט אַרויסצולאָזען דאָס געוועהר פון האַנד ביז זייער לעצטען אָטעם-צוג. טיטוס האָט דעם פאָרשלאָג נישט אָנגענומען און האָט געפאָדערט, זיי זאָלען זיך איהם גלייך אונטערגעבען אָהן שום בעדינגונגען. דאַן האָבען זיך די אונטערהאַנדלונגען איבערגעריסען און דער קאַמפף האָט זיך ווידער פונאַנדערגעקאָכט. די רוימער האָבען אָנגעהויבען אויפצושיטען נייע וואַלען אַנטקעגען דעם געוועזענעם הורדוס-פאַלאַץ, וואו די פאַטריאָטען האָבען זיך איצט בעפעסטיגט, און אַט די אַרבייט האָט ביי זיי געדויערט גאַנצע אַכצעהן טאָג. אין דער צייט האָבען די אדום'ער פון שמעון'ס מחנה שטילערהייד געפיהרט אונטערהאַנדלונגען מיט טיטוס'ען וועגען אונטער-

געבען זיך. דאס האט די פאטריאטען שטארק אויפגעקאכט, און זיי האבען די אדום'ער אכזריות'דיג בעשטראפט; די אלגעמיינע לאגע האט זיך בער דערמיט נישט פערבעסערט. דער הונגער און די אלע איבערגעלעבטע אנשטרענגונגען האבען ענדליך ארויסגעוויזען זייער ווירקונג, און די בעלאגערטע האבען זיך נישט געפיהלט מעהר בכח, אבצושלאגען דעם שטורם פון די רוימישע שליידער-מאשינעס. די רוימער האבען דאן ביסליכוויז איינגענומען די טורעמס פון פאלאץ (אלול 70), און נאכדעם זענען זיי שוין געווארען די בעלי בתים פון דער גאנצער אויבערשטאדט (ציון). דא האבען זיך ווידער אבגעשפיעלט די שוידערהאפטע סצענעס פון ברענען, רויבען און טויטען, חאטש די גאנצע בעפעלקערונג איז בעשטאנען בלויז פון אויסגעפייניגטע און פערחושכ'טע שאטענס, און ס'זענען פארגעקומען פאלען, אז זיך אריינרייסענדיג אין א יודישען הויף, כדי צו רויבען און צו מארדען, האבען זיך די צובעשעוועטע סאלדאטען אנגעשטויסען אן גאנצע הויפענס טויטע און געשוואלענע — קרבנות פון הונגער. די מויערן פון דעם שטאדט-טייל זענען אלע פערברענט געווארען, און פון דעם פאלאץ האט טיטוס איבערגעלאזען נאר די דריי טורעמס היפיקאס, פאזאעל און מרים (מאריאמנע), זיי זאלען דערצעהלען די קומענדיגע דורות פון זיין גלענצענדען נצחון.

אזוי האט זיך געענדיגט די פינף-חדשים'דיגע בעלאגערונג פון דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, — די בעלאגערונג, וואס האט איינגעשלונגען הונדערטער טויזענדער לעבענס און בעגראבען דעם לעצטען שפור פון יהודה'ס פאליטישען וועזען אונטער א הויפען פון ברענענדע חורבות. די טויזענדער געפאנגענע זענען אוועקגעשיקט געווארען קיין קסריה, אום פון דארטין זיי פונאנדערצוטיילען אלס צוואנגס-ארבייטער, שקלאפען אדער אקסען-קעמפפער. די איבערגעבליבענע זעלאטען זענען מיילוויז געטויט געווארען, און די מעהר שענע און געזונדטע פון זיי זענען בעשטימט געווארען פאר טיטוס'עס טריאומף-צוג. צווישען די לעצטע האבען זיך געפונען אויך די ביידע העלדישע אנפיהרער, יוחנן און שמעון, וועלכע האבען זיך אליין איבערגעגעבען אין די הענד פון די רוימער.

און נאך אלץ איז דאס דראמע נישט געענדיגט געוועזען. ס'זענען נאך געבליבען דריי קלענערע פעסטונגען אין יודישע הענד: הוראדיום, מכרה און מסדה. מיט זיי האט זיך שוין אבער טיטוס אליין נישט בעשעפטיגט. נאך דעם אונטערגאנג פון ירושלים האט טיטוס געראכענט

זיין מיסיע פאַר געענדיגט, און ער איז מיט דעם גרעסטען טהייל פון זיינע לעגיאָנען אוועק קיין קסריה; פון דאָרטין האָט איהם אַגריפּוס איינגעלאַדען צו זיך, קיין קסריה־פיליפּי, און דאָ איז דער „קעניג" פון די בעזיעגטע אַזוי ווייט פערגאַנגען אין זיין שמחה לכבוד דעם גרויסען זיעגער, אַז ער האָט געלאָזען איינאָרדנען אַ גאַנצע רייהע לוסטיגע פאָרשטעלונגען און גלאַדיאַטאָר־שפּיעלען, ביי וועלכע די געפאַנגענע יהודה'ער האָבען געמוזט אַרויסטרעטען אַלס קעמפּפער מיט צורייצטע אָקסען און אַנדערע ווילדע חיות און, נאַטירליך, אומקומען דערביי אין ביטערע יסורים אונטער שאַנד און שפּאָט. אַזעלכע גלאַדיאַטאָר־„פערוויילונגען" האָט טיטוס איינגעאָרדענט פאַר די רוימער אויך אין קסריה, וואו גאַנצע צוויי טויזענד פינף הונדערט יהודה'עאישע געפאַנגענע זענען אומגעקומען אין קאַמפּף מיט די צורייצטע חיות און דאָס זעלבע האָט זיך אָבגעשפּיעלט אויך אין בעריטוס. דאָ האָט טיטוס געלאָזען איינאָרדנען אַ גרויסאַרטיגע פייערונג לכבוד דעם געבורטס־טאָג פון זיין פאָטער, דעם קייזער וועספּאַסיאַן, און ווידער איז די ערגע פערפאַרבט געוואָרען מיט'ן בלוט פון די יודישע געפאַנגענע.

אָט די אַלע פייערונגען מיט יודישע קרבנות האָבען זיך געצויגען כמעט אויף טיטוס'עס גאַנצען וועג פון ירושלים ביז רוים, דאָס הייסט: דורך גאַנץ סיריען און עגיפּטען. דער אמת'ער יום־טוב האָט זיך אָבער אָנגעהויבען ערשט אין רוים גופא. דאָ איז פאָרגעקומען די גרויסע טריאומף־פּראָצעסיע לכבוד וועספּאַסיאַנ'ען מיט זיינע צוויי זיהן טיטוס'ען און דאָמיציאַנוס'ען, און אין דעם יום־טוב האָט זיך בעטייליגט גאַנץ רוים. די פייערליכע פּראָצעסיע האָט זיך אָנגעהויבען מיט אַ רייהע פון זיעבען הונדערט אויסגעקליבענע שענע יהודה'עאישע געפאַנגענע מיט די צוויי בעריהמטע אָנפיהרער, יוחנן און שמעון, בראש. דאַן ווייטער האָט מען פאַר די זיעגער געטראָגען די קריגס־טראָפּעען, צווישען וועלכע ס'האָבען אַ בעזונדערע אויפמערקזאַמקייט צוגעצויגען די גאָלדענע כלים פון בית המקדש (דער גאָלדענער טיש, די גאָלדענע מנורה) און אַ ספר תורה. אַזוי איז די פּראָצעסיע צוגעקומען ביז דעם קאַפּיטאָלישען יופּיטער־טעמפּעל, און דאָ האָט, לויט דעם אָנגענומענעם מנהג, געדאַרפט אויסגעפיהרט ווערן די שטראָף איבער דעם אָנפיהרער פון די בעזיעגטע. פון דער רייהע געפאַנגענע איז דאַן אַרויסגעפיהרט געוואָרען שמעון בר גיורא; איהם האָט מען אָנגעטאָן אַ שטריק אויפ'ן האַלז, און צופיהרענדיג איהם אַזוי איבער די גאַסען ביז דעם פאָרטעאישען פעלזען

האט מען איהם פון דארטין אראבגעשליידערט. דער צווייטער אנפיהרער, יוחנן פון גוש-חלב, איז פערמשפט געווארען צו איביגער געפענגניש. אין דער פראצעסיע, אלס טריאומפאטאר, האט זיך בעטהייליגט אויך דער פאקטישער פיהרער און זיגער פון דער איצטיגער מלחמה — טיבעריוס אלעקסאנדער, און ער האט אויך בעקומען א סטאטוע אויף דעם רוימישען פארום. דער דאזיגער טריאומף האט זיך בכלל אויסגעצייכענט מיט א אונגעוועהנליכער פייערליכקייט — דאס פאלק האט זיך טיעף געפרעהט מיט דעם נצחון איבער דעם הארטנעקיגען שונא, און האט דאס בעטראכט פאר א גליקליך געשעהעניש אין זיין לעבען. אויף דעם שפעטער אויפגעשטעלטען טריאומף-טויער לכבוד טיטוס'ען האבען זיך געפונען רעליעף-בילדער פון דער יהודה'עאישער מלחמה און פון די בית-המקדש טראפעען, און ביז א צייט לאנג נאכדעם האבען די רוימער געלאזען אויסגיעסען, זאגאר, מטבעות פון גאלד, זילבער און קופער צום אנדענקען פון דעם גרויסען נצחון איבער יהודה. אויף די מטבעות איז די אונגליקליכע מלכות-יהודה פארגעשטעלט געווארען אין דעם בילד פון א פרוי, וואס זיצט א פערצווייפעלטע אונטער א פאלמע, מיט פערבונדענע הענד, און אויף דער צווייטער זייט האט זיך געפונען א אויפשריפט: „די בעזיעגטע יהודה" (Judaea devicta) אדער „די געפאנגענע יהודה" (Judaea capta). די רעליקוויען פון בית המקדש האבען זיך א לאנגע צייט געפונען אין דעם פריעדענס-טעמפעל און די ספר תורה — אין קייזערליכען פאלאץ; אין דעם פערלויף פון די שפעטערדיגע יאהרהונדערטער זענען אבער אט די אוצרות אוועקגעפיהרט געווארען אין אנדערע לענדער, און היינט ווייסט מען נישט, וואו זיי געפינען זיך. דאגעגען האט זיך נאך דערהאלטען אין רוים ביז היינטיגען טאג טיטוס'עס טריאומף-בויגען מיט די בילדער פון די דאזיגע אנטיקען, און ס'ווערט דערצעהלט, אז די יודען אין רוים האבען אין דעם משך פון א סך הונדערטער יאהרען אויסגעמיטען אט דעם פלאץ — דעם טרויריגען מאנומענט פון יהודה'ס אונטערגאנג.

און די דריי זייטיגע פעסטונגען האבען זיך נאך דערוויל אלץ געפונען אין יודישע הענד; באלד האט אבער אויך זייער לעצטע שעה געשלאגען. צו פערוואלטען איבער די געבליבענע חורבות פון יהודה האט וועספאסיאן געשיקט איינעם מיט'ן נאמען באסוס, און ער האט בעקומען דעם בעפעהל, איינצונעהמען די דאזיגע עטליכע בעזעצטע פונקטען, וואוהין ס'זענען זיך צונויפגעלאפען די אלע, וואס האבען זיך גערא-

שטאָדט פון ירושלים. באַסוס האָט צוזאַמענגענומען א בעדייטענדע מיליטערישע קראַפט, און האָט זיך געפּרובט ווענדען צו די בעלאַגערטע. זיי זאָלען זיך איהם אונטערגעבען; אויף דעם האָט זיך אָבגערופען נאָר דער גאַרניזאָן פון הורדיה, וועלכער האָט גלייך קאַפּיטולירט. שווערער איז די רוימער אָנגעקומען, צו ווערן די בעלי בתים פון מכור, פון יענער זייט ירדן. די דאָזיגע נאָך פון אלעקסאַנדער יאַנאַי אויפגעשטעלטע בארג־פעסטונג איז געוועזען פון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט מיט טיפע גראָבענס און שטייַלע צוגאַנגען, און דערצו איז דער גאַרניזאָן געוועזען גוט פערזאָרגט אויך מיט פּראָוויאַנט. די בעלאַגערטע, אונטער דער אָנפיהרונג פון א געוויסען יונגען העלד אלעזר, האָבען זיך דעריבער געפיהלט גאַנץ זיכער, און זיי האָבען געפּרובט עטליכע מאָל בעפאַלען די רוימער און זיי שטערן אין דער בעלאַגערונגס־ארבייט. זיי האָבען שוין אָבער דערביי צופיעל געוואַגט, און ווען דער העלדישער אָנפיהרער האָט זיך איינמאָל אייַנגעשטעלט צוצוגעהן גאַנץ נאָהנט צו דעם רוימישען לאַגער, איז איין רוימער געלונגען, איהם צו פאַנגען. די רוימער האָבען דאַן אַוועקגעשטעלט דעם יונגען העלד אַנטקעגען די פעסטונגס־ווענט מיט די בעלאַגערטע און איהם שרעקליך געפּייניגט, דערנאָך האָבען זיי אַוועקגעשטעלט אויפ'ן פּלאַץ א קרייץ און אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו קרייציגען אלעזר'ן. פון דעם אָנבליק זענען די בעלאַגערטע טיעף גערירט געוואָרען, און זיי האָבען געשיקט זאָגען, אז זיי ווילען אָבגעבען די פעסטונג, אויב מ'וועט זיי אַרויסגעבען אלעזר'ן און צוזאָגען פרייַלאָזען. באַסוס האָט די בעדינגונגען אָנגענומען און האָט ווירקליך פרייַגעלאָזען די אַלע, וואָס האָבען קאַפּיטולירט. דערפאַר אָבער איז ער זיך אכזריות'דיג בעגאַנגען מיט דעם איבעריגען טייל פון דער שטאָדטישער בעפעלקערונג. פון זיי האָט ער זיעבצעהנהונדערט מענער און בחורים געטויט און די פרויען און קינדער פערקויפט פאַר שקלאַפען.

פון מכרה האָבען זיך די רוימישע סאָלדאַטען אַוועקגעלאָזען צו א געוויסען וואַלד בייַם ירדן. דאָ האָבען זיך די גאַנצע צייט אויפגעהאַלטען אַרום דריי טויזענד זעלאָטען אונטער דער אָנפיהרונג פון יהודה בן יאיר, וועלכע האָבען זיך אַרויסגעראַטעוועט פון ירושלים דורך א אונטער־ערדישען אַרויסגאַנג, און צו זיי זענען איצט צוגעקומען א סך אַנטלאָפענע אויך פון מכרה. די רוימער האָבען אַרומגערינגעלט דעם גאַנצען וואַלד, און נאָך א ביטערן קאַמפּף זענען כמעט אַלע אַנטלאָפענע אומגעקומען אָדער געפאַנגען געוואָרען. די דריטע פעסטונג, מסדה, איז

שוין באַסוס'ען נישט בעשערט געוועזען איינצונעהמען; ער איז אין גיכען געשטאָרבען, און די שווערע אויפגאַבע איז געבליבען פאר זיין פערטרעטער, סילווא.

מסדה איז געוועזען אַ באַרג-פעסטונג ביים ברעג פון טויטען ים (ים המלח), וואָס איז געוועזען נאָכמעהר נישט צוגענגליך, ווי מכרה. דער שטיילער פעלזען, אויף וועלכען די פעסטונג איז געשטאַנען, האט געהאַט בלויז צוויי שטיגען, וואָס ס'איז מעגליך געוועזען צו שטעלן אויף זיי אַ פוס, און דאָס אויך מיט געפאַהר. דער גאַרניזאָן איז בעשטאַנען פון טויזענד זעלאָטען שוין מיט ווייבער און קינדער, אונטער דער קאָמאַנדאַ פון אלעזר בן יאיר (אַ לעצטער אור-אייניקעל פון דעם בעריהמטען יהודה הגלילי, דעם גרינדער פון דער זעלאָטישער מחנה), און שפייז מיט געוועהר האָבען זיי געהאַט גענוג. דאָס אַלץ איז אָבער ווענינ געווען אַנטקעגען דער אונגעהויערער מחנה פון די רוימישע סאָלדאַטען מיט זייערע ריעזיגע פעסטונגס-מאַשינעס. סילוואַ האָט אַרומגערינגעלט די גאַנצע פעסטונג מיט אַ הויכען וואַל און פון דאַנען האָט ער נישט אויפגעהערט, זי צו בעשטורמען מיט זיינע מורא'דיגע טאַראַנעס. ווען די דאָזיגע מעכטיגע קלעפּ האָבען ענדליך פונאַנדערגעטריסעלט די אויסווענינסטע מויער-וואַנט, האָבען די בעלאַגערטע אויף גיך אויפגעשטעלט אַ צווייטע, אָנפילענדיג דעם חלל צווישען די ביידע ווענט מיט האָלץ און ערד. די דאָזיגע האָלץ-טיילען האָבען זיך פון דעם רוימישען פייער אָנגעצונדען און אין גיכען האָט זיך אויך די צווייטע וואַנט אונטערגעגעבען. די רוימער האָבען זיך שוין געקליבען, אַריינצורייסען אין שטאָדט און צו פייערן דאָרטין זייער נצחון, מיט די געוועהנליכע שחיטות און רציחות איבער די בעזיגטע; די לעצטע האָבען דאָס אָבער פאָראויסגעזעהען, און דער העלדישער אָנפיהרער האָט בעשלאָסען, נישט צו פערשאַפען דעם בלוטיגען שונא אַט דעם פערגניגען. ער האָט זיך געווענדעט צו אַלע בעלאַגערטע און זיי איבערצייגט, אַז איידער אַריינצופאַלען צו די רוימער אין די הענד, איז שוין בעסער זיך אַליין דעם טויט צו מאַכען. אויף דעם פאָרשלאַג האָבען אַלע איינגעשטימט, און דעם ערשטען טאָג פסח אין דריי און זיבעציגסטען יאָהר, האָט זיך אָבגעשפּיעלט דער ריהרענדער פינאַל פון דער גרויסער טראַגעדיע: די מענער האָבען אויסגעקוילעט זייערע ווייבער און קינדער און דערנאָך — איינער דעם אַנדערן. די רוימער זענען אויף צומאָרגענס אַריין אין דער פעסטונג מסדה, גרייט צו בעגעגנען אַ פערביטערטען ווידערשטאַנד; ווי

ערשטוינט זענען זיי אָבער געוואָרען, ווען זיי האָבען דערזעהען פאַר זיך—דעם טויט. די שטילקייט האָט זיי געשראָקען, און זיי האָבען געפּרובט רופען, זוכען, טאָמער וועט זיך אימיצער אָבגעפינען; דאַן זענען אַרויסגעקומען צוויי פרויען מיט פינף קליינע קינדער — די איינציגע לעבעדיגע עדות פון דער נעכטיגער שרעקליכער סצענע. דאָס איז געווען דער סוף פון די לעצטע זעלאָטען אויף דער יהודה׳שער ערד, און דערמיט האָט זיך בכלל געענדיגט דער העלדישער קאַמפף פון דער קליינער יהודה פאַר איהר פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט.

יהודה איז נישט בלויז בעזיעגט, — זי איז אויך האַלב־פערוויסט געוואָרען. זי האָט אויפגעהערט צו עקסיסטירען, אלס אַ בעזונדער לאַנד מיט אַ בעזונדער אדמיניסטראַטיווער מאַכט. וועספּאַסיאַן האָט ערקלערט די גאַנצע איינגענומענע מדינה פאַר אַ אייגענטום פון דער קייזערליכער פאַמיליע און האָט גרויסע שטיקער ערד פערקויפט, אויעקגעשענקט און פערדונגען פערשידענע רוימישע און גריכישע קאָלאָניסטען. און דאָס איז נאָך פאַר איהם וועניג געווען — ער האָט אַלע יודען פון דער רוימישער אימפּעריע פעראַנטוואָרטליך געמאַכט פאַר דעם אויפשטאַנד אין יהודה. דער אָבצאָהל פון צוויי דראַכמען, וואָס די יודען פון אַלע לענדער פלעגען ביז אהער שיקען קיין ירושלים פאַר׳ן בית המקדש, האָט פון איצט אָן געמוזט בעזאָרגט ווערן קיין רוים פאַר׳ן קאַפּיטאָלישען יופּיטער־טעמפּעל, און נישט אַלס נדבה, נאָר אַלס צוואַנגס־שטייער, וואָס פלעגט אויפגעמאָהנט ווערן מיט דער גרעסטער אכזריות. אין יהודה זענען איבערגעבליעבען נאָר גאַנץ קליינע, שיטערע יודישע ישובים, און דאַגעגען איז גאַנץ פאָדער־אזיען פערפלייצט געוואָרען מיט די ניין הונדערט טויזענד יודישע נפשות, וואָס זענען געפאַנגען געוואָרען אין דעם משך פון דער גאַנצער מלחמה, און האָבען איצט פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ זעהר ביליגען מענשען־מאַטעריאַל, אין דער געשטאַלט פון שקלאַפען און פריין־אַרבייטער. איידעלע יודישע פרויען און קינדער זענען טויזענדער־ווייז פערקויפט געוואָרען פון שקלאַפען־הענדלער אין ווייטע, פרעמדע לענדער — דאָס האָט, ווי אַ לעבעדיגע רייסענדע וואונד, כסדר געוועקט אין פאָלק דעם אָנדענקען פון זיין חורבן און געגעבען זיין פאַנטאַזיע שטאָף, אויסצעוועבען פערשידענע ריהרענדע מעשות. עס איז בעקאַנט, למשל, די פאָלגענדע טרויעריגע לעגענדע: „ס׳איז געווען אַ מעשה מיט דעם זוהן און דער טאָכטער פון ר׳ ישמעאל בן אלישע, וועלכע זענען (פערקויפט) געוואָרען צו צוויי

הארען. אמאל האבען זיי זיך ביידע צוזאמענגעטראפען אין איין ארט. האט איינער געזאגט: איך האב א שקלאף, וואס צו זיין שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט; און דער אנדערער זאגט: איך האב א שקלאפין, וואס צו איהר שענקייט איז נישטא קיין גלייכען אין דער גאנצער וועלט. האבען זיי געזאגט: לאמיר זיי ביידען חתונה מאכען און זיך צוטיילען מיט די קינדער; און זיי האבען אריינגעבראכט די געפאנגענע אין איין חדר. האט ער זיך אוועקגעזעצט אין איין ווינקעל און זי אין אנדערן ווינקעל. ער האט געקלאגט: איך, א כהן, א זוהן פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאפין, און זי קלאגט: איך א כהנ׳טע, א טאכטער פון כהנים גדולים, זאל נעהמען א שקלאף. אזוי האבען זיי אבגעוויינט א גאנצע נאכט, און ווען ס׳איז אויפגעגאנגען דער מארגענשטערן, האבען זיי זיך דערקאנט. זענען זיי ארויפגעפאלען איינער דעם אנדערן אויפ׳ן האלז און האבען אזוי לאנג געוויינט, ביז די נשמה איז זיי אויסגעגאנגען".

אזעלכע לעגענדעס וועגען „ישראל׳ס קינדער, וואס זענען געפאנגען געווארען צווישען די גוים", זענען פערהאן מאסען אין דער אלטער יודישער ליטעראטור, און אלע זענען זיי דורכגעדרונגען מיט א שטארק־ענטוויקעלטער זעלבסט־אכטונג — די פערהאנגעלטע יודישע שקלאפען פערליערען נישט דעם בעוואוסטזיין פון זייער יחוס, פון זייער גוטע שטאלץ, אפילו אין דער ווייטער געפאנגענשאפט, און נישט קוקענדיג אויף דער טרויריגער לאגע, אין וועלכער זיי געפינען זיך, היטען זיי דאך אב די ריינקייט פון זייער שטאם און די אידעאלע טראדיציעס פון דער אומה.

צעהנטעס קאַפּיטעל.

דאָס אינערליכע לעבען פון פאָלק און די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון קריסטענטום.

די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען פון דער אלטער און דאָס ערשטע האַלבע יאָהרהונדערט פון דער נייער ערא זענען געווען פאַר יהודה די אונרוהיגסטע צייט אין איהר לעבען. די גאַנצע אומה האָט זיך געזעהען שטעהענדיג אויף דער שוועל פון אונטערגאַנג, און דער נאַציאָנאַלער ערהאַלטונגס-אינסטינקט, וואָס האָט אין איהר ערוואַכט מיט זיין גאַנצער קראַפט, האָט כסדר געהאַלטען דאָס לאַנד אין דעם צושטאַנד פון אַ שטאַרקען פּאָליטישען פיעבער. דאָס אַלץ האָט געמוזט האָבען אַ ווירקונג אויף דער גייסטיגער פּראָדוקטיוויטעט פון פאָלק. די בעסטע זיהן פון יהודה האָבען שטענדיג געזעהען פאַר זיך נאָר די איינציגע אויפגאַבע: צו דערהאַלטען די גאַנצקייט פון דער אומה, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אַפילו די ריין-גייסטיגע שאַפונגען פון די נאָר פּאַסיווע פּרושים, האָבען אויך געטראָגען אַ געזעלשאַפטליך-פּראַקטישען כאַראַקטער. די יודישע אידעען-וועלט איז נישט בערייכערט און אויך נישט פערטיעפט געוואָרען; דערפאַר זענען אָבער פאַר דער צייט צוגעקומען אין דער יודישער גאַס אַ רייהע רעפאָרמען, תקנות און סתם געזעלשאַפטליכע איינפיהרונגען, וואָס האָבען געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג פאַר דעם קיום פון דער אומה, אַלס אַ געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציע, וואָס שטיצט זיך אויף גאַנץ בעזונדערע מאָראַלישע יסודות.

צוזאמען מיט דער קורצער גליקליכער הערשאפט פון אגריפּוס I האבען די פרושים צוריק בעקומען זייער אמאליגען שטארקען איינפלוס אויף דעם גאנג פונ׳ם יודישען פאלקס־לעבען, און דאס האט זיי אויך מעהר דערנעהנטערט צום פאלק און צו זיינע אלטעגליכע אינטערעסען. אנשטאדט צו זיין אין ישיבה איז דער גאנצער קאלעגיום פון די געלערנטע פרושים איז צוריק אריינגעטרעטען אין דער אפיציעלער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע פון לאנד, אין **סנהדרין**, וואס האט צוריק בעקומען אין זיין מאכט אלע אנגעלעגענהייטען פון דער אומה.

דער ערשטער נשיא (פּרעזידענט) פון דעם דאזיגען בענייטען סנהדרין איז געוועזען א אייניקעל פונ׳ם בעריהמטען הלל הבבלי (פון בבל), **גמליאל I**, וועלכער האט בעקומען אויך דעם טיטול רבן (רבי, לעהרער), און ווי ס׳איז צו זעהען פונ׳ם טאן פון זיינע צירקולארען, האבען אלע יודישע קהלות אין די פערשידענע לענדער שוין געהאט דעמאלס אנערקענט דעם סנהדרין אלס העכסטען אויטאריטעט. רבן גמליאל שרייבט דורך זיין סעקרעטאר **יוחנן**: „צו אונזערע ברידער, די פערטריבענע אין בבל, מדי, יאניען און צו אלע איבריגע פערטריבענע פון ישראל, שלום (גרוס). מיר טוען אייך צו וויסען, אז אזוי ווי די שאף פון דעם יאהר איז נאך צארט, די טויבען זענען נאך נישט בליהענדיג און דער פריהלינג האט זיך בכלל פערשפעטיגט, — איז מיר און מיינע חברים געפעלען, צו פערלענגערן דאס לויפענדע יאהר מיט דרייסיג טעג“.

פון דעם דאזיגען רבן גמליאל זענען פערבליבען עטליכע בעדייטענדע תקנות וועגען גטין און אנדערע געזעלשאפטליכע ענינים, וועלכע האבען רעגולירט די עקאנאמישע און בירגערליכע סכסוכים פון דער בעפעלקערונג (מפני תקון העולם). דורכגעדרונגען אינגאנצען מיט דער אונגעוועהנליכער טאלעראנץ פון זיין גרויסען זיידען, האט אויך רבן גמליאל ארויסגעגעבען עטליכע געזעצען מיט גרויסע הנחות פאר די שכני׳שע געצענדיענער. לויט איינעם פון די דאזיגע געזעצען האט מען די געצענדיענערישע ארימע לייט נישט געטארט פערוועהרען צו קלויבען אויף די פעלדער דאס איבערגעבליבענע פון די תבואות צוזאמען מיט די יודישע ארימע לייט, און בכלל איז דאן איינגעפיהרט געווארען, אז אין די שטעדט מיט געמישטע בעפעלקערונגען, האט די יודישע קהלה געזארגט פאר די ארימע געצענדיענער, אזוי גוט ווי פאר די ארימע יודען, געפלעגט די געצענדיענערישע קראנקע, מלוה געווען זייערע טויטע.

געטרייסט זייערע אבלים און אין אלע וואוילטעטיגע הינזיכטען זאָל כמעט איינגאַנצען גלייכבערעכטיגט מיט די יודישע איינוואוינער. אין יענער גליקליכער צייט זענען די געגענזייטיגע בעציהונגען צווישען די רוימער און יודען איבערהויפּט געווען זעהר פריינדליכע, און כדי צו דערהאַלטען די דאָזיגע פריינדליכע בעציהונגען זענען אויך אַרויסגעגעבען געוואָרען אָט די אַלע הומאַניטאַרע געזעצען (מפני דרכי שלום).

רבן גמליאל׳ס נאָכפאָלגער איז געווען זיין זוהן רבי שמעון. ער האָט פערנומען דעם פּאָסטען פון פופציגסטען ביז׳ן אַכט און זעכציגסטען יאָהר, דאָס הייסט ביז דער גרויסער נאַציאָנאַלער מלחמה, און זיין צייט איז שוין נישט געווען אַזאַ גליקליכע און אַזאַ פרידליכע. איבער די פּאָליטישע אינטריגעס פון די רוימישע פּראָקוראַטאָרען, האָבען זיך פונאַנדערגעקאָכט ביי ביידע שכנישע בעפעלקערונגען די בלוטיגסטע אינסטינקטען פון שנאה און נקמה, און דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אָנשטאָט די אַמאָליגע טאָלעראַנטע און פעראייניגענדע תקנות, האָבען די גייסטיגע פיהרער פון דער אומה איצט ווידער געזוכט מיטלען, וואָס מעהר אָבצוזונדערן די יודען פון דער אַרומיגער געצענדינערישער וועלט. עס איז צוזאַמענגערופען געוואָרען צו דעם צוועק אַ ספּעציעלע פערזאַמלונג פון געזעץ־געלערנטע, און זי האָט אויסגעאַרבייט אַכצעהן תקנות (י״ח דבר), וואָס האָבען דעם יודען איינגאַנצען אָבגעצוימט פון די היידען. לויט די תקנות האָט אַ יוד נישט געטאָרט לערנען די שפּראַך פון די געצענדינער, קיין מתנה נישט אָננעהמען פון זיי פאַר׳ן בית המקדש, נישט קויפען פון זיי קיין ברויט, אייל, וויין און נאָך אַזעלכע שפּייזפּראָדוקטען. די דאָזיגע אויסערגעוועהנליך שטרענגע נאָרמען האָבען זיך געשטיצט נישט אַזוי וויט אויף רעליגיעזער פרומקייט, ווי אויף דער פערביטערטער שנאה צו די געצענדינער פון די אולטראַ־זעלאָטישע שמאַי׳טען (בית שמאי, אָנהענגער פון שמאַי׳ס שול), דאַגעגען זענען אָבער די מעסיגע הללי׳טען (אָנהענגער פון הלל׳ס שול) שטאַרק אויפגעבראַכט געווען איבער די שטרענגע אָבזונדערונגס־געזעצען, און אין פאָלק האָט זיך דערצעהלט, אַז אויף דער דערמאָהנטער ספּעציעלער בעראַטונג איז געקומען צו אַ בלוטיגען געשלעג, און די שמאַי־אָנהענגער האָבען דורכגעפיהרט זייערס מיט געוואַלט־מיטלען.

אין דער זעלביגער צייט און זייט ביי זייט מיט דער אָפיציעלער אינסטיטוציע פון לאַנד האָט זיך צוריק אָרגאַניזירט די אַמאָליגע ישיבה, וועלכער ס׳איז בעשערט געווען איינגאַנצען צו פערטרעטען ביי יודען

דעם פּלאַץ פון סנהדרין אין דעם משך פון זייער גאַנצען קומענדיגען לעבען. אין דעם קיהלען שאָטען פון איינער פון די בית־המקדש־עזרות איז געזעסען אַ צווייטער אייניקעל פון דעם בעריהמטען הלל, דער אָנגעזעהענסטער געזעצלעהרער פון יענער צייט, ר׳ יוחנן בן זכאי, און האָט געלערנט תורה מיט זיינע תלמידים. אַליין אַ מילדע פּאַסיווע נאַטור (פון הלל׳ס אָנהענגער) און איבערהויפּט נישט קיין מענש פון קאַמפּף, האָט אָט דער גרויסער גייסט געזעהען און פערשטאַנען, אַז די אומה לעבט איצט איבער אַ מורא׳דיגען קריזיס, און אויב זי וועט נישט פערזאָרגט ווערן בּייציטענס מיט אַ שטאַרקען לעבענס־אינהאַלט, מיט אַ שטאַרקער גייסטיגער פערבינדונגס־קראַפט, וועט זי אונטערגעהן און פערשוואונדען ווערן פון דער היסטאָרישער סצענע; זיין איצטיגע אויפגאַבע איז דעריבער געווען, צו פערפאַנצירען די אומה און צוצוגרייטען פאַר איהר די מעגליכקייט פון אַ נייער, גייסטיגער עקסיסטענץ.

אין די טעג — דערצעהלט די לעגענדע — ווען ירושלים איז געווען בעלאַגערט און די זעלאָטען האָבען קיינעם פון שטאָדט נישט ארויסגעלאָזען, האָבען ר׳ יוחנן׳ס תלמידים איהם אריינגעלעגט אין אַ און אַזויערנאַך ארויסגעטראָגען פון שטאָדט, — ווי אַ טױטען. דאָ האָט זיך ר׳ יוחנן פאָרגעשטעלט פאַר דעם רוימישען קריגס־פיהרער און ביי איהם אַזוי שטאַרק נושא־חן געווען, אַז ער האָט זיך ארויסגערופען צו ערפילען אלץ, וואָס ר׳ יוחנן וועט פון איהם בעטען. דאַן האָט ר׳ יוחנן געבעטען די פאָלגענדע דריי זאַכען: דער רוימישער האַר זאָל איהם ערלויבען, זיך צו בעזעצען מיט זיינע חברים און תלמידים אין דעם איינגענומענעם שטעדטיל יבנא, כדי צו גרינדען דאָרטין אַ ישיבה; ער זאָל איבערלאָזען די דינאַסטיע פון די נשיאים און זאָל איהם געבען אַ דאָקטאָר, אויסצוהיילען דעם קראַנקען ר׳ צדוק. די בקשות זענען ערפילט געוואָרען, און אין דער זעלביגער צייט, ווען די העלדישע פּאַטריאָטען אין ירושלים זענען פעלזען־פעסט געשטאַנען אויף זייערע פּאָזיציעס אונטער דעם פייער פון די רוימישע מאַשינעס, קעמפּפענדיג ביז דעם לעצטען אָטעם־צוג פאַר יעדען שטיינדעל פון דער יהודה׳שער ערד, אין דער זעלביגער צייט האָט זיך אין דעם דערמאָהנטען שטעדטיל, אין יבנה, אָנגעהויבען צו בויען אַ מעכטיגע אונבעצווינגבאַרע פעסטונג אַרום דעם יודישען גייסט, אַרום דער גאַנצקייט פון דער יודישער אומה. דאָרט איז אויפגעלעגט געוואָרען דער גרונד־שטיין צו דעם בנין פון דער אייביגער יודישער אַקאַדעמיע, וואָס

איז געוואָרען פאַר דעם יודישען פאָלק, ווי אַ לייכט-טורם אין זיין וואַנדער-לעבען און האָט די ערשטע געשאַפען דעם טיפ פון אַ פאָלק אָהן אַ לאַנד און אָהן אַ שום ממשות׳דיגער פעראייניגונגס-קראַפט, וואָס לעבט פערוואָגעלט צווישען די ווייטסטע און פערשידענסטע אומות, און איז פון דעסטוועגען דאָך גאַנץ, איינאיג און דורכגעדרונגען מיט איין גייסט, דעם גייסט פון גאָט׳ס וואָרט.

פון די איבריגע צוויי פאַרטייען, זענען די צדוקים, וועלכע האָבען זיך די גאַנצע צייט געשטיצט אויף אַ ריין-וועלטליכען יסוד, ביסליכווייז אינגאַנצען אונטערגעגאַנגען אלס פאָלקס-פאַרטיי. עס זענען פון זיי געבליבען נאָר איינצעלנע אַריסטאָקראַטען, וואָס האָבען זיך צוגעחנפה׳ט צו די פאָרשטעהער פון דער רוימישער מאַכט, די פראָקוראַטאָרען, און בעקומען אַ דאַנק דעם אין זייערע הענד די בעדייטענדסטע פאָסטענס אין דער יודישער זעלבסטפערוואַלטונג. פאַר דער גאַנצער צייט פון די אדומי׳שע הערשער און די שפּעטערדיגע רוימישע פערוואַלטער האָבען די צדוקים אויסגעפילט דעם שטאַט פון די העכערע בית-המקדש-בעאַמטע, און נאָך אין דעם לעצטען יאָהר כמעט פאַר׳ן חורבן האָט זייער אַ מיטגליעד חנן בן חנן, פערנומען דעם פאָסטען פון אַ כהן גדול. געהענדיג די גאַנצע צייט צוזאַמען מיט דער מאַכט, וועלכע האָט זיי געשיצט, זענען די דאָזיגע אַריסטאָקראַטישע צדוקים אָדער ביתוסים (אויף דעם נאָמען פון דער כהן-גדול-דינאַסטיע ביתוס) שטענדיג געשטאַנען אין אַ פיינדליכער בעציהונג צו די רעוואָלוציאָנערע פאַטריאָטען, און ערשט דאַן ווען די לעצטע זענען געוואָרען כמעט די פאַקטישע בעלי בתים פון לאַנד, האָבען זיך אָט די לאָיאַלע צדוקים פעראייניגט מיט די מעהר אַקטיווע פרושים, און געוואָלט צוזאַמען איבערנעהמען די פיהרונג פון דער פאָלקס-אַנגעלעגענהייט, ד. ה. אייגענטליך — פון דעם אויפשטאַנד. נאָך דער אינערליכער איבערקערעניש, וואָס איז פאָרגעקומען אין ירושלים פאַר דער לעצטער בעלאַגערונג, זענען אָבער די מעהרסטע אַריסטאָקראַטען אינגאַנצען אומגעקומען און צוזאַמען מיט דער מאַכט, האָט זיך געענדיגט אויך דאָס לעצטע ביסעל פון דעם איינפלוס, וואָס די דאָזיגע וועלטליך-געבילדעטע מיוחסים האָבען געהאַט אויף דעם יודיש-געזעלשאַפטליכען לעבען.

געענדיגט איהר אויפגאַבע אלס נאַציאָנאַלע פאַרטיי, אָבער דאָך נישט אונטערגעגאַנגען און נישט פערשוואונדען געוואָרען אינגאַנצען פון האָריזאָנט, איז די דריטע גרופע, די גרופע פון די איסיים. אָט די

הײליגע הויל- און מדבר-מענשען זענען אין די גליקליכסטע צײַטען פון דעם יודישען מלוכה-לעבען אויך חײַט געװען פון דעם געזעלשאפטליכען טומעל, בעטראַכטענדיג יעדע װעלטליכע און װאָכעדיגע טעטיגקײַט בכלל, װי א פערברעך געגען דער מלכות-השמים (הימעל-רײַך). די שפּעטערדיגע יאָהרען פון אונגליק און שקלאַפערײַ האָבען נאָכמעהר פערשטאַרקט בײַ די דאָזיגע אַסקעטען די אַנטי-געזעלשאפטליכע און מיסטישע נײַגונגען, און זײ האָבען נישט אויפגעהערט צו שטראָפען דער זינדיגער אומה און צו האָפען אויף דעם „קץ", אויף דעם געטליכען משיח, װאָס דאַרף אַראָבברענגען מיט זיך די ערװאַרטעטע הימעל-מלוכה און עפנען פאַר אַלע די טויערן פון דער געטליכער אײביגקײַט.

אויף דעם באָדען פון דער שטאַרקער מיסטישער אמונה זענען בסדר אויסגעװאַקסען פערשידענע „געטליכע מענשען", װאָס האָבען געדינט אלס מוכיחים, בעלי מופת און אָנזאָגער פון דער גרויסער נאָהנטער ליכטיגקײַט, און מיט דער ערשײַנונג פון די בעגײַסטערטע הימעל-טרוימער, יוחנן המטבל (יאָהאַן דער טויפער) און ישוע פון נצרת, בעקומט אָט דער אידעאַל די געשטאַלט פון אַ שטאַרקער גײַסטיגער בעװעגונג, װאָס רײַסט זיך אַריבער די גרענעצען פון יהודה און װערט װאָס װײַטער אַלץ מעכטיגער, אַקטיװער און אויך — אוניװערזעלער.

גײַסטיג פיעל פראָדוקטיװער און זעהר רײַך אין בעדײַטענדע געשעהענישען איז געװען אין יענער תקופה דאָס לעבען פון די יודישע קהלות אין די לענדער אויסער יהודה. ס'איז נישט געװען כמעט קײן אײן װינקעל אין די צװײ הערשענדע מלוכות פון דער דעמאָלדיגער װעלט, די רוימישע און די פּאַרטישע, װאו ס'זאָל זיך נישט געפינען אַ אָרגאַניזירטע יודישע קהלה; די ברעגען פון גרויסען מיטעל-מעער, װי פון די אַנדערע הויפּט-טײַכען (נילוס חדקל, דונאַי), זענען אַלע געװען בעפעלקערט פון יודען, און די דאָזיגע פונאַנדערגעװאָרפענע קערנער פון דער יודישער אומה האָבען אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך דעם זין פאַר אַ העכערער גאָטהײַט און פאַר העכערע בעגריפען פון רעליגיעזער זיטליכקײַט. פאַר'ן היסטאָריקער ערשײַנט די פעלקער-װאַנדערונג פון יענער צײַט און איהר װירקונג אויף דער מענשליכער גײַסטיגער ענטװיקלונג, װי אַ מין פאָראויסגעזעהענער, בעשטימטער פראָצעס פון דער השגחה: די גריכישע קאָלאָניסטען האָבען אויפגעװעקט בײַ די נאַציאָנען, צװישען װעלכע זײ האָבען געלעבט, דעם זין פאַר קונסט

און וויסענשאַפט; די רוימער האָבען פערשפרייט אין דער וועלט זייערע מלוכה־אידעען און די ערשטע געוויזען דעם מוסטער פון אָ אָרגאַניזירטען שטאַאַטס־וועזען, פון אַ געזעצמעסיגער האַרמאָניע צווישען רעכט און מאַכט, און האַנד ביי האַנד מיט די צוויי אומות האָבען די פונאַנדערגעוואָרפענע קינדער פון דעם יודישען פאָלק געפלאַנצט אין דער מענשהייט די בעגריפען פון געטליכער איינינקייט, פון דאָס געטליכע אין דער וועלט און דאָס געטליכע אין מענשען.

ווי אין מצרים און אין דער שכני׳שער פּראָווינץ קירענייקע, האָט זיך געפונען אַ גרויסער יודישער ישוב אויך אין סיריען און בעזונדער אין דער הויפטשטאָדט אַנטיוכיא, וואו די יודען האָבען אויסגעמאַכט אַ אַנגעזעהענעם טייל פון דער בעפעלקערונג. די סירישע מלכים נאָך אַנטיוכס עפּיפאַנעס האָבען זיך בעצויגען גאַנץ פריינדליך צו זייערע יודישע אונטערטאַנען און זיי צוריקגעגעבען די אַלע רעכטע און זכיות, וואָס עפּיפאַנעס האָט געהאַט פון זיי אַוועקגערויבט. איינער פון די דאָזיגע מלכים האָט זיי זאָגאַר צוריקגעגעבען די אַוועקגערויבטע כלים פון ערשטען בית־המקדש, און די יודען האָבען דאָס געהאַלטען אונטער אַ בעזונדער שמירה אין זייער שוהל. די בעציהונג צווישען ביידע בעפעלקערונגען איז אויך געווען אַ פריינדליכע, און די אָרטיגע געצענדינער האָבען זאָגאַר אָנגעהויבען אַרויסצעווייזען שטאַרקע נייגונגען צום יודישען גלויבען. ווי דער היסטאָריקער פון יענער צייט (יאָזעפוס פלאַוויוס) דערצעהלט, האָבען אַ סך העלענען זיך בעטייליגט אין דעם יודישען גאָטעסדינסט, און זיי זענען געוואָרען „אין אַ געוויסער מאָס אַ טייל פון דער יודישער קהלה“; און די דאָזיגע פריינדליכקייט איז דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז אין דעם יאָהר פון די שרעקליכע געגענזייטיגע פּאָגראָמען און מלחמות (66), האָבען זיך די העלענען פון אַנטיוכיא איינגעשטעלט פאַר דער יודישער בעפעלקערונג און נישט געלאָזען זי בעפאַלען. שפּעטער האָבען זיך אָבער אָט די בעציהונגען שטאַרק געענדערט און אַ גרויסע שולד האָט געהאַט אין דעם — אַ יודישער צורר היהודים. דאָס איז געווען אין דער צייט, ווען וועספּאַסיאַן איז געגאַנגען מיט זיינע לעגיאָנען דורך סיריען קיין יהודה, כדי איינצושטילען דעם דאָרטיגען אויפשטאַנד, און די שטימונג פון דער אָרטיגער בעפעלקערונג בנוגע צו יודען איז געווען אַ אָנגעצויגענע, אַ אויפגערודערטע; האָט זיך אָבגערופען אַ געוויסער אַנטיוכס (דער זוהן פון דעם יודישען אַרכאָנט (נשיא)), וועלכער האָט זיך געשמד׳ט און זיך געוואָלט צוחנפה׳נען צו

די געצענדיענערישע מאכטהאבער, און ער האט ערקלערט פאר א ברויסער פערזאמלונג פון בירגער אין א טעאטר, אז זיין פאטער (דער ארכאנט) צוזאמען מיט די איבריגע ראשי הקהלה האבען בעשלאסען אונטערצוצינדען די שטאדט. אזא ערקלערונג פון א יודען האט געמוזט מאכען א שטארקען איינדריק און דער שענדליכער מסור האט ערגרייכט זיין ציעל — דער המון האט געחאפט די כלומרש׳ט-בעשולדיגטע יודען און גלייך אויפ׳ן ארט זיי פערברענט. דערמיט האט זיך אבער דער פערברעכערישער משומד ניש בעפריעדיגט; ער האט בעקומען אין זיין מאכט א אבטהיילונג סאלדאטען, און דאן האט ער ערשט אנגעהויבען צו פייניגען זיינע געוועזענע גלויבענס-ברידער און זיי צו פערטיילען די שרעקליכסטע יסורים. ער האט זיי געשטערט אבצוהיטען שבת, געצוואונגען, מקריב צו זיין געצענדיענערישע קרבנות, און ווען ס׳איז מיט א קורצע צייט שפעטער וויִרקליך אבגעברענט געווארען א געוויסער טייל פון שטאדט, האט ער אפען בעשולדיגט אין דעם די יודען. דער המון איז שוין גרייט געוועזען, זיך ארויפצעווארפען אויף די „שונאים״ און זיי מאסען-וויז צו פערטיליגען; דא האט זיך אבער אריינגעמישט אין דעם ענין דער רוימישער לעגאט קאלעגא, און ער האט נישט דערלאזען צו קיין פאגראם. שפעטער זענען ענטדעקט געווארען די אמת׳ע שולדיגע אין דער שרפה, און די בעפעלקערונג האט זיך געקענט איבערצייגען, אז די אלע אנפאלען פון דעם יודישען משומד זענען נישט מעהר, ווי שענדליכע ליגענס. די יודענפיינדליכע שטימונג האט זיך פון דעסטוועגען נאך אלץ נישט איינגעשטילט אינגאנצען, און ווען טיטוס איז דורכגעפאהרען דורך סיריען שוין נאכ׳ן איינגעהמען יהודה, איז איהם די גריכישע בעפעלקערונג פון אנטיוכיא ארוים אנטקעגען און געבעטען, ער זאל ארויסטרייבען פון שטאדט „די שונאים פון רוים״. אויף דער דאזיגער השתדלות, וועלכע איז איהם שפעטער נאכאמאל פארגעלעגט געווארען פון די אנגעזעהענע שטאדט-בעלי-בתים, האט טיטוס געענטפערט, אז ער קען די יודען נישט ארויסטרייבען, ווייל זיי וועלן זיך פשוט נישט האבען, וואו אהין צו טאן — זיי האבען שוין קיין פאטערלאנד נישט. טיטוס האט אויך נישט געוואלט מסכים זיין, אוועקצונעהמען ביי די יודען זייערע רעכטע און זכיות, חאטש די גריכען האבען איהם וועגען דעם שטארק געבעטען.

א בעדייטענדע יודישע קהלה האט געהאט אויך ד מ ש ק. דא האבען זיך געפונען ארום צעהן טויזענד יודען, און דער נאבאטעאישער

קעניג ארעטאס פילאדעמאס האט געלאזען אויסקלויבען איינעם פון זיי, אלס עטנארך (נשיא, ראש הקהלה). אין דעם אונרוהיגען זעקס-און-זעכציגסטען יאהר, און בעזונדער נאך דער מפלה פון די רוימישע לעגיאנען אונטער דער קאמאנדא פון צעסטיוס גאלוס, האט זיך אבער דא אויך פונאנדערגעקאכט א שטארקע שנאה צווישען ביידע שכני'שע בעפעלקערונגען און יודיש בלוט האט זיך געגאסען מיט'ן שטראם.

אין דער וועלט-הויפטשטאדט רוים האט די יודישע בעפעלקערונג ביסליכווייז צוריק איינגעוואנדערט, נאכדעם ווי זי איז געהאט פערטריבען געווארן פון דארטען אין טיבעריום'ס צייטען. אונטער דער הערשאפט פון קייזער קלודיוס האבען זיך שוין געפונען אין רוים אזוי פיעל יודען, אז דער בעשלוס, זיי ארויסצוטרייבען פון שטאדט האט נישט געקענט אויסגעפיהרט ווערן. קלודיוס איז אבער געבליבען ביי זיין שנאה צו די רוימישע יודען, און ווען ס'האט זיך געמאכט עפעס א סכסוך אין דער יודישער קהלה איבער א געוויסען אפאסטאל פון קריסטענטום (כרעסטוס), האט ער בעפוילען, ארויסצוטרייבען א גרויסע צאהל יודען פון רוים. די קהלה איז פונדעסטוועגען נישט אונטערגעגאנגען; זי האט געהאט א סך שוהלען, א רעליגיעזען פיהרער (ארכיסינאגאגאס) און אויך א איינענעם בית-עולם. די מצבות אויף דעם יודישען בית-עולם האבען אממעהרסטען געהאט גריכישע אויפשריפטען — די רוימישע יודען האבען געשטאמט פון אלעקסאנדריע און קליין אזיען — מיט'ן נאמען פון פערשטארבענעם און דעם שלום-ווארט „שלום" אדער „ינוח בשלום על משכבו". נעבען דער גרויסער קהלה אין רוים האבען זיך אויסגעבילדעט אויך קלענערע קהלות אין גאנץ דרום- און צפון-איטאליען, און זיי אלע האבען געצויגען זייער יניקה פון דער רוימישער מוטער-געמיינדע.

גרעסער נאך ווי אין אייראפא, סיריען און אפריקא איז געווען די צאהל פון די יודישע איינוואוינער אין די פארטישע לענדער, — דער איבערגעבליבענער טייל פון די אמאליגע פערטריבענע אין בבל און מעסאפאטאמיען. דא האבען זיך די יודען געפיהלט, ווי אמת'ע תושבים און ס'זענען געווען זאגאר גאנצע פראווינצען מיט א ריין יודישער בעפעלקערונג. כאראקטעריסטיש איז די פאלגענדע ערצעהלונג וועגען צוויי יודישע העלדען: צוויי יונגע לייט פון נהרדעה מיט די נעמען חסינאי און חנילאי, האבען געגרינדעט א רויב-מלוכה, וואס האט ארויפגעווארפען

א אימה אויף דער גאַנצער סביבה. לויט דער פּראָפעסיר וועבער, זענען אָט די צוויי יונגע לייט אַמאָל בעשטראָפט געוואָרען פון זייער בעל הבית; האָבען זיי צוזאַמענגענומען ארום זיך אַ מחנה וועבער-יונגען און אויף אַזאַ אופן געגרינדעט די דערמאָהנטע רויבער-מלוכה אָדער רויב-רעפּובליק. די צאָהל פון די נהרדעה'ישע רויב-העלדען איז געוואַקסען פון טאָג צו טאָג, און ענדליך איז די זאַך דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אז דער קעניג אליין (ארטאַבאַן II) האָט זיך געפיהלט שוואַך געגען זיי, און איז געצוואונגען געווען, זיי צו אָנערקענען פאַר אַ בעזונדער מלוכה. די דאָזיגע מערקווירדיגע יודישע „מלוכה" אין א מלוכה האָט זיך געהאַלטען גאַנצע פופצעהן יאָהר (25—40), און ערשט דאַן איז זי אונטערגעגאַנגען איבער א אָריגינעלען סכסוך צווישען די צוויי הערשער-ברידער. חנילאי האָט זיך פערליעבט אין א געפאַנגענער שענער געצענדיענערין און האָט מיט איהר חתונה געהאַט. דאָס האָט שטאַרק פערדראָסען **חסינאי** מיט זיין מחנה, וועלכע האָבען געזעהען אין דעם שריט א פערראַט געגען דעם יודישען פאָלק, און זיי זענען אַרויסגעטרעטען געגען דער געצענדיענערין. די לעצטע האָט דאַן אָנגעווענדעט פערשיעדענע מיטלען, צו בעזייטיגען חסינאי, און ענדליך האָט זי איהם פערגיפטעט; אין דער זעלביגער צייט איז חנילאי אויך אומגעקומען ביי איינער פון זיינע ריזיקאַלישע קריעגס-אונטערנעהמונגען. און איצט ערשט האָבען זיך די בבל'ער געגומען נוקם זיין אָן זייערע יודישע שכנים פאַר די רציחות פון דער „יודישער רויבער-רעפּובליק". א סך יודען זענען דאַן אַנטלאָפען פון בבל קיין סעלייציאַ, צו מערב-זייט פון טייך טיגרים; די פערביטערטע שנאה פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג האָט זיי אָבער אויך דאָ פערפאָלגט. סעלייציאַ האָט געהאַט אַ געמישטע בעפעלקערונג פון גריכען און סיריער (אויסער יודען), וועלכע האָבען ביז דאַן געלעבט אין איינער שנאה צווישען זיך, און איצט האָבען זיי זיך פעראייניגט אין קאַמפף געגען די יודען, פון וועלכע זיי האָבען געטויט איבער פינף טויזענד נפשות (41); די איבערגעבליבענע האָבען זיך געראַטעוועט אין דער פּאַרטישער הויפּטשטאָדט קטעסיפאָן. דערמיט האָבען זיך אָבער די יודען-פערפאָלגונגען איצט אָנגעהויבען, און די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג איז געווען געצוואונגען, איבערצוואַנדערן פון די קלענערע שטעדטלעך אין די גרויסע יודישע צענטערן — **נהרדעא און נציבין**.

די לענדער אויף יענער זייט טיגרים, פּערסיען און מדי, האָבען אויך געהאַט גרויסע יודישע קהלות; פון דאַנען האָבען א סך יודען אויס-

געוואַנדערט קיין אַרמעניען; דער וועג פון די יודישע אויסוואַנדערער קיין
גריכענלאַנד און אין דער געגענד פון שוואַרצען ים איז געווען פון קליין
אַזיען. אַזוי האָבען זיך אויסגעבילדעט בעדייטענדע יודישע קבוצים אין
אַטען, קאָרינט, טעסאַליען, פיליפי און נאָך אַזעלכע שטעדט. פון
דעם רוימישען צענטער האָבען זיך, ווי ס'איז צו גלויבען, פערצווייגט
קלענערע יודישע קאָלאָניעס אין דרום-פראַנקרייך און דרום-שפּאַניען,
חאָטש ס'זענען נישט דערגאַנגען צו אונז קיין זיכערע שפּורען פון דעם
יודישען אויפהאַלטען זיך אין די דאָזיגע ערטער.

אַזוי האָט אויסגעזעהען די דיאַספּאָראַ (צושטרייאונג, די פונאַנ-
דערגעוואָרפענע טיילען פון דער יודישער אומה אין פערשידענע לענ-
דער) נאָך פאַר דעם אונטערגאַנג פון יהודה. דער ערשטער איינדריק,
וואָס דאָס יודישע וועזען און לעבען האָט געמאַכט אויף די געצענדיענער,
איז געווען אַ אַבשטויסענדער. די פעלקער פון דער העלעניש-רוימישער
וועלט זענען אין דעם משך פון אַ גאַנצער רייהע יאָהרהונדערטער ערצוי-
גען געוואָרען אויף דעם קולט פון לעבען, — אויף דעם קולט, וואָס
בעטראַכט דאָס לעבען מיט זיינע פערגניגענס, ווי אַ זעלבסטשטענדיגען
ציעל, זעהט אין דער גאָטהייט נישט מעהר, ווי אַ פערגרעסערטע אָב-
שפּיגלונג פון די מענשליכע ליידענשאַפטען, און שטעלט זיך נישט פאָר
קיין זאַך אָהן בילד און פאָרם, און דאָ האָבען זיי דערזעהען פאַר זיך אַ
גרופּע מענשען, וואָס קוקט אויפן לעבען בכלל, ווי אויף עטוואָס וואַכע-
דיגעס, ניעדריגעס, און זוכט כסדר דעם העכערן זין פון לעבען;
וואָס טראָגט אין זיך די פאָרשטעלונג פון אַ איינציגער
און אַלץ אַרומנעהמענדער גאָטהייט אָהן שום געשטאַלט
און פערקערפּערונג, און לעבט איינגאַנצען נאָר מיט
דער פאָרשטעלונג, — מעהר אַכטענדיג אויף דעם אינערליכען
מהות, ווי אויף דער אויסערליכער געשטאַלט, אויף דעם עהרליכען גע-
פיהל, ווי אויף דער שענער פאָרם. די אייגענטימליכע זיטען און מנהגים
פון דעם יודישען לעבען האָבען געמוזט אַרויסרופען ביי די געצענדיענער
דעם איינדריק פון עטוואָס רעטזעלהאַפטעס, פרעמדעס, וואָס זיי האָבען
בשום אופן זיך נישט געקענט ערקלערן, און דאָס האָט געבראַכט צו אַ
טיעפער אימה פאַר די „ווילדע" אַזיאַטען פון איין זייט, און צו אַלערליי
חוזק-מאַכערייען פון דער צווייטער זייט. דערביי איז דער געגענזאַץ צווי-
שען יודענטום און היידענטום געווען אַזוי שאַרף און בולט, אַז ער האָט
זיך געוואָרפען אין די אויגען אויף יעדען טריט און שריט; דאָס אַלץ

וואס איז הייליג געוועזען פאר דעם געצענדיענער, האט דער יוד בעטראכט, ווי עטוואס אונווירדיגעס, שענדליכעס, און דאס חייטער, וואס האט פאר'ן געצענדיענער אבסאלוט קיין בעדייטונג נישט געהאט, איז געוועזען פאר'ן יודען א יסוד פון זיין אמונה, פאר וועלכען ער איז גרייט געוועזען, זיך מוסר נפש צו זיין. נישט עסען מיט קיין געצענדיענער צוזאמען, זיך נישט פערבינדען מיט זיינס א קינד, זיך אפהיטען פון חזיר-פלייש, דעם גאנצען שבת'דיגען טאג קיין פייער נישט אנצינדען, — אט די אלע פונדאמענטאלע יודישע געבאטען האבען געקענט און געמוזט אויסגעטייטשט ווערן פון די פרעמדע געצענדיענער, ווי אויסדריקען פון מענשענפיינדליכקייט בכלל און שלעכטע כונות בפרט, און פון דעם זעלביגען שטאנדפונקט איז אויסגעטייטשט געווארען אויך דער פאקט, וואס די יודען זענען אזוי ערנסט געוועזען און האבען קיין שום אנטייל נישט גענומען אין די געצענדיענערישע אונטערהאלטונגען און קאמפפס-שפיעלערייען, און האבען נישט ארויסגעוויזען קיין שום לעבעדיגען אינטערעס פאר שענהייט און קונסט.

די אויבערפלעכליכע גייסטער האבען דעריבער געקוקט אויפ'ן יודענטום, ווי אויף א בארבארישען אבערגלויבען, וואס האט אין זיין יסוד א טיפע שנאה צו דעם גאנצען מענשליכען מין; אין דער זעלבינער צייט האט אבער דאס יודישע לעבען מיט זיין גייסטיגער שטארקייט, גאטספארכטיגער בעשיידענהייט און אונגעוועהנליכער צניעות, — א שטארקען רושם געמאכט אויף דעם מעהר עהרליכען און טיפערזעהענדען טייל פון דער געצענדיענערישער געזעלשאפט. די יודען האבען זיך שארף צוגעקוקט צו דעם ארומיגען לעבען און געזעהען פאר זיך: דאס וויסטע געצענטום מיט זיינע מיטאלאגישע איינבילדונגען, די משוגעת פון גאנצע פעלקער, אבצוגעבען א געטליכען כבוד דעם אדער יענעם פערדארבענעם קייזער; די שרעקליכסטע אויסגעלאסענקייט, שענדליכע האמאסעקסואליסטישע פערברעכענס, באקחאנטישע ווילדקייטען און בכלל אלערליי טעמפקייטען און בעסטיאלישע גענג, — דאס האט זיי אין א געוויסען זין שטאלץ געמאכט אויף זייער גייסטיגער עשירות און געגעבען דעם מוט, אפען ארויסצוטרעטען פאר דער וועלט מיט א שטארקער אגיטאציע פאר זייער אמת, פאר זייערע שענקייטען. אויף דעם באדען האבען געמוזט אויסוואקסען פערשידענע גייסטיגע רייבונגען, און דא האבען זיך די יודען ווידער בענוצט מיט אלע דיאלעקטישע מיטלען, צו פערטיידיגען זייער שטאנדפונקט, און ממילא

אויך — אויפצעווייזען די גאַנצע אינווענינסטע צופוילטקייט פון דער גע־צענדיגענעריישער אידעען־וועלט. כדי צו פערשטאַרקען דעם רושם פון זייערע אַרגומענטען, פלעגען די יודישע אַפּאָלאָגעטיקער, ווי מיר האָבען שוין געזעהען אין איינעם פון די פריהערדיגע קאַפּיטלען, זיך בענוצען מיט פּסעוידאָנימען פון פערשיעדענע גריכישע דיכטער און דענקער. אַזוי האָבען זיי געטאָן מיט דעם פּאָפּולערען לעגענדאַרישען זינגער אָרפעאוס און דעם בעריהמטען טראַגיקער סאָפאָקלעס, וועמען זיי האָבען אַרייַנגעגעבען אין מויל מעכטיגע לויב־ליעדער פאַר דער יו־דישער וועלט־אַנשויאונג. דער לעצטער פון די צוויי שרייַבט אויס:

„איינציג אין אמת, איינציג איז גאָט,
„וואָס דעם הימעל ט'געשאַפען און די רוימען פון
דר'ערד,
„דעם ים'ס שוימענדע חוואַליעס און דעם שטראָם'ס
געוואַלט.
„נאָר מיר שטערבליכע, אין הארצען בענאַרישט,
„מאַכען צום טרייסט פון ליידען און פיין
„בילדער פון געטער זיך, פון לעהם און פון שטיין,
„אויך פון גאָלד געשטאַלטען מיר זיי און פון העל־
פאַנטביין.
„זיי ברענגען מיר קרבנות און ווייהען די פערזאַמלונג,
„דאָס האַלטען מיר, זעה, פאַר גאָטספערעהרונג".

ווען ס'זענען בעקאַנט געוואָרען אין דער רוימישער וועלט די נבואות פון די סיבילישע אָראַקולען, האָבען דאָס די יודישע דיכטער אויך אויסגענוצט צו זייער צוועק, און פּראָקלאַמירט מיט'ן מויל פון דער סיבילע די גרויסקייט פון דעם יודישען גאָט. *) דער בעגייסטער־טער מאָטיוו פון די דאָזיגע פּסעוידאָ־סיבילען איז געווען דער זעלביגער, וואָס האָט אָנגעזאָגט משיח'ס אָנקומען און זיין פּראַכט, אין דער צייט פון דער לעצטער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטראַ.

אונטער דער מאַסקע פון דעם גריכישען דיכטער פאָקילידעס האָט אַנאַנדער יודישער פערז־קינסטלער בעזונגען די הויכע מאָראַלישע אידעאַלען פון יודענטום. די אינווענינסטע צופוילטקייט, פון וועלכער

*) זעה אויבען ז. 466—469.

עס האבען געליטען די ביידע קולטור-פעלקער פון יענער צייט, די רוימער און גריכען, זייערע אוננאטירליכע געשלעכטליכע שענדליכקייטען און זייער טעמפע אכזריות, האבען ארויסגערופען ביי דעם יודישען הייסען מאראליסט נישט בלויז פעראכטונג, נאר אויך מיטלייד, און ער האט זיי אונטערגעטראגען דעם באלזאם פון דער געטליכער זיטליכקייט, ווי זי איז אויסגעדריקט אין דער יודישער תורה. „דאס זענען די בעהאלטענע מיטלען פון דער גערעכטיגקייט. ווער עס וועט זיך האלטען ביי זיי, וועט ערהייכען א גליקליך לעבען ביז צו דער שוועל פון דער עלטער" — האט ער זיי געזאגט.

די וויכטיגסטע קראנקהייט פיי דעם גריכיש-רוימישען ארגאניזם, וואס האט געמוזט פיהרען צו דעם אונטערגאנג פון די ביידע פעלקער, איז געווען די אוננאטירליכע ליעבע, די האמאסעקסואליסטישע אונצוכט. אויף דעם האט זיך דער דיכטער אבגערופען מיט זיין מעלטיגען געשריי:

עראס איז קיין גאט נישט,
אונגליק ברענגט ער נאר!

און מיט דער זעלביגער קראפט האט ער געפלאנצט אין דער מענשהייט אויך א טיעפע פעראכטונג צו יעדער פארם פון בלוטפערגיסען און פערניכטען א מענשליך לעבען. ער האט געלערנט:

„נאר צום שיצען זיך געגען שונא, זאלסטו דיך מיט'ן שווערד ארומגארטלען.

און בעסער איז, ווען דו בענוצט עס גארנישט, צי גערעכט צי נישט גערעכט.

„דען טויטסטו דעם פייער — זענען דיינע הענד בעפלעקט". — — —

„טויטען זאל נישט די מוטער איהר קינד אין אייגענעם שוים,
און דאס נייגעבוירענע נישט ווארפען פאר הינט און גייער-פויגעל צום עסען. *) — — —

„זיי אויף חכמה נישט שטאלץ, אויך אויף שטארקייט נישט, אדער אויף רייכטום.

*) געגען דעם פערברעכערישען מנהג פון די גריכען און רוימער, צו טויטען די ליעבעס-פרוכט אין דער מוטערס לייב, און אומצוברענגען די שוואך אדער פעהלערהאפטיג געבוירענע קינדער;

גאט נאר אליין איז קלוג, פול מאכט און רייכטום און גליק".

נאך שארפער און ענטשיידענער, ווי אין די סיביליען און אין די דיכטונגען פון פסעוידא-פאקילידעס, זענען די נעגאטיווע זייטען פון הייידענטום קריטיקירט געווארען אין דעם ווערק „שלמה'ס חכמה". דער אנאנימער אלעקסאנדריניש-יודישער מחבר פון דעם ספר, וואס האט געלעבט אין ערשטען יאהרהונדערט, דעקט אויף פאר דער וועלט אלע שווארצע און פינסטערע זייטען פון דער געצענדינערישער קולטור, און פון דעם טונקעלען שאטען לאזט ער ארויסשיינען די ליכטיגקייט פון יודענטום. די יודישע קלוגהייט ווערט דא פערקערפערט אין דעם קלוגען שלמה המלך און אין זיין נאמען ווענדט זי זיך צו די מלכים פון דער ערד (די רוימישע מאכטהאבער).

„ליעבט די גערעכטיגקייט, איהר שופטים פון דער ערד — זאגט צו זיי שלמה'ס חכמה — דערקענט גאט אין דער גוטסקייט און זוכט איהם אין דעם עהרליכען געפיהל".

די ערפינדונג פון דעם געצענבילד איז, לויט דער מיינונג פון דעם מחבר, דער מקור פון אלע אויסגעלאסענקייטען און פיהרט צום אונטערגאנג פון לעבען. דער מענש (דער קינסטלער) שניצט אויס א סטאטוע פון האלץ, שטיין אדער מעטאל, און דער המון, פערבלענדעט פון דער שענער ארבייט, הויבט אן ביסליכווייז צו בוקען זיך און צו קניען פאר דער אבבילדונג, ווי פאר א גאטהייט. און ווייל די פעלקער האבען נישט קיין שום בעגריף פון דער הויכער אמת'ער געטליכקייט טוען זיי אב אלערליי מעשים תעתועים און פילען אן די ערד מיט זנות, גניבה, גזילה, רציחה, פאלשקייט, חוצפה און א טעמפ-אכזריות'דיגע בעציהונג צו דעם מענשענס ליידען. די נייגונג פון המון, צו פערגעטערן, רופט ווידער ארויס די שטרעבונג פון געוויסע יחידים, פערגעטערט צו ווערן, און א קאיום קאליגולא שעהמט זיך נישט צו בעפויהלען, מ'זאל זיך בוקען פאר זיין בילד און מקריב זיין צו איהם קרבנות.

געגען אט דעם אבסורד איראניזירט שלמה און זאגט: „אויך איך, האטש א קעניג, בין א שטערבליכער מענש". דער קעניג האט דעם זעלביגען אריינגאנג אין לעבען און דעם זעלביגען ארויסגאנג פון לעבען, וואס אלע אנדערע מענשען, און פערגעטערן איהם, הייסט דאס זעלבע, וואס פערגעטערן אנאנדער פערגענגליכען געגענשטאנד.

דאס יודענטום ווייס אבער נישט פון די אלע לעכערליכקייטען.

עס איז נישטאָ קיין אנדער געטליכע מאכט, אויסער דעם איין-און-איינציגען בילדלאָזען גאָט, וועלכער האָט בעשאפען די וועלט פון כאאָס, פון תהו ובהו, און פיהרט זי מיט גערעכטיגקייט, מיט מאָס און צאָהל און געוויכט. פון איהם שטאמט די אמת'ע קלוגהייט, דאָס איז דער אָטעם פון זיין אלמעכטיגקייט, דער ריינער שפיגעל פון זיין מאיעסטעט, די אויסשטראָמונג פון זיין לויטערער הערליכקייט, די אויסשטראהלונג פון דער אייביגער ליכטיגקייט, דאָס בילד פון דער געטליכער גוטסקייט. און אויסגעוועהלט האָט גאָט דאָס פאָלק ישראל, וואָס איז דאָס אידעאל, די פערקערפערונג פון גערעכטיגקייט; די אלע צרות, וואָס ישראל שטעהט אויס פון די פרעמדע אומות, זענען נאָר נסיונות — דאָס פרובט גאָט זיינע קינדער און לייטערט זיי, ווי מ'לייטערט גאָלד אין א שמעלץ-פאן; אין דער צוקונפט וועט דערפאר ישראל משפט'ען די פעלקער און איבער איהם וועט גאָט ביז אין דער אונענדליכקייט רעגירען.

אזוי האָבען די יודען פון דער העלענישער וועלט געקעמפפט געגען דער העלענישער וועלט-אנשויאונג; אָט דער קאמפף איז אָבער נישט אריבער אָהן א איינפלוס אויף דער יודישער אידעען-וועלט. די יודען האָבען געוואָלט בעקאָנען די אינטעליגענטע קרייזען פון דער גריכישער בעפעלקערונג מיט דער גייסטיגער עשירות פון יודענטום; און דערביי זענען זיי אזוי דורכגענומען געוואָרען מיט דעם גריכישען געדאנקענגאנג, מיט דער גריכישער ארט דענקען, אז זיי האָבען צו זייערע אייגענע אידעען אויך אָנגעהויבען אָנצעווענדען דעם מאסשטאב פון דער גריכישער קלוגהייט. זייער בעוואונדערונג פאר די שארף און שען-געפאָרמטע געדאנקען פון דער גריכישער וויסענשאפט האָט זיך ביי זיי צוזאמענגעגאָסען מיט דעם בעוואוסטזיין פון דער יודישער גייסטיגער גרויסקייט, און דאָס רעזולטאט דערפון איז געוועזען זייער איינבילדונג, אז אָט די אלע גריכישע געדאנקען זענען גאָרנישט קיין גריכישע, נאָר איבערגענומענע פון יודענטום. זיי האָבען זיך נישט געקענט צולאָזען דעם געדאנק, אז דער אָדער יענער אָנגענומענער סיסטעם פון דער גריכישער פילאָזאָפיע זאָל נישט זיין פערטרעטען אין דעם געטליכען קוואל פון דער אמת'ער קלוגהייט, אין דער תורה, און דאָס האָט זיי געצוואונגען איינצופיהרען אין דער אויסטייטשונג פון די ביבעל-פסוקים די אלעגאָרישע מעטאָדע, די מעטאָדע פון רמזים און סודות, וואָס גיט צו דעם פשוט'ען טייטש פון וואָרט א גאנץ אנדערען, העכערן זין. הינטער

ערען אויסדריק פון דער תורה האבען זיי געזוכט א בעהאלטענע הויכע כונה, און נישט בלויז די צווייזייטיגע אויסדריקען, נאר אפילו די פשוט'ע היסטארישע פאקטען און די קלארע געזעצען זענען ביי זיי אויך פערוואנדעלט געווארען אין אלעגאריען, כדי צו קענען ארויספרעסען פון דארטין וועלכען ס'איז פילאזאפישען פשט'ל.

פאר דעם שטארקסטען אויסדריק פון דער אלעגארישער מעטאדע, ווי פון דער יודיש-העלענישער ליטעראטור בכלל דארף מען רעכנען דעם גרויסען יודישען גייסט פון יענער עפאכע, פילא פון אלעקסאנדריע (פילון האלכסנדרוני). פילאן האט ברייט ענטוויקעלט דעם סיסטעם פון אלעגארישע אויסטייטשונגען און האט אויף דעם וועג פעראייניגט די העלענישע מעטאפיזיק מיט די רעליגיעזע טראדיציעס פון יודענטום; דערביי האט ער זיך אבער שטייף געהאלטען אויך ביי דעם פשוט'ען זין פון געזעץ און זעהר שארף פערטיידיגט דעם פראקטישען עלעמענט פון דער תורה. „ער ברענגט, למשל, דעם פסוק: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (און עס זענען געענדיגט געווען די הימלען און די ערד און אלע זייערע שאפונגען) און ערקלערט: דער סימבאלישער משה רופט אן דעם פערשטאנד הימעל און דעם געפיהל — ערד. אין דער וועלט פון פערשטאנד געהט אריין אלעס קערפערלאזעס און אידעאלעס, און דאגעגען האט אין זיך די וועלט פון געפיהל — אלעס קערפערליכעס, וואס ווערט עמפפונדען מיט די חושים. זעלבסטפערשטענדליך, רעדט זיך דא נישט וועגען פערשטאנד אדער געפיהל פון קאנקרעטע אינדיווידען, נאר וועגען די אידעען פון ערשטען אדער צווייטען". גאט האט בעשאפען — זאגט ער אין אנאנדער ארט — די זיכטבארע ממשות'דיגע וועלט לויט אידעאלע גייסטיגע מוסטערן, ענליך דערצו, ווי אן ארכיטעקטאר שטעלט אויף א שטאדט לויט דעם פלאן, וואס ער האט צוזאמענגעשטעלט ביי זיך אין קאפ" (דובנאוו). דאס הייסט, אז גאט האט בעשאפען פריהער די גייסטיגע וועלט פון די אידעען, וועלכע זענען געווארען ווירקענדע קרעפטען און די אויספיהרער'ס פון דעם געטליכען ווילען. דורך דער פערמיטלונג פון די דאזיגע כחות פיהרט גאט די וועלט, זיי זענען זיינע פאקטישע פערטרעטער און שלוחים.

מיט דעם דאזיגען סיסטעם פון אלעגארישע אויסטייטשונגען איז פילא דורכגעגאנגען די גאנצע תורה, און יעדעסווארט פון איהר האט פאר איהם געהאט א רמז אויף וועלכען ס'איז פילאזאפישען אמת; די

פיִער טײַלען פון גן עדן זענען אַ רמז אויף די פיִער גוטע אײַגענשאַפ־
טען : קלוגהײַט , מעסיִגקײַט , העלדישקײַט און עהרליכקײַט . אדם און
חוה שטעלן פאָר מיִט זיך די צוויי יסודות : גײַסט און קערפערליכקײַט .
פון וועלכע די צווייטע מוז זיך אונטערגעבען דעם ערשטען , אָט אַזוי
ווי דאָס ווײַב איז אונטערגעוואָרפען דעם מאַן . ווען מען דאָך וועלן
מיינען , אַז אויב דער עיקר אין די פסוקים פון דער תורה זענען נאָר
די אַלעגאָרישע כונות און געדאַנקען , איז דאָך ממילא שוין ניִשט וויכ־
טיִג דער פשוט׳ער פשט זייערער , לויט וועלכען די אַלע געבאָטען מוזען
פראַקטיִש אָבגעהיִט ווערן ? ענטפערט פילאָ : ניין . „אויב ס׳ענדערן זיך
די געזעצען ביי אַנדערע פעלקער , בלײַבען די געזעצען פון יודענטום
אייביִג פעסט , אונבעריהרט , ווי בעצייכענט מיִט דעם שטעמפעל פון
דער נאַטור , פון דער צײַט אָן , ווען זיי זענען ענטפלעקט געוואָרען ביז
דעם הײַנטיִגען טאָג . און ביז דער אייביִגקײַט וועלן זיי אַזוי פעסט
שטעהן , אַזוי לאַנג ווי די זון און די לבנה און די וועלט וועלן אַ קיום
האָבען״ . אַרײַנקומענדיִג אין אַ טיִעפער התפעלות פון דער געטליכער
קלוגהײַט , וואָס די יודישע תורה האָט אין זיך , שרײַט פילאָ אויס :
„צי זענען דען ניִשט ווערט געשעצט צו ווערן די געזעצען , וועלכע לער־
נען די רײַכע , אָוועקצוגעבען אַ טייל פון זייער פערמעגען די נויטבע־
דערפטיִגע , און צו טרייסטען די אָרימע ? צי קען מען דען ניִשט בויגען
דעם קאָפּ פאַר אַ געזעץ , וואָס מאַכט , אַז נאָך זיבען יאָהר זאָלען אַלע
אַלמנות , יתומים און ניִשט פערמעגליכע צוריקבעקומען זייער אייגענטום ?״

פילאָ׳ס אַלעגאָריש־פילאָזאָפיִשע אויסטײַטשונג פון געזעץ איז גע־
ווען ענג פערבונדען מיִט זײַן פאָרשטעלונג וועגען דער אידעאַלער בע־
דײַטונג פון דער יודישער אומה . חאָטש היִמעל און ערד געהערן צו
גאָט , האָט ער דאָך פון דעם גאַנצען מענשענגעשלעכט אויסדערוועהלט
דאָס פאָלק ישראל , די מענשען אין אמת׳ען זין , וועלכע זענען בע־
שטיִמט פון דער השגחה אויסצופיהרען אַ גאַנץ בעזונדער מיסיע , אַלס
לעהרער און מאָראַליִשע ערציִהער פון דער איבריִגער מענשהײַט . פער־
גליכען מיִט די אַנדערע פעלקער שטעהט די יודישע אומה גאַנץ אָבגע־
זונדערט און אַליין , — איהרע געזעצען רײַסען זי אינגאַנצען אָב פון דער
אַרומיִגער וועלט . אויב די יודען זענען אַזוי עלענד צווישען די איבריִגע
אומות , זענען זיי אָבער דערפאַר בעגנעדיִגט מיִט אַ בעזונדער באַריִמ־
הערציִגקײַט פון גאָט — פילאָ איז געווען דורכגעדרונגען מיִט דעם טיִע־
פען גלויבען אין דער ליכטיִגער משיח־צוקונפט , וואָס ערוואַרט דעם

יודישען פאָלק. שפּעטער איז נאָר אָט דעם אַלעקסאַנדרינישען פילאָזאָף געווען זיך אַן עצה צו געבען מיט יענע שטעלען, וואו ס'האָט זיך בעמערקט אַ אָפענע סתירה צווישען דעם גייסט פון יודישען געזעץ און די גרונד-כללים פון דער גריכישער פילאָזאָפיע. דער יודישער פילאָזאָף מיט דער שטאַרקער ליעבע צו די בעסערע זייטען פון דער העלענישער געדאַנקען-וועלט, האָט דאָ געמוזט זוכען אַלערליי מיטלען, אום שלום צו מאַכען צווישען די ביידע כללים, און ניט שטענדיג איז דאָס איהם אינגאַנצען געלונגען.

פילאָ'ס סיסטעם האָט בכלל געהאַט אַ רעליגיעזען כאַראַקטער. גאָט אַליין איז פאַר איהם דאָס גוטע, פאָלקאָמענע, ווירקליכע; די מאַטעריע, פון וועלכער די וועלט בעשטעהט, איז פערגענגליך, ניט ווירקליך און שלעכט. גאָט, דער אונענדליכער און ניט בעשאַפענער, לאָזט זיך מיט קיין זאַך פון דער בעשאַפענער וועלט ניט פערגלייכען. מ'קען דעריבער ניט צושרייבען גאָט קיין שום אייגענשאַפט, אַזוי ווי מ'קען זי איהם אויך ניט צושרייבען. מ'מוז נאָר זאָגען, אַז גאָט איז אייגענשאַפטסלאָז. דאָס זעלבע איז אויך מיט גאָט'ס נאָמען, ער האָט קיין נאָמען ניט — ער איז דאָס זייענדע אָדער דאָס זיין אין אַלגעמיין. צו דער אייגענשאַפטסלאָזיגקייט האָט פילאָ נאָך צוגעשריבען גאָט די העכסטע ווירקזאַמקייט, די אונענדליכע טעטיגקייט. צוליעב זיין אונענדליכער ווירקזאַמקייט און זיין אַלמעכטיגקייט מוז גאָט בעטראַכט ווערן אַלס בעשעפער; צוליעב זיין ערהויבענער פאָלקאָמענהייט קען אָבער ניט צוגעלאָזען ווערן, אַז ער זאָל האָבען אַמאָל געקומען אין בעריהרונג מיט דער שלעכטער מאַטעריע. דאָס פילאָנישע סיסטעם איז דעריבער געצווינגען אָנצונעהמען די עקסיסטענץ פון אַ מיטעל-וועזען צווישען גאָט און דער וועלט. אַזעלכע מיטעל-וועזענס זענען די געטליכע עמאַנאַציעס, וועלכע „שטעלען פאַר מיט זיך אַ אויסמיש פון די דערמאָנטע אורערשטע „גייסטיגע אידעען", יודישע „מלאכים" און גריכישע רוחות און שדים" (דובנאָוו). דער אינערליכער בעגריף פון די דאָזיגע גייסטיגע קרעפטען אַלס פערמיטלער צווישען גאָט און דער וועלט איז, לויט פילאָ'ס סיסטעם, דער לאָגאָס אָדער דער ווירקענדער געטליכער פערשטאַנד, די געטליכע קלוגהייט, דער גייסט פון גאָט, דער כח פון אַלע כחות. משה, דער גרעסטער פון אַלע נביאים, האָט זוכה געווען צו פערנעהמען די ענטפּלעקונג פון דעם געטליכען ווילען, און די דאָזיגע ענטפּלעקונג איז דורך איהם פערפאַסט געוואָרען אין דער

תורה, װאָס טראָגט דעריבער אויף זיך דעם שטעמפּעל פון דער נאַטהייט.

פילאָנ׳ס קינסטלעריש-אויסגעאַרבײַטע װערק, געשריבען אין אַ רײַכער גריכישער שפּראַך, האָבען פון איין זײַט אַ שטאַרקען שטויס געטאָן פאָראויס דער געצענדיענערישער װעלט אויף דעם װעג צום רײַנעם מאָנאָטעאיזם, און פון דער צווייטער זײַט האָבען זיי געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג אויף דער ענטוויקלונג פון דעם קריסטליכען אידעען-גאַנג. אין דער יודישער ליטעראַטור, דאַגעגען, האָט זיך דער אײַנפלוס פון פילאָ׳ס רעליגיעזער פילאָזאָפיע אָנגעהויבען אַרויסצוווײַזען ערשט אין אַ סך יאָהרען אַרום, װען די אַלעגאָריע און דער מיסטיציזם, אין דער געשטאַלט פון ק ב ל ה, האָבען וויעדער אויפגעלעבט און פערנומען אַ בעדײַטענדען פּלאַץ אין דער יודישער שאַפונגס-װעלט.

כדי צו פערטיידיגען דאָס יודענטום פון דער שענדליכער יודענפײַנדליכער אַגיטאַציע, װאָס האָט זיך פאַר זײַן צײַט שטאַרק פונאַנדערגעקאָכט אין אַלעקסאַנדריע, האָט פילאָ אַרויסגעגעבען צוויי בעדײַטענדע װערק: „געגען פלאַקוז׳ן“ און די „דעפּוטאַציע צום קייזער קאַליגולאַ“ (נאָך דעם שרעקליכען פּאָגראָם איבער די אַלעקסאַנדרינישע יודען אין 38טען און דרײַסיגסטען יאָהר). אין די װערק פּאָלעמיזירט דער טיעפזיניגער פילאָזאָף מיט די יודישע שונאים און רעדט מיט אַ אונגעוועהנליכען פײַער װעגען די גרויסע מאָמענטען פון דער יודישער פערגאַנגענהײַט, װעגען די יודישע גרויסע גײַסטער און בכלל װעגען דער גרויסער ראָליע, װאָס יודען שפּיעלען אין דער געשיכטע פון דער מענשליכער קולטור.

צו דער דאָזיגער גרויסער שריפטליכער אַגיטאַציע פאַר׳ן יודענטום איז צוגעקומען אויך די מונדליכע פּראָפּאַגאַנדאַ צווישען די נידריגע קלאַסען פון דער העלענישער בעפעלקערונג. דער יודישער סוחר, װאָס האָט געהאַלטען אין איין װאַנדערן פון שטאָדט צו שטאָדט און פון לאַנד צו לאַנד, האָט אומעטום מיטגעפיהרט מיט זיך זײַן גײַסטיגען „איך“, און זענענדיג געצוואונגען כסדר, זיך צו פערטיידיגען, האָט ער שוין ממילא געמוזט אויך שאַרף קריטיקירען די יסודות פון דער געצענדיענערישער װעלט-אַנשויאונג און זיי אונטערגראָבען. דערבײַ איז דער באָדען פאַר אַזאַ פּראָפּאַגאַנדאַ אויך געוועזען זעהר אַ גינסטיגער; די פעלקער פון דער אַלטער װעלט האָבען זיך איבערהויפּט שטאַרק גענויטיגט אין לײַדענשאַפטליך-רעליגיעזע בעגײַסטערונגען, און דער טיעפער גײַסטיגער אינ-

האלט פון דעם יודישען גלויבען האט שטארקער גערעדט צו זייער רעליגיעזען געפיהל, ווי די קינדערשע מעשות פון דער געצענדינערישער מיטאלאגיע און די קאלטע זיטליכקייט פון סטאאיציזם. א בעזונדער נייגונג צום יודענטום האבען ארויסגעוויזען די העלענישע פרויען; אויף די טעכטער פון זינד און געשלעכטליכע אויסגעלאסענקייטען האט געמוזט א שטארקען איינדריק מאכען די יודישע צניעות, די ריינקייט פון דעם יודישען פאמיליען-לעבען, און דערצו האט זייער איבערגאנג צום יודענטום נישט געפאדערט פון זיי קיינע אנשטרענגונגען.

די פאלגען פון דעם אלעמען האבען זיך באלד ארויסגעוויזען — עס זענען אויסגעוואקסען מאסען גרים. פילא דערצעהלט, אז די גריכען אין זיין פאטערלאנד, וועלכע זענען איבערגעגאנגען צום יודענטום, האבען אויך זייערע אלע פריהערדיגע מנהגים געענדערט און זענען געווארען פיעל זיטליכער, מעסיגער און מענשענפריינדליכער. די ערשיינונג פון אנגעהמען דאס יודענטום אדער בעדייטענדע יודישע מנהגים, האט זיך פערשפרייט אויף דער גאנצער דיאספארא — סיריען, קליין אזיען, מצרים, איטאליע, גריכענלאנד — און יוסף פלאוויוס דערצעהלט: „ס'איז נישטא קיין איין שטאדט צווישען די העלענען אדער בארבארען, וואו ס'זאל נישט האבען אריינגעדרונגען דער מנהג צו היטען שבת, תעניתים אדער ליכט-צינדען, און וואו ס'זאלען נישט אבגעהיט ווערן א סך פון אונזערע דינים וועגען עסען... א סך פון די העלענען האבען אנגענומען אונזערע געזעצען; אנדערע זענען זיי געבליבען טריי, די איבריגע האבען נישט אויסגעהאלטען זייער שטרענגקייט און זענען אבגעפאלען". פיעל זענען געבליבען ביי זייער היימישען לעבען, נאר פערעהרט האבען זיי דעם איין-איינציגען גאט פון ישראל און האבען געשיקט מתנות אין בית-המקדש; די פלעגט מען רופען „ג א ט - פ ע ר ע ה ר ע ר" אדער „ה א ל ב ע ג ר י ם". אין א נ ט י ו כ י א פלעגען מאסען געצענדינער קומען צום יודישען גאטעסדינסט; אין ד מ ש ק האבען א סך פרויען געהיט דעם יודישען קולט, און אין ר ו י ם האט די דאזיגע נייגונג בעזונדער שטארק געהערשט אין די אריסטאקראטישע ספערען. עס האבען זיך ארומגעטראגען אזעלכע קלאנגען אפילו וועגען נערא'ס פרוי, די קייזערין פאפעא סאבינא, און נערא'ס לעהרער, דער בעריהמטער ס ע נ ע ק א, בעדויערט שטארק דעם פאקט, וואס „די לעבענס-מנהגים פון דעם דאזיגען שעדליכען פאלק ווערן ביסליכווייז אנגענומען אין אלע לענדער, און די בעזיגטע גיבען זייערע געזעצען די זיעגער". א

ערנליכע בעדױערונג געפינט זיך אויך בײַ י ו ב ע נ א ל ׳ ן. ער קלאָגט זיך אויף דער „אַבערגלױבישער נײַגונג" פון אַ געװיסען טײל פון דער רוימישער געזעלשאַפט צום יודענטום. „זײ פערערהרען — זאָגט ער — נאָר די הימעל־גאָטהײַט, היטען אָב די יודישע געזעצען, אַרבײַטען נישט אום שבת, עסען נישט קײן חזיר־פלײש; אַנדערע פון זײ לאָזען זיך אפילו מל'ן. אַנשטאָט די רוימישע געזעצען, שטודירען זײ מיט פרומקײַט די יודישע דינים און היטען זײ שטרענג אָב".

נאָך אַ גרעסערן נצחון האָט די יודישע פּראָפּאַגאַנדאַ אָבגעהאַלטען אין דעם הויף פון אַ ד י אַ ב ע נ ע, אַ קלײנע האַלב־גריכישע מלוכה, אויף די ברעגען פון טײַך חדקל, װאָס האָט זיך געפונען אונטער דער אױבער־מאַכט פון פּאַרטיען. צװישען די קינדער פון דעם קעניגליכען פּאָר האָט זיך געפונען אײן זוהן, מיט'ן נאָמען א י ז א ט, װעלכען די עלטערן האָבען אװעקגעשיקט צו ערציהען אין דעם קעניגליכען הויף פון מעזענע. דאָ האָט זיך דער יונגער פּרינץ בעקאַנט מיט דעם יודישען סוחר־מיסיאָנער ח נ נ י ה, (װעלכער האָט שוין פון פריהער געהאַט צוגעצױגען צום יודענטום דער טאָכטער פון דעם מעזענעאישען פירשט) און די רעליגיעזע אַגיטאַציע פון דעם יודען האָט אַזױ שטאַרק געװירקט אויף איהם, אַז ער איז גלײַך געװאָרען אַ יוד, חאָטש געמל'ט האָט ער זיך נישט, װײַל חנניה האָט איהם ערקלערט, אַז מ'קען זײַן אַ פרומער יוד נישט געמל'טערהײַד אויך. אונטער דער צײַט האָט איזאַט'ס מוטער, די אַדיאַבענישע קעניגין ה ע ל ע נ ע (הילני המלכה) זיך אויך מגייר געװען, אונטער דער װירקונג פון אַנאַנדער יודישען מיסיאָנער. פון דעם צװײטען האָט איזאַט זיך דערװאוסט, אַז אום צו װערן אַ אמת'ער יוד מוז מען זיך פריהער מל'ן, האָט ער בעהאַלטענערהײַד געלאָזען אויספיהרען איבער זיך די דאָזיגע אָפּעראַציע. װען דער קעניג פון אַדיאַבענע, מאָנאָבאַז (מונבז המלך) איז געשטאָרבען, האָט ער איבערגעלאָזען דעם כסא המלוכה א י ז א ט ׳ ן, חאָטש ס'זענען געװען עלטערע ברידער. אין אַ קורצער צײַט אַרום האָט זיך מגייר געװען אויך איזאַט'ס ברודער, דער רעגענט מונבז II, און באַלד האָט זיך ענטװיקעלט זעהר אַ האַרציגע בעציהונג צװישען דעם אַדיאַבענישען קעניגליכען הויז און דער יודישער הויפּטשטאָדט. די ערשטע איז געקומען קײן ירושלים די קעניגין־מוטער העלענע (43); איהר האָבען בעגלײט איזאַט'ס פינף זיהן, װעלכע האָבען זיך דאָ געזאָלט אויסבילדען אין יודישע למודים און אין דער העבּרעאישער שפּראַך. דערװײַל האָט זיך געמאַכט אין יהודה אַ שטאַרקער הונגער, פון װעלכען די בע־

פעלקערונג האָט שטאַרק געליטען, איז די קעניגין העלענע געקומען צו הילף דעם פאָלק. זי האָט געלאָזען ברענגען גאַנצע שיפסלאָדונגען מיט תבואה פון אַלעקסאַנדריע און פייגען פון ציפערן, און האָט דאָס פונאַנדער־געטיילט צווישען די בעדערפטיגע (48). דאָס אַדיאַבענישע קעניגס־הויז האָט אויסער דעם פיעל געטאָן אויף פאַר דער פערשענערונג פון בית המקדש. די קעניגין האָט געלאָזען איינפאַסען אַ גאָלדענע, מושעל־עהנ־ליכע שויב אין דער טהיר פון קדשי קדשים, וואָס האָט אָבגעשלאָגען אין פערשידענע קאָלירען דעם ערשטען שטראַהל פון דער מאָרגענ־זון און אָנגעזאָגט די כהנים, אַז דער טאָג קומט אָן. אין איינער פון די בית־המקדש־עזרות האָט זי געלאָזען אויפהענגען אַ גאָלדענעם טאָוועל, אויף וועלכען ס׳איז געוועזען אויסגעקריצט דאָס קאַפּיטעל פון דער תורה, וואו ס׳רעדט זיך וועגען אַ סוטה (אַ אשת איש, וואָס איז פערדעכטיג אין דעם, אַז זי איז דעם מאַן אונטריי געוואָרען).

די דאָזיגע פרומע און וואוילטעטיגע קעניגין האָט נאָך איבערגע־לעבט איהר זוהן איזאַט (געשט. 55), וועלכער זאָל האָבען איבערגע־לאָזען נאָך זיך ביז פיער און צוואַנציג זיהן און אויך אַזוי פיעל טעכ־טער. זיין נאָכפאָלגער אויף דעם אַדיאַבענישען טראָן איז געוועזען דער עלטערער ברודער מונבז II, וועלכער האָט אויך אַרויסגעוויזען אַ טיע־פע ליעבע צום יודענטום. ווען די אַלטע קעניגין איז געשטאָרבען האָט ער געלאָזען איבערפיהרען איהר קערפער צוזאַמען מיט׳ן קערפער פון דעם פערשטאָרבענעם איזאַט׳ן אין דער גרויסאַרטיגער פאַמיליען־מערה, וועלכער זי האָט, זייענדיג אין ירושלים, געהאַט געלאָזען אויפבויען, דריי סטאַדיען וויים צו צפון זייט פון שטאָדט. דאָס איז געוועזען אַ פּרעכטי־געס מויזאָלעאום מיט דריי קינסטלערישע פּיראַמידען אָדער זיילען פון הייסען דורכזיכטיגען מאַרמאָר, וואָס געוויסע שפורען פון זיין שענקייט זענען נאָך פערבליעבען ביז היינטיגען טאָג אין די חורבות פון די אַזוי גערופענע „קברות המלכים“. די זעלביגע קעניגין האָט זיך געהאַט גע־לאָזען אויפשטעלען אויך אַ פּאַלאַץ אין דער אונטערשטאָדט, און איהר אייניקעל, די פּרינצעסין גראַפּטע, האָט אויפגעשטעלט אַ צווייטען פּאַלאַץ אין דעם עופל־קוואַרטאַל. דער קעניג מונבז II, וועלכער האָט אויך געהאַט אַ פּאַלאַץ אין ירושלים, האָט געלאָזען אויסגיעסען פון גאָלד די כלים פון בית־המקדש, וואָס זענען בענוצט געוואָרען צו דער יום כפור׳דיגער עבודה. די צוגעבונדענקייט פון די אַדיאַבענישע פירשטען צו דער יהודה׳עאישער הויפּטשטאָדט האָט זיך געצויגען ביז איהר

אונטערגאנג. עטליכע פון זיי האבען העלדיש געהאלפען פערטהיידיגען די שטאדט געגען די רוימער, און נאכ'ן חורבן זענען זיי אויך אריינגעפאלען אין די רייהען פון טיטוס'עס געפאנגענע.

די דאזיגע נייגונג צום יודענטום פון דער רעליגיעז־געשטימטער געצענדיענערישער וועלט, איז אמשטארקסטען אויסגענוצט געווארען פון דער קליינער גרופע קריסטען. אט די בעגייסטערטע מאמינים אין דער משיח־היילינגקייט פון דעם געקרייצטיגען גליל'ער האבען געפיהרט א שטארקע אגיטאציע פאר זייער גלויבען צווישען די יודען פון דער גאנצער דיאספארא, וועלכע פלעגען זיך צונויפקומען אויף די גרעסערע יום־טובים קיין ירושלים, און מיט דער צייט האט זיך זיי איינגעגעבען, צוצוציהען אויף זייער זייט א בעדייטענדע צאהל אי פון די אולטרא־יודישע איסיים, אי פון די וועלטליכע, גריכיש־רעדענדע און האלב־אסימילירטע יודען. די ערשטע, וועלכע האבען ביז אהער סתם געחלומ'ט וועגען א וואונדערליכער הימעל־מלוכה, האבען אין דעם נוצרי געזעהען די פערווירקליכונג פון זייער אידעאל און זיי זענען צוגעשטאנען צו דער ערשטער קליינער סעקטע פון ישו'ם תלמידים.

א פיעל גרעסערן איינפלוס אויף דער ענטוויקלונג פון קריסטוס־גלויבען האבען אבער געהאט די צוגעקומענע „העלעניסטען" ד. ה. די „גלויבינגע" יודען פון די גריכיש־רוימישע לענדער. די דאזיגע יודען, וועלכע האבען איבערגענומען דעם גלאנץ און די שארפקייט פון דער גריכישער דיאלעקטיק, האבען געגעבען דער נייער רעליגיעזער בעוועגונג די געווינשטע שפראך, — זיי זענען געווארען איהרע פרעדיגער, איהרע פראפאגאנדא־פיהרער. אין דער ערשטער צייט האבען די היימישע יהודה'עאישע מיטגלידער זיך אפילו געפיהלט נישט זעהר בעקוועם מיט זייערע נייע פרעמדע חברים, און זיך בעצויגען צו זיי מיט א געוויסער צוריקהאלטונג; די לעצטע האבען אבער שטענדיג אויסגעפיהרט, וואס זיי האבען געוואלט. זיי האבען, למשל, געפועל'ט פריהער, אז אין דער פערוואלטונג פון די געמיינזאמע מאלצייטען זאלען אויסגעוועהלט ווערן אייך זייערע זיבען מיטגלידער, און אין דעם משך פון א גאנץ קורצער צייט האבען זיי שוין געהאט די אויבערהאנד אין אלע ענינים פון דעם ארדען. די העלעניזירטע יודען האבען אריינגעבראכט מיט זיך אין דער גרופע פון די משיח־גלויביגע אויך א נייע בעציהונג צו דער פראקטישער זייט פון יודענטום. געוועהנט פון דער היים, נישט צו לעגען אזא גרויסע געוויכט אויף די קלענערע מצוות פון דער תורה,

האבען זיי זיך איצט אויך מעהר אבגעגעבען מיט די עטישע בע־גריפען פון יודענטום, ווי מיט זיינע פראקטישע געבאטען, און דאס האט ארויסגערופען געגען זיי שטארקע רדיפות פון דער אפיציעלער יודישער מאכט, וועלכע האט זיך צו יענער צייט, אונטער דער הערשאפט פון אגריפּוס I, איינגאנצען געפונען ביי די פרושים אין די הענד. דער טעטיגער מיטגליעד פון דער „העלעניסטישער" גרופּע סטעפאנוס איז פערמשפּט געווארען צו סקילה (פערשטיינען) דער־פאר, וואס ער האט נביאות געזאגט אין ישו'ס נאמען, אז דער בית המקדש וועט חרוב ווערן און די געזעצען פון דער תורה וועלן זיך ענ־דערן. פערמשפּט געווארען צום טויט איז אויך דער אפּאסטאל יעקב בן זבדי. און שמעון פּעטרוס האט געמוזט אנטלויפען פון יהודה.

אט די אלע רדיפות זענען אבער דאך נישט אימשטאנד געווען אבצושטעלען דעם מעכטיגען שטראם פון די אינווענינסטע כחות, וואס זענען געווען טיעף בעהאלטען אינ'ם עצם וועזען פון דער הימעל־טרוימערייא און האבען זיך געריסען אינ'ם ברייטען, פרייען רוים. דער שטארקער אינדיווידואליזם, וואס איז געלעגען אינ'ם יסוד פון דער איסיי'ש־נוצרי־שער לעהרע, האט בכח (פּאטענציעל) געשאפען, איינגענטליך, פאר דער לעהרע א אלמענשליכען, אוניווערזעלען באדען באלד אין אנ־הויב פון איהר ענטשטעהן, און אויב די ערשטע, וואס האבען זי פּראקלאמירט, זענען נישט אימשטאנד געווען, זי צוצופיהרען ווייטער, ווי ביז די גרענעצען פון א קלײנער יודישער סעקטע, האט זי איצט, אונטער דער ווירקונג פון די מעהר וועלטליכע העלעניסטען, אנגעהויבען צו בעקומען איהר אמת'ע, אלגעמיינע פיזיאגנאמיע. די פונדאנדער־געווארפענע אנהענגער פון דעם קריסטען־ארדען אויסער די גרענעצען פון יהודה האבען געפיהרט א פאנאטישע אגיטאציע פאר דעם משיח־גלויבען, און באלד האט זיך אין זייערע רייהען בעוויזען איינער מיט א מעכטיגען גייסט און ווייטען בליק, וואס האט זיך אוועקגעשטעלט בראש פון דער גאנצער בעוועגונג און האט איהר אנגעוויזען אויף דעם ברייטען און פרייען וועג, אין וועלכען זי דארף געהן, — דעם וועג צו א אייגענער רעליגיאנס־פארם.

דער דאזיגער גרויסער גייסט איז געווען א העלעניזירטער יוד מיט'ן נאמען שאול פון טארסא (התרסי), וועלכער איז שפּע־טער בערימט געווארען אלס אפּאסטאל פּאולוס (פאולוס).

נעבוירען און ערצויגען אין צענטר פון דער גריכישער קולטור, אין קליין אזיען, איז שאול, לויט דער מסורה פון עוואנגעליום, יונגערהייד געקומען קיין ירושלים, וואו ער איז געווארען איינער פון רבן גמליאל׳ס תלמידים און בכלל א שטארקער אנהענגער פון די פרושים. ווען עס האבען זיך אנגעהויבען ווייזען אין ירושלים די ערשטע העלעניסטישע קריסטען, וואס האבען זיך ערלויבט מקיל צו זיין אין די פראקטישע מצוות פון דער תורה, האט אט דער פייערדיג-גלויביגער און ענערגישער יוד גענומען זיי פערפאלגען מיט א בעזונדער פאנאטיזם. ער איז געווען איינער פון די הויפטבעשולדיגער אין דעם משפט פון דעם נוצרי סטעפאנוס; ער פלעגט פערזענליך אויסשפיאנירען די בעהאלטענע סעקטאנטען אין און ארום ירושלים און זיי איבערגעבען דער מאכט, און ווען ער האט געהערט, אז דער צענטר פון דער קריסטליכער סעקטע האט זיך איבערגעטראגען אין דמשק, האט ער זיך געלאזען גיהן אהין, מיט בריעף פון כהן-גדול צו די דארטיגע ראשי הקהלה, כדי זיי אויך דארטין צו פערפאלגען.

דא איז אבער פארגעקומען מיט איהם עטוואס אונערווארטעטעס. אין דמשק האבען זיך געפונען מאסען געצענדיענער, בעזונדערס פרויען, וואס זענען איבערגאנגען צום יודענטום; די אראבענישע קעניגין איז מיט דעם גאנצען פאראד דורכגעפאהרען דמשק, פאהרענדיג קיין ירושלים (43) און די בעפעלקערונג האט איהר פייערליך בעגריסט. אט די פאקטען האבען געמאכט א טיעפען איינדריק אויף דעם בעגייסטערטען גלויבער און ארויסגערופען ביי איהם דעם געדאנק: אפשר איז שוין טאקי געקומען די צייט, אויף וועלכער די נביאים האבען פארגעזאגט, אז אלע פעלקער וועלען אנערקענען דעם גאט פון ישראל און זיך בוקען פאר איהם? טראכטענדיג וועגען דעם האט שוין געמוזט ארויסשווימען ביי איהם אויך א צווייטע געדאנקען-רייהע: עס וואלט מעגליך זיין, אז אלע געצענדיענער זאלען אנערקענען דעם יודישען גאט און דעם הויכען גייסט פון דער תורה; וואס וועט אבער זיין מיט די געזעצען פון דער תורה? איז דען מעגליך, אז אלע געצענדיענער זאלען מרוצה ווערן זיך צו מל׳ן און אבצוהיטען די מאסען דינים און סיגים און חומרות? און אפשר זאלען טאקי צוליב דעם אט די אלע דינים אינגאנצען בטל ווערן! — אויף דעם לעצטען געדאנק, פון וועלכען ס׳האט זיך געלאזען אויסוועבען א גראנדיעזער ארבייטס-פלאן, האט זיך דער געוועזענער תלמיד פון דער גריכישער קולטור געמוזט לענגער אבשטעלען, און פון

דאַנען איז שוין נאָר איין טריט געווען צו דעם נישט לאַנג געקרייציגטען „משיח“, וואָס האָט אויך גערעדט בלויז וועגען די הויכע אידעאַלען פון יודענטום, אָבער נישט וועגען די דינים און געבאָטען. דאָס איבעריגע האָט שוין זיין צוגליהטע פאַנטאַזיע פערענדיגט — דער משיח אַליין האָט זיך צו איהם בעוויזען. איהם האָט אַ גרויסע ליכטיגקייט בעגעגענט, פון וועלכער ער איז געפאַלען צו דר׳ערד, און פון דער ליכטיגקייט האָט ער אַ קול געהערט רופען: „שאול, שאול, פאַרוואָס פערפאָלגסטו מיך?“ פון דער ערשיינונג איז ער בלינד געוואָרען און האָט קוים בעוויזען, אריינצוקומען קיין דמשק. דאָ האָט איהם אַ קריסט געראַטען, ער זאָל זיך אָבטויפען, און פון דעמאָלט אָן זענען איהם אראָבגעפאַלען די שופען פון די אויגען. אַזוי ווערט די התגלות געשילדערט אין די שפעטערדיגע קריסטליכע קוועלן. ער אַליין האָט וועגען דער ערשיינונג געזאָגט: „איז עס לייבליך (קערפערליך) געווען? איך ווייס עס נישט. איז עס נישט לייבליך געווען? איך ווייס עס נישט. גאָט ווייס עס; איך בין פערטראָגען געוואָרען ביז אין דריטען הימעל — — —“.

און איצט הויבט זיך ערשט אָן די פייערדיגע טעטיגקייט פון דעם דאָזיגען מערקווירדיגען גייסט. שאול פון טאַרסאַ הויבט אָן גלויבען, אַז ער איז גלייך פון דער מוטער׳ס לייב בעשטימט געוואָרען צו זיין דער אַפּאָסטאָל פון קריסטוס׳ן אין די געצענדיענערישע לענדער, און באַלד טרעט ער צו צו זיין גרויסער מיסיאָנערישער אויפגאַבע. אונטער דעם נאָמען פאַאולוס קומט ער אַריין קיין דמשק און טרעט אַריין אין דער אָרטיגער גרופע פון די קריסטוס-גלויביגע; דאָ קען ער אָבער לאַנג נישט זיין, און אגב קוקען זיינע חברים אויף איהם אויך מיט אַ געוויסען חשד: זייער געכטיגער פערפאָלגער איז היינט מיט אַמאָל זייער פריינד געוואָרען. פאַאולוס פאָהרט דעריבער אוועק אין דער אַראַבישער שטאָדט איראַניטים, און ווען ער קומט שפעטער דאָס צווייטע מאָל קיין דמשק, האָבען שוין זיינע חברים געגונג צוטרוי צו איהם.

דאָ האָט ער אָבער אַרויפגעצויגען אויף זיך דעם כעס פון דער יודישער קהלה מיט זיינע בעהויפטונגען, אַז די מצוות פון דער תורה זענען בטל געוואָרען. דער ראש הקהלה האָט זאָגאַר בעפוילען, איהם צו פאַנגען; זיינע חברים האָבען איהם אָבער אַרויסגעגנב׳עט און דורך אַ פענסטער פון דער שטאָדט-מויער אַרויסגעבראַכט אויסערן שטאָדט. פון דאַנען איז ער אוועק קיין אַנטיוכיא און די אַנדערע שטעדט פון סיריען און

קלײַן אזיען, און אומעטום האָט ער געהאַלטען זײַנע פּרעדיגע דרשות פאַר יודען מיט געצענדליגער צוזאַמען, זיך צופּאַסענדיג צו די אײגענטימליכקײַטען פון דער דאָזיגער געמישטער בעפעלקערונג. פּאַאולוס האָט געוואָלט צושטערן דעם תהום צווישען יודען און הײדען, צווישען קנעכט און פרײַע, צווישען אײן קלאַס מענשען און דעם אנדערן. קײן צוים טאָר נישט עקסיסטירען צווישען אײן פאָלק און דעם צווײטען, קײנע בעזונדערע תורות דאַרפען נישט זײַן פאַר דער אָדער יענער אומה; אַלע מענשען זענען קינדער פון אײן גאָט, אַלע מענשען געהען אַרײַן אין דעם בונד, וואָס גאָט האָט געשלאָסען מיט אברהם'ען, און אײן געטליכער אידעאַל דאַרף גליהען אין אַלעמענס הערצער — דאָס איז געוועזען זײַן דעווי. ער האָט דעריבער אײנס נאָך דאָס אַנדערע מבטל געוועזען אַלע געבאָטען פון דער תורה, אָנהויבענדיג פון דעם סאַמע שווערסטען, דעם געבאָט פון מלה, און ענדיגענדיג מיט די לײַכטסטע. דערבײַ האָט ער געמאַכט נאָך אײן שטאַרקען שריט אויף דעם וועג צו דער אוניווערזעלער פערשפּרײַטונג פונ'ם מאָנאָטעאיזם, — ער האָט אינגאַנצען אָבגעריסען די משיח-אידעע פונ'ם באָדען פון יודענטום.

„אויב אין די קרײַזען פון די ערשטע אַפּאָסטאָלען, די אונמיטעלבאַרע תלמידים פון ישו הנוצרי, האָט נאָך געהערשט די פאָרשטעלונג וועגען איהם, (ישו'ן), ווי וועגען אַ גאָט-בעגײַסטערטען מענשען, וואָס איז אַראָבגעשיקט געוואָרען צו ראַטעווען די נשמה פון דעם יודישען פאָלק, האָט זיך בײַ פּאַאולוס'ען, וועלכער האָט דעם גליל'ער פּערזענליך נאָרנישט געקאַנט, אויסגעבילדעט אַ פאָרשטעלונג פון דעם לעצטען, ווי פון אַ הימלישען וועזען, וואָס האָט נאָר צײַטווײַליג אָנגענומען אַ מענשליכע געשטאַלט. דאָס איז אַ וועזען מיט אַ געטליכער נאַטור, אַ „געטליכער זוהן”, וואָס איז אַראָבגעשיקט געוואָרען פון הימעל אויף דר'ערד, אום ער זאָל אינ'ם לײַב און דער געשטאַלט פון אַ מענשען אויסשטעהן אַלע לײַדען און צרות און דערמיט אויסקויפען די זינד פון אַלע מענשען, — די זינד, וואָס שטאַמען פון דעם אוראַלטען חטא פון אדם הראשון. מיט זײַן אויפשטעהן תחית המתים און אומקעהרען זיך צו דעם געטליכען מקור האָט ישו בעזיגט דעם טויט אין דער וועלט און די אַלע, וואָס גלויבען אין איהם, זענען זוֹכה צו געניעסען פונ'ם אײביגע לעבען. ער בענײַט די נשמות פון די, וואָס פעראײניגען זיך מיט איהם דורך דעם וועג פון גלויבען און בעשטימטע סימבאָלישע אַקטען”. די וויכטיגסטע סימבאָלען פון פעראײניגען זיך מיט קריסטוס'ען

זענען: דאָס טובל זײַן זיך און די בעטײליגונג אין דער געמײַנזאַמער סעודה (אַגאַפּע). בײַ דער סעודה פלעגען אָבגעהאַלטען װערן פערשידענע תפלות איבער דעם װײַן, װאָס פלעגט געטרונקען װערן פון אַלע מיטגלידער, אײנער נאָכ'ן אנדערן, פון אײן און דעם זעלביגען אנגעגאָסענעם בעכער. דאָס ברויט פלעגט צובראָכען װערן אויף צװײען, צום אָנדענקען פון ישו'ס לעצטער שעה, און די פערזאַמעלטע האָבען געקושט אײנער דעם אנדערן, אָהן אונטערשיד פון געשלעכט. דערנאָך פלעגען זיך אָנהויבען פערשידענע סצענעס פון שטאַרקער בעגײַסטערונג מיט דער בעגלײַטונג פון נביאות-זאָגערײַען, כשוף-הײלונגען מיט קריסטוס'עס נאָמען און אנדערע װאונדערליכע מעשים.

„אַט די גאַנצע לעהרע װעגען אַ גאָט-מענש, װעגען זײַן אויפשטעהן תחית-המתים, װעגען די דערצו געהעריגע סימבאָלישע צערעמאָניעס, — האָט זיך געשטיצט אויף די גריכישע אָבערגלויבערײַען און מיסטעריען, װאָס האָבען געהערשט אונטער יענער צײַט אין סיריען און קלײן אַזיען. די פאָרשטעלונגען פון המון װעגען אַ גאָט, װאָס שטאַרבט און װערט צוריק לעבעדיג, זענען געװען שטאַרק פערשפרײַט אין יענע לענדער, אין צוזאַמענהאַנג מיט די קולטען פון אדאָנים און אטים. אין אנטיוכיא, װאו פּאַאולוס האָט געהאַלטען זײַנע דרשות, איז געפײַערט געװאָרען דער פריהלינגס-יום-טוב צום אָנדענקען פון אדאָניס'עס שטאַרבען און לעבעדיג װערן. צװישען די געהײמע צערעמאָניעס אינ'ם קולט פון דער העלעניזירטער מזרח-געטין מיטראַ, האָט זיך אַפילו געפונען אויך די הײליגע געמײַנזאַמע סעודה מיט ברויט און װײַן, אַלס סימבאָלען פון פעראײניגען זיך מיט גאָט. אויף אַזאַ אופן איז אויסגעקומען, אַז דער געצענדינער, װאָס איז אַרײַנגעטרעטען אַלס מיטגליעד אין דער קריסטליכער געמײנדע, האָט זיך געקענט פיהלען, װי אין אַ געװעהנליכער רעליגיעזער אומגעבונג. נײַ זענען נאָר געװען די נעמען פון די גאָטהײַטען און דער בעגריף װעגען אַ אײנציגען גאָט, װאָס איז אויך אַ סך צוגענגליכער געװאָרען אַ דאַנק דער צוגעקומענער געשטאַלט פון אַ גאָט'ס זוהן״ *).

אַזוי האָט זיך פּאַאולוס צוגעפּאַסט אין אַלע הינזיכטען צו די רע-

*) די בעצײכענטע שטעלען, אויסער די פּסוקים פון עװאַנגעליום, זענען ציטירט פון דובנאָװ'ס יודישער געשיכטע.

ליניעזע שטימונגען פון דער געצענדיענערישער בעפעלקערונג, און דאַנק זיין מעכטיגען גייסט איז איהם אין אַ קורצער צייט געלונגען, אַרויסצורופען אַ גאַנצע איבערקעהרעניש אין דער געדאַנקען־וועלט פון די העלענישע פעלקער. אַרונטעררייסענדיג מיט אַ בעזונדער ברען די אַלע מעלות און גייסטיגע פּריווילעגיעס, וואָס דאָס יודישע פאָלק האָט זיך געהאַט צוגעשריבען ביז אַהער, האָט ער, פון דער צווייטער זייט, פעראייניגט אַלע מענשען אין דער פּערזאָן פון דעם געטליכען „משיח" און דערמיט זיי אויך צוגערעכענט צו די אויסדערוועהלטע. „און ס'איז נישטאָ דאָ — שרייבט פּאַאולוס צו די גאַלאַטער — נישט קיין יוד און נישט קיין העלען, נישט קיין קנעכט און נישט קיין פרייער, נישט קיין מאַנספערשוין און נישט קיין פרויענצימער, דען אַלע זענט איהר איינס אין ישוע דעם משיח; און אויב איהר געהערט צו משיח'ן, זענט איהר אברהם'ס קינדער און די יורשים פון דער (געטליכער) ירושה לויט דער הבטחה".

די יודישע אומה האָט געהאַט אויף זיך די מיסיע, צו בעפרייען די וועלט פון זינד; אָט די מיסיע ליגט אָבער נישט אין די געזעצען פון דער תורה — „די געזעצען האָבען נאָך פערשטאַרקט דעם בעוואוסטזיין פון זינד". די יודען האָבען ערפילט די מיסיע אויף אַן'אַנדער אופן: זיי האָבען געגעבען דער וועלט די הימעל־מלוכה, משיח'ן, קריסטוסען. „פון דעם מאָמענט אָן (פון קריסטוסעס ערשיינען) ווערט אָבגעשאַפט דאָס אַלטע יודישע געזעץ און אויף זיין אָרט ווערט אַוועקגעשטעלט דער פּרינציפּ פון גלויבען. דער מענש קען ראַטעווען זיין נשמה נישט דורך דעם, וואָס ער וועט אָבהיטען די געזעצען פון דער תורה, נאָר דורך זיין אמת'ען גלויבען אין דער קריסטליכער ענטפּלעקונג. „דעריבער זאָלט איהר וויסען, אַז די קינדער פון גלויבען זענען די קינדער פון אַברהם'ען"; „נישט צוליעב דער תורה איז צוגעזאָגט געוואָרען אברהם'ען און זיינע נאָכקומענדע, צו ירשה'נען די ערד, נאָר צוליעב זיין עהרליכען גלויבען"; „די תורה איז פאַר אונז געווען, ווי אַן'אָם, וואָס האָט געפיהרט צו משיח'ן, פון וואַנען ס'קוועלט די אמונה. איצט אָבער, ווען די אמונה איז שוין ענטפּלעקט געוואָרען, זענען מיר שוין נישט מעהר אונטער דער אויפזיכט פון דער אָם"; „האַלט זיך פעסט ביי דער פרייהייט, וואָס דער משיח האָט אונז געגעבען, און ווערט נישט געפאַנגען צוריק אין דעם יאָך פון קנעכטשאַפט" (פון דער תורה); „דען פריי זענט איהר געוואָרען, ברידער, אָבער נישט פריי.

צו מאַכען זינדיגען אײַער לײַב, נאָר צו דינען אײַנער דעם אַנדערן מיט ליבע"; „דען די גאַנצע תורה ווערט מקוים ווערן מיט דער אײַנציגער מצוה: און דו זאָלסט ליעב האָבען דײַן חבר, ווי זיך אַליין".

די יודען פון אַלע לענדער האָבען זיך, זעלבסטשטענדליך, בעציגען מיט אַ טיעפער שנאה צו דעם דאָזיגען געוועזענעם קנאי, וועלכער האָט זיך גענומען מיט אַזאַ פערביסענער התלהבות אונטערגראָבען דעם יסוד פון דער תורה; אין יענער שרעקליכער צײַט אָבער, ווען פאַר דער גאַנצער אומה איז געשטאַנען די מורא'דיגע פראַגע: „זײַן אָדער נישט זײַן?" — האָבען זיך די פיהרער פון פאָלק נישט געקענט אַזוי פיעל אָבגעבען מיט דעם פערהאַסטען וואַנדערער־מיסיאָנער, וואָס האָט זיך אָבגעזאָגט נישט בלויז פון דער יודישער תורה, נאָר אויך פון דער גאַנצער יודישער אומה. דערפאַר האָבען זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט פּאַאולוס'עס פּראָפּאָגאַנדאַ די ערשטע יודישע קריסטען אין פּאַלעסטינאַ. אַט די יודישע משיח־טרוימער, וועלכע זענען ערצויגען געוואָרען אויף די רעליגיעזע בעגריפען און טראַדיציעס פון דעם גאַנצען פאָלק, האָבען מיט שרעק געקוקט אויף דער פרעמדער קראַפט, וואָס האָט זיך אַרײַנגעריסען אין זייער מחנה און צושמעטערט אָהן אַ שום גרענעץ די הייליגסטע יסודות פון זייער וועלט־אַנשויאונג. אויף דעם באָדען האָט אויסגעבראָכען אַ טיעפע שפּאַלטונג אין דער יונגער סעקטע; פּעטרוס, וועלכער האָט פערשפּרייט די קריסטליכע לעהרע נאָר צווישען יודען, האָט אויסגעטײַטשט די לעהרע אַנדערש פון פּאַאולוס'ען, און נאָך צוויי אַנדערע אַפּאָסטאָלען, אַפּאָלאָס און כרעסטוס, האָבען די זעלביגע תורה ווידער אַנדערש געלערנט. די יודען־קריסטליכע אַפּאָסטאָלען האָבען זאָגאַר געפּרובט נאָכפאָהרען פּאַאולוס'ען, אום צו ערקלערן, אַז זײַן לעהרע איז אַ פאַלשע, אַז מיט'ן גלויבען אַליין קען מען די שלעכטע אינסטינקטען נישט גובר זײַן און די קריסטען זענען אויך מחויב אָבצוהיטען די געזעצען פון דער תורה. בעזונדער שטאַרקע סכסוכים זענען פאָרגעקומען צווישען די אַלטע און די נײַע קריסטוס־פרעדיגער איבער דער פראַגע פון מילה. פּאַאולוס אַליין האָט אין אָנהויב אויך געלאָזען מל זײַן אַ סך נרים; שפּעטער אָבער האָט ער זיך אַרומגעזעהען, אַז דאָס איז אַ גרויסע שטערונג אויפ'ן וועג פון דער מיסיאָנערישער פּראָפּאַגאַנדאַ, און ער האָט בעפרײַט די געצענדיענער דערפון אויך. דאָס האָבען איהם די „אַלטע" קריסטען בשום אופן נישט געקענט מוחל זײַן, און אין אַנטיוכיא האָט אויסגעבראָכען אַ היציגער שטרײַט צווישען די

ביידע מחנות, וואס האט זיך געענדיגט מיט א פאלשטענדיגער פונאנ־דערטיילונג. פעטרוס—און אויף זיין זייט איז געווען אויך ישו׳ס ברודער, דער אפאסטאל יעקב — איז שארף ארויסגעטרעטען געגען פאאולוס׳עס נייע איינפיהרונגען בנוגע צו די יודישע געזעצען; אויף דעם האט איהם פאאולוס פאר א עפענטליכער פערזאמלונג בעשולדיגט אין צביעות, אנווייזענדיג אויף דעם, וואס ער, פעטרוס, האט אליין געגעסען מיט היידען צוזאמען — נישט כשר׳ה מאכלים. די אגיטאציע פון די יודיש־קריסטליכע אפאסטאלען האט אבער דאך געמאכט א שטארקען רושם, און געענדיגט האט זיך דער שטרייט דערמיט, אז אלע יודען־קריסטען פון אנטיוכיא האבען אויפגעהערט צו עסען מיט די היידען־קריסטען ביי איין טיש, און צו די ערשטע איז צוגעשטאנען אויך פאאולוס׳עס נאהנט־סטער בעגלייטער און מיטהעלפער, דער אפאסטאל בר־נבא. דאס איז געווען דער סיגנאל צו דעם קאמפף, וואס האט באלד ארומגענומען גאנץ קליין אזיען, סיריען און די אלע שכני׳שע לענדער. יודען־קריס־טען און היידען־קריסטען זענען אוועקגעשטעלט געווארען, ווי צוויי פיינד־ליכע פארטייען, איינע געגען דער אנדערער, און דער אלטער ראסען האס האט אויך נישט ווייניג מיטגעווירקט, אז די שפאלטונג נאכמעהר צו פערגרעסערן. די העלענישע קריסטען האבען געקוקט אויף זייערע יודישע חברים, ווי אויף ניעדריגערע פון זיך און האבען זיך בעצויגען צו זיי מיט א אפענער פעראכטונג. פאאולוס, ווידער, וועלכער איז איצט געבליבען איינגאנצען אליין, האט אנגעהויבען ארבייטען מיט נאכמעהר ליידענשאפט און פערביטערטקייט. ער האט זיך פון איצט אן (50־60) געווענדעט מיט זיין „בשורה" אויסשליסליך נאר צו געצענדיענער, און זיין אגיטאציע האט געהאט א אונגעוועהנליכען ערפאלג: וואו ער איז נאר געקומען האבען זיך געבילדעט קריסטליכע קהלות. באלד איז איהם אבער אויסגעקומען זיך צו איבערציינגען אין דעם, ווי ווייט געפעהרליך ס׳איז, אנצופערטרויען דעם מענשענס בלויזען געוויסען די פעראנטווארט־ליכקייט פאר זיין אלטעגליכער אויפפיהרונג. די געצענדיענערישע גריי־כען האבען גאנץ לייכט איבערגענומען דעם טעאאפישען טייל פון פאאולוס׳עס דרשות, און אזוי ווי דער הייליגער שליח האט געהאלטען אין איין רעדען וועגען דער פרייהייט פון תורה און מצוות, האבען זיי פשוט אריינגענומען זייערע אלע פריהערדיגע אויסגעלאסענקייטען אין דעם נייעם קריסטוס־קולט. אין עפעס (עפעזוס), קארינט און די איבריגע גריכיש־קריסטליכע קהלות איז געטריבען געווארען די שענדליכ־

סטע אונצוכט, און די הײליגע „ברידער־אבענדען" אדער ברידער־מאלצײטען זענען פערוואנדעלט געװארען אין װילד־אױסגעלאסענע ארגיעם — אויפ'ן עלט־גריכישען שטײגער. געגען אט דער ערשײנונג איז פאולוס ארױסגעטרעטען מיט א רײהע פײערדיגע מוסר־דרשות, אין װעלכע ער האט זאגאר גערופען זײנע צוהערער צום פאלשטענדיגען אסקעטיזם.

אין דער זעלביגער צײט האט ער נישט אויפגעהערט אנצופאלען אויף זײנע „געגנער" — די יודיש־קריסטליכע אפאסטאלען, און װאס ברײטער און גרעסער עס װערט זײן ארבײטער־פעלד אין דער העלענישער װעלט, אלץ פײנדליכער און פערעכטליכער קלינגט זײן שטים, װען ער רעדט װעגען יודען בכלל און װעגען די יודיש־קריסטליכע אפאסטאלען בעזונדער. די לעצטע זענען פון איהם אפען בעשולדיגט געװארען אין צביעות, פאלשקײט און אונעהרליכקײט און ער האט זיך אויסגעדריקט װעגען זײ אין די שארפסטע װערטער. זײ האבען איהם אבער אויך נישט געשוינט; האבענדיג אויף זײער זײט די טראדיציע פון קריסטוס'ען אלײן, האבען זײ זיך בערופען אויף זײן בעריהמטען מאמר: „װער עס װעט אונטערברעכען דעם קלענסטען געזעץ און לערנען מענשען, איהם נישט צו היטען, װעט זײן דער קלענסטער אויך אין דער מלכות־השמים".

די יודענקריסטען זענען פעסט געבליבען אויף דעם באדען פון יודענטום; זײ האבען פערפליכטעט די הײדען־גרים אבצוהיטען אלע געזעצען פון דער תורה און האבען אפילו פערעהרט די הויפטשטאדט פון פון יהודה, ירושלים, װאו זײ האבען ערװארט דאס װידער־ערשײנען פון משיח'ן. די הײדען־קריסטען, דאגעגען, האבען זיך װאס װײטער אלץ מעהר דערװײטערט פון יודענטום און מיט דער צײט האט זײער בעציהונג צו דער יודישער אומה אנגענומען דעם כאראקטער פון א גיפטיגער, פערביסענער שנאה.